

Jogelméleti Szemle 2025/2. szám

TARTALOM

Tanulmányok

- Cservák Csaba: Az öröklési jogról, különös tekintettel annak alapjogvédelmi és alkotmányossági vonatkozásaira..... 2
- Pesti Sándor: Hasonlóságok és különbségek – A nyugat-európai szuverenista pártok programjai és politizálásuk összehasonlító elemzése..... 17
- Prugberger Tamás: A jogforrás és a jogi norma dogmatikai elemeinek tartalma és kifejtése az összefüggések tükrében 80

Szemle

- Kántor Ákos: A jogalkotás klasszikus modellje..... 98
- Mireisz Tímea: A veszélyes üzemi felelősség megjelenése a polgári törvénykönyv tervezetekben 113
- Rátkai Tímea: A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés ítélkezési gyakorlata Magyarországon..... 131
- Ujlaki Anikó: A szírványcsaládok szabad mozgáshoz való joga az Európai Unióban, az alapjogok, az uniós jog és a nemzeti identitás metszéspontjában található EUB jogesetek tükrében..... 160
- Gómez Dávila, Nicolás: De iure (ford. Vajda Péter)..... 173
- Vajda Péter: A jogelmélet szabadulószerobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila De iure című esszéje elé 191

Recenzió

- Czukur Ákos Gellért: Az életvégi döntések legfontosabb etikai és filozófiai kérdései..... 198
- Gedeon Magdolna: Az állam és a jog vizuális reprezentációjának albuma..... 203
- Schvéd Brigitta: Deszubsztantializált fogalmak – A történeti és jogi gondolkodás temporalitása és kihívásai Elías J. Palti olvasatában 208

Cservák Csaba¹

Az öröklési jogról, különös tekintettel annak alapjogvédelmi és alkotmányossági vonatkozásaira²

Absztrakt

Magyarország Alaptörvénye alapján mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez. Örökölni végintézkedés alapján vagy törvény szerint lehetséges. Végrendelkezni közvégrendelettel vagy írásbeli magánvégrendelettel lehet, szóbeli végrendelkezésnek kivételesen helye. A több különálló lapból álló sajátkezűleg írt írásbeli magánvégrendelet akkor érvényes, ha minden lapját folyamatos sorszámozással látták el. Az oldalak számozása azt a célt szolgálja, hogy ne lehessen az örökhagyó akaratát megmásítani. Kötelesrész címén a kötelesrészre jogosultat annak harmada illeti meg, ami neki törvényes örökösként járna. A valódi alkotmányjogi panasz megoldást kínál öröklési jogi joghézagokra is. A „favor testamenti” az alakilag aggálytan végrendeletek tekintetében alkalmazható. Ez alapjogi szempontból problémás.

Kulcsszavak: öröklési jog, alapjogok, végrendelet, törvényes öröklés, kötelesrész, özvegyi jog, favor testamenti, alkotmányjogi panasz

Abstract

Pursuant to the Fundamental Law of Hungary, every individual is vested with the right to property and inheritance. Succession may occur either by testamentary disposition or by operation of law. Testamentary dispositions may be effected through a public will or a holographic private will, whereas oral wills are admissible only under exceptional circumstances. A holographic private will composed of multiple separate sheets is valid only if each page is consecutively numbered. Such pagination serves the critical function of safeguarding against any alteration or manipulation of the testator's intent. In the context of compulsory portion rights, the entitled heir is entitled to one-third of the statutory share to which they would otherwise be entitled as a lawful heir. The constitutional complaint (valódi alkotmányjogi panasz) offers a remedial avenue for addressing lacunae within inheritance law. The doctrine of *favor testamenti*, which favors the validity of form-deficient wills, is applicable in cases where formal defects exist. However, its application raises significant fundamental rights concerns.

Keywords: inheritance law, fundamental rights, wills, legal succession, forced heirship, widow's rights, favour testamenti, constitutional complaint

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, KRE ÁJK, Alkotmányjogi Tanszék.

² DOI: 10.59558/jesz.2025.2.2

I. Bevezetés

Magyarország Alaptörvényének XIII. cikk (1) bekezdése alapján mindenkinek joga van a tulajdonhoz és az örökléshez, valamint a készpénzzel történő fizetéshez. A tulajdon társadalmi felelősséggel jár.³ A régi Alkotmány 14. § szakasza ehhez képest önmagában annyit tartalmazott, hogy az Alkotmány biztosítja az öröklés jogát. Az új Alaptörvény tehát egységben kezeli a tulajdont és az öröklést, mégpedig nemzetközi példák alapján.⁴ Jóllehet az öröklés a tulajdon megszerzésének egyik módja.⁵

E sorok írójának korábbi első gondolata az volt, hogy inkább ahhoz van joga mindenkinek, hogy örökhagyó legyen, vagyis hogy vagyonáról halála esetére rendelkezzen. Ugyanis senkinek sincs alanyi joga ahhoz, hogy – akár egész élete folyamán – örököljön. (Bár ahhoz sincs, hogy mindenképpen konkrétan rendelkezzen tulajdonnal. Ugyanakkor a mai jogállam szemszögéből a történelem jogfosztó időszakaira visszatekintve azt mondhatjuk: akinek egyáltalán nincs tulajdona, az rabszolga.) Megkülönböztethetjük – némileg a választójoghoz hasonlóan – aktív és passzív öröklési jogot, elsősorban az örökhagyói, másodikon az örökösök miavoltát értve. (Mármint hogy az illetőnek az örökhagyó halálával alanyi joga keletkezik a tulajdonszerzésre.) Így teljes az öröklési jog mint alkotmányos alapjog, amelynek konkrét tartalmát természetesen a polgári jogi szabályok határozzák meg,⁶ annak lehetnek akár civiljogi feltételei is.⁷ (Továbbá a polgári jog dogmatikája és a bírói gyakorlat. És mint ahogy a tág értelemben felfogott tulajdonhoz való alapjogból fakad több, hasonló tekintet alá eső dologi jellegű jog, az örökléshez való jogból sarjadnak a hagyományos polgári jogai. Az örökös joga nem kötelmi jogi jellegűnek tekinthető, hanem egyértelműen dologi jogi minősítésű.⁸) Az Alaptörvényben foglalt örökléshez való jog álláspontom szerint lényegében a jogképesség „egyik vetülete”,⁹ illetőleg az emberi méltóság manifesztációja, különösen az örökösök mineműség tekintetében.¹⁰ Hangsúlyozzuk, hogy az örökléshez való jog emberi jog, nem pedig

³ Magyarország Alaptörvénye XIII. cikk (1) bekezdése. Megállapította: Magyarország Alaptörvényének tizenötödik módosítása 3. cikk. Hatályos: 2025. IV. 15-től. (Kérdéses annak értelmezése, hogy a „társadalmi felelősség” kötelezettsége az örökléshez való jogra is kiterjed-e.)

⁴ A bonni Alaptörvény szabályoz például ekként. Ld. Téglási András: A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme. Doktori értekezés, Szeged, SZTE-ÁJK, 2011, 60. o. A szerző hozzáteszi, hogy „az ember magántulajdonosi képességének absztrakciójaként jelent meg az ember jogképessége.”) Az olasz alkotmány 42. §-a, a cseh alapjogi karta 11. §-a és az észt alkotmány 32. 6. § (4) bekezdése is hasonló. Ld. Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007, 185. o.

⁵ Lenkovics Barnabás: A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/3, 4. Ilyen alapon akár az „adásvételhez” vagy az „elbirtokláshoz” való jogot kiemelhetné az alaptörvény, jóllehet azok levezethetők más alkotmányos jogokból. (Például a szerződési szabadságból.) Érdekes, hogy Azerbajdzsán Alkotmánya (az öröklés és a tulajdon mellett) a tulajdonosi részjogosítványokat is – igaz, nem a teljesség igényével – meghatározza. Ld. Hamza Gábor: A magánjog fejlődése és a magánjogi (polgári jogi és kereskedelmi jogi) kodifikáció újabb tendenciái és az állami szuverenitás Azerbajdzsánban. In Jogelméleti Szemle, 2019/1, 189. o.

⁶ A passzív öröklési jognak is lehetnek korlátai, ez nem alaptörvény-ellenes az Alkotmánybíróság szerint. A földforgalmi törvény azon szabályai, amelyek a termőföldszerzés végrendeleti öröklés címén való megszerzése elé is ugyanolyan korlátokat (feltételeket) állítanak, mint az életében az adásvétel útján való elidegenítés/szerzés elé, beleférnek az alkotmányosság követelményeibe. Ld. 3135/2021. (IV. 22.) AB határozat

⁷ Közkereseti és betéti társaság tekintetében az örökös társaságba való belépésének feltételeit szabályozhatják atipikus szerződésben (szindikátusi szerződésben), vagy ha az örökös nem kíván belépni, úgy az elszámolás körülményeit is magában foglalhatja a szerződés. A szindikátusi szerződés ekképp (atipikus jellegéhez igazodóan) kvázi „hagyatéki” funkcióval is rendelkezik. Ld. Dúl János: A társasági jog és az öröklési jog kapcsolódási pontjai osztrák jogi fragmentumokkal. PhD értekezés Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2018. 70. o., ill. Papp Tekla (szerk.): Atipikus szerződések. Opten Kft., Budapest, 2015, 228. o.

⁸ Szalma József: Az osztrák öröklési jogról és hatásairól I. In Magyar Jog, 2022/7-8., 417. o.

⁹ A méhmagzatot a vagyoni jogi jogképesség (így az öröklés is) az élve születés feltételével illeti meg. Nochta Tibor: A velünk élő polgári jog. In JURA, 2015/2., 292-294. o.

¹⁰ Ennek némileg ellentmond a 35/1994. (VI. 24.) AB határozat, amely szerint a tulajdonszerzés joga nem alapjog,

pusztán állampolgári jog.¹¹

Mik az összefüggések egy adott ország alkotmánya és az öröklésre vonatkozó szabályok (polgári törvénykönyv) között?¹² Az elsőre nem evidensnek tűnő kapcsolat ellenére számos „ereszték” mutatható ki. Amennyiben az Alaptörvénynek kell biztosítania a jogrendszer ellentmondásmentességét, úgy ezen kitétel az öröklési jogra is irányadó.¹³

II. A szabályozás fő csapásirányai

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény a következőket deklarálja. Örökölni végintézkedés alapján vagy törvény szerint lehet. Ha az örökhagyó után végintézkedés maradt, az öröklés rendjét ez határozza meg.¹⁴ A hatályos Ptk. a 2013. évi V. törvény mondhatni egyértelműen a végrendelkezési öröklést rendeli elsődlegesnek, ugyanis a törvény szelleme és betűje szerint az örökhagyónak feladata és felelőssége az, hogy halála utáni civiljogi viszonyairól gondoskodjon. Ekként úgy kommentálhatjuk, hogy a törvényes öröklés szubszidiárius (kiegészítő) jellegű.¹⁵

Az örökhagyó a halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végintézkedéssel szabadon rendelkezhet. Végrendelkezni személyesen lehet. Az okirat végrendeleti jellegének megállapításához az szükséges, hogy az örökhagyó *halála esetére szóló vagyoni rendelkezést* tartalmazzon, és külsőleg az örökhagyótól származónak mutakozzék.

Végrendelkezni *közvégrendelettel* vagy *írásbeli magánvégrendelettel* lehet; szóbeli végrendelkezésnek az e törvényben meghatározott esetben van helye.¹⁶ *Közvégrendeletet közjegyző előtt* lehet tenni. A közvégrendelet alaki érvényességére a közjegyzői okiratok érvényességére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.¹⁷ Nem lehet érvényesen közvégrendeletet tenni olyan személy előtt, aki a végrendelkezőnek, a végrendelkező házastársának, élettársának hozzátartozója, gyámja vagy gondnoka. Érvénytelen az a juttatás, amely a közvégrendelet tételében közreműködő személy, valamint ennek hozzátartozója, gyámoltja vagy gondnokoltja javára szól.

A *korlátozottan cselekvőképes* kiskorú és a *cselekvőképes* kiskorú és a *cselekvőképes* kiskorú jognyilatkozatai tekintetében részlegesen korlátozott nagykorú érvényesen *kizárólag közvégrendeletet* tehet. A végrendelet érvényességéhez a törvényes képviselő hozzájárulása és a gyámhatóság jóváhagyása nem szükséges. Aki vak, írástudatlan vagy olvasásra vagy nevének

nem érinti a jogképesség alapját sem. Ennek tükrében viszont, főképp az örökléshez való jog álláspontom szerint kvázi kiüresedik, tartalmatlanná válik; a fent említettek szerint ugyanis semmi garancia nincs arra, hogy valaki ténylegesen örökölhessen élete során. (Ennek hiányában viszont az öröklés elvi lehetősége csak képesség – vagyis kvázi jogképesség.) Fontos elhatárolni az (öröklési jogi) jogképességtől a szerzőképességet, ami – a fentebb említettek szerint – azt jelenti, hogy az adott személy konkrét esetben megszerezheti-e az adott dolgot.

¹¹ Minden embert megillető jog, nem csak az állampolgárokat. Az örökös és örökhagyói mivolt nincs tekintettel tehát az állampolgárságra. Ez nem evidencia, nem volt ez így a mai civiljog alapját képező római jogban sem. Rómaiak peregrinusokra és peregrinusok rómaiakra nem hagyhattak semmit haláluk esetén. Ld. Jakab Éva: *Iustitia mérlege – Polgárok és peregrinusok a helytartó bírói fóruma előtt*. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2020, 61.

¹² Természetesen ma már az Alaptörvény 28. cikke közvetlen ereszték: a rendes bíróságoknak a jogszabályokat (így a Ptk-t) többek között az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezniük.

¹³ A közelmúlt gyakorlatából csak egy (de annál fontosabb) példa, hogy IV/24/2017 határozatában megállapította, hogy mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség áll fenn, amennyiben a végrendeleti örökös nem kap semmilyen kompenzációt megváltást az államtól, ha a neki szánt földet azért nem szerzi meg, mert a hatóság a tulajdonszerzés jóváhagyását megtagadta.

¹⁴ Ptk. 7:3. §.

¹⁵ Ld. Boóc Ádám: *Időszerű problémák öröklési jogunkban, kitekintéssel az európai öröklési rendelet egyes kérdéseire*. In Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti értekezések*. In MJE, Budapest, 2024, 84., ill. Boóc Ádám: *Öröklési jogunk néhány aktuális kérdése*. In *Közjegyzők Közlönye*, 2024/2., 53. o.

¹⁶ Ptk. 7:10. § [Végintézkedési szabadság]

¹⁷ Vö. Osztovits András: *A hagyatéki eljárás új szabályairól*. In *Ügyvédek Lapja* 2010/5., 24-28. o.

aláírására képtelen állapotban van, írásban érvényesen *kizárólag közvégrendeletet* tehet.

Írásbeli magánvégrendeletet *olyan nyelven* lehet érvényesen tenni, amelyet a végrendelkező *ért*, és amelyen sajátkezüleg írt végrendelet esetén írni, más által írt végrendelet esetén olvasni tud.¹⁸ Tehát az írásban valamilyen sérülés miatt akadályozott személy megkérhet mást is, hogy helyette akár kézzel leírja végrendeletét, de legalább olvasnia tudnia kell az érintett nyelven.

Az írásbeli magánvégrendeletet a végrendelkező akár maga írhatja, *akár mással írathatja*. A gépirás akkor sem számít saját írásnak, ha magától a végrendelkezőtől származik. Gyorsírással vagy a közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyírással készült magánvégrendelet érvénytelen.¹⁹

Az írásbeli magánvégrendelet alaki szempontból érvényes, ha *készítésének ideje* az okiratból kitűnik, továbbá ha a végrendelkező azt

a) sajátkezüleg írt végrendelet esetén elejétől végéig maga írja és aláírja;

b) más által írt végrendelet esetén *két tanú együttes* jelenlétében aláírja, vagy ha azt már aláírta, az aláírást két tanú előtt, azok együttes jelenlétében a magáénak ismeri el, és a végrendeletet mindkét esetben a tanúk is – e minőségük feltüntetésével – aláírják²⁰; vagy

c) a sajátkezüleg írt vagy más által írt végrendeletet aláírja, és akár nyílt, akár zárt iratként a közjegyzőnél – végrendeletként feltüntetve – személyesen letétbe helyezi.

A több különálló lapból álló sajátkezüleg írt írásbeli magánvégrendelet akkor érvényes, ha minden lapját folyamatos sorszámozással látták el.

*A több különálló lapból álló más által írt írásbeli magánvégrendelet akkor érvényes, ha minden lapját folyamatos sorszámozással látták el, továbbá ha minden lapját a végrendelkező és mindkét tanú aláírta.*²¹ *(E norma hasonló tartalmú a korábbival, az új szöveg némileg jobban hangsúlyozza, hogy minden lapot el kell látni az aláírásokkal is.)*²²

III. A korábbi törvényből eredő anomáliák

Rendkívüli problémára mutatott rá a régi Ptk. idején egy jogeset. Egy idős férfinak két leánya volt. Az egyikük odaadóan ápolta és szeretetteljes gondoskodással kísérte, míg a másik nem tanúsított semmiféle törődést iránta. Az örökhagyó végül saját kezüleg írt végrendeletében

¹⁸ Ptk. 7:15. § [Írásbeli magánvégrendelet]

¹⁹ Ptk. 7:16. § [Sajátkezüleg és más által írt végrendelet]

²⁰ A választási jog konklúziójával azonos módon meg kell állapítanunk, hogy „olvasható aláírás” nincs, mert az aláírás a szubjektum olyan megnyilvánulása, amely az emberi méltóság jegyében nem behatárolható. Azonban az olvashatatlan aláírás mellett akkor szerepelni kell az olvasható névnek. Viszont ki kell emelnünk, hogy „a tanú személyét illetően magán az okiraton kívül más bizonyíték nem hozható fel, azaz ebben a körben bizonyításnak nincs helye.” Ld. Orosz Árpád: Még egyszer a tanú aláírásáról, ezúttal az öröklési szerződések körében, In Közjegyzők Közlönye, 2014/3., 35-40. o.

²¹ Ptk. 7:17. § [Az írásbeli magánvégrendelet alaki érvényességi feltételei]

²² A régi Ptk., vagyis az 1959. évi IV. törvény 629. § (1) bekezdése értelmében az írásbeli magánvégrendelet érvényes, ha annak végrendeleti minősége, keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnik, továbbá ha a végrendelkező azt

a) elejétől végig maga írja és aláírja; vagy

b) két tanú együttes jelenlétében aláírja, vagy ha azt már aláírta, az aláírást két tanú előtt a magáénak ismeri el, és a végrendeletet mindkét esetben a tanúk is – e minőségük feltüntetésével – aláírják; vagy

c) aláírja, és akár nyílt, akár zárt iratként a közjegyzőnél – végrendeletként feltüntetve – személyesen letétbe helyezi.

A több különálló lapból álló írásbeli magánvégrendelet csak akkor érvényes, ha minden lapját ellátták folyamatos sorszámozással, továbbá a végrendelkező és – ha a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása szükséges – mindkét tanú aláírásával.

Ptk.630. § Az írásbeli magánvégrendelet érvényességének nem feltétele, hogy a tanú a végrendelet tartalmát ismerje, vagy tudjon arról, hogy végrendelet tételénél működött közre.

annak a gyermekének juttatta vagyonát – amely egy újpesti panellakásból állt –, aki hosszú éveken át gondoskodott róla. A korábbi Polgári Törvénykönyv értelmében azonban a végrendelet érvényességéhez szükséges volt, hogy abból egyértelműen kiderüljön a végrendelkezés ideje és helye. Jelen esetben a dokumentum tartalmazta ugyan a keltezést, de a hely megjelölése – például „Budapest”, vagy akár a gyakorlatban elegendőnek tekintett „Bp.” rövidítés – nem szerepelt a dátumnál.²³

Bár a végrendeletben az örökhagyó lakcíme feltüntetésre került, továbbá közismert tény volt, hogy életének utolsó éveiben el sem hagyta lakóhelyét, a bíróság a hatályos jogszabályokat szigorúan értelmezve megállapította, hogy a végrendelet helyének a dátum mellett kell feltüntetésre kerülnie. E formai hiányosság következtében a végrendelet érvénytelenné vált. Az a leány, aki az örökhagyóról szeretettel gondoskodott, a hosszadalmas – mintegy nyolc évig tartó – per során az ingatlant teljes egészében használta, abban a hitben, hogy az kizárólag az ő tulajdonát képezi. A bíróság azonban az ítéletben kötelezte őt az ingatlan másik felére eső többethasználati díj megfizetésére. Ennek összege végül meghaladta az ingatlan 50%-os értékét, vagyis a gondoskodó lány az érdektelenséget tanúsító testvérével szemben adóssá vált.

Ez az erkölcsi szempontból vitatható döntés alkotmányjogi panasz tárgyát képezte. Azonban az akkor hatályos ún. „csonka” alkotmányjogi panasz szabályozás alapján a testület kizárólag azt vizsgálhatta volna, hogy maga a releváns jogszabály alkotmányellenes-e. De miért lenne önmagában alaptörvény-ellenes az a rendelkezés, amely előírja, hogy a végrendeletnek tartalmaznia kell a végrendelkezés helyét? Ennek a követelménynek jogbiztonságot garantáló funkciója van, így az írott norma önmagában nem tekinthető kifogásolhatónak. A bíróság ítélete sem jogsértő, hiszen az – bár rendkívül szigorúan – de a hatályos jogszabály szövegét alkalmazta. (Éppen az ehhez hasonló problémás esetek következtében módosította az új Polgári Törvénykönyv a szabályozást oly módon, hogy immár csupán a végrendelkezés idejének feltüntetését írja elő, hiszen kizárólag ennek van jelentősége több végrendelet esetén az érvényesség szempontjából.)²⁴ Valószínűleg a „valódi” alkotmányjogi panasz megoldhatná napjainkban ezen kérdést, de a szigorú befogadási gyakorlat miatt persze sok múlna annak teljesen szakszerű megfogalmazásán.²⁵

Az új jogszabály megoldhatja a gyakorlatban a fönntüntetett problémákat, ugyanis a végrendelkezés helyének is lehet kivételes esetben jelentősége: méghozzá akkor, ha nemzetközi magánjogi elem,²⁶ illetve esetleg előkérdés²⁷ vetődik fel az öröklés tekintetében. Az eset összes körülményeiből azonban a végrendelkezés helye általában levezethető.²⁸ Továbbá, noha nem kötelező feltüntetni a helyszínt, továbbra sem tilos. (Tehát amely jogviszony esetében releváns, ott a gyakorlat szerint még rendszerint fel is tüntetik.)²⁹

²³ Lajos Edina: Az alkotmányjogi panasz morális vonatkozásairól. In KRE-DIt, 2024/1., 139-149. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Vö. Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre. In KRE-DIt, 2020/2., 1-35. o.

²⁶ Kecskés László: Öröklési és családjogi kérdések a magyar nemzetközi magánjogban. Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2002, ill. Nagy Csongor István: Az EU nemzetközi magánjogának család- és öröklési jogi szabályai a magyar bíróságok gyakorlatában. In Családi Jog, 2022/3., 37. és 42. o.

²⁷ Ezen esetben egy újabb eldöntésre váró nemzetközi magánjogi anyagi jogi kérdés (például a házasság érvényességének kérdése) merül fel, amelynek eldöntése nélkül nem ítéltető meg az adott kollíziós tényállás. Ld. Burián László – Kecskés László – Vörös Imre: Magyar Nemzetközi Kollíziós Magánjog. Logod Bt., Budapest, 1999, 121. o.

²⁸ Tegyük hozzá, hogy az öröklési jog szabályainak közelítése még az Európai Uniónál is szélesebb körű, ez a tendencia fokozódik az EFTE tagállamokkal aláírt Luganói Egyezmény óta. Ld. Juhász Imre: A joghatósági közösségi szabályozásának további egységesítése – a 664/2009/EK rendelet margójára. In Európai Jog, 2009/6., 32-33. o. Ki kell emelnünk, hogy megszületett az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete az öröklés „nemzetközi magánjogának” egységesítéséről.

²⁹ Számos állam nemzetközi magánjogi szabályai szerint a végrendelkezés helyének lehet azért relevanciája. A

Az „élő jog” alapján az igen textualista bírói gyakorlat a korábban hatályos szöveggel (azaz a „minden lapon” toldattal) érvénytelenné nyilvánított olyan végrendeleteket, öröklési szerződéseket, melyek tekintetében az örökhagyói akarat kétséget kizáróan bizonyítható, az aláírások eredetiek, sőt, a teljesítés is megtörtént.³⁰ Pusztán azért, mert az első lapon nem szerepelt lapszám. Számos könyv, tanulmány nem tartalmazza az első oldal számozását. Éppen azért, mert első oldalról van szó. Az első oldal tartalmazza a címet. Esetünkben: azt a jelölést, hogy végrendelet az irat rendeltetése. Még ha az okirat rendelkezései számozva is vannak, és így a szöveg kontinuitása még egyértelműbb, a megszorító bírói gyakorlat érvénytelennek ítélt végrendeleteket, mert az első oldal tetején – ahol a másodiktól fogva a sorszám található – nem szám szerepel, hanem ami a szöveg nyitánya: öröklési szerződés. (A következő oldalak folyamatos sorszámozása hiánytalanul szerepel!) A cím értelemszerűen az első oldalt jelöli. Az érvénytelenség oka pusztán a tételes törvényszövegben található szerencsétlen megfogalmazás: „Minden lapon”. Így a törvényszöveg az élő jog alapján alkotmányellenességet okoz.

Egy számítástechnikai probléma is hozzájárult, hogy kvázi utólagos joghézag keletkezett. Egy szövegszerkesztő program ugyanis automatikusan leghagyja az oldalszámot kizárólag az első lapról! (Az iratot gondosan átolvasó személynek sem tűnik fel egy több lapból álló anyag esetében, hogy nincs szám, csak az első lapon.) Ezért technikai okokból, és a bírói gyakorlat mereven szöveghez kötött értelmezési gyakorlata miatt teljesen szabályosan elkészített, a törvényi kitételeknek teljességgel megfelelő, sőt, már teljesített öröklési szerződések válnak érvénytelenné; egy joghézag okából. A szerződéses örökösök nem juthatnak jogos tulajdonukhoz, és életviszonyaikat hiába alakították a célnak alárendelten évekig, várományuk nem teljesül.

*Megjegyzendő: az alkotmányos alapjogok fényében történő, talán kissé kiterjesztő polgári bírói jogértelmezés a címet az első oldal megjelölésére szolgáló jelzésnek értékelné, és elfogadná a szerződést!*³¹

Viszont a gyakorlatban sérült a szerződéses örökösök és az örökhagyó öröklési alkotmányos alapjoga, valamint – tekintettel arra, hogy a halál tényével az öröklés ipso iure bekövetkezik és tulajdonjog keletkezik – tulajdonhoz való alkotmányos alapjoga, valamint emberi méltósága. Az örökhagyó emberi méltóságát az sérti, hogy olyan örököl – az ő egyértelmű akarata ellenére – akit nem akart volna, és nem az általa kijelölt személyek.

A jog bürokratikus előírásai nem, „üri huncutságok”, hanem éppen a fontos tartalmi, érdemi kérdések biztosításának, igazolásának zálogai. Alapvető jogokat szükségtelenül, bürokratikus öncélból korlátozni idegen a jogállamiság szellemétől.³² A végrendelet alaki

magánautonómia (így a jogválasztás) az öröklési jogban jóval kevésbé alátámasztható, mint a sok különbséget tartalmazó öröklési jogban. Egy ügyben a magyar bíróságnak egy felfüggesztő feltételt tartalmazó végrendelet érvényessége tekintetében kellett döntenie: a férj végrendelete szerint vagyonát a felesége örökölje, feltéve, hogy 28 nappal túléli őt. Jóllehet a végintézkedés megtételére Angliában került sor, ahol az örökhagyó évtizedeken keresztül élt, a magyar jog volt alkalmazandó, mert az számított az örökhagyó személyes jogának. A magyar jog szerint az előbbi felfüggesztő feltétel jogellenesnek minősül, így a végrendelet érvénytelen. A felek korlátozott jogválasztása akár elejét vehette volna a fenti problémáknak. Nagy Csongor István: A magánautonómia jogpolitikai indokai a nemzetközi család-és öröklési jogban. In Szabó Sarolta (szerk.): Bonas iuris margaritas quaerens, Pázmány Press, Budapest, 2015, 274. o.

³⁰ Ld. Cservák Csaba: Az ombudsmantól az alkotmánybíróságig – az alapvető jogok védelmének rendszere, Licum-Art, Debrecen, 2013, 132-134. o.

³¹ A jogértelmezés módszereiről ld. Tóth J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban. In Jogelméleti Szemle, 2009/4., Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbbbírósági gyakorlatban, In Magyar Jog, 2012/4., 193-208. o., ill. Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs. In KRE-Dt, 2022/2., 1-5. o.

³² Bár tegyük hozzá, az angol, német és francia jogállamfelfogás különbözik, de napjainkra a különbségek, különösen az első kettő között, elmosódnak. Ld. Küpper, Herbert: A jogállam követelményei az Európai Unióban és Magyarország Alaptörvénye. In JURA, 2011/2., 93-107. o. A francia jogállami hagyományoktól viszont a túlzottan merev, betű szerinti értelmezés nem idegen. A francia jogállami felfogásról ld. Bódi Stefánia: A jogállameszme francia felfogása. In Jogelméleti szemle, 2024/4., különösen 14. o.

kellékei mintegy azért korlátozzák az örökléshez való alkotmányos alapjogot, és ezzel összefüggésben egyéb szabadságjogokat, mert a valós örökhagyói akaratot, és azáltal a törvényességet biztosítják.

Az oldalak számozása azt a célt szolgálja, hogy ne lehessen az örökhagyó akaratát megmásítani. Például egy öröklési szerződésnél a kötelezett (örökös) számára előnyös kitételeket meghagyni (az aláírásokkal, dátumokkal stb.), és a hátrányos kötelezettségeket kicsempészni. Tehát mi a cél? Az, hogy az oldalak egymáshoz viszonyított sorrendisége megállapítható kell, hogy maradjon. (Mivel – ingatlanra vonatkozó öröklési szerződés esetén – minden oldal alján megtalálhatóak a szükséges aláírások, így eleve nem lehet hamis oldalakat becsempészni. Ad absurdum fogalmilag az vetődhet fel, hogy többféle szerződést írnak alá a felek, és valaki – csalás bűncselekményi szándékával – összekeveri a különböző szerződések lapjait. De az első oldalon a cím szerepeltetése ugyanúgy kivédi ezt, mintha rajta lapszám szerepelne.)

Ekképp pusztán azért érvénytelenné nyilvánítani egy öröklési szerződést, mert az első oldalon a cím mellett nem szerepel az, hogy első oldal: alkotmányellenes. Ugyanis diszfunkcionális adminisztratív korlátozás, szükségtelen és aránytalan megsértése az örökléshez, tulajdonhoz való alapjogoknak. Nem csupán elvi kérdés, hanem kifejezett konkrét esetekben vezetett ahhoz, hogy teljesen megdöbbenő módon ne jussanak jogos örökségükhöz törvénytisztelő állampolgárok.

Bizonytalan, hogy a törvény szerint hogyan kell jelölni az oldalakat? A lap alján? A tetején? Netalántán a közepén, a margó szélén? És milyen módon? Arab számmal? Római számmal is jó? A számokat betűvel kiírva? Még idegen nyelven is? (A végrendelet szövegének nyelve nem lehet az örökhagyó számára ismeretlen, de a számozásra is igaz ez?) Ezeknél semmivel nem kevésbé egyértelmű, hogy az első oldalon a cím szerepel.

A „favor testamenti” elve az öröklési jog központi eleme, értelmezési háttere. (Erről majd lásd alább!) Az örökhagyó feltételezhető akaratára alapozás esetünkben kiüresedik, mert gyakorlatilag ellenőrizhetetlen az akaratnak megfelelő magatartás teljesülése. Ezáltal – mert az öröklési jog szabályai nem felelnek meg az öröklési jog vezérelvének – a jogállamiság és jogbiztonság elve is csorbát szenved, nem beszélve az örökléshez, tulajdonhoz és emberi méltósághoz való jogról.

Számos ehhez hasonló jogesetben tévedtek az áldozatok a jogérvényesítés „senki földjére”. Sem a rugalmatlan, textualista bíróságok, sem az egyedi ügyektől – az akkor hatályos törvény értelmében – őrizkedő Alkotmánybíróság nem védhette meg alapjogaikat.

Miért jelent tehát komoly mértékű előrelépést a valódi alkotmányjogi panasz bevezetése? Mert a bírói döntés alapjogi felülbírálatának lehetősége kellően hatékony védelmet tud nyújtani a joghézagok áldozatainak. Ahogy a fenti példákban is láthatjuk egy nem kellően átgondolt jogszabály túlzottan merev, szöveghez tapadó alkalmazása akár rendkívül súlyos alapjogsértést eredményezhet, úgy, hogy sem a jogszabály nem alkotmányellenes, sem a jogalkalmazás nem minősíthető törvénysértőnek. (Tehát a jogalkotás és jogalkalmazás két fázisának egyike sem minősíthető jogilag „hibásnak”, de együttes hatásuk összességében igen.)

Fontos kiemelni még, hogy az Abtv. helyes értelmezése szerint az alkotmányjogi panasz fajtái között van átjárhatóság.³³ Kérdéses, hogy az alkotmányjogi panasz intézményének kiterjesztése – a befogadási gyakorlat miatt – mennyire jelent majd megoldást az öröklési jogot érintő joghézagok tekintetében.³⁴

³³ 3/2013. (II. 14.) AB határozat.

³⁴ Rendkívül nehéz elhatárolni a gyakorlatban az alapjogsértéstől a „csak” jogsértést. E sorok írója úgy szokott fogalmazni, hogy a jogalkalmazás a jogesetet nézi, az alapjogvédelem pedig az embert. Vagyis – adott aspektusból – az illető személyre nézvést alkalmazott normák együtthatását. Célszerű megkülönböztetnünk az „egyéb jogorvoslati úttól” az egyéb „jogérvényesítési út” fogalmát. Ez utóbbin az esettel kapcsolatos, a jogsérelem orvoslására szolgáló, de eltérő alapon, akár más szervnél indítható eljárásokat értem. Ahol ez a lehetősége sem áll

IV. A tanúk és közreműködők

Írásbeli magánvégrendelet *tanúja nem lehet* olyan személy, aki

- a) a végrendeletkező személyazonosságának tanúsítására nem képes³⁵;
- b) kiskorú, cselekvőképtelen nagykorú vagy cselekvőképességében részlegesen úgy korlátozott, hogy az kizárja tanúkénti közreműködését;
- c) írástudatlan.

Az írásbeli magánvégrendelet érvényességének nem feltétele, hogy a tanú a végrendelet tartalmát ismerje, vagy tudjon arról, hogy végrendelet tételénél működött közre. (Utóbbi fordulatot aggályosnak tartom; legalább azt célszerű lenne megkövetelni, hogy a tanú tudjon arról, hogy előtte az örökhagyó végakarátának kinyilatkoztatása zajlik.)

Az írásbeli magánvégrendelet tanúja, a *végrendeletkezésnél közreműködő* személy vagy ezek hozzátartozója javára szóló juttatás érvénytelen, kivéve, ha a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó sajátkezűleg írta és aláírta. A tanú vagy a hozzátartozója részére szóló juttatás akkor sem érvénytelen, ha a végrendelet megalkotásában az érintett tanún kívül még két tanú vett részt.

Közreműködőnek minősül a végrendelet megfogalmazója, szerkesztője, leírója és minden olyan személy, akinek tevékenysége a végrendelet tartalmának *érdemi befolyásolására* nyújt lehetőséget.³⁶ (Közreműködőnek tarthatjuk azt a személyt is, aki a végrendeletet az örökhagyó diktálására alapján kézzel írja. A tevékenység „érdemi befolyásolására való lehetőség” viszont álláspontom szerintem kisség megfoghatatlan és nehezen bizonyítható.) *Ehelyütt kell kiemelniünk, hogy az ügyvéd által ellenjegyzett végrendelet tekintetében is elvárás a két tanú megléte!*

Szóbeli végrendeletet az tehet, aki *életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van*, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé.³⁷ A szóbeli végrendelet akkor érvényes, ha a végrendeletkező két tanú együttes jelenlétében a *tanúk által értett nyelven* végakarátát egész terjedelmében szóban – vagy jelnyelvet használó végrendeletkező esetén jelnyelven – előadja, és egyidejűleg kijelenti, hogy szóbeli nyilatkozata az ő végrendelete.³⁸

fenn az érintettnek, azon ügyben fokozottan felmerül az alkotmányjogi panasz létjoga, mert máskülönben „légüres tér” keletkezne az adott személy alapjogai tekintetében. Érdekes az előbbiekkal összevetve például a 3320/2014. (XI. 28.) AB végzést. Ezen ügyben a közjegyző az öröklési igényt érvényesítő indítványozót polgári peres eljárásra utasította. Az érintett fél hivatkozott arra, hogy 2014. március 15-től hatályos, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) az addigi parentéláris öröklés rendjét azzal a változtatással tartja fenn, hogy az oldalági törvényes öröklést a dédszülői leszármazókra is kiterjeszti, így az új törvény szerint már lehetősége lenne az öröklésre. (Ha a „láthatatlan Alkotmány” aktivizmusából indulunk ki, az ügy pozitív elbírálása – ellenérdekű fél hiányában – attól függ, hogy mikori jogszabályt alkalmazunk. Amennyiben kiemeljük, hogy az alapjogokat legszűkebb felfogásban is az államot távol tartó biztosítéknak tekintjük, és például a büntetőjogban is az érintettre nézve kedvezőbb elbírálást biztosító jogszabályt kell alkalmaznunk, akkor már nem állunk távol egy hasonló ügyet igenlőleg elbíráló felfogástól...Hozzá kell tennünk azonban, hogy a közjegyzői eljárásról kívül polgári peres út is nyitva állt még később az érintett félnek.)

³⁵ A gyakorlat szerint nem szükséges, hogy a tanú előzőleg ismerje az örökhagyót. Elegendő, hogy annak személyazonosságáról a végrendeletkezés előtt kétséget kizáróan meggyőződhetett. (Ezt a PK 86. sz. állásfoglalása is megerősítette.) Ld. Sóth Lászlóné: A végintézkedések, HVG-Orac, Budapest, 2001, 88.

³⁶ Ptk. 7:18–7:19. §

³⁷ Ptk. 7:20. § [A szóbeli végrendelet kivételessége] Ajánlatos a szóbeli végrendeletkezés megtörténte után közjegyző előtt nyilatkozatot tenni a későbbi bizonyítási problémák elkerülése végett.

³⁸ Ptk. 7:21. § [A szóbeli végrendelet érvényességi feltételei] Szóbeli végrendelet esetén annak megtörténtét, a végrendelet elhangzását annak kell bizonyítania, aki a végrendelet alapján örökölni akar. A tanúnak tudatában kell lenniük, hogy végrendeletkezés történt előttük. (A tanúk neve előtt ezért kell szerepelnie a gyakorlat szerint legalább a „tanú” szónak.) Ld. BH 2022. 260.

V. Kötelesrész és kizárás

Az örökhagyó azt, aki törvényes örököse vagy azzá válhat, más személynek örökössé nevezésével vagy végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal *kizárhatja* a törvényes öröklésből. (Ezt a közbeszéd igen helytelenül gyakran keveri az alább elemzett kitagadás kérdésével!) A kizárást *nem kell indokolni*. Mindenki szabadsága addig terjed, amíg más szabadságát nem sérti. A hatályos szabályozás a két szabadság közötti egyensúly megteremtője. A végrendelezői szabadság korlátja a kötelesrész, ugyanakkor – az örökös védelme mellett – teret nyit az örökhagyó rendelkezési jogának. Vagyis a kötelesrész teljes elvonásához (a kitagadáshoz) nagyon komolyan meghatározott indokra van szükség.³⁹ A *kötelesrészt meghaladó törvényes örökrészből a kötelesrészt jogosult kizárható*.⁴⁰

Ha a nevezett örökösök részesedése a hagyatékot nem meríti ki, a fennmaradó rész tekintetében törvényes öröklésnek van helye, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, vagy a végrendeletből más nem következik.⁴¹

Kötelesrész illeti meg az örökhagyó leszármazóját, házastársát és szülőjét, ha az öröklés megnyílasakor az örökhagyó törvényes örököse vagy végintézkedés hiányában az lenne. A kötelesrész iránti igény öt év alatt elévül. Nem jár kötelesrész annak, akit az örökhagyó végintézkedésében érvényesen kitagadott. A kitagadás akkor érvényes, ha a végintézkedés annak okát kifejezetten megjelöli.

A kitagadás szabályait az új Ptk. a régi szabályokhoz képest részletesebben rendezi.

Kitagadásnak van helye, ha a kötelesrészt jogosult

- a) az örökhagyó után öröklésre érdemtelen lenne;
- b) az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el;
- c) az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el;
- d) az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettségét súlyosan megsértette;
- e) erkölcstelen életmódot folytat⁴²;
- f) – akit végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték – a büntetését még nem töltötte ki;
- g) a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá.

A nagykorú leszármazót az örökhagyó a vele szemben tanúsított durva hálátlanság miatt is kitagadhatja.

A szülőt az örökhagyó a sérelmére elkövetett olyan magatartás miatt is kitagadhatja, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére ad alapot.⁴³

A *kitagadás intézményének kiterjesztése az emberi méltósághoz való jog és az abból levezetett önrendelkezési jog garanciája*. (Ennek hiányában ugyanis az a sérelem, vagy akként is fogalmazhatunk, megaláztatás is érhetné az örökhagyót, hogy olyan személynek „kell”

³⁹ Tegyük hozzá, hogy a Ptk. 7:81. § paragrafusa alapján nem tartozik a kötelesrész alapjához

a) az örökhagyó által a halálát megelőző tíz évnél régebben bárkinek juttatott ingyenes adomány értéke;
 b) az olyan ingyenes adomány értéke, amelyet az örökhagyó a kötelesrészt jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően juttatott;
 c) a szokásos mértéket meg nem haladó ingyenes adomány értéke;
 d) a házastárs vagy az élettárs, továbbá a leszármazó részére nyújtott tartás értéke;
 e) az arra rászoruló más személynek ingyenesen nyújtott tartás értéke a létfenntartáshoz szükséges mértékben. Azt az ingyenes adományt, amelynek betudását az örökhagyó elengedte, nem lehet a jogosult saját kötelesrészének alapjához hozzászámítani.

⁴⁰ Ptk. 7:29. § [Kizárás az öröklésből]

⁴¹ Ptk. 7:30. § [A végrendelettel ki nem merített hagyaték]

⁴² Az erkölcs jogi vonatkozásairól ld. Miskolczy-Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. In Polgári Szemle, 2015/4-6., 27-33. o., Lajos Edina jog és erkölcs összefüggésének alapjai. In KRE-DIt, 2023/1., 1-6. o., ill. Pokol Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. In Jogelméleti szemle, 2005/3., 1-13. o.

⁴³ Ptk. 7:75–7:80. §

örökölnie, akit ő kifejezetten ellenez, akár szégyent hozott rá vagy ártott neki.) A szakirodalom ismeri a „nemlétező kitagadás” fogalmát is.⁴⁴

Kötelesrész címén a kötelesrészre jogosultat annak *harmada* illeti meg, ami neki – a kötelesrész alapja szerint számítva – mint törvényes örökösnek jutna.⁴⁵ Ha a házastársat mint törvényes örököszt haszonélvezeti jog is megilleti, kötelesrésze e tekintetben a haszonélvezeti jognak olyan korlátozott mértéke, amely szükségleteit biztosítja, figyelembe véve az általa örökölt vagyontárgyakat.⁴⁶ A törvényes örökségként haszonélvezeti jogot öröklő házastárs a kötelesrészét igényelheti úgy is, mintha haszonélvezeti jogát megváltották volna.⁴⁷

A kötelesrész tehát egy kógens korlát az öröklési jog diszpozitív rendszerében. (Mindazonáltal a kitagadás mégis eltérést enged a kógencia alól.) Alapjogvédelmi (t.i. az örökhagyó emberi méltósága) funkcióval is rendelkezik, jóllehet nem az emberi jogi eszme, hanem már jóval korábban a civiljogi dogmatika szerves fejlődése érlelte ki.

VI. Egyes speciális szabályok (a házastárs öröklése, az ági öröklés és az utóörökös)

A törvényes öröklés talán legjelentősebb változása a házastárs öröklése. Amennyiben a házastárs *leszármazó mellett* örököl (a korábbi szabálytól különbözően) holtig tartó haszonélvezeti jog illeti meg, azonban az kizárólag az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon. Továbbá állagörökös – egy gyermekrész erejéig – a hagyaték többi részében.⁴⁸ „Ha viszont *leszármazó nincs* (vagy nem örökölhet) és a házastárs az örökhagyó szülei mellett örököl, megszerzi ugyanúgy az örökhagyóval közösen lakott lakást és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakat [Ptk. 7:60. § (1) bekezdés]; ezen felül a fennmaradó hagyaték felét örököli [Ptk. 7:60. § (2) bekezdés].”⁴⁹ A házastárs – a jövőre nézve – bármikor igényelheti a haszonélvezeti jog megváltását.⁵⁰

Nem örökölhet az örökhagyó házastársa, ha az öröklés megnyílásakor a házastársak

⁴⁴ Ha az örökhagyó a kitagadást nem a szükséges végintézkedési formában tette meg, vagy pedig az adott kitagadást tartalmazó végintézkedés érvénytelen. Ld. Sóth Lászlóné: Öröklés a családban, HVG-Orac, Budapest, 2005, 286. o.

⁴⁵ Összehasonlításként ki kell emelnünk, hogy az 1959. évi IV. törvény Ptk. 665. § (1) bekezdése értelmében kötelesrész címén a leszármazót és a szülőt annak fele illette meg, mint ami neki – a kötelesrész alapja szerint számítva – mint törvényes örökösnek jutna. A kötelesrész ideális mértékéről megoszlik a szakirodalom véleménye. Már a „rég magyar jogban” is többször felvetődött a kötelesrész mértékének egynegyedre történő csökkentése. Ld. Mázi András: A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében, Doktori értekezés, Pécs, PTE-ÁJK, 2009, különösen 72. o.

⁴⁶ Ptk. 7:82. § [A kötelesrész mértéke]

⁴⁷ A túlélő házastárs öröklési jogára nézve a régebbi irodalomból ld. Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intéstitúciói. 8. átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 2003, 622. o. Az erős római jogi hagyományok miatt a túlélő házastárs öröklésének teljes kizárása nagyon ritka volt, Dél-Afrikában tudunk rá példát mutatni. Ld. Hamza Gábor: A dél-afrikai magánjog és a római jogi hagyomány. In Acta ELTE, tom. XLVII, ann. 2010, 15. o.

⁴⁸ Ptk. 7:58. § (1) bekezdés

⁴⁹ Ez utóbbi esetben a hagyaték másik felét az örökhagyó szülei fejenként egyenlő arányban örökölik. Ld. Orosz Árpád: Változások az öröklési jogban. In Jegyző és közigazgatás, 2013/6., 24. o.

⁵⁰ További kapcsolódó részletszabályok, hogy a haszonélvezeti jog megváltásának a házastárs és a leszármazó méltányos érdekeinek figyelembevételével kell történnie. A megváltásra kerülő vagyomból a házastársat – természetben vagy pénzben – egy gyermekrész illeti meg. Ha leszármazó nincs vagy nem örökölhet, az örökhagyó házastársa örököli az örökhagyóval közösen lakott lakást és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakat. A további (tehát nem a közösen lakott) hagyaték felét az örökhagyó házastársa örököli, másik felét az örökhagyó szülei örökölik fejenként egyenlő arányban. Az öröklésből kiesett szülő helyén a másik szülő és az örökhagyó házastársa örököli fejenként egyenlő arányban. Amennyiben leszármazó és szülő nincs vagy nem örökölhet, az örökhagyó házastársa egyedül örököli. Ha leszármazó és házastárs nincs vagy nem örökölhet, az örökhagyó szülei örökölnék fejenként egyenlő részben. Az öröklésből kiesett szülő helyén ennek leszármazói örökölnék olyan módon, mint a gyermek helyén annak leszármazói. Ha a kiesett szülőnek leszármazója nincs vagy nem örökölhet, egyedül a másik szülő vagy annak leszármazói örökölnék. (Ptk. 7:59. §-7:63. §)

között életközösség nem állott fenn, és az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás. Az örökhagyó házastársának az öröklésből való kiesésére az hivatkozhat, aki a kiesés folytán maga örökölné, vagy a végintézkedéssel reá rótt kötelezettségtől vagy más tehertől mentesülne.⁵¹

Felfigyelhetünk arra a tendenciára, hogy megnövekedtek átlagéletkorok az elmúlt évtizedekben Európában. Ez elvi szinten elnyújthatja az érdekelletét és konfliktusokat az állagörökösök és a haszonélvező házastárs között. Különösen azokban a helyzetekben eklatáns ez, ha az állagörökös leszármazók az örökhagyó korábbi házasságából származnak. A fentiek következtében egyre több állam joga állagörökösnek tekinti az özvegyet. Ezen jogrendszerek közé tartozik – immár a magyar mellett – az olasz jog is.⁵²

Az ún. „ági öröklés” a magyar jog sajátossága, amely a magyar alkotmánytörténetből ismert ősiségből megmaradt jogintézmény.⁵³ A szülő örökli azokat a vagyontárgyakat, amelyek róla vagy felmenőjéről hárultak az örökhagyóra. A kieső szülő helyén az ő leszármazói örökölnék a törvényes öröklés általános szabályai szerint. Ha mind az ági vagyontárgy öröklésére jogosult szülő, mind annak leszármazója kiesett⁵⁴, a nagyszülő; ha ő is kiesett, az örökhagyó távolabbi felmenője örökli azt a vagyontárgyat, amely róla vagy felmenőjéről hárult az örökhagyóra. Ha ági örökös nincs, az ági vagyontárgy az örökhagyó egyéb vagyonával esik egy tekintet alá.⁵⁵

Érvénytelen az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi örökös más személy váltja fel.⁵⁶ Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei fennállnak.

Az utóörökös nevezés általános tilalmához képest az új Ptk. lex specialist teremtett.⁵⁷ Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörökös az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Utóörökös nevezése az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.⁵⁸

⁵¹ 7:62. § [Házastárs kiesése a törvényes öröklésből]

⁵² A vonatkozó olasz törvényt 1975-ben reformálták meg. Ld. Vékás Lajos: *Eltérő anyagi öröklési jogok az egységes európai nemzetközi magánjog hátterében*. In Magyar Jog 2019/6., 330. o.

⁵³ Homoki-Nagy Mária: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig*. JATE Press, Szeged, 2010, 106. o.

⁵⁴ Az 1959. évi IV. törvény tartalmában szinte megegyező volt, csak a „kiesett” lett dogmatikailag pontosabb megfogalmazás a „nincs” helyett. A régi Ptk. 612. § (1) bekezdése értelmében a szülő örökli azokat a vagyontárgyakat, amelyek róla vagy felmenőjéről hárultak az örökhagyóra. A kieső szülő helyén leszármazói a törvényes öröklés általános szabályai szerint örökölnék. Ha sem az ági vagyontárgyak öröklésére jogosult szülő, sem szülői leszármazó nincs, a nagyszülő, ha nagyszülő nincs, az örökhagyó távolabbi felmenője örökli azt a vagyontárgyat, amely róla vagy felmenőjéről hárult az örökhagyóra

⁵⁵ Ptk. 7:68. § [Ági örökösök]

⁵⁶ Az alábbiakról ld. Ptk. 7:28. § [Utóörökös nevezése]

⁵⁷ Ez az ún. „maradék-utóöröklés”. Ld. Vékás Lajos: *Parerga*, HVG-Orac, Budapest, 2008, 310-311. o. Tovább kimondja az előbbi § szakasz, hogy az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörökös az elsősorban örökösnek nevezett házastársa halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszerhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.

⁵⁸ Figyelemre méltó, hogy az utóörökös mivoltának a trust intézményével is fennáll összefüggése. A common law-ban a vagyonmegkötés maximális időtartama sokáig a trust létesítésekor élő bármely élő személy élete végétől számított 21 év volt. ezt a határidőt 2009-ben 125 évre emelték fel. Ld. Sándor István: *Észrevételek a bizalmi vagyonkezelési jogviszony időtartamának korlátozásához*. In Lamm Vanda – Sajó András (szerk.): *Studia in honorem Lajos Vékás*. Orac, Budapest, 2019, 262-263. o.

VII. A „favor testamenti”

A „favor testamenti” az öröklési jog több évezredes értelmezési vezérelve, jogági alapelve. Ki kell emelnünk, hogy a hazai bírói gyakorlat szerint az örökhagyó akaratának minél teljesebb figyelembevétele csak az alakilag aggálytan végrendeletek tekintetében alkalmazható. Tehát pont az apró formai hibák kiküszöbölésére, amire a legtöbbször próbálnák a gyakorlatban segítségül hívni, nem vehető figyelembe a favor testamenti.⁵⁹ Álláspontom szerint ez nagyon aggályos, mert ezen esetben tartalmatlanná, kiüresedetté válik ez az ősi jogelv. Hiszen eleve az örökhagyó akarata szerint kell eljárni. Kinek másnak az akarata, jogi érdeke lenne a releváns? A végrendeleti örökös? Az örökhagyóéval szemben aligha. Vita pont akkor támad a legtöbbször, ha több végrendeleti örökös lép fel igényével. Vagy a törvényes örökös érdekével szemben van primátusa az örökhagyónak? Ez pedig evidencia, a végrendeleti öröklésnek ugyanis – a fentebb írtak szerint – elsődlegessége van a törvényes örökléssel szemben. Ezen rövid indirekt bizonyítással belátható, hogy akkor lenne létjoga a „favor testamenti” módszerének, ha az örökhagyó akaratának bizonyítható megléte felülírhatná az apró technikai hibákat. Az öröklési jog formai előírásai ugyanis olyan garanciák, amelyek jelentősége pont az, hogy garantáltan igazolják a végrendelkező akaratát. (Természetesen e sorok írója szerint sem lehet eltekinteni a formai feltételek meglététől, a tanulmányban is foglalt alapjogsértő esetek kivételével.)⁶⁰

Az ügyvédi gyakorlat ismeri a „videóvégrendelet” lehetőségét. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez nem egy külön végrendeleti forma, hanem egy többlet-bizonyítási eszköz az írásbeli végrendelet hitelességéről, vagy pedig a szóbeli magánvégrendelet bizonyítéka. Természetesen igen hasznos lehet, de számos (pl. adatvédelmi) megválaszolandó problémát felvet, így igényli az érintettek beleegyezését a rögzítéshez. Szabályos megvalósítás esetén ez lehet a „favor testamenti” alkalmazásának egyik legeklektánsabb manifesztációja.

VIII. Kivételek

A családi vállalkozások sajátos tulajdoni formát jelentenek, gyakran már a későbbi örökhagyó életében megtörténik a tulajdonosi jogok egy részének átadása. Az öröklés tekintetében pedig - épp a sajátos tulajdoni viszonyok miatt - a végrendeleti öröklés a tipikus a törvényes öröklés helyett. Ezért meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos öröklési jogi jogintézmények önmagukban nem oldják meg a generációváltással kapcsolatos problémákat, mert később jogvitát szülhetnek a túlélők között (pl. végrendelet megtámadása, kötelesrészrel kapcsolatos igények stb.).⁶¹ Ki kell emelnünk, hogy a biztosítások kedvezményezettje eltérő személy is lehet az örökös, tovább bankszámla és értékpapírszámla halál esetére szóló kedvezményezettje is.

Az öröklési jog még számos kikaput, joghézagot rejt magában. Éppen ezért igen nagy a gyakorlati jelentősége annak, hogy aki ilyennel szembesül, az forduljon hozzáértő

⁵⁹ Az erről szóló gazdag szakirodalomból csak példálózó jelleggel ld. Leszkoven László: Gondolatok a végrendelet aláírásának módjáról. In Közjegyzők Közönye, 2012/1., különösen 7. o.

⁶⁰ A „favor testamenti” rendkívül bölcs értelmezését említi Földi András a „negatív” fikció jogintézménye kapcsán. „A fikció célja ez esetben a végrendelet megmentése az érvénytelenségtől, vagyis a favor testamenti érvényre juttatása az érvénytelenséget okozó tények jóindulatú félretétele útján.” Ld. Földi András: Szélgjegyzetek a vélelmekről és a fikciókról, In a Jogtudományi Intézet blogoldala, <https://jog.tk.hu/blog/2020/06/szeljegyzetek-a-velelmekrol-es-a-fikciokrol>, letöltés dátuma: 2025. 05. 04.

⁶¹ Arató Balázs: A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái – bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára. In Gazdaság és jog 2023/7-8., 8-17. o., ill. Arató Balázs – Csákné Filep Judit – Radácsi László: A családi vállalkozások jogi környezete. In JURA, 2020/4., 5-28. o., ill. Arató Balázs: Családi vállalkozások; családi alkotmány és generációváltás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 241. o.

üggyvédhez. A gyakorlati jelentőség mellett viszont tudományosan is rendkívül érdekes, hogy a konkrét esetekben ezeket a joghézagokat a valódi alkotmányjogi panasz orvosolhatja.

Irodalomjegyzék

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

3/2013. (II. 14.) AB határozat

3135/2021. (IV. 22.) AB határozat

3320/2014. (XI. 28.) AB határozat

35/1994. (VI. 24.) AB határozat

Arató Balázs – Filep Judit – Radácsi László: A családi vállalkozások jogi környezete. In JURA, 2020/4., 5-28. o.

Arató Balázs: A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái – bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára. In Gazdaság és Jog, 2023/7-8., 8-17. o.

Arató Balázs: Családi vállalkozások; családi alkotmány és generációváltás. Patrocinium kiadó, Budapest, 2023, 241. o.

BH 2022. 260.

Bódi Stefánia: A jogállameszme francia felfogása. In Jogelméleti szemle, 2024/4. <https://doi.org/10.59558/jesz.2024.4.6>

Boóc Ádám: Időszerű problémák öröklési jogunkban, kitekintéssel az európai öröklési rendelet egyes kérdéseire. In Bodzási Balázs (szerk.): Jogászegyleti értekezések, Budapest, MJE, 2024. <https://doi.org/10.61382/MJE-Ertekezesek.2024.Booc.83>

Boóc Ádám: Öröklési jogunk néhány aktuális kérdése. In Közjegyzők Közlönye, 2024/2.

Burián László – Kecskés László-Vörös Imre: Magyar Nemzetközi Kollíziós Magánjog. Logod Bt., Budapest, 1999.

Cservák Csaba: Az ombudsmantól az alkotmánybíróságig – az alapvető jogok védelmének rendszere. Licium-Art, Debrecen, 2013.

Drinóczi Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007.

Dúl János: A társasági jog és az öröklési jog kapcsolódási pontjai osztrák jogi fragmentumokkal. PhD értekezés Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2018.

Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre. In KRE-DIt, 2020/2., 1-35. o.

Földi András: Széljegyzetek a vélelmekről és a fikciókról. In a Jogtudományi Intézet blogoldala, <https://jog.tk.hu/blog/2020/06/szeljegyzetek-a-velelmekrol-es-a-fikciokrol>, letöltés dátuma: 2025. 05. 04.

Földi András–Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. 8. átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 2003.

Hamza Gábor: A dél-afrikai magánjog és a római jogi hagyomány. In Acta ELTE, tom. XLVII, ann. 2010.

Hamza Gábor: A magánjog fejlődése és a magánjogi (polgári jogi és kereskedelmi jogi) kodifikáció újabb tendenciái és az állami szuverenitás Azerbajdzsánban. In Jogelméleti Szemle, 2019/1. <https://doi.org/10.59558/jesz.2019.1.186>

Homoki-Nagy Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig. JATE Press, Szeged, 2010.

Jakab Éva: Iustitia mérlege – Polgárok és peregrinusok a helytartó bírói fóruma előtt. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2020.

Juhász Imre: A joghatósági közösségi szabályozásának további egységesítése – a 664/2009/EK rendelet margójára. In Európai Jog, 2009/6.

Kecskés László: Öröklési és családjogi kérdések a magyar nemzetközi magánjogban. Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2002.

Küpper, Herbert: A jogállam követelményei az Európai Unióban és Magyarország Alaptörvénye. In JURA, 2011/2., 93-107. o.

Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs. In KRE-DIt, 2022/2., 1-5. o.

Lajos Edina jog és erkölcs összefüggésének alapjai. In KRE-DIt, 2023/1., 1-6. o.

Lajos Edina: Az alkotmányjogi panasz morális vonatkozásairól. In KRE-DIt, 2024/1., 139-149. o.

Lenkovics Barnabás: A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege. In Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/3. 19-24. o.

Leszkoven László: Gondolatok a végrendelet aláírásának módjáról. In Közjegyzők Közlönye, 2012/1.

Magyarország Alaptörvénye

Mázi András: A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében. Doktori értekezés, Pécs, PTE-ÁJK, 2009.

Miskolczi-Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. In Polgári Szemle, 2015/4-6,

27-33. o.

Nagy Csongor István: A magánautonómia jogpolitikai indokai a nemzetközi család-és öröklési jogban. In Szabó Sarolta (szerk.): *Bonas iuris margaritas quaerens*, Budapest, Pázmány Press, 2015.

Nagy Csongor István: Az EU nemzetközi magánjogának család- és öröklési jogi szabályai a magyar bíróságok gyakorlatában. In *Családi Jog*, 2022/3.

Nochta Tibor: A velünk élő polgári jog. In *JURA*, 2015/2., 292-294. o.

Orosz Árpád: Még egyszer a tanú aláírásáról, ezúttal az öröklési szerződések körében. In *Közjegyzők Közlönye*, 2014/3., 35-40. o.

Orosz Árpád: Változások az öröklési jogban. In *Jegyző és közigazgatás*, 2013/6.

Osztovits András: A hagyatéki eljárás új szabályairól. In *Ügyvédek Lapja* 2010/5., 24-28. o.

Papp Tekla (szerk.): *Atipikus szerződések*. Opten Kft., Budapest, 2015.

Pokol Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. In *Jogelméleti szemle*, 2005/3, 1-13. o.

Sándor István: Észrevételek a bizalmi vagyonkezelési jogviszony időtartamának korlátozásához. In Lamm Vanda – Sajó András (szerk.): *Studia in honorem Lajos Vékás*. Orac, Budapest, 2019.

Sóth Lászlóné: *A végintézkedések*. HVG-Orac, Budapest, 2001.

Sóth Lászlóné: *Öröklés a családban*. HVG-Orac, Budapest, 2005.

Szalma József: Az osztrák öröklési jogról és hatásairól I. In *Magyar Jog*, 2022/7-8.

Téglási András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*, Doktori értekezés, Szeged, SZTE-ÁJK, 2011.

Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbb bírósági gyakorlatban. In *Magyar Jog*, 2012/4., 193-208. o.

Tóth J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban. In *Jogelméleti Szemle*, 2009/4.

Vékás Lajos: *Eltérő anyagi öröklési jogok az egységes európai nemzetközi magánjog háttérében*. In *Magyar Jog* 2019/6.

Vékás Lajos: *Parerga*. HVG-Orac, Budapest, 2008.

Pesti Sándor¹

Hasonlóságok és különbségek²

A nyugat-európai szuverenista pártok programjai és politizálásuk összehasonlító elemzése

Absztrakt

A tanulmány kilenc nyugat-európai szuverenista párt legfontosabb programelemeit és politizálását kívánja bemutatni és egymással összehasonlítani. A szakirodalomban és különösen az európai sajtóban előszeretettel minősítik ezen pártokat szélsőjobboldalinak. Álláspontom szerint – és ezt a tanulmányban megpróbálom empirikusan is igazolni – ez a minősítés egyik tárgyalt párt esetében sem releváns. Az önmeghatározásuk bemutatását követően tizenegy szakpolitikai területen tekintem át a kilenc párt programját és meghatározó politikusaik megnyilvánulásait, majd tárgyalom a szélsőjobboldalhoz, a fasiszta-náci múlthoz való viszonyukat, végül röviden a pártvezetők személyes életét. A dolgozat végkövetkeztetése, hogy a vizsgált kilenc párt programjában és politizálásában valóban sok közös vonás van, de szép számmal detektálhatóak fontos különbségek is.

Kulcsszavak: szuverenista pártok, bevándorlás, Európai Unió, közvetlen demokrácia, rend, élet, LMBT-jogok, Oroszország, Izrael, Törökország, keresztény egyházak, szélsőjobboldal

Abstract

The study strives to present and compare with each other the most important platform elements and politics of nine Western European sovereignist parties. These parties are qualified often as far right in the literature and especially in the European press. In my view – and I will try to prove this empirically in the study – this classification is not relevant for any of the parties discussed. After the presentation of their self-determination, I discuss the platform of the nine parties and the speeches of their crucial politicians on eleven policy issues, then I treat their relationship to the far right, the fascist-Nazi past, finally shortly the personal life of party leaders. The conclusion of the paper is, that the platforms and politics of the analysed nine parties have much in common, but there are also important differences.

Keywords: sovereignist parties, migration, European Union, direct democracy, order, life, LGBT-rights, Russia, Israel, Turkey, Christian churches, far right

¹ Habil. egyetemi docens. ELTE ÁJK, Politikatudományi Intézet. pestisandor@ajk.elte.hu

² DOI 10.59558/jesz.2025.2.17

Jelen tanulmány kilenc nyugat-európai szuverenista párt legfontosabb programelemeit és politizálását kívánja bemutatni és egymással összehasonlítani. Nem vizsgálja részletesen ezen pártok történetét, szavazói bázisát, az adott ország politikai rendszerében betöltött szerepét, egymással és saját országának többi pártjával való viszonyát. A pártok kiválasztásánál szempont volt, hogy a jelenben vagy a közelmúltban meghatározó szerepet töltsön be hazájának politikai életében, akár mint a kormányzó koalíció része, akár mint a kormányt kívülről támogató párt, vagy legalább a közelmúlt nemzeti parlamenti választásain az első 3 között végzett politikai erő. Ennek megfelelően a kiválasztott pártok: Alternatíva Németországnak (Alternative für Deutschland, AfD); Dán Néppárt (Dansk Folkeparti, DF); Igazi Finnek (Perussuomalaiset, PS); Liga (Lega per Salvini Premier, LSP); Nemzeti Tömörülés (Rassemblement National, RN); Olaszország Fivérei (Fratelli d'Italia, FdI); Osztrák Szabadságpárt (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ); Svéd Demokraták (Sverigedemokraterna, SD); Szabadságpárt (Partij voor de Vrijheid, PVV).

Magyarázatra szorul a címben szereplő szuverenista jelző. A szakirodalomban és különösen az európai sajtóban előszeretettel minősítik ezen pártokat szélsőjobboldalinak. Álláspontom szerint – és ezt a tanulmányban megpróbálom empirikusan is igazolni - ez a minősítés egyik tárgyalt párt esetében sem releváns. Egyik politikai erő sem tör kizárólagos hatalomra, nem vesz igénybe a hatalomra kerülése érdekében erőszakos eszközöket, tiszteletben tartja az alapvető emberi jogokat és nem tart egyetlen népet, illetve a hozzá tartozó személyt sem alacsonyabb/magasabb rendűnek. Felmerülhetne még a radikális jobboldali jelző, de összességében vizsgálva nem mindegyik párt programját és vezetőjét tekintem radikálisnak sem (néhányukat viszont igen). Olykor megjelenik ezen pártokkal kapcsolatban az újjobboldali jelző is, de egyrészt több közülük már tekintélyes múltra tekint vissza, másrészt többségük nem is minősíti magát jobboldalinak. Így maradtam a szuverenista jelzőnél, mert minden vizsgált párt kiemelten hangsúlyozza a nemzeti szuverenitás fontosságát (elsősorban Brüsszellel szemben), másrészt ez kellően neutrális jelző ahhoz, hogy egy tudományos cikk címében szerepeljen.

Az alábbiakban egy rövid elméleti-módszertani bevezetőt követően a tárgyalt pártok önmeghatározását mutatom be, majd tizenegy szakpolitikai területen tekintem át a kilenc párt programját és meghatározó politikusaik megnyilvánulásait, ezt követően tárgyalom a szélsőjobboldalhoz, a fasiszta-náci múltához való viszonyukat, végül röviden a pártvezetők személyes életét. A szakpolitikai területek kiválasztásának szempontjai voltak, hogy szorosan kapcsolódjanak az egyes pártok identitásához, valamint szerepet játszott benne a személyes érdeklődésem is. A tanulmány alapvetően jelenkortörténeti munka, nem törekszik sem új elmélet felállítására, sem tipológiaalkotásra, és lehetőség szerint a minősítésektől is igyekszik tartózkodni. Legfőbb célja a valóság minél alaposabb és tisztességesebb bemutatása.

I. Röviden a műfajról

Soha nem voltam híve az egyes társadalomtudományok merev elkülönítésének, mivel mindegyik ugyanazt a társadalmat kutatja, vizsgálja, elemzi. Ugyanakkor mégis más-más kérdésekre, területekre, szempontokra fókuszál, és mindezt eltérő módszerekkel teszi. Miként említettem, alábbi írásomat elsősorban a jelenkori politikátörténet műfajához sorolom.

A jelenkortörténet-írás komoly hagyományokra tekint vissza. Hérodotosztól a 18. század végéig a történetírók elsősorban a saját korszakukat tanulmányozták, sőt Lessing szerint „az igazi történetíró névre csak az méltó, aki saját korának és saját országának történetét írja”. A 18. század végén paradigmaváltás következett be e téren, és Nyugat-Európában ezt követően sokáig a jelennel, közelmúlttal foglalkozó történetek írását újságírók, publicisták művelték,

akik miközben állást foglaltak a jelen vitáiban, a folyamatok előrejelzésére és a jövőre vonatkozó javaslatok megfogalmazására is vállalkoztak. Angliában például az első világháború előtt nem írtak az 1837-es választójogi reform utáni időkről tudományos munkát, míg Franciaországban a forradalom történettudományi vizsgálata a százéves évforduló körül kezdődött. Sőt, a minap elhunyt híres francia történész, Pierre Nora még az 1970-es években is azt írta – immáron kisebbségi véleményként –, hogy jelenkortörténet nem létezik.³

A német történettudományban az 1940-es évek végén Hans Rothfels munkássága révén vált elfogadottá a „Zeitgeschichte” kifejezés, amit ugyan szó szerint kortörténetnek fordítunk, de valójában jelenkortörténetet értünk alatta. A német történetírás általában a fogalmat az első világháború végétől napjainkig tartó időszakra használja, és három alperiódusra osztja (1919-1945, 1945-1989, 1989-től napjainkig).⁴

Magyarországon azonban a történészek többsége a második világháború végétől kezdődő időszakot tekinti jelenkortörténetnek (Zeitgeschichte, contemporary history).⁵ Egy 2010-ben tartott kerekasztal-beszélgetésen Romsics Ignác kifejtette, hogy szerinte az 1945 utáni időszakot tekinthetjük jelenkortörténetnek, és „mindenekelőtt a rendszerváltás óta eltelt két évtized”-et. Pritz Pál szerint pedig le kellene szögezni, hogy a jelenkortörténeten csak az 1989 óta eltelt két évtizedet értjük.⁶

A jelenkortörténet-írás felemelkedését Bódy Zsombor korunk jelenközpontúvá válásához köti. Miként fogalmaz: „A történeti idő elhalványulásával egyre nehezebb úgy írni a korábbi korszakokról, hogy a múlt lineáris összefüggésben álljon a jellel, miközben mégis különbözik tőle... Nem csoda, hogy a jelenközpontúság közepette a történészek szívesen fordulnak a jelen tanulmányozása felé, ahol a kutatási témák legitimitása, jelentéssége és fontossága nem kérdéses, s ahol munkáikkal jóval nagyobb érdeklődésre találhatnak, jóval szélesebb közönség körében.” Egyszersmind hangsúlyozza azonban a jelenkortörténész előtt álló kihívásokat is: „A jelenkortörténész azonban nincs abban a privilegiált helyzetben, mint a régebbi korok kutatója, akinek nem nagyon van versenytársa. Nem tűnik ugyanis magától értetődően kompetensebbnek a történeti módszertan alkalmazása miatt a jelen értelmezésében, mint az alternatívák. A történeti perspektíva, amely legitimálja a történetírási módszertan alkalmazását a korábbi korszakok kutatásában, nem biztosít szilárd alapokat a jelenre fókuszáló történeti elemzéseknek, és nem biztosít tekintélyt neki a jelenre irányuló más reflexiós formákkal szemben.”⁷

Gyáni Gábor az említett kerekasztal-beszélgetésen kifejtette ezzel kapcsolatban, hogy a jelenkortörténész nem ismerheti az adott időszak eseményeinek következményeit, nem láthatja a történeti perspektívát. Ezen kívül – noha forrásbőség van – számos alapvető fontosságú forrás a titkosítások, személyiségi jogok és egyéb okok miatt csak korlátozottan kutatható vagy teljesen el van zárva a történész elől.⁸

Tegyük még ehhez hozzá, hogy mivel a jelenkortörténet kutatója az általa is megélt időszakot, eseményeket kutatja, nagyobb a személyes elfogultság, a szubjektivitás veszélye is számára. Így írt erről Mannheim Károly még az 1920-as években: „Túlontúl hajlamosak vagyunk ugyanis arra, hogy „objektív” mozzanatokként fogadjunk el olyan kategóriális

³ Bódy Zsombor: Az önmagára irányuló tekintet: Van-e jelenkortörténet, és ha nincs, mi az?, 1298-1300. o. In Századok, 2020/6. szám, 1293-1316. o. Tegyük azért ehhez hozzá, hogy Magyarországon a XIX. században is születtek fontos jelenkortörténeti munkák. Horváth Mihály például már az 1860-as években alapvető műveket írt a reformkorról és az 1848-1849-es eseményekről.

⁴ Stipta István: A jelenkori jogtörténet-tudomány, 36. o. In Jogtörténeti Szemle, 2016/3. szám, 36-40. o.

⁵ Rainer M. János: Bevezetés. 9.o. In M. Topits Judit – Ulrich Mähler – Rainer M. János (szerk.): Vademecum – Jelenkortörténet. Magyarország. Berlin-Budapest, 2005.

⁶ Konok Péter: A jelenkortörténet-írás problémái. Kerekasztal-beszélgetés a Politikatörténeti Intézetben, 171-172. o. In Múltunk, 2010/4. szám, 168-174. o.

⁷ Bódy: i.m. 1310-1311. o.

⁸ Konok: i.m. 169. o.

struktúrákat és végső tételezéseket, amelyeket öntudatlanul mi magunk vittünk be a tapasztalatba, s amelyek a tudásszociológus számára utólag egy sajátos irányzat részleges, történelmileg és álláspontilag kötött axiomatikájának bizonyulnak. Hiszen mi sem magától értetődőbb, mint hogy számunkra éppen azok a gondolkodási formák tárják fel a legkevésbé partikuláris jellegüket, amelyekben mi magunk gondolkodunk, s csak a továbbhőmpölygő történelmi-társadalmi áramlás teremti meg azt a distanciát, ahonnan az esetleges partikularitás láthatóvá válik.”⁹

Gyáni szerint a jelenkortörténet-írásnak elsősorban a politikatörténettel érdemes foglalkoznia, mivel az átfogóbb társadalmi struktúrák változásai csak hosszabb távon értelmezhetőek: „A politikatörténet az, amit az események fényében fogalmilag képesek vagyunk megragadni és leírni.”¹⁰

Rainer M. János 2005-ben még ezt írta: „Az 1989-90-es rendszerváltás utáni időszak azonban ma még inkább a politikatudomány, a politikai elemzés terrénuma”.¹¹ Ez szerintem már akkor sem volt igaz, ma pedig még inkább elkülönül egymástól a politikatudomány és a jelenkortörténet. Jómagam például nem csupán végzettségem okán tartom magam inkább jelenkortörténésznek. Soha nem éreztem például készletetést hipotézisek tesztelésére, regresszioelemzés, vagy egyéb statisztikai elemzések végzésére, mert igen szkeptikus vagyok az általuk vizsgált társadalmi jelenségek egzakt mérhetőségét illetően. Nem használtam soha az elemzéseim során függő és független változókat, nem készítettem és nem használtam fel kérdőíves felméréseket, adatbázisokat, és nem éltem eddig a résztvevői megfigyelés és a fókuszcsoportos beszélgetés lehetőségével sem. Nem alkottam továbbá elméleteket és tipológiákat, és kifejezetten idegenkedem a szövegbányászati módszerek alkalmazásától. Utóbbiak ugyanis megítélésem szerint gyakran leegyszerűsítik (időnként meg is hamisítják) a hallatlanul bonyolult és komplex valóságot. Márpedig mindezek a politikatudomány – és egyéb modern társadalomtudományok – alapvető eszközei és módszerei közé tartoznak. Ehelyett „csupán” törekszem a valóság minél alaposabb, elfogultságoktól mentes, tárgyilagos bemutatására és elemzésére, akár a kormányzati döntéshozatal mechanizmusairól¹², akár a 2010 utáni magyar külpolitikáról¹³, akár a gazdasági teljesítmény mérhetőségéről¹⁴, akár – mint ebben a tanulmányban – a nyugat-európai szuverenista pártokról írok. Ehhez pedig az adott téma szakirodalma mellett főleg elsődleges forrásokat – jogszabályok, hivatalos dokumentumok, szakfolyóiratok, sajtó, általam készített mélyinterjúk – használok fel.

II. Önmeghatározás

A szuverenista pártok egy része nem tartja fontosnak, hogy általános ideológiai jegyek alapján definiálja magát, csupán az egyes szakpolitikai kérdésekben fogalmazza meg az álláspontját. Természetesen a szélsőjobboldali jelzöt mindegyik visszautasítja, de radikálisnak, sőt többségük jobboldalinak sem tartja magát. Fontosabb számukra a jelenlegi éltek szembeállítása a néppel, mint a bal-jobb dichotómia.

A pártok közül egyedül az AfD tett közzé a honlapján küldetési nyilatkozatot, amelyben

⁹ Mannheim Károly: Ideológia és utópia. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996 (eredeti kiadás 1927), 214. o.

¹⁰ Konok: i.m. 170. o.

¹¹ Rainer: i.m. 9. o.

¹² Pesti Sándor: A kormányzati döntéshozatal mechanizmusai Magyarországon. In Jogelméleti Szemle, 2000/4. szám.

¹³ Pesti Sándor: Magyarország külpolitikája 2010 – 2020. Gondolat Kiadó, Budapest, 2021.

¹⁴ Pesti Sándor: Mérhető-e a gazdasági teljesítmény? In Pesti Sándor – Szoboszlai Kiss Katalin (szerk.): Homo Politicus – Ünnepi tanulmányok a 80 éves Bihari Mihály tiszteletére. Eötvös Kiadó, Budapest, 2023, 165-180. o.

részletesen leírja a párt általuk vélt legfontosabb jellemzőit. Ebben magukat liberálisoknak és konzervatívoknak, demokratáknak, a jogállam híveinek nevezik. Támogatják a közvetlen demokráciát, a hatalmi ágak szétválasztását, a szociális piacgazdaságot, a szubszidiaritást, a föderalizmust, a családot és a szuverén demokratikus államok Európáját. Miként fogalmazzuk: „Szeretnénk tartósan megőrizni az emberi méltóságot, a gyerekes családokat, nyugati keresztény kultúránkat, nyelvünket és hagyományainkat a német nép békés, demokratikus és szuverén nemzetállamában.”¹⁵ A párt jelenlegi társelnöke és kancellárjelöltje a 2025-ös választásokon egy 2024. decemberi interjújában pártját libertariánusnak és konzervatívnak nevezte.¹⁶

Herbert Kickl, az FPÖ kancellárjelöltje a 2024-es osztrák választásokon a pártprogramot bemutató sajtótájékoztatóján négy szóban foglalta össze programjuk lényegét (egyben ezek a fő fejezetek címei is): individualitás, szuverenitás, homogenitás, szolidaritás.¹⁷

Giorgia Meloni, az Fdi elnöke 2022 szeptemberében, miniszterelnöki kinevezése előtt a The Washington Postnak adott interjújában magát mainstream-konzervatívnak nevezte, akinek a következő dolgok a legfontosabbak: egyéni szabadság; magánvállalkozás a gazdaságban; oktatási szabadság; a család központi szerepe a társadalomban; a határok védelme az ellenőrizetlen migrációtól; az olasz nemzeti identitás védelme. Szerinte pártjához legközelebb a brit toryk, az izraeli Likud és az amerikai Republikánus Párt áll.¹⁸ 2019 októberében egy római nagygyűlésen a 2. Conte-kormány azon terve ellen tiltakozva, hogy a kiskorúak személyi igazolványában az apa és az anya szót az 1. számú és a 2. számú szülő váltsa fel, hangzottak el azóta legendássá vált szavai: „Giorgia vagyok, nő, anya, olasz és keresztény. Ezt soha nem fogjátok elvenni tőlem.”

A Liga 2022 tavaszán kiadott politikai manifesztuma a pártot liberál-konzervatív politikai erőként írja le, amely egy olyan országot szeretne megteremteni, ami „liberális a gazdaság és a társadalom területén, bölcsen konzervatív az értékekben és mélyen republikánus a közösségi kultúrájában.”¹⁹

A DF honlapján található aktuális pártprogramban szerepel a következő mondat: „A Dán Néppárt a nyugati liberális demokrácia oldalán áll, és mindent meg kell tennünk, hogy befolyásoljuk az illiberális szélsőséges államokat.”²⁰

Az SD 2011-ben hivatalosan nacionalistáról szociál-konzervatívra változtatta meg a párt önjellemzését.²¹

III. Az Európai Unióhoz való viszony

Jelenlegi formájában mindegyik vizsgált párt erősen kritizálja az Európai Uniót. A

¹⁵ www.afd.de/partei

¹⁶ Scholz's Far-Right Rival Puts Germany's EU Exit on the Ballot. www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-19

¹⁷ Austria's far-right Freedom Party sets out election programme. <https://www.reuters.com/world/europe/austrias-far-right-freedom-party-sets-out-election-programme-2024-08-21/>

¹⁸ Tharoor, Ishaan: The mainstreaming of the West's far right is complete. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/27/mainstreaming-west-far-right-is-complete/>

¹⁹ Zapperi, Cesare: Un Paese liberal-conservatore, la famiglia e il sì all'Europa: il manifesto di governo della Lega. https://www.corriere.it/politica/22_settembre_03/paese-liberal-conservatore-famiglia-si-all-europa-manifesto-governo-lega-30cd0688-2bc2-11ed-b268-2b12bb5640dc.shtml

²⁰ www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

²¹ Lee Tomson, Danielle: The Rise of Sweden Democrats: Islam, Populism and the End of Swedish Exceptionalism. In Brookings Institution Press, March 25. 2020. <https://www.brookings.edu/articles/the-rise-of-sweden-democrats-and-the-end-of-swedish-exceptionalism/>

szuverén nemzetállamok laza konföderációját támogatják, ostromozzák az uniós bürokráciát, ellenzik az EU föderatív irányba történő átalakítását, óvnak egy európai szuperállam létrejöttétől. Ellenzik az egyhangú döntést igénylő szakpolitikai területek csökkentését, sőt újabb területekre terjesztenék azt ki. Az érintett országok pártjain kívül kritizálják a francia-német tengely túlhatalmát, mely szerintük dominálja az EU-t, és más tagállamok kárára érvényesíti az érdekeit (még a két olasz párt is így gondolja).

Ellenzik újabb tagállamok felvételét az Unióba, és a két olasz párt kivételével megszüntetnék a kohéziós politikát, a gazdaságilag fejletlenebb tagállamok, régiók támogatását a gazdagabbak által. Szintén egyöntetűen ellenzik a közös európai hadsereg létrehozását.

A sok hasonlóság mellett a részleteket illetően vannak azért fontos különbségek is.

Az RN elődpártja 2013 óta követelt népszavazást Franciaország uniós tagságáról, és a pártelnök Marine Le Pen a kilépés mellett foglalt állást. 2016-ban a Brexit népszavazást követően kijelentette: „Európa lesz a francia elnökválasztás központi témája.”²² Le Pen azonban a 2019-es EP-kampányban visszavonta az EU-ból és az eurózónából való kilépésre vonatkozó követelését, azóta az a jelszó, hogy belülről kell megreformálni az uniót.²³ 2020-ban azt nyilatkozta, hogy nem akarja, hogy Franciaország elhagyja az EU-t, helyette át kell alakítani nemzetek laza szövetségévé, ahol „minden nemzet megőrzi a szabadságát”.²⁴ 2022-es, 22 pontból álló elnöki programjának egyetlen pontja sem tért ki az EU-hoz való viszonyra, miként a párt 2024-es nemzetgyűlési választási programja sem.²⁵

Az AfD 2017-es választási programjában szerepelt a visszatérés a Maastricht előtti Európai Közösségekhez, az eurózána elhagyása, az Európai Központi Bank intézkedéseinek bírálata és a bankunió elvetése.²⁶ A párt a 2021 áprilisában tartott drezdai kongresszusán úgy döntött, hogy Németország EU-ból történő kilépését támogatja, egyben síkraszállt egy új európai gazdasági és érdekközösség létrehozása mellett.²⁷ Kancellárjelöltjük, Alice Weidel 2024 decemberében Berlinben azzal vádolta az EU „szocialista policy making”-jét, hogy „lerombolta a piaci mechanizmusokat Európában”. Példaként a német autóipar tönkretételét említette. Javasolta, hogy az uniót alakítsák vissza szabad kereskedelmi övezetté, és a bizottsági döntések esetében is vétőjogot kért a biztosok számára.²⁸

A párt 2025-ös választási programjában elutasítja az EU közös kül- és biztonságpolitikáját, a Külügyi Szolgálatát és a keleti bővítést. Miként fogalmaznak: „A mi célunk az Európai Nemzetek Szövetsége, egy újonnan alapított európai gazdasági és érdekközösség, amelyben garantálják a tagállamok szuverenitását, és csak olyan területeken működnek együtt, ahol valódi közös érdekek állnak fenn. Minden más területet vissza kell adni a tagállamok illetékességi körébe.” Konkrétan 4 területet említ: közös piac; a külső határok hatékony védelme az illegális bevándorlással szemben; a biztonságpolitika területén a stratégiai autonómia elérése; az európai kultúrák és identitások megőrzése. Az AfD tisztában van vele, hogy egy stabil nemzeti valuta újra bevezetésének vannak költségei, meggyőződésük

²² Chrisafis, Angélique: European far right hails Brexit vote. <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/24/european-far-right-hails-britains-brexit-vote-marine-le-pen>

²³ Sapin, Charles: Le Rassemblement national abandonne définitivement la sortie de l'euro. <https://www.lefigaro.fr/politique/2019/01/16/01002-20190116ARTFIG00326-le-rn-abandonne-la-sortie-de-l-euro.php>

²⁴ Marine Le Pen: EU has more to lose on Brexit, but I don't want Frexit. <https://www.euronews.com/2020/02/06/marine-le-pen-eu-has-more-to-lose-on-brexit-but-i-don-t-want-frexit>

²⁵ <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>; <https://rassemblementnational.fr/documents/202406-programme>

²⁶ Hajdú András: Kihívás jobbról. Az AfD a német pártrendszerben. In Dúró József (szerk.): Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában. MCC Alapítvány, Budapest, 2020, 305-344. o.

²⁷ Nationalist AfD calls for a normal Germany. <https://www.dw.com/en/far-right-afd-calls-for-normal-germany-at-conference/a-57156531>

²⁸ Scholz's Far-Right Rival Puts Germany's EU Exit on the Ballot. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-19/scholz-s-far-right-rival-puts-germany-s-eu-exit-on-the-ballot>

szerint azonban ezek alacsonyabbak, mint az eurózónában maradás tartós költségei. Elképzeléseik szerint az euró sem szűnne feltétlenül meg, párhuzamosan létezhetne a márkával. Egyes nyugati sajtóhírekkel szemben azonban már nem szerepel a programban népszavazás követelése Németország EU-ból történő kilépéséről.²⁹

Noha az FPÖ Heinz-Christian Strache 2005-ben kezdődő elnöksége óta folyamatosan kritizálja az EU-t, mert nyíltan és bújtatottan egyre több kompetenciát von magához a nemzetállamoktól, egyetlen választási programjában sem hirdette meg az EU-ból – vagy akár csak az eurózónából – történő kilépést.³⁰

A 2024-es választási programja elég keveset foglalkozik az EU-hoz való viszonyal. Annyit rögzít csupán, hogy nem szabad az egyhangú döntést igénylő területeket csökkenteni, sőt a már többségi döntéssel elfogadott kérdéseket is felül kell vizsgálni, és szükség esetén visszaállítani az egyhangú döntési mechanizmust. Elutasít továbbá minden közös EU-hitelfelvételt, a tőkepiaci uniót valamint az Európai Békekeretet is, és korlátozni kívánja az Európai Unió Bíróságának jogköreit.³¹

Az FDI a 2014-es EP-programjában az eurózónából való kontrollált távozást hirdette meg. A 2019-es EP-programban azonban már csak kompenzációs intézkedéseket követelt azon országok számára (mint például Olaszország), amelyeknek komoly káruk származott az euró bevezetéséből. A párt víziója a szuverén és szabad nemzetállamok konföderációján alapul, elutasítja az EU föderális modelljét, „technokrata EU-nak” nevezve azt. Egy 2022-ben született tanulmány az FDI-t eurorealista vagy soft euroszeptikus pártnak nevezte.³²

A 2022-es választási kampányban azonban a párt felhagyott az euró zóna elhagyásának támogatásával.³³ Az FDI által dominált 2022-ben megalakult olasz kormány programjában két mondat szól az EU-hoz való viszonyról: „Teljes ragaszkodás az európai integrációs folyamathoz, kilátásba helyezve egy politikaibb és kevésbé bürokratikus uniót. A Stabilitási Paktum szabályainak és a gazdasági kormányzásnak a felülvizsgálata a stabil és tartós növekedést és a teljes foglalkoztatást biztosítani képes politikák végrehajtása érdekében.”

A Liga 2018-as választási programja azt szorgalmazta, hogy az EU térjen vissza a maastrichti szerződés előtti állapothoz, minél több hatáskör kerüljön vissza tagállami szintre. A párt az EU-ból nem lépne ki, de az eurózónából igen.³⁴ 2018 májusi kormányra kerülése után azonban nem szorgalmazta többé az euróövezetből való távozást.³⁵

A PVV 2012-es programja óta következetesen azon az állásponton volt, hogy Hollandia lépjen ki ne csak az eurózónából, hanem az Európai Unióból is. Brüsszel ugyanis egyrészt anyagi forrásokat von el Hollandiától, és korlátozza a holland állam cselekvőképességét, másrészt támogatja a baloldali progresszív kulturális és politikai elitet, amely a muszlim bevándorlók pártján áll.³⁶

A 2024-es EP-választási manifesztumában azonban a párt már nem az EU-ból való kilépést szorgalmazza, hanem belülről kívánja megváltoztatni az uniót. A párt elnöke, Geert

²⁹ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

³⁰ Hajdú András-Kurtán Sándor: Az ellenzékiesség és a kormányzás ciklikussága. Az Osztrák Szabadságpárt menetelése a kormányzásért. In Dúró (szerk.): i.m. 79-123. o.

³¹ <https://www.fpoe.at/themen/wahlprogramm-nationalratswahl-2024>

³² Sondel-Cedarmas, Joanna: Giorgia Meloni's New Europe: Europe of Sovereign Nations in the Brothers of Italy Party Manifestos. In Berni, Francesco – Sondel-Cedarmas, Joanna (szerk.): *The Right Wing Critique of Europe*. Routledge, London, 2022, 60-72. o.

³³ Profile: Who is Giorgia Meloni, Italy's new prime minister? <https://www.thelocal.it/20220824/profile-who-is-giorgia-meloni-italys-next-prime-minister>

³⁴ Nábelek Fruzsina: Padániától az olasz identitás védelméig. In Dúró (szerk.): i.m. 151-189. o.

³⁵ Liso, Oriana: Milano, cancellata la scritta „Basta euro” dal muro della Lega di via Bellerio. https://milano.repubblica.it/cronaca/2018/05/31/news/milano_cancellata_la_scritta_basta_euro_dal_muro_della_lega_di_via_bellerio-197806594/

³⁶ Hajdú András: Az iszlámellenesség „prófétája”. Geert Wilders küzdelme az iszlám ellen. In Dúró (szerk.): i.m. 269-304. o.

Wilders ezt egyrészt a folyamatban lévő koalíciós tárgyalásokkal magyarázta (a koalíció többi pártja nem támogatja), másrészt azzal érvelt, hogy a holland társadalom elsöprő többsége is ellene van, még a PVV-re szavazóknak is csak 36%-a támogatja a Nexitet.³⁷

A 2024 májusában megkötött koalíciós szerződés a következőket tartalmazza a PVV dominálta kormány EU-hoz való viszonyáról: „Hollandia konstruktív partner marad az Európai Unión belül. Azon dolgozunk a többi EU-tagállammal, hogy nagyobb stratégiai függetlenséget vívjunk ki magunknak, és növeljük a védelmi együttműködést a közlekedés és az ipar területén... Hollandia igen kritikus álláspontot foglal el az EU további bővítésével kapcsolatban, semmilyen engedményre nem hajlandó a koppenhágai kritériumokat illetően.”³⁸

A PS 2019-es – igen részletes – Európa-programjában deklarálta, hogy a párt hosszú távú stratégiai célja, hogy még mielőtt bekövetkezik az EU végső szétesése, Finnország kiváljon belőle – akár egyedül akár több országgal együtt. Szerintük illúzió azt gondolni, hogy az európai nemzetek közötti béke és egy egységes belső piac működése megköveteli a politikai unió létrehozását. Az euró fokozatos megszüntetésének a hívei, álláspontjuk szerint egy ideig párhuzamosan lehetne használni az újra bevezetett finn márkával. Ellenzik az egyhangú döntést igénylő kérdések számának csökkentését, csökkentenék a Bizottság hatalmát, és növelnék a nemzetállami kompetenciákat (pl. a kül- és biztonságpolitikát valamint a migrációs politikát a tagállamokra bízják). A 4 szabadságból a munkaerő szabad áramlását kivennék, mert a Kelet-Európából beáramló sok fiatal és képzett munkás lerontotta a finn fizetéseket és munkakörülményeket, valamint növelte a bűnözést.³⁹

A párt 2023 augusztusában tartott kongresszusán az akkori elnök, Jussi Halla-aho megerősítette, hogy a PS hosszú távú célja az EU elhagyása, hozzátette azonban, hogy Oroszország Ukrajna elleni inváziója miatt most az európai egységnek kell prioritást adni.⁴⁰ A DF a kormányközi együttműködés elkötelezett híveként Maastricht óta az összes integráció mélyítését célzó szerződés ratifikálását elutasította.⁴¹

A párt honlapján található aktuális program szerint a DF ellenzi Dánia uniós tagságát. Amíg az ország EU-tag, ellene van minden újabb döntési jogkör átruházásának Brüsszelre. Elutasítja továbbá a kohéziós politikát, a források újraelosztását a jómódú országokból a dél- és kelet-európai országokba.⁴²

Az SD 2019-es EP-választási programja a következőképpen fogalmazott: „Az Európai Parlamentben a Svéd Demokraták arra töreksenek, hogy megállítsák a hatalom folyamatos Brüsszelre történő átruházását – ezért egy új alapszerződésen fognak dolgozni, amely a tagok közötti különbségek fokozottabb tiszteletben tartását, a tagok megerősített vétőjogát, a demokratikusabb jogalkotási folyamatot, az EU korlátozottabb hatáskörét helyezi előtérbe.” A program kiáll a svéd korona, a független svéd monetáris politika mellett. A svéd befizetések és általában az uniós költségvetés csökkentését szorgalmazza, a strukturális alapokat teljesen megszüntetné. Ellenzi a közös pénzügyminiszter tervét, minden egységes adózással kapcsolatos koncepciót és Svédország bankunióban való részvételét. A tagjelölt országok számára minden támogatást megszüntetne.⁴³

A párt 2022-es országgyűlési választási programjában ellenzi az EU kohéziós

³⁷ Wilders wants to „erode” the EU’s power from within, but won’t press for Nexit. <https://nltimes.nl/2024/04/08/wilders-wants-erode-eus-power-within-wont-press-nexit>

³⁸ Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB

³⁹ www.perussuomalaiset.fi/wp-content/2019/05/EUpolitiikkaENG_2019.pdf (A 2024-es Európa-programjuk csak finnül olvasható a honlapon)

⁴⁰ Kauranen, Anne: Finns Party mastermind defends long-term goal to leave the EU. <https://www.reuters.com/world/europe/finns-party-mastermind-defends-long-term-goal-exit-eu-2023-08-12/>

⁴¹ Dúró József-Molnár Kristóf: Professzionizálódás mérséklődés nélkül. A Dán Néppárt. In Dúró (szerk.): i.m. 123-150.o.

⁴² www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

⁴³ https://www.sd.se/wp-content/uploads/2022/07/eu-valplattform-2019_final.pdf

politikáját, szegényebb, „rosszul kormányzott” országainak támogatását. Ostorozza az „uniós bürokraták hataloméhségét és pazarlását”, a drága és nem hatékony klímapolitikát, a belső égésű motorok betiltását. A program deklarálta, hogy amennyiben Svédországnak nem sikerül elérnie az EU megreformálását, fontolóra kell vennie a tagság felülvizsgálatát.⁴⁴

Összességében elmondható tehát, hogy miközben az összes vizsgált párt komoly kritikákat fogalmaz meg az Európai Unió jelenlegi működésével, az unió és a tagállamok közötti kompetencia-megoszlással kapcsolatban, ma már egyik párt sem követeli országa EU-ból való azonnali távozását. A PS és a DF csak hosszú távon tudja ezt elképzelni, az összes többi párt pedig belülről kívánja megreformálni az uniót. Sőt, az AfD kivételével a jelenleg bent lévők az eurózónából sem kívánnak kilépni, és a német párt is párhuzamosan képzei el az euró és a nemzeti valuta létezését.

IV. A bevándorláshoz való viszony

Az összes vizsgált párt elutasítja az országába történő tömeges bevándorlást. A részleteket illetően különböző módon, de lényegében minden párt programjában már évek óta szerepelnek az alábbi pontok:

- az egymástól jelentősen különböző kultúrák, vallások békés együttélésével kapcsolatos szkepticizmus (különösen igaz ez a muszlimokra)
- a jobb megélhetés miatt érkező, szakképzetlen bevándorlók elutasítása
- a biztonságos országok listájának egyértelmű meghatározása, és az onnan érkezők elutasítása
- az összes illegális migráns elutasítása
- az elutasított menedékkérők és a bűncselekményt elkövető menekültstátusszal rendelkezők kitoloncolásának felgyorsítása
- a menekültkérelmeket az ország – és lehetőleg az EU – területén kívül bírálják el
- a menekültkérelmek elbírálásának felgyorsítása
- minden szociális juttatás többéves munkaviszonyhoz és járulékfizetéshez kötése
- az állami és önkormányzati bérlakások kiutalásánál az ország állampolgárainak előnyben részesítése
- a családegyesítések megnehezítése
- az állampolgárság megszerzéséhez szigorú feltételek és többéves ottlakás előírása
- ne járjon automatikus állampolgárság az adott országban nem az ország állampolgáraitól született gyermekeknek
- súlyos bűncselekményt elkövető, szélsőséges eszméket terjesztő, integrálódásra képtelen külföldi születésű állampolgároktól az állampolgárság megvonása, majd az országból történő kitoloncolása
- a migránsgettók megszüntetése
- az arcot eltakaró ruhadarabok nyilvános helyeken történő betiltása
- a mecsetekben csak az adott ország anyanyelvén lehessen prédikálni
- az imára hívó müezzinek tevékenységének betiltása

Az alábbiakban részletesen ismertetem 4 viszonylag friss dokumentum témánk szempontjából releváns részeit.

Az FDI által dominált olasz kormány programja meglepően szűkszavúan szól a tervezett migránspolitikáról:

- az illegális bevándorlás elleni küzdelem, a legális bevándorlás rendezett kezelése

⁴⁴ <https://www.sd.se/vad-vi-vill/>

- a nemzeti és az európai határok védelme határellenőrzéssel és a partraszállások blokkolásával, hogy – az észak-afrikai hatóságokkal együttműködve – megállítsák az embercsempészetet
- EU-n kívüli hotspotok létrehozása a menedékkérelmek elbírálására
- a legális bevándorlók integrációjának előmozdítása⁴⁵

Jóval részletesebben tárgyalja a kérdést a PVV által dominált holland kormány programja:

- megerősítik a határok ellenőrzését, fokozzák a mobil biztonsági ellenőrzést, szorosabban együttműködnek a szomszédos és a migrációról hasonlóan gondolkodó országok kormányaival
- a biztonságos országok körét kiterjesztik, és azokból nem engednek be senkit, valamint a dublini rendeletet is szigorúan betartják
- a tartózkodási engedéllyel nem rendelkező személyeket kiutasítják (ha szükséges, erőszakkal)
- a menekültstátusszal rendelkezők nem kapnak szociális bérlakást
- a családegyesítés lehetőségét a 18 év alatti gyerekekkel rendelkező nukleáris családokra korlátozzák, és itt is megnövelik a várakozási időt
- azokat a menedékkérőket, akik valószínűleg nem kapják meg az engedélyt, elkülönítve helyezik el, minimális szolgáltatásokkal, részlegesen elzárva
- a menedékkérők számára korlátozzák a jogi segítséget
- az elutasított menedékkérelmet csak egy bíróság tárgyalja, fellebbezni nem lehet
- megszűnik az állandó tartózkodási engedély, ezt az ideiglenes váltja fel
- minden menedékkérőnek csak a legalapvetőbb szolgáltatásokat biztosítják
- automatikusan megtagadják azoktól a menedékkérelmet, akik kérelmét egy másik országban már elutasították
- a bűncselekményt elkövető menekültstátusszal rendelkező személyek kiutasítását felgyorsítják
- Hollandia támogatja az EU migrációs paktumát, de a további szigorításokért fog küzdeni (az EU külső határainak szigorúbb őrzése, megállapodás 3. országokkal a visszatérésről, a menekültkérelmek EU-n kívüli országokban történő elbírálása)
- Hollandiának szüksége van a munkavállalási célból az országba érkező legális migránsokra, de hosszú távon az országban dolgozóknak meg kell tanulniuk a holland nyelvet (ezért a munkaadójuk felel), és korlátozni kell az alacsony képzettségű és fizetésű munkavállalók számát
- az egyetemeken csökkentik az idegen nyelvű képzések számát, és növelik az EU-n kívüli tanulók tandíját
- az állampolgárság megszerzésének idejét a tartózkodási engedély megkapásától számított 10 évre növelik, és le kell mondaniuk eredeti állampolgárságukról, a nyelvi követelmény B1-re nő
- tiltani fogják a kényszerházasságot és a női nemi szerv megcsonkítását⁴⁶

Nem meglepő, hogy az FPÖ 2024-es választási programja is részletesen foglalkozik a migránspolitikával:

- minden szociális támogatást osztrák állampolgársághoz kell kötni, ez egyszerre védi a szociális rendszert és hat ösztönzőleg a valódi integrációra

⁴⁵ www.fratelli-italia.it/programma

⁴⁶ Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB.

- a menedéjjoggal rendelkezők csak az alapellátásukhoz elengedhetetlen szociális segélyben – természetbeni juttatás – részesülhetnek, így csökken a vonzerő, hogy a szociális ellátás miatt Ausztriába vándoroljanak be
- az illegális migránsok és a legális menedékkérők csak az alapvető egészségügyi szolgáltatásokban részesülhetnek
- törvényileg kell garantálni, hogy az önkormányzati bérlakások kiutalásánál az osztrák állampolgárok elsőbbséget élveznek
- meg kell erősíteni a határokat (kerítések építése, határvédelmi egységek megerősítése), senkit nem szabad beengedni, mert Ausztria biztonságos országokkal van körülvéve⁴⁷
- mivel Ausztria túlterhelt menekültekkel, a menedéjjog megadását ideiglenesen teljesen fel kell függeszteni, míg az ország megbirkózik a már itt lévő menekültekkel
- ezt követően is csak meghatározott időre szabad megadni a menekültstátuszt, és utána felülvizsgálni, hogy javult-e a helyzet az érintett hazájában
- a menekültkérelmeket EU-n kívüli migrációs centrumokban kell elbírálni
- csak azok a menedéjjoggal rendelkezők kaphatnak később állampolgárságot, akik teljesen beilleszkedtek, és munkájukkal hozzájárulnak közösségük gyarapodásához; a várakozási időt jelentősen meg kell növelni, az állandó jövedelem mellett bizonyos vagyont is igazolni kell, széleskörű ismeretekkel kell rendelkezni Ausztriáról
- a már állampolgársággal rendelkezőket is felül kell vizsgálni, és aki bűncselekményt követett el, visszaélt a szociális állami juttatásokkal vagy „semmibe vette országunkat és népünket”, meg kell vonni tőle az állampolgárságot
- azok a nem állampolgárok, akik bűncselekményeket követtek el, vagy olyan szélsőségesek, akik idegen nacionalizmust vagy fundamentalizmust terjesztenek, kiutasítandók; amennyiben nem lehet őket a származási országukba visszaküldeni, először Ausztrián kívüli börtönben kell őket fogva tartani, majd Európán kívüli migrációs központokban elhelyezni
- a menekültkérelemért folyamodók zárt ún. kiutazási centrumokban helyezendők el, ahonnan a kérelmük elbírálásáig csak külföldre távozhatnak
- a menekültkérelmekről külön bíróságok döntenek gyorsított eljárással, fellebbezés nincs
- ahol szükséges, kvalifikált bevándorlókat be lehet fogadni, őket azonban mi hívjuk meg, és nem hívatlanul jönnek; ezeken a területeken adócsökkentéssel is kell ösztönözni őket, hogy ide jöjjenek vagy itt maradjanak⁴⁸

Még részletesebb és kimunkáltabb az AfD 2025-ös választási programjának migrációval foglalkozó része. Az összesen 174 oldalból álló programból 15 oldalt tesz ki a kifejezetten a menedék- és migrációs politikát tárgyaló fejezet, de szinte az összes többi fejezet is érinti a témát. A szövegben kevés az általános frázis, nagyrészt konkrét, részletes javaslatok vannak. A fejezet bevezetőjében deklarálják, hogy a migrációs politika megváltoztatásával kapcsolatos átfogó intézkedéscsomagjukat hívják remigrációnak. Hangsúlyozzák, hogy a javasolt intézkedések egy része a jelenlegi jogszabályok mellett is bevezethető, míg más részüket a törvények megváltoztatását igényli, de a jelenlegi alkotmányos keretek között. Külön kiemelendő, hogy szemben az FPÖ programjával, ebben nincs szó az állampolgárságtól való megfosztásról, és általában is mérsékeltebb annál.

Legfontosabb javaslataik az alábbiak:

⁴⁷ Arra az ellentmondásra nem kapunk magyarázatot, hogy amennyiben ezt a pontot komolyan gondolják, akkor a program több más pontja is okafogyottá válna.

⁴⁸

- határozottan érvényt kell szerezni a kiutasítási határozatoknak, először a szélsőségeseket és a súlyos bűncselekményeket elkövetőket kell kitoloncolni
- azon országok esetében, ahol megszűnik a menekült-ok – pl. aktuálisan Szíria – azonnal el kell indítani a visszavonási eljárást és elkezdni a tárgyalásokat a kibocsátó országgal
- az eddigiekkel ellentétben szigorúan be kell tartani azt a német törvényi előírást, hogy a biztonságos 3. országból érkezők nem kaphatnak menekültstátuszt; ezzel párhuzamosan jelentősen növelni kell a biztonságos kibocsátóállamok számát
- az államhatárokat szigorúan ellenőrizni kell, hogy az illegális bevándorlókat már a határon visszafordítsuk
- meg kell reformálni a genfi menekültügyi konvenciót és az európai emberi jogi konvenciót, alkalmazkodva a 2015 óta megváltozott körülményekhez
- a menekültkérelmeket a jövőben Németország határain kívül kell benyújtani és elbírálni; a kérelmek elbírálásáig a kérelmezők nem hagyhatják el a szállásukat
- menekültkérelmet csak bizonyított identitás és állampolgárság esetén lehet benyújtani
- a menekültstátuszra való jogosultságot évente felül kell vizsgálni
- az automatikus családegyesítés megszüntetése
- fel kell gyorsítani a közigazgatási bíróságok előtt zajló menekülteljárásokat a személyzet megnövelésével, jogállami keretek között
- a menekültkérelmet benyújtóknak lehetőleg természetbeni juttatásokat kell adni, a kérelem elutasítását követően csak egy emberhez méltó létminimumot
- azon származási országokkal szemben, amelyek nem hajlandók visszavenni a menekülteket, gazdasági szankciókat kell alkalmazni, és megvonni tőlük a fejlesztési segélyeket
- a szélsőséges eszméket hirdető és a súlyos bűncselekményeket elkövető külföldi állampolgárokat azonnal ki kell toloncolni a származási országukba vagy egy őket befogadni kész országba
- a kiutasítások végrehajtásának NGO-k általi akadályozása következetesen üldözendő
- minden menekültstátusszal rendelkezőtől meg kell követelni a német alkotmányos jogrenden alapuló közösségi együttélés szabályainak elfogadását, a német nyelv elsajátítását
- a német állampolgárság elnyerésének feltételeit visszaszigorítanak az 1990 előtti nyugatnémet szabályozásra: 1. születés jogán, ha legalább az egyik szülő német állampolgár 2. érdemek alapján, legkorábban a letelepedést követően 10 évvel, miután már bizonyította integrációs képességét és készségét; uniós állampolgárok kivételével a kettős állampolgárság kizárása
- az ország azon területein, ahol kevés a rendelkezésre álló önkormányzati bérlakás, a menedékjoggal rendelkezők, és különösen a menekültkérelmet benyújtók, de a státuszt még el nem nyerők számára lakás kiutalás maximálisan korlátozandó; azokban a negyedekben, ahol 25% fölött van a nem Európából származó migránsok száma vagy magas a bűnözés, nem szabad több lakást kiutalni
- üdvözlik a kvalifikált szakemberek bevándorlását, amennyiben hozzájárulnak „országunk sikereihez és a német gazdaság megerősödéséhez”, különösen a hiányszakmák területén, pl. kézműipar, egészségügy, természettudományok, IT⁴⁹

Álláspontom szerint a fentebb ismertetett programpontokkal lehet egyetérteni, lehet őket elutasítani, de szélsőségesnek nevezni semmiképp sem lehet. Annál is inkább, mert ma már ezen javaslatok egy részét (némelyeknél többségét) a hagyományos jobb-, sőt baloldali

⁴⁹ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

pártok is magukévá tették.⁵⁰

A legtöbb szuverenista párt már jó ideje kifejezetten hangsúlyozza, hogy elítél mindenfajta rasszizmust, etnikai-faji megkülönböztetést, bizonyos nemzetek alacsonyabb vagy magasabb rendűvé nyilvánítását. Fontos azonban számukra a bevándorlás mértéke, és a letelepedési engedélyben részesülők többségi nemzetbe történő integrálódása, az európai keresztény értékek elfogadása.

Az AfD elnöksége 2021. január 18-án nyilatkozatot adott ki Nyilatkozat a német államnemzetről és a német identitásról címmel. Ebben írják: „A jogállamiságot tiszteletben tartó pártként az AfD feltétel nélkül elkötelezett a német államnemzet („Staatsvolk”) mint minden német állampolgárságú személy összessége iránt. Függetlenül attól, hogy milyen etnikai-kulturális háttérrel rendelkezik valaki, a közelmúltban vagy régen történt az ő vagy felmenői honosítása, a törvény előtt ugyanolyan német, mint egy évszázadok óta Németországban élő család leszármazottja, ugyanazokat a jogokat és kötelezettségeket élvezi. Számunkra nincsenek első és másodosztályú állampolgárok. Mindazonáltal teljesen legitim politikai cél, amely megfelel az Alaptörvény szellemének és betűjének is, hogy a német népet, nyelvét és kialakult hagyományait hosszú távon meg akarjuk őrizni.”⁵¹

A PVV elnöke, Geert Wilders már egy 2008-as interjújában kijelentette: „Nekem nem a muszlim emberekkel van problémám, hanem az iszlám hagyománnyal, kultúrával, ideológiával...Én nem gyűlölöm a muszlim embereket, én a könyvüket és az ideológiájukat gyűlölöm.”⁵²

Jimmie Akesson, az SD elnöke a 2024-es EP-választási kampányban az Expressen svéd lapban megjelent cikkében a következőket írta: „Számomra a svéd nép egy olyan közösség, amelyet a közös kultúra, hasonló értékek és normák egyesítenek, a közös történelem formált, és szorosan összefüggő erkölcsi kereteken alapul. Ezt persze többféleképpen meg lehet fogalmazni, de fontos, hogy ne borszínról vagy más biológiai jellemzőről legyen szó.”⁵³ 2017 novemberében pedig kizárták a pártból az SD Borlänge-i szóvivőjét, mert a muszlimokat nem teljes értékű embereknek nevezte, amit a pártvezetés rasszista kijelentésnek minősített.⁵⁴

⁵⁰ Jó példa erre, hogy 2024 szeptemberében Keir Starmer munkáspárti miniszterelnök kifejezetten azért látogatott Olaszországba, hogy tanulmányozza az olasz kormány illegális migráció elleni küzdelemben elért eredményeit, különösen a biztonságos országokból érkező menedékkérők Albániában történő elbírálását.

2024-ben pedig Giorgia Meloni és Ursula van der Leyen stratégiai partnerségi megállapodást dolgozott ki és írt alá Egyiptommal és Mauritániával az illegális migráció megfékezése érdekében. (Stille, Alexander: The shapeshifter: Who is the real Giorgia Meloni? <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

⁵¹ www.afd.de/staatsvolk

⁵² Traynor, Ian: I don't hate Muslims. I hate Islam, says Holland's rising political star. www.theguardian.com/world/2008/feb/17/netherlands.islam Egyébként érdekes, hogy Wilders nem gondolkodott mindig így. 2001-ben egy holland TV-műsorban Pim Fortuyn nézeteivel vitatkozva a következőket mondta: „Én a kezdetektől azt mondom, hogy az iszlámban nincs semmi rossz, az egy vallás, ami tiszteletet érdemel. A legtöbb muszlim a világban és Hollandiában jó állampolgár, baj csak a muszlim szélsőségesek egy kicsiny csoportjával van.” (<https://www.parool.nl/nieuws/wilders-had-in-2001-respect-voor-de-islam~b1fa96f5/>) Még 2005-ben megjelent könyvében (Choose for Freedom) is azt írta, hogy a muszlimoknak csak egy extremista kisebbsége támogatja a fasiszta ideológiát, Hollandiában legfeljebb néhány 100 fő. Éppen ő kritizálta a kormányt amiatt, hogy azt sugallja, miszerint „minden imám, minden mecset és minden muszlim ember rossz. Teljes mértékben indokolatlan a mérsékelt muszlim többséget összemosni a gonosz emberekkel.” (Oudenampsen, Merijn: From Clashing Civilizations to the Replacement of Populations. Gert Wilders and the Transformation of Dutch Anti-immigration Discourse. In Bracke, Sarah – Hernandez Aguilar, Luis Manuel (szerk.): The Politics of Replacement Demographic Fears, Conspiracy Theories and Race Wars. Routledge, Abingdon, 2023, 186. o.)

⁵³ Akesson, Jimmie: Man kan hävda att det pagar ett folkutbyte. <https://www.expressen.se/debatt/man-kan-havda-att-det-pagar-ett-folkutbyte/>

⁵⁴ Farrell, Jeff: Swedish politician forced to resign after saying Muslims are „not fully human”. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/swedish-politician-muslims-not-completely-human-martin-strid-mohammedan-sverigedemokraterna-a8077521.html>

A szuverenista pártok politikusai az elmúlt években több alkalommal is említést tettek a bevándorlással kapcsolatos összeesküvés-elméletekről, amelyek közül a két legnépszerűbb az egykor baloldali meleg aktivista, francia Renaud Camus „Nagy Csere” („Grand Remplacement”) elmélete, és az egyiptomi születésű, francia zsidó és olasz zsidó szülőktől származó amatőr történész Gisele Littman Eurábia-elmélete.⁵⁵

Giorgia Meloni már 2017 januárjában etnikai cserének nevezte az Itáliába irányuló bevándorlást.⁵⁶ Egy 2018 januári Twitter-bejegyzésében pedig a következőket írta: „Soros globális támogatást és finanszírozást ad a tömeges bevándorlás számára és az etnikai csere tervéhez.”⁵⁷ Ugyanez év májusában pedig ezt: „Hiszek abban, hogy van egy terv arra, hogy az illegális migrációt felhasználják arra, hogy csökkentsék a munkások jogait és fizetését. Soros nem egy filantróp, hanem egy nemzetközi spekuláns.”⁵⁸ 2019 júniusában egy olasz rádiónak nyilatkozta az alábbiakat: „Nem véletlen, hogy a pénzügyi spekuláns Soros finanszírozza ezeket a civil szervezeteket. Van egy terv a társadalom tönkretételére. Mintha meg akarnának fosztani minket az identitásunktól, identitás, gyökerek nélküli multikulturális társadalmat építeni, hogy az emberek egyenfogyasztókká váljanak a tőke szolgálatában.”⁵⁹ Mióta azonban miniszterelnök, soha nem tesz említést a Nagy Csere elméletéről, a migránsok tudatos betelepítéséről.⁶⁰

Geert Wilders már 2006-ban a muszlimok szolgájának nevezte a holland királynőt és Balkenende miniszterelnököt (a Littman egy évvel korábban írt könyvében bevezetett „dhimmi” szót használva), mert szerinte túl alázasosan viselkedtek, amikor meglátogattak egy mecsetet. Egy 2007-es De Volkskrant-cikkben pedig egyetértőleg említette Littman Eurábia-elméletét. Egy gyűlölet-beszéd vádjával zajló perében 2011-ben a következőket mondta a bíróságon: „A multikulturalista elitek totális háborút folytatnak a saját népük ellen. A céljuk a tömeges bevándorlás folytatása, a végcél pedig egy iszlám Európa – Európa szabadság nélkül: Eurábia.”

2018 januárjában a PVV egy rotterdami nagygyűlésén megjelent Renaud Camus, akivel Wilders fő ideológusa és beszédírója, Martin Bosma közös képet osztott meg a Twitter-oldalán azzal az aláírással, hogy nagy hatással volt rá a nagy népességcsere-elmélet teoretikusa. És valóban, Bosma 2015-2018 között legalább tízszer említette az elméletet nyilvánosan.⁶¹

A jelenlegi finn PS-párti belügyminiszter, Mari Rantanen korábban Twitter-kommentjeiben többször is kódoltan arra utalt, hogy hisz a Nagy Népességcsere-elméletben. Beiktatását követően azonban visszakozott: „Hadd tegyem világossá: nem hiszek az összeesküvésekben. Nem hiszek a Nagy Népességcsere-elméletben sem.”⁶²

Noha az AfD vezető politikusai részéről nem találtam nyomát ezen elméletekre történő

⁵⁵ Camus, Renaud: *La Grand Remplacement*. David Reinhard Éditions, Párizs, 2011. és Littman, Gisele: *Eurabia: The Euro-Arab Axis*. Fairleigh Dickinson University Press, Teaneck, 2005. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a történelem tele van valódi összeesküvésekkel, titkos konspirációkkal, azért nevezem mégis ezen nézeteket összeesküvés-elméleteknek, mert szerzői semmivel sem tudják bizonyítani az állításaikat (sőt Camus meg sem próbálja konkretizálni, részletezni a fő állítását).

⁵⁶ Farrell, Riley: *Migrants in Italy face uncertainty after far-right prime minister's win*. <https://abcnews.go.com/International/migrants-italy-face-uncertainty-prime-ministers-win/story?id=90916653>

⁵⁷ x.com/broderly/status

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Cangemi, Annalisa: *Giorgia Meloni: „C'è un piano per destrutturare la nostra società attraverso i migranti”*. <https://www.fanpage.it/politica/giorgia-meloni-ce-un-piano-per-destrutturare-la-nostra-societa-attraverso-i-migranti/>

⁶⁰ Stille, Alexander: *The shapeshifter: who is the real Giorgia Meloni?* <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

⁶¹ Oudenampsen: i.m. 180-191. o.

⁶² Interior Minister denounces right-wing conspiracies, removes past social media posts. <https://yle.fi/a/74-20039408>

hivatkozásra, a Német Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal (BfV) elnöke azt nyilatkozta a DPA-nak, hogy a párt 2023 júliusában tartott magdeburgi konferenciáján EP-képviselőjelöltjei nyíltan beszéltek a Nagy Népeségcsere-elmélet létezéséről. Irmhild Bossdorf, az EP-lista 9. helyezettje például azt mondta, hogy a németeknek jobban kell félni az ember által előidézett népeségcserétől, mint az ember által előidézett klímaváltozástól.⁶³

Marine Le Pen ellenben egyértelműen összeesküvés-elméletnek tartja a Grand Remplacement-elméletet⁶⁴, és Jimmie Akesson is azt írta a már említett Expressen-cikkében, hogy nem hisz az összeesküvés-elméletekben, viszont empirikus tény, hogy az 1970-es évektől zajlik egy olyan folyamat Svédországban (is), ami hosszú távon igenis népeségcserehez vezethet.⁶⁵

Itt jegyzem meg, hogy a szuverenista pártokra nem csupán a bevándorlás kapcsán, hanem általában is jellemző a pénzügyi spekulánsok, különösen Soros György ostromozása. Idéztem már ennek kapcsán Meloninak egy nyilatkozatát. A 2019-ben tartott Családok Világkongresszusán a következőket mondta erről: „Ők támadják a nemzeti identitást, a vallási identitást, a nemi identitást és a családi identitást. Nem definiálhatom magam olasznak, kereszténynek, nőnek, anyának, helyette X állampolgárnak, X neműnek, egyes szülőnek, kettes szülőnek kell lennem. Egy számnak kell lennem, mert ha én csak egy szám vagyok, ha nincs identitásom és gyökereim, tökéletes rabszolgája leszek a pénzügyi spekulánsoknak.”⁶⁶

Nagy visszhangja volt az RN köreibben annak a European Centre for Law and Justice nevű civil szervezet által készített elemzésnek, amely azt állította, hogy 2009 és 2019 között az Emberi Jogok Európai Bírósága 100 állandó bírása közül legalább 22-en dolgoztak korábban a strasbourgi bíróság előtt folyó eljárásokban aktív, Soros Györgyhez kötődő NGO-knál, és 88 esetet regisztráltak, amikor az érintett bírók olyan ügyekben dönthettek, amelyekben a hozzájuk köthető szervezet is érintett volt. Erre reagálva Marine Le Pen azt írta Twitter oldalán, hogy Macron elnök nem maradhat csendben, „egy szabad államnak fel kell lépnie ezekkel az antidemokratikus manipulációkkal szemben”.⁶⁷ Jerome Riviere, az RN-csoport vezetője az ID-frakcióban pedig azt nyilatkozta a Valeurs Actuelles-nek, hogy egyáltalán nem lepődött meg, mert Soros György célja lerombolni a nemzeteket, és általában mindent, ami a civilizációnak alapja: család, haza, tekintély.⁶⁸ Soros György fia, Alex Soros gratulált is Macronnak 2022-ben Le Pen felett aratott elnökválasztási győzelméhez: „Nagy nap ez Franciaországnak, Ukrajnának és Európának!”⁶⁹

Geert Wilders 2018 januárjában a Pesti Srácoknak adott interjújában újságírói kérdésre így nyilatkozott Sorosról: „Soros György egy nagyon veszélyes ember. Ő az igazi kulturális relativista, aki azt gondolja, hogy a bevándorlás, bárhol is, az kulturális gazdagodást

⁶³ Knight, Ben: German intel: AfD taken over by extremist factions. <https://www.dw.com/en/germany-afd-far-right-conspiracy-theories/a-66396943>

⁶⁴ Leimeiszter Barnabás: Mentsük Európából azt, ami még menthető! – Renaud Camus a Mandinernek. <https://mandiner.hu/belfold/2018/03/renaud-camus-interju-europa>

⁶⁵ Akesson, Jimmie: Man kan hävda att det pagar ett folkutbyte. <https://www.expressen.se/debatt/man-kan-havda-att-det-pagar-ett-folkutbyte/>

⁶⁶ Ashenden, Gavin: What do we know about Giorgia Meloni's Christian faith? <https://ashenden.org/2022/09/27/does-giorgia-meloni-allow-us-any-encouragement-in-the-re-statement-of-christian-catholic-values/> <https://anglican.ink/2022/09/27/what-do-we-know-about-giorgia-melonis-christian-faith/>

⁶⁷ Öry Mariann: Soros-botránytól hangos Franciaország. <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200223-soros-botranytol-hangos-franciaorszag>

⁶⁸ France must disobey EU's human rights court. www.sputnikglobe.com/20200221/france-must-disobey-eus-human-rights-court

⁶⁹ Semonsen, Robert: George Soros Son Congratulate Macron. <https://europeanconservative.com/articles/news/george-soros-son-congratulates-macron-great-day-for-france-ukraine-and-europe/>

jelent. Soros György mindent képes feladni, amiért az apáink és nagyapáink harcoltak.”⁷⁰

Björn Söder, az SD képviselője (a párt egykori főtitkára és parlamenti alelnöke) 2019 márciusában a svéd parlament külügyi bizottságának ülésén Kovács Zoltán államtitkár látogatásakor a következőket mondta a magyar származású üzletemberről: „Ami Soros Györgyöt illeti, úgy gondolom, hogy jelenleg ő az egyik legveszélyesebb ember. Az európai politikai csoportosulásokra és pártokra gyakorolt befolyása ijesztő...ő mozgatja a szálakat.”⁷¹

Johann Gudenus, az FPÖ akkori frakcióvezetője 2018 áprilisában ezt mondta: „Soros óriási tőkehatalmával igyekezett mindenféle fordulatot finanszírozni Kelet-Európában, és megalapozott az a szóbeszéd, miszerint Soros György szerepet játszott abban, hogy az utóbbi években tömegesen érkeznek bevándorlók Európába.”⁷²

Egyik párt esetében sem tapasztalható azonban az a Fidesznél megfigyelhető jelenség, hogy fő ellenségképként jelenítik meg, viszonylagos rendszerességgel teleplakátolják vele (vagy fiával) az országot, és immáron 10 éve ritka az olyan miniszterelnöki beszéd és interjú, amelyben ne kerülne említésre a neve (az AfD esetében pedig annak sem találtam nyomát, hogy bármely politikusa beszélt volna róla).

V. A közvetlen demokráciához való viszony

A szuverenista pártok többsége a közvetlen demokrácia kiterjesztésének a híve saját hazájában.

Marine Le Pen a 2022-es, 22 pontos elnökjelölti programjának 11. pontjában követelte, hogy Franciaországban is tegyék lehetővé a nép által kezdeményezett ügydöntő népszavazást.⁷³ A kampányban pedig a halálbüntetésről ígért népszavazást.⁷⁴ Az RN 2024-es nemzetgyűlési választási programjában szintén szerepelt a nép által kezdeményezett népszavazás bevezetése az alkotmányban, valamint, hogy minden alkotmány-módosítást kötelező legyen népszavazásra bocsátani.⁷⁵

Az FPÖ mindjárt a 2024-es választási programja legelején rögzítette: „A közvetlen demokrácia a legjobb eszköz arra, hogy visszanyerjük a politikába vetett bizalmat, és olyan intézkedéseket fogadjunk el, amelyeket az önmaguk által kinevezett elitek blokkolnak. Egy demokratikus társadalomban a fontos témákban a polgároknak közösen kell döntéseket hozni.” Konkrét javaslatokat is megfogalmazott: ha egy népi kezdeményezést a parlament elutasít, 250.000 ember kérhessen róla kötelező népszavazást; szintén 250.000 hiteles aláírással népszavazást lehessen tartani a kormány visszahívásáról; 100.000 aláírással kötelező legyen véleménykérő népszavazást kiírni.⁷⁶

Az AfD már a 2017-es programjában is erősítette volna a népszavazás intézményét

⁷⁰ Dezse Balázs: „Bárcsak Hollandiának is olyan vezetője lenne, mint Orbán Viktor” – interjú Geert Wilders-szel. <https://pestisracok.hu/arcok/2018/01/barcsak-hollandianak-olyan-vezetoje-lenne-mint-orban-viktor-exkluziv-ps-interju-geert-wilders-szel>

⁷¹ Vergara, Daniel: „Han legitimerar antisemitism” – Björn Söder far kritik för utspel om Soros. <https://expo.se/nyhet/han-legitimerar-antisemitism-bjorn-soder-far-kritik-for-utspel-om-soros/>

⁷² Kereki Gergő: A Szabadságpárt agya – Johann Gudenus portréja. <https://mandiner.hu/kulfold/2018/08/johann-gudenus-portre>

⁷³ <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>

⁷⁴ Samuel, Henry: Marine Le Pen: „I would hold a referendum on reinstating the death penalty” <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/04/14/marine-le-pen-would-hold-referendum-reinstating-death-penalty/>

⁷⁵ <https://rassemblementnational.fr/documents/202406-programme.pdf>

⁷⁶

https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/Bund/Dokumente/NRW2024/Wahlprogramm_A4_Langversion_oS_web.pdf

tartományi és szövetségi szinten, és közvetlen köztársasági elnök-választást javasolt.⁷⁷ 2025-ös programjában pedig követelte svájci mintára a gyakori népszavazásokat, álláspontja szerint az alkotmánymódosításokat és a jelentősebb nemzetközi szerződéseket mindig népszavazással kell megerősíteni, és be kell vezetni a népi kezdeményezés intézményét Németországban.⁷⁸

A PVV is 2012 óta szerepelteti a programjában a közvetlen demokrácia kiterjesztését Hollandiában: közvetlen miniszterelnök-választás, népszavazás intézményének gyakoribb alkalmazása, Szenátus megszüntetése.⁷⁹ Ezek a 2023-as programban kiegészültek a közvetlen polgármester-választás követelésével.⁸⁰ Giorgia Meloninak szintén fontos célja Olaszországban az áttérés a miniszterelnök közvetlen megválasztására.⁸¹

VI. A rendhez való viszony

Az összes szuverenista párt erősen rendpárti. Mindegyik programjában sok éve szerepel a rendőrség létszámának megnövelése, felszerelésének javítása; a büntetési tételek szigorítása (különösen az erőszakos bűncselekmények esetében); az önvédelem jogának megerősítése (különösen a rendőrök esetében); a migránsok által felülreprezentáltan elkövetett bűncselekmények kiemelt kezelése és szigorú megtorlása (terrorizmus, bandaháborúk, nők, homoszexuálisok, zsidók elleni erőszak, becsületgyilkosság); az iskolai fegyelem, a tanári tekintély növelése. Marine Le Pen 2022-es elnökválasztási programja, valamint a DF és az SD jelenlegi programja egyaránt követeli a tényleges életfogytiglan visszaállítását.⁸²

Szintén mindegyik párt régóta kiáll hazája hadseregének fejlesztése, a védelmi kiadások jelentős növelése mellett. Ahol már eltörölték az általános hadkötelezettséget, ott követelik annak visszaállítását (kivéve Olaszországot, ahol a Liga támogatja, az FdI viszont ellenzi), ahol még fennáll, ott támogatják fenntartását (Ausztria, Finnország), ahol csak szelektíven létezik, ott a teljes körűvé tételéért küzdenek (Svédország).

VII. Az állam gazdaságban játszott szerepéhez való viszony

Ezen a téren igen különböző politikát folytat a 9 vizsgált párt, némi leegyszerűsítéssel 3 kategóriába sorolhatóak. Klasszikus jobboldali, piacbarát államfelfogást, gazdaságpolitikát követ az AfD, az FdI, a Liga és a PVV.

Az AfD jelenlegi társelnöke, a 2025-ös német választásokon kancellárjelöltje, Alice Weidel konzervatív-libertáriánus értékrendet hozott a jómódú családjából, az alacsony állami újraelosztás híve, a teljesítményben hisz, és meg van győződve arról, hogy a legtöbb szegény munkanélküli magának köszönheti a sorsát. Ennek megfelelően politikussá válása előtt a Goldman Sachs-nál és a Credit Suisse-nél dolgozott, és Margaret Thatcher a példaképe.⁸³

⁷⁷ Hajdú András: Kihívás jobbról. Az AfD a német pártrendszerben. In Dúró (szerk.): i.m. 305-344. o.

⁷⁸ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

⁷⁹ Hajdú András: Az iszlámellenesség „prófétája”. Geert Wilders küzdelme az iszlám ellen. In Dúró (szerk.): i.m. 269-304. o.

⁸⁰ <https://www.pvv.nl/verkiezingsprogramma.html>

⁸¹ Stille, Alexander: The shapeshifter: who is the real Giorgia Meloni? <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

⁸² <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>; <https://danskfolkeparti.dk/vores-politik/>; <https://www.sd.se/vad-vi-vill/>

⁸³ Neubert, Kjeld – Alipour, Nick: Germany's far right gamble: Alice for Deutschland?

2025-ös választási programjukban rögzítették, hogy a szociális piacgazdaság elveit vallják. Hangsúlyozták a polgárok saját felelősségét a sorsuk alakulásáért, és kiemelték, hogy különösen a középosztályt szeretnék támogatni. Miként írták: „Az állami beavatkozást a piacba a minimumra fogjuk redukálni. Csak a keretfeltételekről fogunk gondoskodni, amelyek Németországot ismét vonzóvá teszik és helyreállítják a nemzetközi versenyképességünket...A személyes felelősségvállalás saját cselekedeteink következményeiért minden szabad társadalom alapvető jellemzője, egyben az emberi méltóság elengedhetetlen összetevője – gazdasági és szociális téren is.”

A szigorú költségvetési politika hívei, sürgetik az államháztartás konszolidálását, az adóssághű betartását. Jelentős adócsökkentést követelnek: minden CO2-adó eltörlése; a munkajövedelem adómentes részének 15.000 euróra emelése; az önkormányzati telekadó, a vagyonadó és az örökösödési adó eltörlése; a vendéglátásban az áfa 19%-ról 7%-ra csökkentése.⁸⁴

Az FDI által dominált Meloni-kormány egyik első intézkedése volt 2022-ben a garantált alapjövedelem (580 euró) megszüntetése a népesség legszegényebb 10%-ának, mondván, hogy az arra bátorítja az embereket, hogy ne dolgozzanak. Helyette adókedvezményeket kaptak a startup cégek, a gyermekes családok, a dolgozó nők valamint a fiatal és/vagy női munkaerőt alkalmazó cégek. Meloni ellenzi a minimálbér bevezetését is.⁸⁵

Idéztem már a Liga 2022 tavaszán kiadott politikai manifesztumát, amelyben magát gazdasági és társadalmi téren liberálisnak nevezi. Ugyanezt erősítette meg Matteo Salvini, a párt elnöke a Financial Times-nak adott interjújában: „A gazdaság területén teljes mértékben liberálisak vagyunk.”⁸⁶ 2018 óta a Liga fő témája (a bevándorlás mellett) a 15%-os egykulcsos adó követelése a vállalkozásokra és a családi jövedelmekre egyaránt.⁸⁷

A PVV elnöke, Geert Wilders is libertariánus, laissez-faire gazdaságpolitikai nézeteket vall.⁸⁸ A döntően a PVV programját tartalmazó 2024 májusában elfogadott holland koalíciós megállapodás célul tűzte ki, hogy úgy csökkentsék a szegénységet (különösen a gyermekszegénységet), hogy közben ne növeljék a jövedelmek újraelosztását. Szintén kiemelt prioritás, hogy az embereknek megérje többet dolgozni, különösen a középosztályt szeretnék megerősíteni. Ennek érdekében csökkentik a munkajövedelmeket terhelő adókat, adókedvezményeket, kiegészítő juttatásokat biztosítanak a dolgozó középosztálynak.⁸⁹

Inkább baloldali, etatista államfelfogás, gazdaságpolitika jellemzi az RN-t és a DF-et. Ezt tükrözik Marine Le Pen 2022-es államfői programjának vonatkozó pontjai is:

- az Áfa csökkentése 20%-ról 5,5%-ra az alapvető élelmiszerekre valamint az energiatermékekre (üzemanyag, fűtőolaj, gáz- és villamosenergia)
- a vállalatok 10%-kal emelhessék a béreket úgy, hogy az emelés után nem kell munkáltatói járulékot fizetni a minimálbér háromszorosáig
- az autópályák államosítása
- a francia családok támogatása: a gyereket egyedül nevelő anyák számára dupla segítség; kamatmentes kölcsön a fiatal francia családok számára, amit a harmadik gyermek

<https://www.euractiv.com/section/politics/news/germanys-far-right-gamble-alice-for-deutschland/>

⁸⁴ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

⁸⁵ Stille, Alexander: The shapeshifter: who is the real Giorgia Meloni? <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

⁸⁶ Johnson, Miles: Matteo Salvini: „Italians would not vote for us if we were extremists” <https://www.ft.com/content/4344e1bf-6b97-4c3d-a380-8b5d187836ac>

⁸⁷ www.legaonline.it Jellemző, hogy a párt honlapján jelenleg (2025. március) csak ez az egy programpont szerepel (még a migrációról sincs semmi).

⁸⁸ te Slaa, Robin: Is Wilders een fascist? Uitgeverij Boom, Meppel, 2012, 143-146. o.

⁸⁹ Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028. PVV, VVD, NSC, BBB.

- megszületése után nem kell tovább törleszteni; 100.000 új kollégiumi férőhely 5 év alatt; az alacsony jövedelmű és középosztálybeli családok örökösödési adójának megszüntetése
- kisnyugdíjak emelése, nyugdíjminimum 1000 euróra emelése
 - minden közétkezdre 80%-ban francia mezőgazdasági termékeket használjon
 - 20 milliárd euró pluszjuttatás az egészségügynek, az egészségügyi dolgozók fizetésének emelése
 - ingatlanadó megszüntetése, helyette a pénzügyi vagyonnal történő spekuláció megadóztatása
 - évi 100.000 szociális bérlakás építése, ebből 20.000 diákok és fiatal munkavállalók számára; államilag finanszírozott program a régi lakások felújítására
 - a francia kkv-k kiemelt támogatása⁹⁰

A DF aktuális programjának vonatkozó része a széleskörű jóléti állam melletti általános kiálláson túl viszonylag kevés konkrétumot tartalmaz. Ezek a következők:

- a rászoruló nyugdíjasok számára nettó 1000 DKK pluszjuttatás havonta
- a családi pótlék emelése, a 3. gyermek születése után családi adókedvezmény bevezetése
- az egészségügybe 10 milliárd DKK pluszforrás juttatása
- örökösödési illeték eltörlése
- a közalkalmazottak, kiemelten az egészségügyi dolgozók béremelése⁹¹

Az FPÖ, az SD és a PS pragmatikus, centrista álláspontot foglal el az állam gazdaságban játszott szerepét illetően.

Az FPÖ a 2024-es választási programjában azt írta, hogy elutasítják a választást a munkaadó- és a munkavállaló-barát gazdaságpolitika között, ezt egy elavult, az SPÖ-ÖVP koalíciós időkre jellemző gondolkodásnak tartják. Ők az egész gazdasági rendszert elválaszthatatlan egészként szemlélik, amelyben – egyfajta közlekedőedényekként – mindkét félnek jól kell járni. Mindenesetre a program egyik fejezetének címe: „Piacgazdaság ökotervgazdaság helyett” Konkrét javaslataik az alábbiak:

- ellenzik minden új adó bevezetését
- a fiatal felnőttek számára állami bérlakások építése és állami támogatás saját lakás vásárlásához
- amíg magas az infláció, ársapka bevezetése az alapvető élelmiszereknél, energiánál és üzemanyagnál, Áfa-csökkentés az alapvető létszükségleti cikkeknel
- a 80% körüli államadósság csökkentése, mert elriasztja a befektetőket⁹²

Az SD 2022-es választási programja kijelentette, hogy a párt egyaránt fellép a szociáldemokraták vállalkozókat büntető és a konzervatív párt adócsökkentést szorgalmazó gazdaságpolitikája ellen (egyedül az üzemanyagokra és az áramra rakódó adók csökkentését támogatják). Nem folytatnak sem klasszikus baloldali, sem klasszikus jobboldali gazdaságpolitikát, ehelyett pragmatikusak.

Nem támogatják az államilag szervezett közmunkát, helyette a kis- és középvállalkozásokat kell támogatni, hogy azok teremtsenek minél több munkahelyet, és stimulálják a gazdaságot.⁹³

A PS 2023-as választási programja kritizálta, hogy a finn költségvetési kiadások tartósan meghaladják a bevételeket, ezzel a jövő generációkat terhelik meg, ennek megszüntetését követelte. Egyszerre szorgalmazott adócsökkentést (különösen az energia fogyasztási adóját) és a „felesleges kiadások” csökkentését (különösen a migránsoknak járó

⁹⁰ <https://rassemblementnational.fr/22-mesures>

⁹¹ <https://danskfolkeparti.dk/vores-politik/>

⁹²

https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/Bund/Dokumente/NRW2024/Wahlprogramm_A4_Langversion_oS_web.pdf

⁹³ <https://www.sd.se/vad-vi-vill/>

juttatásokat). A program szerint a szociális kiadásokat rászorultsági alapon, a hátrányos helyzetűek javára kell fókuszálni: szegények, idősek, gyerekes családok, betegek és fogyatékosok. A piaci szektorban főleg az exportra termelő vállalkozásokat kell segíteni.⁹⁴

A párt elnöke, Riikka Purra a 2023. áprilisi választásokat követően a kiadásokat csökkentő, fegyelmezett költségvetési politikára szólított fel.⁹⁵

Közös azonban mindegyik szuverenista pártban a protekcionizmus, az EU által már megkötött és a tárgyalás alatt álló szabadkereskedelmi megállapodások ellenzése, a közbeszerzési eljárások során a hazai cégek előnyben részesítése, hazájuk cégei esetében a termelés – és különösen a kutatás-fejlesztés – minél nagyobb arányban történő hazavitele.

VIII. Az LMBT-jogokhoz való viszony

A házassághoz és a gyermekneveléshez való jog kivételével mind a 9 szuverenista párt a heteroszexuálisokkal azonos jogokkal rendelkező polgároknak tekinti a homoszexuálisokat, már jó ideje nem merül fel egyetlen pártnál sem egyéb jogkorlátozás, még kevésbé a homoszexualitás kriminalizálása. Így nem követeli egyik sem a Pride-felvonulások betiltását vagy a homoszexualitást népszerűsítő, megjelenítő tartalmakhoz való hozzáférés törvényi tiltását kiskorúak számára.

A házassághoz és a gyermekneveléshez való jogot illetően szintén 3 kategóriába sorolhatóak a pártok.

A PVV megalakulásától elkötelezett támogatója a melegjogoknak.⁹⁶ Geert Wilders már 2016 júliusában Clevelandben díszvendége volt a Republikánus Párt melegközössége partijának, amikor részt vett a párt konvencióján.⁹⁷ 2017-ben pedig kijelentette, hogy a muszlimok veszélyeztetik a meleg azon szabadságjogait, hogy nyilvánosan megcsókolják egymást, házasodjanak és gyereket neveljenek.⁹⁸

Az RN és az SD sokáig ellenezte a homoszexuálisok házassághoz és gyermekneveléshez való jogát, mára azonban megváltoztatta az álláspontját.

Marine Le Pen a 2017-es elnökválasztási kampányban még azt mondta, hogy megválasztása esetén megszüntetné a melegházasság lehetőségét és visszaállítaná számukra a Franciaországban 2013-ig létezett regisztrált élettársi kapcsolatot, a 2022-es kampányban azonban már azt ígérte, hogy maradna a házasság.⁹⁹ Már a 2017-es kampányban is hangsúlyozta viszont, hogy a tömeges muszlim bevándorlás milyen veszélyt jelent a melegekre. Vélhetően elsősorban ennek tudható be, hogy a választások első fordulójára előtt megkérdezett 3200 meleg 20%-a mondta azt, hogy Le Penre szavaz (miközben az összes francia 21%-a szavazott rá).¹⁰⁰

Az SD 2015-ös programjában még ellenezte az azonos nemű párok, az egyedülállók és a poliamor csoportok jogát a gyermekek örökbe fogadásához, a homoszexuálisok házasságának

⁹⁴ www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2023/01/TalousOhjelmalso_final-01_2023.pdf

⁹⁵ Finland's Prime Minister Sanna Marin concedes election. <https://edition.cnn.com/2023/04/02/europe/sanna-marin-finland-elections-concedes-intl>

⁹⁶ Siegel, Scott: Friend or Foe? The LGBT Community in the Eyes of Right-Wing Populism. www.europenowjournal.org/2017/07/05/friend-or-foe-the-lgbt-community-in-the-eyes-of-right-wing-populism

⁹⁷ van Houwelingen, Karlijn: Wilders eregast op „homofeestje” van Trump. <https://www.ad.nl/buitenland/wilders-eregast-op-homofeestje-van-trump~a98880b4/>

⁹⁸ Wilders wint verkiezingen. Welke LGBT+- opvattingen heeft hij? <https://www.out.tv/nieuws/wilders-wint-verkiezingen-welke-lgbt-opvattingen-heeft-hij>

⁹⁹ Wakefield, Lily: Emmanuel Macron defeats Marine Le Pen in French election – but far-right threat remains. <https://www.thepinknews.com/2022/04/25/emmanuel-macron-marine-le-pen-france-election-lgbt/>

¹⁰⁰ Chalk, Will: Why gay French men are voting far right? <https://www.bbc.com/news/newsbeat-39641822>

engedélyezéséről pedig álláspontjuk szerint az egyes egyházaknak kell döntenük, nem az államnak.¹⁰¹ 2018-ban azonban a párt megváltoztatta az álláspontját, és attól kezdve támogatja a homoszexuálisok jogát gyermekek örökbe fogadásához.¹⁰²

A párt általában is komoly változáson ment át a melegjogokhoz való viszonyában. 2007 novemberében az SD pártlapjában a párt főtitkára még a „perverzitás orgiájának” nevezte a stockholmi Pride-felvonulásokat, és kritizálta, hogy abban az évben már az evangélikus egyház is képviseltette magát az eseményen egy 30 fős küldöttséggel. A homoszexualitást abnormális jelenségnek nevezte, a pedofiliához és az állatokkal való szexhez hasonlította.¹⁰³ A pártelnök Jimmie Akesson azonban már 2010-ben egy újságcikkben kért elnézést a párt tagjainak múltban tett homofób megjegyzéseiért, és aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a tömeges muszlim bevándorlás veszélyezteti a svéd meleg közösség jogait és biztonságát.¹⁰⁴ Ugyanebben az évben tiltakozott amiatt, hogy az SD-t nem hívták meg a Pride fesztiválra, és több nyilatkozatban is pártját az LMBT-emberek pártjának nevezte.¹⁰⁵ 2018 júliusában pedig az SD nemek közötti egyenlőségért felelős szóvivője azt nyilatkozta az Economist-nak, hogy homofóbokat nem látnak szívesen a pártban.¹⁰⁶

A másik 6 párt máig elutasítja a homoszexuálisok jogát a házassághoz és a gyermekek örökbe fogadásához.

A DF aktuális programja nem támogatja a meleg templomi esküvőjét, gyermekek örökbe fogadásához és mesterséges megtermékenyítéshez való jogát. A program a következőképp fogalmaz: „A Dán Néppárt kiindulópontja az, hogy törvényileg ne támogassák az alternatív családi mintákat, noha elismerjük, hogy ezek ugyanolyan szerető és biztonságos családok lehetnek, mint a hagyományos nukleáris család.” A párt erélyesen fellépne továbbá a meleg elleni gyűlölet-bűncselekményeket elkövetők ellen (a gyűlöletbeszédet is beleértve).¹⁰⁷

Giorgia Meloni a jelenleg hatályos olasz szabályozást támogatja, mely biztosítja az egyneműek számára a regisztrált élettársi kapcsolatot (civil union), gyermeket azonban csak olyan heteroszexuális párok fogadhatnak örökbe, akik házasság vagy legalább 3 éve együtt élnek.¹⁰⁸ Az FdI (a Ligával együtt) nem szavazta meg 2021 októberében az olasz szenátusban azt a törvényjavaslatot, amely gyűlölet-bűncselekménnyé nyilvánította volna az LMBT-emberekkel szembeni erőszakot és a nőgyűlöletet. Azzal érveltek, hogy a javaslat korlátozta volna a szólásszabadságot és elősegítette volna a homoszexuális propagandát az iskolákban.¹⁰⁹

A Liga elnöke, Matteo Salvini 2018 augusztusában belügyminiszterként azt nyilatkozta, hogy minden lehetséges eszközzel küzd azért, hogy megvédje a férfi és nő életközösségén alapuló természetes családokat, és megakadályozza a meleg párok jogát a gyermekek

¹⁰¹ <https://www.sd.se//var-politik/jamstalldhetspolitik>

¹⁰² Cederholm, Stina – Nilsson, Lukas: Utvecklat mina värderingar om samkönad adoption. <https://www.svd.se/a/EonM0o/utvecklat-mina-varderingar-om-samkonad-adoption>

¹⁰³ Stengard, Mikael: Hat-attacken mot Sveriges homosexuella. <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/l1nya9/hat-attacken-mot-sveriges-homosexuella>

¹⁰⁴ Akesson, Jimmie: SD – ett parti för hbt-personer. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/oRkEdm/sd--ett-parti-for-hbt-personer>

¹⁰⁵ Brandel, Tobias: Sverigedemokraterna portade pa Pride. <https://www.svd.se/a/9a5836aa-9ca2-370c-bed5-cc103934b4fe/sverigedemokraterna-portade-pa-pride>

¹⁰⁶ Europe's anti-immigrant parties are becoming more gay-friendly. <https://www.economist.com/europe/2018/07/05/europes-anti-immigrant-parties-are-becoming-more-gay-friendly>

¹⁰⁷ www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

¹⁰⁸ Bollinger, Alex: Marjorie Taylor Greene loves Italy's new fascist prime minister. But she can't spell her name. <https://www.lgbtqnation.com/2022/09/marjorie-taylor-greene-loves-italys-new-fascist-prime-minister-cant-spell-name/>

¹⁰⁹ Tondo, Lorenzo: „Disgraceful”: Italy's senate votes down anti-homophobic violence bill. <https://www.theguardian.com/world/2021/oct/27/italy-senate-votes-down-anti-homophobic-violence-bill>

neveléséhez.¹¹⁰ 2024 januárjában pedig felajánlotta annak az olasz tábornoknak, hogy induljon a Liga EP-listáján, akit melegellenes kijelentései miatt eltávolítottak a hadseregből (egyebek mellett nem normálisoknak nevezte a homoszexuálisokat).¹¹¹

Az AfD 2017-ben ellenezte a Németországban az azonos neműek házasságát és gyermekek örökbe fogadását engedélyező törvényt, és az Alkotmánybírósághoz fordult.¹¹² 2019-ben pedig indítványt nyújtott be a Bundestagban a törvény hatályon kívül helyezése érdekében.¹¹³ A 2025-ös választási programjukban ugyan nem szerepel a jog visszavonása, de azt sem deklarálták, hogy megváltozott a véleményük a kérdésben.

A párt szintén ellenzi a szivárványzászlók kitűzését a középületekre, és az alsó-szászországi parlamentben 2024 februárjában indítványt nyújtott be annak megtiltására.¹¹⁴

Noha az FPÖ és az ÖVP egyaránt ellenezte az azonos neműek házasságának engedélyezését, egy alkotmánybírósági döntés következtében mégis arra kényszerültek, hogy közös kormányzásuk idején legalizálják azt (2019. január 1.-től).¹¹⁵ Ugyan az FPÖ elnöke, Herbert Kickl továbbra sem támogatja, a pártnak elég sok szimpatizánsa van a meleg körében. Egy homoszexuális társkereső weboldal nem reprezentatív felmérése szerint 2024-ben az FPÖ volt a legnépszerűbb párt a köreikben (29%).¹¹⁶

A PS 2011-es programja ellenezte az azonos neműek házasságát és gyermekek örökbe fogadását, valamint a lombik-programban való részvételét.¹¹⁷ 2017 februárjában, amikor a finn parlament szavazott az azonos neműek házasságának törvénybe iktatásáról, a frakcióvezetés kötelezővé tette a „nem” szavazatot, de 3 PS-képviselő mégis megszavazta.¹¹⁸ Nem találtam nyomát annak, hogy azóta a párt megváltoztatta volna az álláspontját ebben a kérdésben.

Mind a 9 párt elfogadja a nemváltás lehetőségét, de mindannyian ragaszkodnak hozzá, hogy a folyamat elindítása csak a nagykorúság elérését követően, orvosi-pszichiáteri támogató vélemény birtokában legyen lehetséges. (Több érintett országban is eltörölték az előzetes orvosi engedélyezést, és/vagy már 18 év alatt is elkezdhető a pubertásblokkolók szedése, a hormonkezelések, sőt Németországban a műtét is.)

Szintén az összes párt erőteljesen kritizálja az általa gender-ideológiának nevezett jelenséget, és különösen annak népszerűsítését.

Giorgia Meloni már 2015 júniusában, miután részt vett Rómában egy 1 milliós tüntetésen a családok megvédése érdekében és a gender-ideológia iskolákban történő terjedése ellen, interpellációt intézett az olasz oktatási miniszterhez, melyben kifejtette, hogy a diszkrimináció ellen az iskolákban is küzdeni kell, de az alapelv a különbségek tisztelete legyen, és ne a megszüntetése. Álláspontja szerint a diszkrimináció ellen nem szabad úgy küzdeni, hogy azt tanítjuk a gyerekeknek, hogy nincsenek a nemek között különbségek, hogy

¹¹⁰ Finnegan, Brian: Italy's Deputy Prime Minister, Matteo Salvini Calls Gay Parents „Unnatural”. <https://gen.ie/italys-deputy-prime-minister-matteo-salvini-calls-gay-parents-unnatural/>

¹¹¹ Salvini offers anti-gay general slot on EP election list. https://www.ansa.it/english/news/politics/2024/01/09/salvini-offers-anti-gay-general-slot-on-ep-election-list_fd415cb2-9375-415c-9e8f-7586eb1bc34a.html

¹¹² Treeck, Johanna: Germany's AfD threatens law suit over gay marriage. <https://www.politico.eu/article/germanys-afd-threatens-law-suit-over-gay-marriage/>

¹¹³ Lazo, Enrique Anarte: LGBTQ+ Germans fear Elon Musk-backed AfD could reverse rights. <https://www.context.news/socioeconomic-inclusion/lgbtq-germans-fear-elon-musk-backed-afd-could-reverse-rights>

¹¹⁴ AfD will Regenbogenflagge vor öffentlichen Gebäuden verbieten. <https://www.tageblatt.de/Nachrichten/AfD-gegen-Regenbogenflagge-vor-oeffentlichen-Gebaeuden-Kritik-382531.html>

¹¹⁵ Schultheis, Emily: Austria legalizes same sex marriage. <https://www.politico.eu/article/austria-gay-marriage-legalizes-same-sex/>

¹¹⁶ Far-Right Anti-LGBT+ Party Wins Austrian Elections. https://www.out.tv/en_IE/news/far-right-anti-lgbt-party-wins-austrian-elections

¹¹⁷ <https://blogit.perussuomalaiset.fi/>

¹¹⁸ Finns Party warns MPs over same-sex marriage support. <https://yle.fi/a/3-9477005>

a társadalmi nemnek semmi köze a biológiai nemhez, és szabadon választhatnak 50 lehetőség közül, amelyeket az órákon kiosztott füzetekben illusztrálnak.¹¹⁹ Egy 2022 májusában Rómában tartott demográfiai konferencián pedig kijelentette, hogy a genderelméletek fő célja nem a diszkrimináció elleni küzdelem, hanem egy differenciálatlan egyén kreálása.¹²⁰ Ugyanez év júniusában a Vox andalúziai választási gyűlésén a következőket mondta: „Igen a természetes családra, nem az LMBT-lobbira! Igen a szexuális identitásra, nem a gender-ideológiára!”¹²¹

A Meloni-kormány regnálása idején, 2023 nyarán elfogadott törvény szerint Olaszországban a gyermekek születési anyakönyvi kivonatán csak a biológiai szülők neve tüntethető fel.¹²² 2024 októberében pedig – a képviselőház után – a szenátus is bűncselekménnyé nyilvánította a külföldi béranyaságot, az olasz párok külföldi béranyától született gyermekei sem számítanak legitimnek, ezért Olaszországban nem anyakönyvezhetők.¹²³

Noha a PVV – miként írtam – mindig is elkötelezett támogatója volt a homoszexuálisok jogainak, 2023-as választási manifesztumukban ők is erősen kritizálták, hogy a holland gyerekekbe az iskolákban belenevelik a „gender-örületet”.¹²⁴ Wilders pedig már 2021-ben bírálta, hogy az általános iskolákban túl sok szó esik az LMBT-témákról. Példának hozta fel, hogy gendersemlegességről és pánszexualitásról tanulnak a gyerekek, amit ő woke-diktatúrának nevezett.¹²⁵

A PS is elutasítja a gender-ideológiát, hogy egy átoperált férfi női sportversenyeken induljon, vagy női börtönben legyen fogoly.¹²⁶ A jelenlegi finn kormány PS-párti külkereskedelmi minisztere egy minisztériumi belső forrás szerint 2024-ben megtiltotta a beszédíróinak, hogy kitérjenek a szexuális és gender-kisebbségekre. Ugyanő „őrült show”-nak nevezte a párizsi olimpia megnyitó ünnepségét.¹²⁷

Az SD 2022-es választási programja a következőképp fogalmazott: „A zavaros genderelméletek pusztító következményekkel járnak, ha a gyakorlatba ültetik őket. Különösen súlyos a hormonterápia alkalmazása a gyermekek természetes pubertáskorának megváltoztatására, illetve a sebészeti beavatkozások alkalmazása a nem megváltoztatására.”¹²⁸

Az AfD – a CDU-CSU-val egyetemben – élesen ellenezte azt a Bundestagban 2024 áprilisában elfogadott törvényt, mely szerint a 18. évüket betöltött személyek a hivatalos dokumentumaikban évente egyszer szabadon megváltoztathatják a nemüket és a nevüket (vagy nem írnak semmit a nemükhöz). Megszüntették az ehhez addig szükséges 2 pszichiátriai véleményt és egy bírósági meghallgatást is (14-18 év között szülői beleegyezés szükséges).¹²⁹

2025-ös választási programjukban az önmeghatározási törvény visszavonását ígérték.

¹¹⁹ www.giorgiameloni.it/2015/06/24/meloni-al-ministro-giannini-la-teoria-del-gender-non-e-lotta-alla-discriminazione

¹²⁰ Cioffi, Arianna: Meloni: „Teorie gender attaccano l'identità delle donne e il ruolo materno” <https://www.dire.it/13-05-2022/734410-meloni-teorie-gender-attaccano-l-identita-delle-donne-e-il-ruolo-materno/>

¹²¹ Vescio, Alessandra: „I’m scared that the rights we have today will be under attack” <https://www.opendemocracy.net/en/5050/italy-far-right-general-election-meloni-brothers-of-italy/>

¹²² Guy, Jack: Italy starts removing lesbian mothers’ names from children’s birth certificates. <https://edition.cnn.com/2023/07/21/europe/italy-lesbian-couples-birth-certificates-scli-intl>

¹²³ Könyörtelenül korlátozza a béranyaságot Olaszország. <https://infostart.hu/kulfold/2024/10/17/konyortelenulekorlatozza-a-beranyasagot-olaszorszag>

¹²⁴ <https://www.pvv.nl/images/2023/PVV-Verkiezingsprogramma-2023.pdf>

¹²⁵ Wilders: voorlichting over lgbt+ op scholen is „woke-dictatuur” <https://www.out.tv/nieuws/wilders-voorlichting-over-lgbt-op-scholen-is-woke-dictatuur>

¹²⁶ <https://blogit.perussuomalaiset.fi/>

¹²⁷ Sources: LGBT issues not progressing under Finns Party minister. <https://yle.fi/a/74-20103830>

¹²⁸ <https://www.sd.se/vad-vi-vill/>

¹²⁹ Gregson, Julie: Germany’s transgender rights law takes effect. <https://www.dw.com/en/germany-new-trans-law-gender-debate-lgbtq-intersex-nonbinary-v3/a-70604185>

Kifejtették továbbá, hogy minden állami támogatást meg kell szüntetni a gender-ideológia, a transzkultusz és a korai szexualizálás számára. A nemváltást csak 18 év felett szabad engedélyezni, pszichiáterrel történő konzultációt követően. A pubertásblokkolókat be kell tiltani.¹³⁰

Az FPÖ szintén ellenzi a „transzgender agymosást”, és az adófizetői pénzek „queer kísérletekre” költségét. Nem támogatja az iskolai szexuális oktatást, amit „korai szexualizáció”-nak nevez. Különösen veszélyesnek tartja a drag queen-ek – Nyugat-Európában terjedő – gyerekek számára tartott rendezvényeit (ún. „drag queen story hours”). Miként a 2024-es választási programjuk fogalmaz: „Drag queen-eknek nincs helyük az iskolákban és az óvodákban.”¹³¹ Programjukban az alkotmány módosítását ígérték, mely szerint csak két nem létezik.¹³²

IX. Az élethez való viszony

A halálbüntetés visszaállítását már sok éve egyik párt sem támogatja. A 2022-es francia elnökválasztási kampányban Marine Le Pen, a 2024-es osztrák parlamenti választási kampányban pedig Herbert Kickl vetette fel egy népszavazás lehetőségét a halálbüntetésről, mindketten hangsúlyozták azonban, hogy maguk nem támogatják azt. Le Pen pedig már a kampány során vissza is vonta a javaslatát, mondván, hogy erről a kérdéstről alkotmányellenes lenne népszavazást tartani.¹³³

Az abortusz kapcsán lényegében mindegyik párt kiáll a nyugati világban mára dominánssá vált liberális szabályozás mellett, egyik sem támogatja annak korlátozását a szigorú szabályozás során engedélyezett kivételekre (anya élete veszélyben van; magzat élettél összeegyeztethetetlen rendellenessége; nemi erőszak; vérfertőzés).

Marine Le Pen már 2022 novemberében támogatta a francia nemzetgyűlésben az abortuszhoz való jog alkotmányba foglalását a 12. hétig, és 2024 márciusában az RN-frakció meg is szavazta az alkotmánymódosítást.¹³⁴

A DF 2024 májusában nem támogatta az abortusz szabályozásának dán parlament által elfogadott további lazítását: 12-ről 18 hétre emelték az abortusz elvégzésének végső időpontját, és 17-ről 15 évre csökkentették a szülői beleegyezés nélküli minimális korhatárt.¹³⁵

Giorgia Meloni a 2022-es választásokat követően kijelentette, hogy nem változtatnak a terhesség megszakítását a 12. hétig minden korlátozás nélkül engedélyező olasz szabályozáson, de a jövőben engedélyezik az orvosok számára, hogy lelkiismereti okokra hivatkozva visszautasítsák az elvégzését.¹³⁶

¹³⁰ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

¹³¹ Far-Right Anti-LGBT+ Party Wins Austrian Elections. https://www.out.tv/en_IE/news/far-right-anti-lgbt-party-wins-austrian-elections

¹³²

https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/Bund/Dokumente/NRW2024/Wahlprogramm_A4_Langversion_oS_web.pdf

¹³³ de Montalivet, Hortense: Présidentielle: Marine Le Pen exclut tout référendum sur la peine de mort. https://www.bfmtv.com/politique/elections/presidentielle/presidentielle-marine-le-pen-exclut-tout-referendum-sur-la-peine-de-mort_AV-202204150277.html; Further uproar over Kickl's statement on the death penalty. <https://www.krone.at/3510655>

¹³⁴ Francia virtus: Marine Le Pen alkotmányba foglalná az abortuszhoz való jogot. <https://privatbankar.hu/cikkek/makro/francia-virtus-marie-le-pen-alkotmanyba-foglalna-az-abortuszhoz-valo-jogot.html>

¹³⁵ Chiappa, Claudia: Denmark relaxes abortion law. <https://www.politico.eu/article/denmark-relaxes-50-year-old-abortion-laws/>

¹³⁶ Mixed reactions abroad to Meloni winning Italian elections. <https://www.france24.com/en/europe/20220926->

Matteo Salvini ugyanígy nyilatkozott, de nyíltan hangoztatta az olaszországi abortuszellenes aktivisták által működtetett centrumokat támogató, és a hazájában legális abortusztablettákat ellenző álláspontját.¹³⁷

2022 őszén a PS a finn parlamentben egységesen ellene szavazott az abortuszt tovább liberalizáló szabályozásnak. Az elfogadott új törvény értelmében Finnországban a terhesség-megszakítás kérését semmivel sem kell indokolni, és az eddigi két orvosi támogató nyilatkozat helyett elég egy is. Az orvos pedig ezentúl nem utasíthatja el lelkiismereti okokra hivatkozva annak végrehajtását. (Finnországban az abortuszok 99%-a tablettával történik.)¹³⁸

Az SD támogatja az 1974 óta hatályban lévő svéd törvényt, amely a terhesség 18. hetéig engedélyezi az abortuszt.¹³⁹

Az AfD – a CDU-CSU-val karöltve – ellenezte a baloldali koalíció 2024 decemberében benyújtott – és végül a szavazásig el nem jutott – törvénytervezetét, amely a terhesség első 12 hetében minden korlátozás nélkül engedélyezte volna az abortuszt (a jelenlegi szabályozás egy orvosi konzultációt, majd azt követően 3 nap várakozási időt ír elő). A párt a 2025-ös választási programjában deklarálta, hogy életpárti pozíciót foglal el, a magzati élet védelmének ad prioritást, és ellenzi az abortusz állami támogatását.¹⁴⁰

Ausztriában a jelenlegi szabályozás szerint az abortusz a terhesség első 12 hetében minden korlátozás nélkül végrehajtható (tablettával a 9. hétig), a törvény nem ír elő sem konzultációt, sem várakozási időt. Ezt a szabályozást az FPÖ a 2024-es választási kampányban tett nyilatkozata szerint elfogadja, de „az abortuszokat, ha csak lehetséges, meg kell akadályozni”.¹⁴¹

Geert Wilders mindig is támogatta az abortuszhoz és az aktív eutanáziához való jogot, a PVV által dominált jelenlegi kormány koalíciós megállapodása pedig deklarálja, hogy ezeken a területeken marad a jelenlegi szabályozás.¹⁴² (Hollandiában már az első nőgyógyászati konzultáció alkalmával is el lehet végezni az abortuszt a terhesség 24. hetéig, és mentális problémákkal küzdők is kérhetik az aktív eutanáziát.)

Az SD szintén támogatta 2021 decemberében a svéd parlamentben egy aktív eutanázia engedélyezésének lehetőségét megvizsgáló parlamenti bizottság felállítását – miközben a kereszténydemokraták és a szociáldemokraták egyaránt ellenezték azt.¹⁴³

Az AfD ellenben deklarálta a 2025-ös választási programjában, hogy ellenzi az aktív eutanáziát,¹⁴⁴ és az FPÖ is egyedüli pártként szavazott nemmel az osztrák parlamentben, amikor 2021 decemberében egy alkotmánybírószági határozatot követően legalizálták az asszisztált öngyilkosságot (18 év feletti halálos betegek vagy tartósan szenvedők számára).¹⁴⁵

mixed-reactions-in-europe-to-meloni-winning-italian-elections

¹³⁷ Torrisi, Claudia: Whats at stake for women in Italy's political crisis. <https://www.opendemocracy.net/en/5050/whats-at-stake-for-women-in-italys-political-crisis/>

¹³⁸ Finland set to ease abortion restrictions. <https://yle.fi/a/3-12644380>

¹³⁹ Christian Democrats support controversial move to expand abortion in Sweden. <https://cne.news/article/2748-christian-democrats-support-controversial-move-to-expand-abortion-rights-in-sweden>

¹⁴⁰ Gregson, Julie: Abortion in Germany: Preelection push for liberalization. <https://www.dw.com/en/abortion-in-germany-preelection-push-for-liberalization/a-70922840>

¹⁴¹ Das sagen die Parteien zu Abtreibungen. <https://www.puls24.at/news/chronik/parteien-zum-schwangerschaftsabbruch/354373>

¹⁴² Hartleb, Florian: It's migration, stupid! Lessons from the Elections in Germany and the Netherlands in the Light of Populism. In Kudors, Andis – Pabriks, Artis (szerk.): The Rise of Populism. University of Latvia Press, Riga, 2017, 104. o. Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB

¹⁴³ Sweden open to investigating euthanasia. <https://cne.news/article/456-sweden-open-to-investigating-euthanasia>

¹⁴⁴ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf 32. o.

¹⁴⁵ Austria's parliament legalizes assisted suicide. <https://www.dw.com/en/austrias-parliament-legalizes-assisted-suicide/a-60154513>

A francia parlamentben 2024 tavaszán zajlott hatalmas indulatokat keltő vita Macron elnök azon törvényjavaslatáról, amely azon gyógyíthatatlan betegségben szenvedő emberek számára tette volna lehetővé az asszisztált öngyilkosságot, akik betöltötték a 18. életévüket, és kezelhetetlen fizikai vagy lelki fájdalomtól szenvednek. Marine Le Pen népszavazást követelt a kérdésben, és kijelentette, hogy személy szerint ellenzi az asszisztált öngyilkosság minden formáját.¹⁴⁶ (A vitának végül a parlament feloszlata vetett véget.)

X. A keresztény egyházakhoz való viszony

A vizsgált pártok mindegyike hitet tesz a keresztény értékek és nemzetének a keresztény kultúrkörhöz való tartozása mellett. A történelmi keresztény egyházakhoz való viszonyuk azonban elég eltérő.

Franciaországban a 2024-es EP-választáson a katolikusok 37%-a szavazott az RN-re (miközben az összlakosság 31%-a, a gyakorló katolikusoknak pedig 32%-a). A keresztény véleményformáló értelmiség azonban korántsem szimpatizál ennyire a párttal. A 2024-es nemzetgyűlési választások előtt például 6000 fiatal keresztény (katolikusok és protestánsok, köztük 70 pap) nyílt levélben szólította fel az embereket, hogy ne szavazzanak az RN-re.¹⁴⁷ A külföldön talán legismertebb francia katolikus-konzervatív gondolkodó, Chantal Delsol pedig a következőket nyilatkozta 2019-ben a valosonline.hu-nak: „Marine Le Pen azon jakobinus centralizátorok közé tartozik, akiket szívből utálok.”¹⁴⁸

A 2022-es elnökválasztás második fordulójára előtt a Le Monde vezércikkben kifogásolta, hogy a francia katolikus egyház túl óvatos a szélsőjobbal szemben, és egyik jelölt mellett sem foglalt állást – szemben a protestáns, zsidó és muszlim vezetőkkel.¹⁴⁹ Marine Le Pen egyébként magát vallását nem gyakorló katolikusnak tartja, gyermekeit azonban megkereszteltette.¹⁵⁰

A DF 2023 februárjában élesen tiltakozott a dán parlamentben, amikor a védelmi kiadások szükségessé váló megnövelésére hivatkozva a kormány javaslatára eltörölték a Nagy Imanapot mint munkaszüneti napot (több, mint 300 éve létező dán vallási ünnep a húsvét utáni 4. pénteken). Azt ígérték, hogy kormányra kerülve visszaállítják, és ezt bele is vették a programjukba.¹⁵¹

Giorgia Meloni 2021-ben megjelent önéletrajzi könyvében meleg szavakkal méltatja II. János Pált és XVI. Benedeket, Ferenc pápáról viszont ezt írja: „Bár katolikus vagyok, és soha nem mertem még pápát bírálni, bevallom, nem mindig értettem Ferenc pápát. Néha úgy éreztem magam, mint egy elveszett bárány, és remélem, egy nap lesz szerencsém beszélgetni vele, mert biztos vagyok abban: közvetlen szavai képesek lesznek értelmet adni annak, amit én

¹⁴⁶ Mortimer, Gavin: Euthanasia in France: President Macron's strategy on assisted dying may well backfire <https://thecatholicherald.com/euthanasia-in-france-president-macrons-strategy-on-assisted-dying-may-well-backfire>

¹⁴⁷ Mortimer, Gavin: Why France's Catholics are turning to Marine Le Pen. <https://thecatholicherald.com/article/as-in-us-cultural-dissatisfaction-in-france-driving-voters-with-catholics-turning-to-marine-le-pen>

¹⁴⁸ Ablonczy Bálint: „A kereszténység új korszaka kezdődik – és szép lesz, úgy hiszem” <https://www.valosonline.hu/2019/03/27/chantal-delsol-interju-keresztenyseg/>

¹⁴⁹ Editorial: French Catholic Church is too cautious in the face of the far right https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/04/20/presidential-2022-a-cautious-french-catholic-church-in-the-face-of-the-far-right_5981113_23.html

¹⁵⁰ Németh Árpád: „Tervei Franciaországra és Európára nézve is veszélyesek” – portré Marine Le Penről <https://hu.euronews.com/2024/06/28/marine-le-pen-portre>

¹⁵¹ Great Prayer Day abolished by Danish parliament. <https://www.thelocal.dk/20230228/great-prayer-day-abolished-by-danish-parliament>; www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

nem érték.”¹⁵²

Erre a beszélgetésre 2023. január 10-én került sor, amikor 35 perces magánkihallgatáson fogadta a pápa Melonit kislányával és élettársával. Előtte a Szentatya a La Stampa-nak elmondta, hogy nem akar beavatkozni az olasz belpolitikai kérdésekbe, és egyaránt a legjobbakat kívánta az állampolgárok által megválasztott legitim kormány tagjainak, valamint az ellenzéknek.¹⁵³

2024 februárjában az Olasz Püspöki Konferencia elnöke azt nyilatkozta, hogy jók a kapcsolatok az Olasz Katolikus Egyház és a Meloni-kormány között.¹⁵⁴

Kevésbé mondható ez el a kormánykoalíció egyik tagpártjáról, a Ligáról. Noha a párt a katolikus hívek körében népszerű – népszerűsége csúcsán a közvélemény-kutatók 60-80% között mérték a támogatottságát a vallásukat gyakorlók körében –, és Matteo Salvini is rendszeresen hangsúlyozza katolikus identitását, támogatja a tízparancsolat kifüggesztését az iskolákban, migránspolitikája több alkalommal is a katolikus egyház heves bírálatát váltotta ki.¹⁵⁵

Emlékezetes esemény volt, amikor 2019. május 18-án Milánóban a Dóm téren egy kampánygyűlésen Salvini megcsókolta a rózsafüzérét, fölnezett a katedrális csúcsán lévő Szűz Mária-szoborra, és ezt mondta: „Én rábízom, Itália az életemet és a Ti életeteket Mária Szeplőtelen Szívére, aki, biztos vagyok benne, hogy győzelemre fog minket vezetni.” Másnap Pietro Parolin vatikáni államtitkár a következő szavakkal kritizálta Salvini teátrális jelenetét: „Míg a pártpolitika megosztja az embereket, Isten mindenkié. Ha egy politikus Istent hívja segítségül, az mindig nagyon veszélyes.” Angelo Bagnasco bíboros, az Európai Püspöki Konferencia elnöke szintén bírálta Salvinit, mondván: „A keresztény értékeket nem sajátíthatja ki egyetlen csoport sem.”¹⁵⁶

A PVV elnöke, Geert Wilders – akit egyébként szintén katolikusnak kereszteltek – a következőket nyilatkozta a 888.hu-nak 2018 januárjában: „Én magam agnosztikus vagyok, mégis osztom a keresztény értékeket, hiszen ez a társadalmunk működési módja.”¹⁵⁷

A PS 2019-es Európa-programjában szerepel az alábbi mondat: „Az Igazi Finnek az egyetlen párt Finnországban, amely Európa-politikáját a hagyományos finn és klasszikus nyugati értékek elismerésére és megbecsülésére alapozza, amelyek keresztény alapokon nyugszanak.”¹⁵⁸ A pártot 2017-2021 között vezető Jussi Halla-aho – a finn parlament jelenlegi elnöke – azonban magát agnosztikus ateistának tartja, és nem tartozik egyik egyházhoz sem.¹⁵⁹

Az SD a 2013-ban megjelentetett egyházi kiáltványában deklarálta, hogy erősíteni szeretné a luteránus egyház és a kereszténység pozícióját a svéd társadalomban, egyúttal azonban követelte, hogy az egyház hagyjon fel a tömeges bevándorlás támogatásával.¹⁶⁰ A luteránus egyház utolsó olyan színódusi választásán, amelyen még a pártok jelöltjei indultak,

¹⁵² Rónay Tamás: Nem örül a Vatikán Meloni győzelmének. www.nepszava.hu/meloni-olaszorszag-ferenc-papa

¹⁵³ Jánosi Dalma: Magánkihallgatáson fogadta a pápa Giorgia Melonit. www.magyar-nemzet.hu/kulfold/2023/01/magankihallgatason-fogadta-a-papa-giorgia-melonit

¹⁵⁴ Relations good with Meloni govt says Italian Church. https://www.ansa.it/english/news/politics/2024/02/01/relations-good-with-meloni-govt-says-italian-church_6a4f3772-45a9-42c4-8f57-ce1c567ae8ba.html

¹⁵⁵ Matteo Salvini's Catholic problem. <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-italy-don-antonio-rizzolo-catholic-establishment-sides-with-humanity-over-salvini/>

¹⁵⁶ Salvini criticised for using catholic symbols at rally. <https://www.americamagazine.org/politics-society/2019/05/20/italys-catholic-establishment-faults-salvini-using-rosary-political/>

¹⁵⁷ Bertha László: Wilders: „Kívánom, hogy több olyan bátor politikus legyen Európában, mint Orbán Viktor” <https://archivum.888.hu/big-pikcsor/wilders-kivanom-hogy-tobb-olyan-bator-politikus-legyen-europaban-mint-orban-viktor-4132576/>

¹⁵⁸ www.perussuomalaiset.fi/wp-content/2019/05/EUpolitiikkaENG_2019.pdf

¹⁵⁹ Klaus Susiluoto: Oikeus olla leimatunatta rasistiksi, Helsinki, 2009.

¹⁶⁰ Quensel, Anna-Sofia: SD: „Kyrkan ska missionera i invandratäta omraden” <https://expo.se/nyhet/sd-kyrkan-ska-missionera-i-invandratata-omraden/>

2022-ben az SD csak a 4. helyen végzett 7.8%-kal (a szociáldemokraták nyertek 27.5%-kal, második lett egy pártoktól független egyesület, harmadik pedig a Centrum Párt).¹⁶¹

Idéztem már az AfD küldetési nyilatkozatából a nyugati keresztény kultúra megőrzésének szándékát. Ennek ellenére a német keresztény egyházak igen negatívan viszonyulnak a párthoz.

2024 februárjában a Német Katolikus Püspöki Kar (több mint 60 püspök) egyhangú szavazással kiadott egy nyilatkozatot, melyben felszólítja a híveket, hogy ne szavazzanak az AfD-re, mert a párt nézetei „összeegyeztethetetlenek Isten és az emberiség keresztény képével”. A nyilatkozat külön is elítéli a migránsokkal, a muszlimokkal és a zsidókkal szembeni ellenséges magatartást. 2023 decemberében a Német Protestáns Egyház szintén kiadott egy nyilatkozatot, amelyben deklarálta, hogy az AfD nézetei „összeegyeztethetetlenek a keresztény hit alapelveivel”.¹⁶²

Az FPÖ szintén elkötelezett a keresztény értékek és hagyományok iránt, 2024-es választási programjában ragaszkodott például az osztálytermekben a kereszthez, valamint az óvodákban a Mikulás- és a Márton-napi ünnepségekhez.¹⁶³ A párt jelenlegi elnökének, Herbert Kicklnek katolikus háttere van, de elmondása szerint „legalább félig protestáns lélekben”. Ennek ellenére több vitája is volt már Schönborn bécsi érsekkel, így a koronavírus elleni oltások kötelező tételéről, vagy az egyházi adónak a magas infláció miatt általa követelt felfüggesztéséről.¹⁶⁴

A legnagyobb felháborodást az osztrák katolikus egyházban azonban a párt egy választási plakátja váltotta ki a 2024-es választási kampányban, melyen hatalmas betűkkel egy Miatyánkból vett (többes számra átalakított) idézet állt: „Euer Wille geschehe!” („Legyen meg a Ti akaratotok!”) Az Osztrák Püspöki Konferencia általános titkára kijelentette: „Bárkinek, aki ilyet tesz, tudatában kell lenni annak, hogy olyan valamivel játszik, ami szent az emberek számára, ennél fogva nem mutatja azt a tiszteletet az embereknek, amit ők megérdemelnek.”

Ennek ellenére az Osztrák Katolikus Egyház hivatalosan nem ítélte el az FPÖ politikáját, és a német testvéregyházához hasonló választási ajánlást sem adott ki. Tekintélyes osztrák katolikus intézmények – Bécsi Egyetem Katolikus Teológiai Kara, Ausztria Katolikus Társadalmi Akadémiája – azonban hangot adtak aggodalmuknak az FPÖ megerősödése miatt, annak „jobboldali nacionalista és szélsőséges” politizálása miatt, ami „egyértelműen összeegyeztethetetlen a keresztény értékekkel”.¹⁶⁵

XI. Az Oroszországhoz való viszony

A vizsgált pártok egy kivételével Oroszország Ukrajna elleni 2022. február 24-i agressziója előtt különböző mértékű empátiával viszonyultak a putyini rezsimhez.

Ez a kivétel a PS volt, melynek vezető politikusai soha nem rokonszenveztek Putyinnal. Ez az ellenszenv különösen felerősödött Ukrajna megtámadását követően, hiszen – pártállástól

¹⁶¹ Swedish parties withdraw from leadership people's church. <https://cne.news/article/1594-swedish-parties-withdraw-from-leadership-people-s-church>

¹⁶² Strack, Christoph: Germany's Catholic Church speaks out against far right. <https://www.dw.com/en/germanys-catholic-church-speaks-out-against-far-right/a-68352341>

¹⁶³

https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/Bund/Dokumente/NRW2024/Wahlprogramm_A4_Langversion_oS_web.pdf

¹⁶⁴ Coppen, Luke: Why Austrian and German bishops diverge on the far right. <https://www.pillaratholic.com/p/why-austrian-and-german-bishops-diverge>

¹⁶⁵ Kilian, Inga: FPÖ faces election victory in Austria – Churches urge responsibility. <https://english.katholisch.de/artikel/56351-fpoe-faces-election-victory-in-austria-churches-urge-responsibility>

függetlenül – az egész finn nép analógiát vélt felfedezni az ukránok jelenlegi szabadságküzdelmé és a finnek honvédő háborúja között az 1939-40-es Téli Háborúban. Ezzel párhuzamosan a PS NATO-tagságot ellenző álláspontja is megváltozott, az erről döntő párttestület 61-3 arányban szavazta meg Finnország NATO-csatlakozásának támogatását. Abban is kivételnek számít a párt, hogy soha nem vádolták rejtett orosz finanszírozással.¹⁶⁶

Jussi Halla-aho, a finn parlament külügyi bizottságának elnöke (a párt egykori elnöke) egy 2022. április 19-i Twitter-bejegyzésében németül kritizálta az AfD orosz agresszióhoz való viszonyát: „Képtelen vagyok megérteni, hogyan támogathatja vagy igazolhatja egy nacionalista párt az imperializmust.”¹⁶⁷

Ugyancsak ő 2023 januárjában személyesen is vásárolt tűzérési lövedékeket az ukránoknak, és kijelentette: „Ha orosz katonákat gyilkolni ebben a szituációban helyes és szükségszerű, akkor bármi, ami segíti az ő megölésüket, szintén helyes és szükségszerű.”¹⁶⁸ A párt jelenlegi elnöke, Riikka Purra a 2024-es EP-választási kampányban igen sarkosan fogalmazott a magyar kormánypárt háborúhoz való viszonyáról: „A Fidesz álláspontja Ukrajnáról, Ukrajna megsegítéséről és az oroszpartiságról teljesen hányingert keltő. Semmit nem osztunk ebből.”¹⁶⁹

A dán testvérpárt, a DF szintén a 2022. februári orosz agressziót követően tette egyértelművé álláspontját a pártelnök Morten Messerschmidt Facebook-posztjában, melynek címe: „Oroszország fenyegeti Európa szabadságát - a NATO a válasz.” Ebben egyebek mellett a következőket írta: „Ha valaki valaha is kételkedett abban, hogyan viszonyul a Dán Néppárt Oroszországhoz és Putyinhoz, hadd tegyem világossá: mi a NATO nyugati védelmi szövetsége mellett állunk, hogy az megvédje és garantálja a nyugati szabadság-értékeket minden tagállamában... A Dán Néppárt szerint csak egy erős NATO-szövetség az USA támogatásával képes meggyőző választ adni az orosz agresszióra.” A DF azt is hangsúlyozta, hogy meg kell védeni a liberális demokrácia értékeit, a szuverenitás elvét valamint Európa keresztény örökségét Putyin rezsimjétől.¹⁷⁰

Az SD a 2010-es években még alapvetően jó viszonyt ápolt a putyini Oroszországgal, többször hívták meg a párt parlamenti képviselőit választási megfigyelőknek, és a pártelnök Jimmie Akesson is rendszeresen nyilatkozott a Russia Today-nek. Egy 2014-es felmérés szerint még az SD volt az egyik legoroszbarátabb párt az Európai Parlamentben, például mindkét képviselője Ukrajna társulási megállapodásának ratifikációja ellen szavazott.

A Krím 2014-es annexióját követően azonban a párt egyre kritikusabb lett Oroszország iránt, a Vote Watch Europe elemzőközpont kutatása szerint 2019. január 1. és 2022 júniusa között már az SD EP-képviselői szavaztak legtöbbször Oroszország ellen a svéd EP-képviselők közül. A 2022. februári orosz agressziót követően pedig kizárták a pártból az összes oroszbarát tagot, és a 2022-es választási programjukban egyértelműen kiálltak az Oroszország elleni szankciók mellett, valamint támogatták az ukrán menekültek befogadását.¹⁷¹

A PVV a 2014-ben kirobbant orosz-ukrán konfliktusban kezdetben semleges

¹⁶⁶ Lahti, Yannick - Palonen, Emilia: The impact of the Russia – Ukraine war on right-wing populism in Finland. In Ivaldi, Gilles – Zankina, Emilia (ed.): The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe. European Center for Populism Studies, Brüsszel, 2023, 127-138. o.

¹⁶⁷ x.com/Halla-aho/status

¹⁶⁸ Lahti – Palonen: i.m. 132. o.

¹⁶⁹ Takács Lili: A Fidesz Ukrajna-politikáját hányingert keltőnek nevező Finnek Pártja nem szállt fel a jobboldali úthengerre. <https://444.hu/2024/06/10/a-fidesz-ukrajna-politikajat-hanyingert-keltonek-nevezo-finnek-partja-nem-szallt-fel-a-jobboldali-uthengerre>

¹⁷⁰ Meret, Susi: The impact of the Russia-Ukraine War on Right-Wing Populism in Europe. The case of Denmark. In Ivaldi – Zankina (ed.): i.m. 107. o.

¹⁷¹ Bolin, Niklas: The repercussions of the Russian Invasion of Ukraine on the populist Radical Right in Sweden. In Ivaldi – Zankina (ed.): i.m. 303-312. o.; Wingborg, Mats: Synen pa Ryssland en akilleshäl för SD. <https://www.dagensarena.se/opinion/synen-pa-ryssland-en-akilleshal-sd/>

álláspontra helyezkedett, és Putyint szövetségesének nevezte az iszlám terrorizmus és a bevándorlás elleni küzdelemben. A párt Oroszországhoz való viszonyulása az Amszterdamból induló maláj gép 2014. júliusi lelövését követően változott meg (melynek közel 200 holland áldozata volt).¹⁷²

Ukrán hackerek által kiszivároztatott dokumentumok azonban arról tanúskodnak, hogy a Kreml 2013 óta aktívan fejlesztette a kapcsolatait a PVV-vel, amit Geert Wilders megpróbált eltitkolni. A pártelnök 2018. februárban látogatást tett az orosz parlamentben, és az ott róla készült fotó alá a következőt írta: „Stop russzofóbia! Itt az ideje a réalpolitikának. Partnerség ellenségeskedés helyett.”

A 2022. februári orosz agressziót Wilders elítélte, de továbbra is ellenezte a szankciókat, mondván, hogy azok többet ártanak Hollandiának, mint Oroszországnak. 2023 májusában tüntetően nem hallgatta meg Zelenszkij beszédét a holland parlamentben, egy novemberi rádióinterjúban pedig azt nyilatkozta, hogy politikailag támogatja Ukrajnát, és elismeri, hogy Oroszország az agresszor, de a katonai támogatást ellenzi, mert Hollandiának végesek a hadi készletei. A PVV 2023. őszi választási manifesztumában is az ukrán katonai segítség leállítására szólított fel.¹⁷³

A választások megnyerését követően, 2024 februárjában azonban Wilders már azt posztolta az X-en, hogy „a háború, amit Oroszország indított Ukrajna ellen 2 évvel ezelőtt, csak illegálisnak és barbárnak nevezhető”, hozzátéve, hogy pártja „kész a segítség bármely formáját megvitatni”.¹⁷⁴ A 2024 májusában megkötött koalíciós megállapodásban pedig rögzítették: „Hollandia folytatja Ukrajna politikai, katonai, pénzügyi és morális támogatását az orosz agresszióval szemben.”¹⁷⁵

A holland védelmi miniszter (VVD) 2024 októberében Kijevbe látogatott, és 400 millió eurós beruházást ígért az Ukrajnával közös drónfejlesztésbe, valamint további F-16-os hazai repülőgépek átadását a következő hónapokban, továbbá támogatta, hogy a nyugati fegyverekkel Oroszország területén lévő katonai célpontokra is csapást mérhessenek.¹⁷⁶ Az új holland kormány megalakulása óta támogatott minden újabb szankciós intézkedést Oroszország ellen, valamint az Európai Tanács Ukrajna melletti kiállását 2025. március 6-án.

A 2022 februári orosz agressziót megelőzően az RN is jó kapcsolatokat ápolt Oroszországgal, és személyesen is Marine Le Pen Vlagyimir Putyinnal. A pártelnök 2017-es oroszországi látogatásán elismerte a Krím annexióját, és elítélte az Európai Unió szankcióit.¹⁷⁷ Az FN 2014-ben választási megfigyelőket küldött a krími népszavazásra, és még ugyanebben az évben 9 millió eurós hitelt vett fel egy orosz banktól. 2019-ben pedig az elcsatolás 5. évfordulóját ünnepelte a Krímben egy RN-küldöttség.

2023 februárjában azonban Jordan Bardella, az RN új elnöke már „kollektív naivitásról” beszélt a párt politikáját illetően Putyin szándékaival, megítélésével kapcsolatban. Elismerte, hogy rosszul ítélték meg az elnök „expanziós törekvéseit”. Támogatta a nyugati fegyverszállításokat Ukrajnába, és felállva tapsolta meg Zelenszkij ukrán elnököt az Európai

¹⁷² Nijhuis, Chris – Verbeek, Bertjan – Zaslove, Andrej: Disagreement among populists in the Netherlands: The diverging rhetorical and policy positions of Dutch populist Radical Right parties following Russia's invasion of Ukraine. In *Populism Studies*, 4 March 2023, 315-325. o.

¹⁷³ Court, Elsa: From F-16s to frozen assets: How Dutch far-right's win could impact Ukraine. <https://kyivindependent.com/from-f-16s-to-frozen-assets-how-dutch-far-rights-win-could-impact-ukraine/>

¹⁷⁴ Court, Elsa: Dutch far-right leader Wilders against signing security agreement with Ukraine. <https://kyivindependent.com/wilders-against-signing-security-agreement-with-ukraine/>

¹⁷⁵ Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB.

¹⁷⁶ G. É.: Váratlan vendég érkezett Ukrajnába, különleges fegyvereket vitt ajándékba. <https://www.economx.hu/kulfold/ukrajna-fegyverek-holland-tamogatas.797483.html>

¹⁷⁷ Soós Eszter Petronella – Várnagy Réka: Egy párt évtizedeken átívelő mérséklődési kísérlete. A francia Nemzeti Front. In Dúró (szerk.): i.m. 63. o.

Parlamentben.¹⁷⁸

2023 áprilisában pedig Marine Le Pen nyilatkozta egy spanyol lapnak a következőket: „Amikor egy olyan nemzet, mint Oroszország, megtámad egy másik nemzetet, és fenyegeti annak szuverenitását, akkor nem lehet egyenlő távolságot tartani, állást kell foglalni.” Kijelentette, hogy támogatja Ukrajna NATO-tagságát, a védekezéshez szükséges fegyverszállításokat (sőt kritizálta annak lassú ütemét), és az Oroszország elleni szankciókat (az energiaszektor kivételével).¹⁷⁹

Le Pen a 2022-es elnökválasztások előtt 17 szakpolitikai témában készített részletes programot, ebből a 2024-es előrehozott nemzetgyűlési választások előtt törölték a párt honlapjáról a védelempolitikát, amelyben egyebek mellett a diplomáciai kapcsolatok elmélyítését szorgalmazták Oroszországgal és a NATO integrált katonai parancsnokságából való kilépést. Helyette az RN programjába bekerült: „Oroszország megsértette a nemzetközi jogot és kiprovokálta a nemzetközi rend felülvizsgálatát.”¹⁸⁰

Giorgia Meloni is komoly empátiával viseltetett a putyini rezsim iránt az orosz agresszió előtt. 2014-től folyamatosan ellenezte az Oroszország elleni szankciókat (még 2022. február elején is), 2018-ban Twitter-üzenetben üdvözölte az orosz elnök újraválasztását, mint „a népakarat egyértelmű jelét”. A háború kitörését követően azonban diametrálisan megváltoztatta Oroszország-politikáját, és Ukrajna egyik legelkötelezettebb támogatójává vált a nyugati világon belül.¹⁸¹

Nála is nagyobb híve volt Putyinnak Matteo Salvini. A Liga 2017 márciusában Moszkvában együttműködési megállapodást írt alá az Egységes Oroszország kormánypárttal, amely alkalomból Salvini Putyint ábrázoló pólóban fotózkodott a Vörös téren (amit később az Európai Parlament üléstermében is viselt).¹⁸² Az együttműködési megállapodás aláírásakor azt nyilatkozta, hogy ez a legfontosabb megállapodás, amit a Liga valaha is aláírt egy külföldi párttal. 2018 tavaszán pedig a két párt ifjúsági szervezetének elnöke írt alá együttműködési megállapodást.¹⁸³

Egyik legközelebbi munkatársa, Gianluca Savoini még 2014-ben létrehozta a Lombardia-Oroszország Egyesületet, hogy „harcoljon az ukrán válsággal kapcsolatos dezinformációk ellen”, és rendszeresen hívott meg Putyin-párti értelmiségieket (pl. Alexander Dugin, Alekszej Komov).¹⁸⁴

Salvini a háború kitörése előtt több alkalommal is hangoztatta, hogy Putyint az egyik legnagyobb államférfinak tartja a Földön, és gazdaságpolitikája büszkeséggel töltheti el az orosz népet.¹⁸⁵

A háború kitörését követően a Liga elítélte ugyan Oroszország agresszióját, és felmondta az Egységes Oroszországgal kötött együttműködési megállapodást,¹⁸⁶ de Salvini

¹⁷⁸ Rónay Tamás: Már Le Pen pártja sem Putyin barátja. www.nepszava.hu/franciaorszag-szelsojobb-nemzeti-tomorules-jordan-bardella-oroszorszag-tavolodas

¹⁷⁹ Megszólalt Putyin egykori csodálója. <https://www.portfolio.hu/global/20230414/megszolalt-putyin-egykori-csodalója-elmondta-mihez-vezethet-ukrajna-gyozelme-609192>

¹⁸⁰ Németh Árpád: „Tervei Franciaországra és Európára nézve is veszélyesek” – portré Marine Le Penről. <https://hu.euronews.com/2024/06/28/marine-le-pen-portre>

¹⁸¹ Meacci, Ludovica: Italy's Right Is Torn on Ukraine but United on China. <https://foreignpolicy.com/2022/09/27/italy-china-russia-right/>

¹⁸² Putin's party signs deal with Italy's far-right Lega Nord. <https://www.ft.com/content/0d33d22c-0280-11e7-ace0-1ce02ef0def9>

¹⁸³ Deal with Putin's party is off, reassures Salvini. <https://decode39.com/8951/deal-with-putins-party-is-off-reassures-salvini/>

¹⁸⁴ De Maio, Giovanna: Matteo Salvini is out but not down. September 4. 2019. <https://www.brookings.edu/articles/matteo-salvini-is-out-but-not-down/>

¹⁸⁵ Quando Vladimir Putin era „un dono del signore”. <https://lespresso.it/c/politica/2022/2/25/quando-vladimir-putin-era-un-dono-del-signore-dieci-anni-di-dichiarazioni-damore-dei-nostri-politici/38249>

¹⁸⁶ Deal with Putin's party is off, reassures Salvini. <https://decode39.com/8951/deal-with-putins-party-is-off-reassures-salvini/>

még 2022 szeptemberében is ellenezte az Oroszország elleni szankciókat.¹⁸⁷ A 2024. márciusi orosz elnökválasztás után azt nyilatkozta, hogy a végeredményt el kell fogadni, mert „amikor az emberek szavaznak, nekik mindig igazuk van”. (Miközben a Meloni-kormány külügyminisztere, a Forza Italia párthoz tartozó Antonio Tajani azt hangsúlyozta, hogy az elnökválasztás „nem volt sem szabad, sem fair”.) Alekszej Navalnij halála után pedig azt mondta, hogy ne ítélkezzünk addig, amíg az orosz orvosok és bírák meg nem állapítják az igazságot.¹⁸⁸

Az AfD nyilvánosan soha nem lépett kapcsolatba a Putyin-rezsimmel. Azonban a párt társelnöke, Alexander Gauland már 2019 márciusában azt nyilatkozta a Komszomolszkaja Pravda-nak, hogy ellenzik az Oroszország elleni szankciókat, a Donbasz-ban zajló háborút ukrán belügynek tartják, és szerintük Németországnak nem kellene beavatkoznia Ukrajna vagy Oroszország belső ügyeibe.¹⁸⁹

Az elmúlt években több rejtett kapcsolatra derült fény a párt egyes tagjai és az orosz rezsim között. 2023-ban a The Insider orosz oknyomozó portál és a Der Spiegel közösen tárta fel, hogy Eugen Schmidt Bundestag-képviselő munkatársa együttműködött egy orosz FSZB-ügynökkel, akinek az instrukciói alapján azon dolgozott, hogy az AfD minél hatékonyabban szolgálja az orosz háborús célokat. Elérte például, hogy az AfD-frakció beperelte a saját kormányát Leopard-tankok Ukrajnának történő szállítása miatt.¹⁹⁰

2024 áprilisában a drezdai ügyészség nyomozást indított az AfD EP-listavezetője, Maximilian Krah ellen, mert azzal vádolták, hogy EP-képviselői munkájáért pénzt kapott Oroszországtól (és Kínától).¹⁹¹ Ugyanez év májusában pedig a müncheni főügyészség Peter Bystrom bajor Bundestag-képviselőt, az AfD EP-listájának második helyezettjét gyanúsította meg Oroszországból származó csúszópénzek elfogadásával.¹⁹²

Az AfD vezető politikusai elítélték Oroszország Ukrajna elleni agresszióját, de részben a NATO-t és az Egyesült Államokat is felelőssé tették érte. A párt tübingiai elnöke, Björn Höcke pedig a következőket nyilatkozta 2023 januárjában: „Ma Oroszország az az ország, amely abban reménykedik, hogy egy hegeminisztikus befolyás nélküli, szabad és szuverén államokból álló világ úttörője lehet.” Megígérte továbbá, hogy ha egyszer német kancellár lesz, az első külföldi útja nem Washingtonba, hanem Moszkvába fog vezetni.

A párt ellenzi, hogy Németország fegyvereket szállít Ukrajnának, Zelenszkij 2024 júniusában a Bundestagban tartott beszéde alatt pedig nagyszámú AfD-s képviselő hagyta el az üléstermet.¹⁹³

Az AfD társelnöke, Tino Chrupalla 2023 májusában részt vett az orosz nagykövetség berlini fogadásán, a másik társelnök, Alice Weidel pedig a következőket nyilatkozta 2024 márciusában a DPA hírügynökségnek: „Egyszerűen fontos nekem a dolgok kiegyensúlyozott szemlélése, ez azonban nem keverendő össze a Vlagyimir Putyinnal való állítólagos

reassures-salvini/

¹⁸⁷ Meacci, Ludovica: Italy's Right Is Torn on Ukraine but United on China. <https://foreignpolicy.com/2022/09/27/italy-china-russia-right/>

¹⁸⁸ Russians vote for Putin must be accepted, Italy's Salvini says. <https://www.reuters.com/world/europe/russians-vote-putin-must-be-accepted-italys-salvini-says-2024-03-18/>

¹⁸⁹ Csesznokov, Edvard: Glava partii „Alternativa dlja Germanii” Alexander Gauland: Szituácija v Donbassze – eto vnutrenneje gyelo Rosszii i Ukraini. <https://www.kp.ru/daily/26951.5/4003938/>

¹⁹⁰ Baumgärtner, Maik – Grozev, Christo – Höfner, Roman – Dobrokhoto, Roman: Secret Messages Document Moscow Contacts with Staffer of Far-Right AfD. <https://www.spiegel.de/international/germany/germany-secret-messages-document-moscow-contacts-with-staffer-of-far-right-afd-a-0040e526-39d7-4f22-8bc1-6772bc2d840a>

¹⁹¹ von Pezold, Pauline: Far-right ID group expels Alternative for Germany. <https://www.politico.eu/article/far-right-identity-and-democracy-group-expels-alternative-for-germany/>

¹⁹² Czinkóczy Sándor: Házkutatást tartottak az AfD képviselőjénél. <https://444.hu/2024/05/16/hazkutatast-tartottak-az-afd-kepviselojenel-akit-orosz-kenopenzek-elfogadasaval-gyanusitottak>

¹⁹³ Pfeifer, Hans: Russia's best friends in Germany: AfD and BSW. <https://www.dw.com/en/russias-best-friends-in-germany-afd-and-bsw/a-70072663>

közelséggel.” Szerinte a német kormánynak is kiegyensúlyozottabb viszonyt kellene fenntartani Ukrajnával és Oroszországgal: „Az egyik háborús fél felmagasztalása és a másik démonizálása nem vezet el minket a megoldáshoz.”¹⁹⁴

2024 decemberében pedig azt mondta egy svájci lapnak, hogy mielőbb véget kell vetni az orosz-ukrán háborúnak, hogy Németország újra tudjon kereskedni Németországgal (elsősorban a gázvásárlást emelte ki).¹⁹⁵ Az AfD 2025-ös választási programja kiáll az Oroszországgal szembeni szankciók azonnali megszüntetése és az Északi Áramlat gázvezeték helyreállítása mellett.¹⁹⁶

Az FPÖ elnöke, Heinz-Christian Strache 2016 decemberében együttműködési megállapodást írt alá Moszkvában az Egységes Oroszország Párt elnökével. Megállapodtak abban, hogy rendszeresen szerveznek közös megbeszéléseket, konferenciákat, szemináriumokat és kerekasztal-beszélgetéseket. Az aláírás alkalmával Strache követelte az Oroszország elleni „káros és értelmetlen nemzetközi szankciók” megszüntetését.¹⁹⁷ Csak 2024 áprilisában közölte Norbert Hofer, az osztrák parlament FPÖ-párti elnöke, hogy a megállapodást nem ültették át a gyakorlatba, az csak papíron létezett. Amikor pedig az 5 évre kötött szerződés 2021 végén lejárt, Herbert Kickl pártelnök úgy döntött, hogy nem hosszabbítja meg az érvényességét.¹⁹⁸

Kickl 2017-2019 közötti belügyminisztersége idején az orosz katonai hírszerzés (GRU) beépült az osztrák Szövetségi Alkotmányvédelmi és Terrorelhárítási Hivatalba (BVT), beszerelve a hivatal legnagyobb és legfontosabb operatív részlegének a vezetőjét, így a nyugati partnerszolgálatok által Ausztriával megosztott, kulcsfontosságú titkos információkhoz is hozzájuthatott.¹⁹⁹

2018 augusztusában az FPÖ-párti osztrák külügyminiszter, Karin Kneissl esküvőjén Vlagyimir Putyin is részt vett, aki lemondása után 2021-ben a Rosznyeft igazgatótanácsának a tagja lett, majd 2023-ban Szentpétervárra költözött, és az ottani egyetem mellett működő, geopolitikával foglalkozó agytröszt igazgatója lett.²⁰⁰

Közvetlenül az orosz támadás megindulása előtt, 2022. február 22-én az FPÖ külpolitikai szóvivője a következőket nyilatkozta: „Soha nem csak az egyik oldal a hibás, mindkét oldálnak megvan a maga felelőssége. A NATO éppúgy fegyverkezik, mint az orosz oldal. Szintén nem deeszkáláló tényező, ha az ukrán elnök betiltja az orosz nyelv használatát.”²⁰¹

2023 márciusában az FPÖ képviselői kivonultak az osztrák parlament ülésterméből Zelenskij beszéde alatt, így tiltakozva az ellen, hogy szerintük a beszéd megsértette az osztrák semlegesség elvét.²⁰² A párt 2022 februárja óta folyamatosan ellenzi az Oroszországgal

¹⁹⁴ German far-right AfD leader defends party's stance toward Russia. <https://www.yahoo.com/news/german-far-afd-leader-defends-104502563.html>

¹⁹⁵ Delfs, Arne – Crook, Oliver: Scholz's Far-Right Rival Puts Germany's EU Exit on the Ballot. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-19/scholz-s-far-right-rival-puts-germany-s-eu-exit-on-the-ballot>

¹⁹⁶ afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf, 92. o.

¹⁹⁷ Austrian Far-Right Party Signs Cooperation Pact With United Russia. <https://www.rferl.org/a/russia-austria-freedom-party-pact-putins-party/28185013.html>

¹⁹⁸ FPÖ Distances Itself from Friendship Treaty with United Russia. <https://www.vindobona.org/article/fpo-distances-itself-from-friendship-treaty-with-united-russia>

¹⁹⁹ Dezső András: Egy titkos orosz kör behálózta a szomszédunkat, de ránk is hatással lehet. <https://telex.hu/kulfold/2024/05/31/titkos-orosz-halozat-ausztria-fpo-marsalek-weiss-ott-titkosszolgalat-kemek-hirszerzes-szabadsagpart-kreml>

²⁰⁰ Rojzman-Guiraud, Benjamin: Unmarried by Russia spying scandal, Austria's far-right expected to cruise to victory in European election. <https://theconversation.com/unmarried-by-russian-spying-scandal-austrias-far-right-expected-to-cruise-to-victory-in-european-elections-231464>

²⁰¹ Ukraine-Konflikt: Kickl gegen Russland-Sanktionen. <https://www.krone.at/2634742>

²⁰² Austria's far-right lawmakers walk out of Zelenskyy speech. www.aljazeera.com/news/2023/3/30/austria-far-

szembeni szankciókat²⁰³, 2024 márciusában pedig Kickl az Orbán Viktorral való találkozó után azt mondta, hogy egyetértettek az azonnali tűzszünet, majd a béketárgyalások szükségességében (az FPÖ is háborúpártinak bélyegzi a politikai ellenfeleit).²⁰⁴

Összességében tehát látható, hogy a PS mindig is Putyin-ellenes álláspontot foglalt el, a DF, az SD, az RN és az FdI a 2022. februári 24.-i orosz agressziót követően, a PVV pedig a 2023. novemberi holland választások után került erre a platformra, míg a Liga, az AfD és az FPÖ máig bizonyos empátiával viszonyul a Putyin-rezsimhez, és nem kötelezi el magát egyértelműen Ukrajna támogatása mellett.

XII. Az Izraelhez való viszony

Napjainkban – eltérő mértékben ugyan, de – mind a 9 párt egyértelműen Izrael-barát politikát folytat. Az izraeli kormány persze nem minden esetben viszonyozza ezt a vonzalmat.

Talán a legelkötelezettebb híve Izraelnek a PVV és maga Geert Wilders. A pártelnök még a 2023. novemberi holland választások előtt kritizálta a Rutte-kormányt, hogy nem lép fel elég határozottan a palesztinparti és Izrael-ellenes tüntetőkkel szemben.²⁰⁵ A választások megnyerését követően pedig megismételte azt a korábban is többször hangoztatott kijelentését, hogy a palesztinokat át kellene telepíteni Jordániába, mert Jordánia tulajdonképpen Palesztina. Az elmúlt években – törvénytelenül - létrehozott új ciszjordániai zsidó telepek mellett is folyamatosan kiáll.²⁰⁶ A párt kormányon is támogatja Jeruzsálem elismerését Izrael fővárosának, és a holland nagykövetség átköltöztetését.²⁰⁷

A PVV által dominált holland kormány koalíciós szerződése külön kiemeli Izrael támogatását, és a holland tartózkodási engedély megkapásához feltételként szabja a holokauszt történetének ismeretét.²⁰⁸

Az elmúlt években már az RN is Izrael elkötelezett támogatójává vált, különösen a Hamasz 2023. október 7-i terrorakciója óta.²⁰⁹ Marine Le Pen 2023 novemberében felszólította a szavazóit, hogy csatlakozzanak az antiszemitizmus fellángolása elleni párizsi felvonuláshoz, melyen – szemben Macron elnökkel – maga is részt vett.²¹⁰ A híres náciavadász ügyvéd, Serge Klarsfeld azt nyilatkozta 2024 júniusában, hogy mivel az RN támogatja a zsidókat és Izrael államot, a következő elnökválasztáson Marine Le Penre fog szavazni.²¹¹

right-lawmakers-walk-out-of-zelensky-speech

²⁰³ Rojzman-Guiraud, Benjamin: Unmarried by Russia spying scandal, Austria's far-right expected to cruise to victory in European election. <https://theconversation.com/unmarried-by-russian-spying-scandal-austrias-far-right-expected-to-cruise-to-victory-in-european-elections-231464>

²⁰⁴ Dezső András: Egy titkos orosz kör behálózta a szomszédunkat, de ránk is hatással lehet. <https://telex.hu/kulfold/2024/05/31/titkos-orosz-halozat-ausztria-fpo-marsalek-weiss-ott-titkosszolgalat-kemek-hirszerzes-szabadsagpart-kreml>

²⁰⁵ Peer, Wouter: Wilders haalt uit naar slappe Yesilgöz vanwege anti-Israelprotest. <https://www.ad.nl/politiek/wilders-haalt-uit-naar-slappe-yesilgoz-vanwege-anti-israelprotest-vlaggen-en-leuzen-verbieden~af4ea2be/>

²⁰⁶ Faggionato, Giovanna: Arab states condemn Geert Wilders for push to relocate Palestinians to Jordan. <https://www.politico.eu/article/geert-wilders-netherlands-palestinians-jordan-arab-states-condemn/>

²⁰⁷ van Straaten, Floris: Verhuizing Nederlandse ambassade naar Jeruzalem kan nog heel lang duren. <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/05/17/verhuizing-nederlandse-ambassade-naar-eruzalem-kan-nog-heel-lang-duren-a4199262>

²⁰⁸ Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB.

²⁰⁹ Gourey-Laffont, Victor: Le Pen family member heads to Israel for historic first official visit. <https://www.politico.eu/article/le-pen-family-member-heads-to-israel-for-historic-first-official-visit/>

²¹⁰ Kristof, Peter: Marine Le Pen szélsőjobb politikusa az antiszemitizmus ellen hívja a franciákat. <https://hu.euronews.com/2023/11/08/marine-le-pen-tenyleges-fordulat-vagy-csak-valasztasi-trukk>

²¹¹ „Zsidóbarát párt” – Le Penre szavazna a legendás náciavadász. <https://neokohn.hu/2024/06/17/zsidobarat-part->

Ezek után nem meglepő, hogy a 2025 márciusában az izraeli kormány által szervezett, antiszemitizmus elleni küzdelemről szóló konferenciára a párt elnöke, Jordan Bardella és Le Pen unokahúga, Marion Maréchal is meghívást kapott.²¹²

Nem volt mentes az ellentmondásoktól a jelenlegi olasz miniszterelnök, Giorgia Meloni Izraelhez fűződő viszonya az elmúlt évek során.

2014-ben egy Twitter-bejegyzésben elítélte Izraelt „a gázai gyerekek elleni újabb vérfürdőért” (amit Izrael a Dzsihad egy eltévedt rakétájának tulajdonított). 2018 decemberében pedig a szíriai keresztények védelmezőiként méltatta a Hezbollahot és Iránt a szunnita lázadókkal szemben.²¹³

Miniszterelnöki beiktatása előtt, 2022 szeptemberében egy izraeli lapnak azonban már a következőket nyilatkozta: „Izrael képviseli az egyetlen teljes értékű demokráciát a tágabb Közel-Keleten, és mi fenntartások nélkül védelmezzük jogát a létezéshez, és hogy polgárai biztonságban éljenek. Hiszem, hogy Izrael létezése életbevágóan fontos, és az FDI minden erőfeszítést megtesz az országaink közötti kapcsolatok elmélyítéséért.” Kifejtette azt a meggyőződését is, hogy a jelenlegi európai antiszemitizmus egyik leggyakoribb megnyilvánulása az Izrael-ellenes propaganda – a szélsőbal, a szélsőjobb és a radikális iszlám részéről.²¹⁴

Az izraeli miniszterelnök, Benjamin Netanjahu 2023 márciusában látogatott Rómába, ahol meleg fogadtatásban részesült Meloni részéről: „Ismerjük és tiszteljük egymást régóta. Izrael Itália barátja és kulcspartnere, a Közel-Keleten és globális szinten egyaránt.” Az olasz kormányfő pedig a 2023. október 7-i terrortámadás után az egyik első külföldi vezetőként utazott Izraelbe, hogy kifejezze szolidaritását az izraeli néppel és az izraeli kormánnyal.²¹⁵

Meloni nem támogatja azonban fenntartások nélkül az izraeli kormány gázai offenzíváját. A szárazföldi hadműveletek megkezdését követően (2023. október 27.) az olasz kormány felfüggesztett minden fegyverüzletet Izraellel, Meloni külön hangsúlyozta, hogy e téren sokkal szigorúbban jártak el, mint Franciaország, Németország és az Egyesült Királyság.²¹⁶ 2024 márciusában a Szenátusban kijelentette, hogy kormánya ellenzi Izrael rafahi katonai akcióját, mert annak katasztrofális következményei lesznek a polgári lakosságra nézve. Szintén márciusban nem járult hozzá ahhoz, hogy az izraeli kormány egy ciszjordániai telep polgármesterét jelölje római nagykövetnek.²¹⁷ 2024 októberében pedig – ugyancsak a Szenátusban – elítélte az izraeli hadsereg támadásait az ENSZ libanoni békefenntartó erői ellen.²¹⁸

Az olasz kormány a kétállami megoldás híve. Meloni nem támogatja az olasz nagykövetség áthelyezését Tel-Avivból Jeruzsálembe – ellentétben a Liga elnökével, Matteo Salvínivel. Az Al-Monitor nevű hírportálnak nyilatkozó szakértő szerint Meloni soha nem volt olyan elkötelezett híve Netanjahunak, mint Salvini vagy Orbán.²¹⁹

le-penre-szavazna-a-legendas-nacivadasz/

²¹² Goury-Laffont, Victor: Le Pen family member heads to Israel for historic first official visit. <https://www.politico.eu/article/le-pen-family-member-heads-to-israel-for-historic-first-official-visit/>

²¹³ Italy far-right leader once hailed Iran, Hezbollah. <https://www.timesofisrael.com/italy-far-right-leader-once-hailed-hezbollah-iran-as-defenders-of-syrian-christians/>

²¹⁴ Italy's Meloni portrays herself as strong supporter of Israel, rejects fascist past. <https://www.timesofisrael.com/italys-meloni-portrays-herself-as-strong-supporter-of-israel-rejects-fascist-past/>

²¹⁵ Bassist, Rina: Once an ally, Italy's Meloni sours on Israel's Netanyahu, repositions on Gaza. <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/once-ally-italys-meloni-sours-israels-netanyahu-repositions-gaza>

²¹⁶ Meloni: Italy imposed full arms embargo on Israel over Gaza ground op. <https://www.jns.org/meloni-italy-imposed-full-arms-embargo-on-israel-over-gaza-ground-op/>

²¹⁷ Bassist, Rina: Once an ally, Italy's Meloni sours on Israel's Netanyahu, repositions on Gaza. <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/once-ally-italys-meloni-sours-israels-netanyahu-repositions-gaza>

²¹⁸ Meloni: Italy imposed full arms embargo on Israel over Gaza ground op. <https://www.jns.org/meloni-italy-imposed-full-arms-embargo-on-israel-over-gaza-ground-op/>

²¹⁹ Bassist, Rina: Once an ally, Italy's Meloni sours on Israel's Netanyahu, repositions on Gaza. <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/once-ally-italys-meloni-sours-israels-netanyahu-repositions-gaza>

A DF jelenlegi elnöke, Morten Messerschmidt a következőket írta 2024. augusztus 10-i X-bejegyzésében: „Erősen támogatom Izraelt a védekezésében a szabadságért és a demokráciáért a Közel-Keleten, és küzdelmében az iszlám terrorizmus legyőzéséért.”²²⁰

A PS egykori elnöke, a jelenlegi finn házelnök, Jussi Halla-aho 2024 januárjában kiállt Izrael gázai offenzívája mellett, hangsúlyozva, hogy a Hamasz tudatosan telepíti a katonai infrastruktúráját polgári célpontok közelébe (iskolák, kórházak).²²¹ Ugyanő elutasítja a kétállami megoldást, nem hisz egy önálló palesztin állam életképességében, és ellenzi Izrael kivonulását Ciszjordániából valamint Kelet-Jeruzsálemből.²²²

2021 októberében Izrael svédországi nagykövete még bojkottot jelentett be az SD ellen, mondván, hogy az „egy szélsőjobboldali párt, náci gyökerekkel”.²²³ 2023 júniusában azonban már az SD parlamenti képviselői izraeli látogatásukon, miután Likud-párti képviselőkkel találkoztak a Knesszetben, egy elvi dokumentumot adtak ki, melyben deklarálták, hogy szakítottak antiszemita múltjukkal, és támogatják az antiszemitizmus elleni harcot Svédországban és egész Európában. A nyilatkozatban támogatásukról biztosították továbbá Izraelt a terrorizmus, a Hezbollah és Irán elleni harcában.²²⁴ 2024 januárjában pedig a pártelnöknek, Jimmie Akessonnak a vezetésével járt egy SD-delegáció az izraeli parlamentben, és találkozott több miniszterrel is, köztük a diaszpóráért és az antiszemitizmus elleni küzdelemért felelős miniszterrel. A látogatáson Akesson elmondta, hogy az SD közös értékrendet képvisel a Likuddal.²²⁵

Az AfD szintén megalakulása óta elkötelezett Izrael-párti politikát folytat, Trump döntését is támogatta az amerikai nagykövetség Jeruzsálembé költöztetéséről. Ennek ellenére az izraeli kormány és parlament továbbra sem hajlandó semmilyen kapcsolatfelvételre a párttal.²²⁶

Meglepetést keltett, amikor 2024 októberében Timo Chrupalla, az AfD társelnöke a Bundestagban mondott beszédében arra szólította fel a kormányt, hogy fejezze be a fegyverexportot Izraelbe, és hagyjon fel Izrael egyoldalú támogatásával. „Itt az ideje kritikusan és objektíven viszonyulni az izraeli kormányhoz.”-jelentette ki, sőt fellépett az általános iszlamofóbiával szemben is. A beszéd élesen megosztotta az AfD frakcióját, és a fegyverek küldéséről szóló Bundestag-vitában a frakció külpolitikai szakértője már támogatta a fegyvereladást, és kritizálta a zöld külügyminisztert annak ellenzéséért.²²⁷

A Haaretz nevű izraeli lap is arról írt 2024. novemberben, hogy az Izraelhez való viszonyt illetően vita van a párt két társelnöke, Weidel és Chrupalla között. Weidel ismét

monitor.com/originals/2024/05/once-ally-italys-meloni-sours-israels-netanyahu-repositions-gaza

²²⁰ x.com/MrMesserschmidt/status

²²¹ Halla-aho: Ulkoministeriön „painostusryhmä” ei määrittelee Suomen Israel-politiikkaa. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/halla-aho-ulkoministerion-painostusryhma-ei-maaritlee-suomen-israel-politiikkaa/8855690>

²²² Finnish Presidential Candidate – Jussi Halla-aho. <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/politics/24824-finnish-presidential-candidate-jussi-halla-aho.html>

²²³ Stavrou, David: Israel's Ambassador to Sweden Rejects Far-right – and Stirs Political Storm. <https://www.haaretz.com/world-news/europe/2021-10-28/ty-article/.premium/israels-ambassador-to-sweden-rejects-far-right-and-stirs-political-storm/0000017f-dc90-db22-a17f-fcb1bc000000>

²²⁴ Cohen, Shirir Avitov: Seizing on pro-Israel stance, Likud poised to move closer to far-Right parties in Europe. <https://www.israelhayom.com/2023/06/12/seizing-on-pro-israel-stance-likud-poised-to-mover-closer-to-far-right-parties-in-europe/>

²²⁵ Benakis, Theodoros: White supremacist Sweden Democrats meet Israeli minister in Knesset. <https://www.europeaninterest.eu/white-supremacist-sweden-democrats-meet-israeli-minister-in-knesset/>

²²⁶ Ahren, Raphael: German far-right MP pushes recognition of Jerusalem as Israel's capital. <https://www.timesofisrael.com/german-far-right-mp-pushes-recognition-of-jerusalem-as-israels-capital/>; Maurer Kristóf: Izrael felveszi a kapcsolatot több szélsőjobboldali párttal Európában, az AfD nincs köztük. <https://hu.euronews.com/2025/02/24/izrael-kapcsolatfelvetel-vox-le-pen-szelsojobb-afd-fpo>

²²⁷ Germany: AfD leader rejects arms exports and one-sided support for Israel. <https://rmx.news/article/germany-afd-leader-rejects-arms-exports-and-one-sided-support-for-israel-calls-for-end-to-blanket-islamophobia/>

megegyeztetette, hogy Izraelnek joga van az önvédelemhez.²²⁸ Ugyanő 2025 januárjában az Elon Muskkal folytatott beszélgetésen azt mondta, hogy természetesen támogatja Izraelt, de nem tudja, hogyan oldaná meg az izraeli-palesztin konfliktust.²²⁹

Az FPÖ elnöke, Herbert Kickl 2023. október 7. után azonnal kifejezte pártja határozott támogatását Izrael önvédelemhez való jogához. Október 25-én pedig kijelentette: „Ausztriának támogatni kell Izraelt az EU-n belül, és megakadályozni, hogy részrehajló határozatokat fogadjanak el Izraellel szemben.”²³⁰ 2024 szeptemberében ugyanő elutasította a tűzszünetet az Izrael-Hamasz háborúban, amíg az elrabolt izraeli túsokat szabadon nem engedik.²³¹

Kickl ugyan üdvözölte, hogy a Likud megfigyelőként részt vesz a Patrióták EP-frakciójának munkájában, mind az izraeli kormánypárt mind maga a kormány továbbra is elutasítja a kapcsolatfelvételt az FPÖ-vel.²³²

XIII. A Törökországhoz való viszony

Szintén közös a 9 pártban, hogy negatívan viszonyulnak Törökországhoz, és különösen az országot 2003 óta – miniszterelnökként, majd 2014 óta elnökként – irányító Recep Tayyip Erdoganhoz. Mindegyikük élesen ellenzi Törökország EU-csatlakozását, sőt Matteo Salvini belügyminiszterként a csatlakozási tárgyalások leállítását sürgette, mondván „Törökország nem Európában van, és nem is lesz soha”.²³³

Szintén ő kemény szavakkal ítélte el Erdogan 2019. októberi szíriai offenzíváját, és arra buzdította az Európai Uniót, hogy kényszerítse rá a török elnököt a visszavonulásra.²³⁴ A Hamasz 2023. október 7-i terrormerénylete után pedig undorítónak nevezte Erdogannak a Hamasz terroristáit szabadságharcosoknak nevező nyilatkozatát, és kérte külügyminiszterét, hogy rendelje be a török nagykövetet, és nyújtson át neki tiltakozó jegyzéket.²³⁵

Giorgia Meloni 2021 áprilisában még elítélte Erdogan Törökországának autoritárius, iszlamista irányvonalát, és felszólította az Európai Uniót, hogy vonja meg Törökország tagjelölti státuszát.²³⁶ Kormányra kerülése után azonban igyekezett normalizálni a viszonyát

²²⁸ Weidenbach, Vera: How the Israel-Gaza War Divided Germany's Far-right AfD Party. <https://www.haaretz.com/world-news/europe/2024-11-26/ty-article/.premium/how-the-israel-gaza-war-has-divided-germanys-far-right-afd-party/00000193-63d7-db85-a593-67df42400000>

²²⁹ Paternoster, Tamsin: Germany's far-right AfD chief pushes back on Nazi claims in chat with Elon Musk on X. <https://www.euronews.com/my-europe/2025/01/09/elon-musk-and-germanys-far-right-chief-host-online-chat-the-eu-warns-could-be-illegal>

²³⁰ Klein, Zvika: Editor's Notes: Embracing Israel's new allies on the European right, despite troubling past. <https://www.jpost.com/opinion/article-806144>

²³¹ NR-Wahl: So stehen die Parteien zur Gaza-Waffenruhe. <https://www.puls24.at/news/politik/nr-wahl-nicht-alle-parteien-fuer-sofortige-gaza-waffenruhe/353173>

²³² „Ist uns bewusst” – FPÖ-Chef Kickl teilt jetzt aus. <https://www.heute.at/s/ist-uns-bewusst-fpoe-chef-kickl-teilt-jetzt-aus-120089620>; Maurer Kristóf: Izrael felveszi a kapcsolatot több szélsőjobb oldali párttal Európában, az AfD nincs köztük. <https://hu.euronews.com/2025/02/24/izrael-kapcsolatfelvetel-vox-le-pen-szelsojobb-afd-fpo>

²³³ Cancel process for Turkey's EU accession – Salvini. https://www.ansa.it/english/news/2019/04/08/cancel-process-for-turkeys-eu-accession-salvini_6eedbd43-c1b7-42c0-90ee-eeffa0048720.html

²³⁴ Bozzay Balázs: Salvini: Meg kell állítani a törököket Szíriában. https://index.hu/belfold/2019/10/19/salvini_erdogan_sziria_torok_offenziva_orban/?token=f07a949088328373fe8b861be500eb2e

²³⁵ Erdogan's praise of Hamas disgusting says Salvini. https://www.ansa.it/english/news/politics/2023/10/25/erdogans-praise-of-hamas-disgusting-says-salvini_4466706b-e915-4405-bd5e-283ea2d08798.html

²³⁶ Draghi „dictator” remark „total rudeness” says Erdogan. <https://www.ansa.it/english/news/2021/04/14/draghi->

Erdogannal, mert a török vezetőknek szoros kapcsolatai vannak a líbiai kormánnyal, ami fontos Meloni számára a migránsok megállítása miatt.²³⁷

A PVV elnöke, Geert Wilders az évek során nevezte már Erdogant „muszlim majom”-nak,²³⁸ „teljesen őrült”-nek („total freak”),²³⁹ 2020 októberében pedig terroristának, és követelte Törökország kizárását a NATO-ból. Erre a török elnök büntetőeljárást kezdeményezett ellene Törökországban, a török belügyminiszter pedig „rasszista lúzer”-nek nevezte őt.²⁴⁰

Marine Le Pen 2020 szeptemberében támogatta Macront az Erdogannal szembeni fellépésében, esetleges EU-szankciókat sem kizárva.²⁴¹ A török elnök pedig a maga számára győzelemnek nevezte Le Pen 2022-es vereségét a francia elnökválasztáson, és örömét fejezte ki Macron győzelme miatt.²⁴²

Az AfD sportért felelős szóvivője 2018 júniusában felszólította Joachim Löwöt, a német labdarúgó válogatott szövetségi kapitányát, hogy küldje haza az oroszországi VB-ről a válogatott két török származású játékosát, Ilkay Gündogant és Mesut Özilt, mert együtt fényképezkedtek Erdogan elnökkel.²⁴³ Ugyanez év szeptemberében pedig Alice Weidel az AfD frakcióvezetőjeként tiltakozott az ellen, hogy Steinmeier elnök fogadta Erdogant. Szerinte minden együttműködést meg kellene szüntetni a török elnökkel, mert németországi kampányolásával beleavatkozott az ország belügyeibe.²⁴⁴

A párt 2025-ös választási programja azonban már megengedőbben fogalmazott Törökországgal kapcsolatban: „Törökország kulturálisan nem tartozik ugyan Európához, számunkra azonban fontos stratégiai és gazdasági partner.”²⁴⁵

Amikor a Herbert Kickl által vezetett osztrák belügyminisztérium 2018 júniusában kiutasított 60, a törökországi Vallási Ügyek Igazgatóságával kapcsolatban álló imámot, Erdogan a Kurz-kormányt azzal vádolta, hogy „a világot egy, a kereszt és a félhold közötti háború felé vezeti”. Kickl pedig belügyminiszterként gyakran kritizálta azért Erdogant, mert beleavatkozik az osztrák belügyekbe.²⁴⁶

A 2024. szeptemberi ausztriai parlamenti választásokat követően arról cikkezett a török sajtó, hogy az Ausztriában élő törökök aggódnak az FPÖ választási győzelme miatt.²⁴⁷

dictator-remark-total-rudeness-says-erdogan_a289219f-3345-4bfa-b6de-d588631089ec.html

²³⁷ Jones, Dorian: Turkey's Erdogan cosies up to Italy's far-right Prime Minister Giorgia Meloni. <https://www.rfi.fr/en/podcasts/international-report/20221203-turkey-s-erdogan-cosies-up-to-italy-s-far-right-prime-minister-giorgia-meloni>

²³⁸ Hajdú András: Az iszlámmellenesség „prófétája”. Geert Wilders küzdelme az iszlám ellen. In Dúró (szerk.): i.m. 296. o.

²³⁹ van Teeffelen, Gert: Wilders schokt pers in Londen. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wilders-schokt-pers-in-londen~b515db95/>

²⁴⁰ Erdogan files criminal complaint against Dutch politician Wilders. <https://www.reuters.com/article/world/erdogan-files-criminal-complaint-against-dutch-politician-wilders-idUSKBN27C21K/>

²⁴¹ Far-right Le Pen backs Macron in quarrel with Turkey. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/far-right-le-pen-backs-macron-in-quarrel-with-turkey>

²⁴² Turkey's Erdogan says Le Pen's defeat in French election „a win”. https://www.newvision.co.ug/category/world/turkeys-erdogan-says-le-pens-defeat-in-french-NV_132799

²⁴³ German far-right AfD party calls on players to be dropped for Erdogan photos. <https://www.sbs.com.au/news/article/german-far-right-afd-party-calls-on-players-to-be-dropped-for-erdogan-photos/s4x46qanf>

²⁴⁴ www.afdbundestag.de/weidel-gauland-erdogan-darf-derzeit-keinen-staatsempfang-in-deutschland-bekommen

²⁴⁵ https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf 92. o.

²⁴⁶ Hoare, Liam: Erdogan and Austria's Far-Right: Enemies Who Help Each Other. www.newlinesmag.com/reportage/erdogan-and-austrias-far-right-enemies-who-help-each-other

²⁴⁷ Kiyagan, Askin: Far-right FPÖ victory alarms Turkish community in Austria. <https://www.aa.com.tr/en/europe/far-right-fpo-victory-alarms-turkish-community-in-austria/3347547>

XIV. A szélsőjobboldalhoz, a fasiszta-náci múlthoz való viszony

A leggyakoribb és legsúlyosabb vádak a szélsőjobboldalhoz és a náci múlthoz fűződő kapcsolata miatt egyértelműen az AfD-t érik a nemzetközi és a német közvélemény, sajtó, akadémiai szféra részéről. Sőt magát a pártot is gyakran minősítik szélsőjobboldalinak.

Az AfD-t 2015 és 2022 között társelnökként vezető Jörg Meuthen lemondását a párt túlzott jobbratolódásával indokolta, ami ellen nem tudott sikeresen fellépni. Miként akkor fogalmazott: „A párt egy része nem a szabad, demokratikus, alkotmányos rend talaján áll... egyértelmű totalitárius tendenciákat látok.”²⁴⁸

A német Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatal (BfV) 2021 márciusában megfigyelés alá helyezte az AfD-t, ami lehetővé tette a párt kommunikációjának megfigyelését, lehallgatását, fizetett informátorok toborzását is.²⁴⁹ A kölni közigazgatási bíróság azonban még ugyanabban a hónapban felfüggesztette az AfD megfigyelését, hogy a párt egyenlő feltételekkel indulhasson a szeptemberi országgyűlési választásokon.²⁵⁰ 2022 márciusában viszont már ugyanez a bíróság engedélyezte az egész párt megfigyelés alá helyezését, arra hivatkozva, hogy elegendő ténszerű bizonyíték áll rendelkezésre az AfD alkotmányellenes törekvéseire. Külön is kiemelte a párt tübingiai elnöke, Björn Höcke által vezetett, formálisan felosztatott, de a pártban továbbra is nagy befolyással rendelkező Szárny (Flügel) és az ifjúsági szervezet (Junge Alternative) szerepét. A bíróság indoklásában konkrétan azt fogalmazta meg, hogy a Flügelnél és a Junge Alternative esetében központi politikai cél az etnikai alapon felfogott népfogalom, amiből az idegeneket lehetőség szerint ki kell zárni. Ez eltér az Alaptörvény népfogalmától.²⁵¹ (Láttuk, hogy épp ezt a vádat cáfolja az AfD elnökségének 2021. január 18-i nyilatkozata.)

2024 májusában Észak-Rajna-Vesztfália Legfelsőbb Közigazgatási Bírósága elutasította az AfD fellebbezését, és jóváhagyta a kölni közigazgatási bíróság ítéletét. Indoklásában arra hivatkozott, hogy elegendő ténszerű bizonyíték van arra, hogy „a párt olyan tevékenységet folytat, amely egyes embercsoportok emberi méltósága és a demokrácia elvei ellen irányul”. Elsősorban a bevándorló háttérrel rendelkezők – köztük német állampolgárok – ellen uszít gyűlöletre, és szán nekik jogilag leértékelt státuszt (másodrendű állampolgárságot).²⁵²

2023 áprilisában a BfV bizonyítottan szélsőséges entitásnak minősítette a Junge Alternative ifjúsági szervezetet, amely a hivatal szerint fenyegetést jelent a demokráciára. Indoklásában lényegében ugyanúgy érvelt, mint a kölni közigazgatási bíróság 2022 márciusában. Az új besorolás lehetővé teszi, hogy a szervezet tagjait ne alkalmazzák a közszférában, és megtiltsák számukra a fegyverviselést/tartást.²⁵³ Ezt a minősítést 2025 májusában a BfV kiterjesztette az egész pártra.²⁵⁴

²⁴⁸ Pittelkow, Sebastian: Meuthen verlässt die AfD. <https://www.tagesschau.de/investigativ/ndr-wdr/afd-vorsitz-meuthen-101.html>

²⁴⁹ Germany places far-right AfD under surveillance – reports. <https://www.dw.com/en/germany-places-entire-far-right-afd-under-surveillance-reports/a-56757489>

²⁵⁰ German court suspends surveillance of AfD, for now. <https://www.dw.com/en/german-court-suspends-surveillance-of-far-right-afd-for-now/a-56785125>

²⁵¹ Verfassungsschutz darf AfD als „Verdachtsfall” beobachten. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/verfassungsschutz-darf-afd-als-verdachtsfall-beobachten-a-b4061d12-da2c-4e6c-ba24-956c837eaf53>

²⁵² Schmidt, Martin – Kehlbach, Christoph: Ein bitteres Urteil für die AfD. <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/afd-urteil-muenster-ovg-analyse-100.html>

²⁵³ Rinke, Andreas: German spy agency ranks youth group of far-right AfD „extremist”. <https://www.reuters.com/world/europe/german-spy-agency-ranks-youth-group-far-right-afd-extremist-2023-04-26/>

²⁵⁴ Csurgó Dénes: Alkotmányellenes párttá minősítették Németországban az AfD-t. www.telex.hu/kulfold/2025/05/02/afd-nemetorszag-szelsoseges-part

A Correctiv oknyomozó portálon jelent meg egy leleplező írás arról, hogy 2023 novemberében egy Potsdam környéki hotelben találkoztak osztrák és német emberek, hogy megvitassák Martin Sellnernek, az Osztrák Identitárius Mozgalom vezetőjének tervét arról, hogy deportálják Németországból a bevándorlókat, beleértve azon német állampolgárságot szeretteket is, akik nem hajlandók integrálódni a társadalomba. 3 tekintélyes AfD-politikus is részt vett a rendezvényen, köztük Roland Hartwig, Alice Weidel közeli bizalmasa és tanácsadója.²⁵⁵

A cikk megjelenését követően az AfD kijelentette, hogy Hartwig magánemberként vett részt a rendezvényen, és sem ő, sem az AfD nem tudott előzetesen Sellner részvételéről. Az általa állítólag elmondottak nem egyeznek a párt nézeteivel. Weidel ennek ellenére megvált tanácsadójától.

Sellner egyébként azt nyilatkozta, hogy a Correctiv lerövidítette és eltorzította az előadását. Kijelentette: „Nagyon világossá tettem, hogy nem lehet megkülönböztetést tenni az állampolgárok között, nem lehetnek másodosztályú állampolgárok, és minden remigrációs intézkedésnek törvényesnek kell lenni. A nem asszimilálódott állampolgárokat (iszlamisták, gengszterek) kényszeríteni kell arra, hogy alkalmazkodjanak a többséghez, vagy ösztönözni őket az önkéntes távozásra.”²⁵⁶

Gyakran kritizálják azért is az AfD politikusait, mert többször használtak/használnak a nácik által is használt – de nem feltétlenül tőlük származó - kifejezéseket (nem a párt országos vezetőiről van szó). Így például: Lebensraum (élettér), Umvolkung (erőszakos germanizálás), Volkstod (nemzethalál), Stimmvieh (a szavazók nyája), Passdeutschen (német útlevéllel rendelkező külföldi származásúak), Lügenpresse (hazug sajtó), Volksverderber (nemzetrontó).²⁵⁷

2017 novemberében egy blogger leleplezett egy zárt Facebook-csoportot, amelynek az AfD részéről 15 Bundestag-képviselő és 33 tartományi parlamenti képviselő tagja is volt. Rasszista, antiszemita, Hitlert dicsőítő tartalmak is voltak benne, a leghírhedtebb egy pizzásdobozról készült fotó Anne Frank arcképével, „frissen sült” felirattal. Kiderült, hogy több képviselőt tudtán kívül adtak hozzá a csoporthoz, 14-en azonban saját bejegyzést tettek közzé, vagy kommentet fűztek mások bejegyzéséhez. Az AfD vezetése jelezte, hogy nem tudott a dologról, és felszólította minden tagját, hogy lépjen ki a csoportból.²⁵⁸

A 2024. júniusi EP-választások előtt az AfD-t többek között azért zárták ki az Identitás és Demokrácia frakciójából, mert EP-listavezetője, Maximilian Krah májusban azt nyilatkozta a la Repubblica című olasz lapnak, hogy az SS tagjai nem feltétlenül voltak bűnözők.²⁵⁹

A nemzetközi valamint a német közvélemény és sajtó részéről az AfD politikusai közül a legtöbb kritikát egyértelműen a párt tübingiai szervezetének alapító elnöke, Björn Höcke kapta/kapja. Ez idáig legnagyobb visszhangot keltő beszédében, 2017 januárjában Drezdában a következőket mondta a 2005-ben felavatott berlini Holokauszt-emlékműről: „A németek az egyetlen nép a világon, akik a főváros szívében egy szegyen-emlékművet terveznek.” Szerinte

²⁵⁵ Bensmann, Marcus – von Daniels, Justus – Dowideit, Anette – Peters, Jean – Keller, Gabriela: Secret plan against Germany. <https://correctiv.org/en/latest-stories/2024/01/15/secret-plan-against-germany/>

²⁵⁶ Germany: AfD disputes „remigration” investigative report. <https://www.dw.com/en/germany-afd-disputes-remigration-investigative-report/a-67941758>

²⁵⁷ Hockenos, Paul: Germany's Far-Right Party Is Worse Than the Rest of Europe's. <https://foreignpolicy.com/2024/01/26/afd-germany-far-right-populism-radical-europe-remigration-immigrants/>, Oltermann, Philip: AfD politician threatens journalist after Hitler comparison. <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/16/afd-politician-threatens-journalist-hitler-comparison-bjorn-hocke>

²⁵⁸ Meisner, Matthias: Unter Rassisten: So diskutieren AfD-Politiker im Netz. <https://www.tagesspiegel.de/politik/unter-rassisten-so-diskutieren-afd-politiker-im-netz-5804812.html>

²⁵⁹ von Petzold, Pauline: Far-right ID group expels Alternative for Germany. <https://www.politico.eu/article/far-right-identity-and-democracy-group-expels-alternative-for-germany/>

180 fokok fordulatára lenne szükség a német múltra történő emlékezésben, és felszólított rá, hogy az ország állítsa le a vezeklést a náci bűnökért. Drezda bombázására utalva hozzátette, hogy 1945 után csak német tettesekről lehetett beszélni, német áldozatokról nem.²⁶⁰

Höcke ezen beszédét még az AfD vezető politikusai közül is többen bírálták (így az akkori társelnök Frauke Petry is). Maga Höcke a beszéd elhangzása után kiadott egy hosszú nyilatkozatot, melyben nem vitatta, hogy a németeknek tudatában kell lenniük óriási bűnösségüknek, hisz ez „a történelmünk része”. A holokausztot „ma még felfoghatatlan bűnnek” nevezte, és hangsúlyozta, hogy ő a holokausztot nevezte szégyennek, és nem az emlékművet. Csupán arra kívánt rámutatni, hogy ez a bűn csak egy része a német történelemnek, és a büntudat önmagában nem képes egészséges identitást létrehozni, jobban kellene például hangsúlyozni azokat a kulturális kincseket, amik szintén a németekhez kötődnek, „Németország a filozófusok, költők, zeneszerzők és feltalálók országa” is.²⁶¹

Szintén nagy visszhangot váltott ki, amikor 2017 márciusában a következőket nyilatkozta a Wall Street Journal-nek: „A nagy probléma az, hogy Hitlert abszolút gonosznak ábrázolják. De persze tudjuk, hogy a történelemben nincs fekete-fehér.”²⁶² Ugyancsak őt már kétszer is megbüntették az „Alles für Deutschland” kifejezés használatáért, ami az SA jelmondata volt (bár a náci hatalomátvétel előtt a legkülönbözőbb pártok használták, beleértve az SPD-t is).²⁶³

A párt vezető politikusai azonban rendszeresen visszautasítják a náci-szimpatizáns vádat, és éles szavakkal ítélik el a Harmadik Birodalom rémtetteit. Höcke említett drezdai beszédét követően a párt társelnöke, Alexander Gauland a nemzetiszocialista időket „borzalmas 12 év”-nek nevezte, a Sachsen-Anhalt-i szervezet vezetője, André Poggenburg pedig azt nyilatkozta, hogy a holokauszt „a legnagyobb bűn az emberiség történetében”.²⁶⁴ Maga Höcke is rendszeresen „kommunista náciknak” bélyegzi a nagygyűlésein az ellene tüntetőket.²⁶⁵

Alice Weidel az Elon Muskkal folytatott beszélgetésen 2025 januárjában „szörnyű időszak”-nak nevezte a náci időket, és kijelentette, hogy az ő pártja épp az ellentétes oldalon áll, mint a nácik, hisz Hitler szocialista volt, aki államosított, nagy állami támogatásokat adott magáncégeknek, és hatalmas adókat vetett ki.²⁶⁶

Josef Schuster, a Németországi Zsidók Központi Tanácsának elnöke a 2025-ös németországi választások kampányában azt nyilatkozta, hogy aggódik amiatt, hogy az AfD kormányra kerülése esetén tudatosan a zsidó élettel szemben járna el, ha az beleillene a koncepciójába. Ezért abban reménykedik, hogy a párt nem lesz része a kormánynak.²⁶⁷ Ugyanakkor 2018 októberében az AfD-n belül alakult egy zsidókból álló támogatói csoport

²⁶⁰ Dearden, Lizzie: German AfD politician „attacks Holocaust memorial”. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-afd-bjoern-hoecke-berlin-holocaust-memorial-shame-history-positive-nazi-180-turnaround-a7535306.html>

²⁶¹ AfD-Chefin Petry: „Höcke ist eine Belastung für die Partei”. <https://jungefreiheit.de/pressemitteilung/2017/frauke-petry-hoecke-ist-eine-belastung-fuer-die-partei/>

²⁶² Elzer, Christoph: Höcke über Hitler: Es war doch nicht alles schlecht... <https://www.abendzeitung-muenchen.de/politik/hoecke-ueber-hitler-es-war-doch-nicht-alles-schlecht-art-386965>

²⁶³ Neubert, Kjeld – Alipour, Nick: Germany’s far-right gamble: Alice for Deutschland? <https://www.euractiv.com/section/politics/news/germanys-far-right-gamble-alice-for-deutschland/>

²⁶⁴ AfD-Chefin Petry: „Höcke ist eine Belastung für die Partei”. <https://jungefreiheit.de/pressemitteilung/2017/frauke-petry-hoecke-ist-eine-belastung-fuer-die-partei/>

²⁶⁵ Hänel, Lisa: AfD’s Björn Höcke: Firebrand of the German far right. <https://www.dw.com/en/afds-bj%C3%B6rn-h%C3%B6cke-firebrand-of-the-german-far-right/a-52297134>

²⁶⁶ Paternoster, Tamsin: Germany’s far-right AfD chief pushes back on Nazi claims in chat with Elon Musk on X. <https://www.euronews.com/my-europe/2025/01/09/elon-musk-and-germanys-far-right-chief-host-online-chat-the-eu-warns-could-be-illegal>

²⁶⁷ Schuster: AfD und BSW sind gefährlich. <https://www.evangelisch.de/inhalte/236948/07-12-2024/schuster-afd-und-bsw-sind-gefahrlich>

„Zsidók az AfD-ben” névvel, 2025 februárjában pedig Weidel azt nyilatkozta, hogy a párton belül az ezret közelíti a zsidó tagok száma, és céljuk, hogy a legnépszerűbb párttá váljanak a németországi zsidók körében.²⁶⁸

Összegezve tehát, miközben a párt hivatalos dokumentumai és mindenkori országos vezetői rendre elhatárolódnak mindenféle szélsőségtől, az egyszerű párttagok és – különösen az egykori NDK területén – a helyi szervezetek vezetői részéről előfordultak/előfordulnak szélsőségesnek minősíthető, kirekesztő, rasszista megnyilatkozások (mind a muszlimokat, mind a zsidókat illetően). A náci múlttól azonban ők sem beszélnek pozitív kontextusban. Azt vélelmezem, hogy az AfD megítélését mind hazájában, mind külföldön jelentős mértékben befolyásolja Németország mérete, politikai súlya és különösen náci múltja.

Herbert Kickl, az FPÖ elnöke és kancellárjelöltje 2023 óta „népkancellár”-nak („Volkskanzler”) nevezi magát, ahogy Hitler hívatta magát 1933-34-ben. Ezt tette azonban Alfred Gusenbauer, SPÖ-párti kancellár is a kétezres években.²⁶⁹

Kickl lényegében ugyanazzal a remigrációs témával kampányolt 2024 őszén, mint amit Martin Sellner adott elő Potsdamban, és amitől az AfD elhatárolódott.²⁷⁰ (Mint láttuk, az FPÖ programjában is szerepelt az integrációra nem hajlandó bevándorló háttérű állampolgárok állampolgárságtól való megfosztása és Ausztriából történő kiutasítása.)

A pártelnök 2021 júniusában azt nyilatkozta, hogy „érdekes és támogatásra méltó projektnek” tartja a Sellner által vezetett nacionalista, bevándorlás- és multikulturalizmus-ellenes Osztrák Identitárius Mozgalmat. Sellner pedig a 2019-es választási kampányban hirdetésekkel adott fel, melyekben arra biztatta a választókat, hogy az FPÖ listáján Kicklre adják preferenciaszavazatukat.²⁷¹ Kickl egy 2023 augusztusi interjújában is kiállt az Identitárius Mozgalom mellett.²⁷²

Johann Gudenus, az FPÖ egykori frakcióvezetője, a pártelnök Strache jobbkeze egy interjújában élesen elhatárolódott a szintén FPÖ-politikus apja kijelentésétől, aki kétségbe vonta, hogy a Harmadik Birodalom területén voltak gázkamrák. Miként fogalmazott: „Kedvenc tárgyam a történelem volt, úgyhogy tudom, hogy mi történt, és nem relativizálom ezeket a szörnyű cselekményeket... Vannak olyan témák, amelyekben a szülők tanulni tudnak a gyerekeiktől – így az én apám is tanulhat tőlem.”²⁷³

Giorgia Meloni, az FdI elnöke, Olaszország jelenlegi miniszterelnöke még 1992-ben, 15 évesen lépett be a Mussolini hívei által 1946-ban alapított Olasz Szociális Mozgalomba (MSI), tiltakozásul az akkor domináns, egyre agresszívebbé váló baloldali ifjúsági kultúra ellen. Az a szekció – Colle Oppio -, amelynek Meloni a tagja lett, már az 1980-as évek végén levelet írt a római főrabbinak, amelyben bocsánatot kért az 1938-as zsidótörvényekért, és konferenciát tartott a rasszizmusról, miután szkinhedek megtámadtak egy fiatal afrikait egy római parkban.²⁷⁴

²⁶⁸ SL: A németországi zsidó szavazók pártja szeretne lenni az AfD. <https://hu.euronews.com/my-europe/2025/02/21/politico-nemetorszagi-zsido-szavazok-afd-antiszemizmus>

²⁶⁹ Sulzbacher, Markus: Die Geschichte des Begriffs „Volkskanzler”: von Hitler bis Kickl. <https://www.derstandard.at/content/tcf/story/3000000197679/die-geschichte-des-begriffs-volkskanzler-von-hitler-bis-kickl>

²⁷⁰ Kassam, Ashifa: „This is the normalisation of racism”: apprehension at prospect of election success for Austria’s far right. <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/26/this-is-the-normalisation-of-racism-apprehension-at-prospect-of-election-success-for-austrias-far-right>

²⁷¹ Identitäre für Kickl „unterstützenswertes” Projekt. <https://www.derstandard.at/content/tcf/story/2000127277844/identitaere-fuer-kickl-unterstuetzenswertes-projekt>

²⁷² Gebhart, Martin: Die Identitären: Warum Kickl sich nicht von der „NGO von rechts” abgrenzt. <https://kurier.at/politik/inland/identitaere-kickl-sommergesprach-schnedlitz-martin-sellner-abgrenzung-beschluss/402566162>

²⁷³ Kereki Gergő: A Szabadságpárt agya – Johann Gudenus portréja. www.mandiner.hu/kulfold/2018/08/johann-gudenus-portre

²⁷⁴ Stille, Alexander: The shapeshifter: Who is the real Giorgia Meloni?

Az elmúlt években sokat idézték azt a 19 évesen egy francia televízióknak adott interjút, amelyben a következő szavakkal méltatta Mussolinit: „Azt hiszem, hogy Mussolini jó politikus volt, mindent, amit tett, Itáliáért tette.”²⁷⁵ Későbbi éveiből azonban már egyetlen Mussolinivel kapcsolatos pozitív megnyilatkozásának sem találjuk nyomát. Ugyanakkor 2020 májusában a Twitteren meleg szavakkal méltatta, „nagy politikusnak és hazafinak” nevezte Giorgio Almirantét, az MSI alapítóját halálának 32. évfordulóján (fasiszta újságíró, a Salói Köztársaság idején a kulturális miniszter kabinetfőnöke).²⁷⁶ Az FdI logója pedig máig megőrizte az MSI emblémáját, az olasz nemzeti színekben pompázó lángot.

Meloni a 2022. szeptemberi olasz választások előtt közzétett egy videót angolul, franciául és spanyolul, amelyben kijelentette, hogy „az olasz jog a fasizmust már évtizedekkel ezelőtt átadta a történelemnek”, és „félreérthetetlenül elítéli a demokrácia elfojtását és a gyalázatos zsidóellenes törvényeket”.²⁷⁷ 2022. október 25-én, a kormányáról szóló bizalmi szavazás előtt pedig a következőket mondta a Képviselőházban: „Én soha nem szimpatizáltam az antidemokratikus rezsimekkel. Egyikkel sem, a fasizmust is beleértve. Az 1938-as faji törvényeket mindig is az olasz történelem mélypontjának tartottam, egy olyan szégyennek, ami örökre nyomot hagy a mi népünkön.”²⁷⁸ 2024 májusában, a Mussolini emberei által meggyilkolt szocialista képviselő, Giacomo Matteotti halálának 100. évfordulóján Meloni a „fasiszta gonosztevők által meggyilkolt szabad és bátor ember”-ként méltatta őt.²⁷⁹

A párt alacsonyabb szintjein azonban időnként előfordulnak szélsőséges megnyilvánulások. A 2022-es országgyűlési választási kampányban derült ki, hogy az FdI egyik szicíliai képviselőjelöltje 2014-ben egy Facebook-bejegyzésben Melonit „egy 70 évvel ezelőtti nagy német államférfi”-hoz hasonlította. Amint ez nyilvánosságra került, a jelöltet azonnal felfüggesztették.²⁸⁰ 2019 októberében az FdI Ascoli Piceno-i tartományi szervezete megünnepelte a Marcia su Roma 97. évfordulóját, amelytől a pártvezetés és a régió országgyűlési képviselője azonnal elhatárolódott.²⁸¹

Különösen kínosan érintette Melonit, amikor 2024 júniusában egy oknyomozó portál publikált titokban felvett videoklippeket, amelyeken az FdI ifjúsági szervezetének tagjai fasiszta dalokat énekelnek, valamint náci köszöntéseket (pl. „Sieg Heil”) és antiszemita rigmusokat hangoztatnak. A miniszterelnök elítélte a videóban hallható szélsőséges megnyilvánulásokat, és kijelentette, hogy ezek teljességgel összeférhetetlenek az FdI értékrendjével. A videókban szereplők közül többeket kizártak a párt ifjúsági szervezetéből.²⁸²

<https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

²⁷⁵ Ben-Ghiat, Ruth: The Return of Fascism in Italy. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2022/09/giorgia-meloni-italy-election-fascism-mussolini/671515/>

²⁷⁶ Mari, Laura: Anniversario morte di Almirante, Meloni: „Grande politico e patriota”. https://www.repubblica.it/politica/2020/05/22/news/anniversario_morte_di_almirante_meloni_grande_politico_e_patriota_sui_social_e_rivolta_firmo_le_leggi_razziali_-257375545/

²⁷⁷ Giuffrida, Angela: Scepticism over Giorgia Meloni's claim „fascism is history” in Italian far right. <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/11/scepticism-over-giorgia-melonis-claims-fascism-is-history-in-italian-far-right>

²⁷⁸ I the underdog will beat the odds again says Meloni. https://www.ansa.it/amp/english/news/2022/10/25/cant-waste-time-in-facing-emergencies-meloni-tells-house_9b48d1e6-4bc4-4328-8865-cbbbe4f3dd43.html

²⁷⁹ Stille, Alexander: The shapeshifter: Who is the real Giorgia Meloni? <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

²⁸⁰ Italy elections: Far-right party sacks candidate for Hitler praise. <https://www.bbc.com/news/world-europe-62971802>

²⁸¹ Berizzi, Paolo: Neofascismo, ad Ascoli Piceno Fratelli d'Italia celebra la marcia su Roma con una cena-evento. https://www.repubblica.it/cronaca/2019/10/29/news/ascoli_piceno_fratelli_d_italia_celebra_la_marcia_su_roma_con_una_cena-evento-239804927/

²⁸² Stille, Alexander: The shapeshifter: Who is the real Giorgia Meloni?

Máshogy viszonyult az olasz fasiszta múlthoz és személyesen Mussolinihez az elmúlt években a Liga elnöke, Matteo Salvini.

Salvini a szélsőbaloldalon kezdte a politikai pályafutását, 1997-ben még a Pó-völgyi kommunisták vezetőjeként indult a padaniai parlamenti választáson.²⁸³ Még 2015-ben is így nyilatkozott: „Én baloldalibbnak érzem magam, mint Matteo Renzi. Én egy régi vágású kommunista vagyok.”²⁸⁴

2018 júliusában belügyminiszterként azonban már Mussolinitől idézett annak születésnapján.²⁸⁵ 2019 májusában pedig Forliban a Városháza erkélyéről beszélt a híveihez, ahonnan Mussolini is több híres beszédét tartotta, sőt innen szemlélte meg a lámpaoszlopra felakasztott partizánokat. Rendszeresen használta továbbá az „új Róma-Berlin tengely” kifejezést.²⁸⁶ Szintén belügyminisztersége idején a Liga nagygyűlésein a résztvevők Mussolini fényképei alá rendszeresen Salvini nevét írták.²⁸⁷

Marine Le Pen édesapja, Jean-Marie Le Pen 2015 augusztusi kizárásának közvetlen oka az RN elődpártjából az volt, hogy egy nyilatkozatában bagatellizálta a holokauszt borzalmait és megvédte Pétain marsallt, mondván, nem tekinti őt árulónak, szerinte túl szigorúan bántak vele a háború után.²⁸⁸ Azóta pedig a párt „ördögtelenítési” folyamatának részeként a pártelnök szigorúan tilt mindenféle szélsőséges, erőszakos és rasszista megnyilvánulást.

A skandináv szuverenista pártok közül az SD-nek a távoli múltban, a PS-nek pedig a közelmúltban is voltak szélsőséges megnyilvánulásai, a pártok vezető politikusai részéről is. Az SD 1988-as alapítói között szép számmal voltak egykori nácik és akkori újnácik, köztük az alapító elnök, a pártot 1995-ig vezető Anders Klarström. Ő 1984-ben (19 évesen) a következő szavakkal fenyegette meg Hagge Geigert svéd író telefonja üzenetrögzítőjén: „El fogunk égetni, te kibaszott zsidó disznó. Vigyázz magadra, undorító kis zsidó disznó.” A bíróság ezért pénzbüntetésre ítélte. Ebben az időben a párt nyilvános rendezvényein rendszeresen jelentek meg újnácik SS-öltözetben, Heil Hitler köszöntéssel.²⁸⁹

Mikael Jansson elnöksége idején (1995-2005) kiszorították a náci és neonáci embereket a pártból, az SD-t 2005-től máig vezető Jimmie Akesson irányítása alatt pedig tovább mérséklődött a párt.²⁹⁰ Akesson 2012-ben levelet írt a párt kb. 1000 választott képviselőjének, amelyben zéró toleranciát hirdetett meg minden rasszista és egyéb szélsőséges megnyilvánulással szemben. Felszólította az önkéntes kilépésre azokat, akik nem tudnak a levélben írottakkal azonosulni, akik maguktól nem lépnek ki, azokat pedig azonnal kizárják, ha megszegik a levélben előírt magatartást.²⁹¹

<https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

²⁸³ Madron, Alessandro: Lega, il salto di Salvini. Dai Comunisti padani all’amicizia con l’estrema destra. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2013/12/15/lega-il-voltafaccia-di-salvini-dai-comunisti-padani-allamicizia-con-lestrema-destra-ue/813511/>

²⁸⁴ Lynch, Conor: Mussolini’s 21st-century clone is leading the far right to victory in Europe. <https://theweek.com/articles/843838/mussolinis-21stcentury-clone-leading-far-right-victory-europe>

²⁸⁵ Mussolinitől idézhetett Matteo Salvini. www.mandiner.hu/kulfold/2018/07/mussolinitol-idezhetett-matteo-salvini

²⁸⁶ De Maio, Giovanna: Matteo Salvini is out but not down. <https://www.brookings.edu/articles/matteo-salvini-is-out-but-not-down/>

²⁸⁷ Giuffrida, Angela: „Gifts for fascist friends”: Mussolini’s calendar comeback. <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/27/gifts-for-fascist-friends-mussolinis-calendar-comeback>

²⁸⁸ Chrisafis, Angélique: France’s Front National plunged into family feud over Holocaust remarks. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/08/frances-front-national-plunged-into-family-feud-over-holocaust-remarks>

²⁸⁹ Lapidus, Arne – Ölander, Micke: Här bilder nazisterna partiet SD – i Malmö. <https://www.expressen.se/kvallsposten/har-bildar-nazisterna-partiet-sd-i-malmo/>

²⁹⁰ Rydgren, Jens: From Tax Populism to Ethnic Nationalism: Radical Right-wing Populism in Sweden. Berghahn Books, Oxford, 2006, 108-113. o.

²⁹¹ Akesson (SD) vill „städa upp” i leden. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/akesson-sd-vill-stada-upp-i-leden>

A zéró toleranciát a pártelnök azóta is vaskézrel betartatja. Így 2016 decemberében kizárták a pártból azt a képviselőnőt, aki egy képviselői önálló indítványa előterjesztése során valótlanul állította, hogy a zsidó származású Bonnier család birtokolja a svéd média több mint 80%-át, majd az Aftonbladetnek a következőket nyilatkozta: „Egyetlen családnak, etnikai csoportnak vagy cégnek sem szabadna engedélyezni, hogy a média több mint 5%-át ellenőrizze.”²⁹²

2018 augusztusában pedig a párt 14 helyi politikusát zárta ki, akik még az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején neonáci szervezetek tagjai voltak, vagy aktívan terjesztettek náci és antiszemita propagandát az interneten.²⁹³ A Borlänge-i szóvivő esetét már említettem a bevándorlásról szóló fejezetben, az utóbbi években pedig már szükség sincs hasonló intézkedésekre.

A PS egyes vezető politikusai részéről azonban a legutóbbi időkig megfigyelhetőek voltak szélsőséges megnyilvánulások. A párt előző és jelenlegi elnöke még a 2000-es években tett közzé több rasszista és erőszakot támogató blogbejegyzést.

Jussi Halla-aho 2003-ban, miután egy helsinki parkban egy homoszexuális férfi odalépett hozzá, és orális szexet javasolt neki, a következőket írta: „Egy pillanatra arra gondoltam, hogy szívesen felkapnék egy fegyvert, és fejbe lőném. Az erőszak egy alulértékelt módja a problémák megoldásának manapság.” 2006-ban pedig azt írta a blogjában, hogy az iszlám a pedofilok vallása, Mohamed pedofil volt, a szomáliaiaknak genetikai jellegzetességük, hogy kirabolják a járókelőket és elősködnék az adófizetőkön, továbbá örülne, ha egy nemi erőszakot elkövető migráns deportálását ellenző zöldpárti képviselőnőt szintén megerőszakolnának. Mindez azonban nem volt akadály annak, hogy 2023 júniusában a finn parlament elnökévé válasszák.²⁹⁴

A párt jelenlegi elnöknője, Riikka Purra 2008-ban fiatal bevándorlók egy csoportjával való konfliktusa kapcsán a következőket írta: „Ha adnának nekem egy fegyvert, holttestek hevernének az elővárosi vonaton.” Ugyanez évben feltette a kérdést: „Van valakinek kedve koldusokat köpködni és nigger gyerekeket verni ma Helsinkiben?” Miután ezen bejegyzések 2023. júniusi pénzügyminiszteri beiktatását követően nyilvánosságra kerültek, némi hezitálás után bocsánatot kért miattuk: „Bocsánatot kérek 15 évvel ezelőtt elkövetett ostoba social media-kommentjeimért, és azért a kárért és haragért, amit azok értelemszerűen okoztak.”²⁹⁵

Vilhelm Junnilát annak tudatában nevezték ki 2023 júniusában gazdasági miniszternek, hogy 2019 augusztusában a fő szónoka volt a Nacionalisták Koalíciója nevű ernyőszervezet egyik rendezvényének, melyen számos finn neonáci személy is részt vett, és amely rendezvény lövészversenyén az akkori finn kormány tagjai voltak a célpontok.²⁹⁶ A kinevezése után 10 nappal azonban le kellett mondania, amikor kiderült, hogy a választási kampányban gratulált egy párttársának a 88-as képviselőjelölti számához, ami egy ismert neonáci szimbólum, és a „Heil Hitler”-re utal. A félreértések elkerülése végett Junnila meg is jegyezte, hogy „a 88 a két H betűre utal”.²⁹⁷

²⁹² Anna Hagwall utesluts ur Sverigedemokraterna. <https://www.sverigesradio.se/artikel/6580094>

²⁹³ Baas, David – Rogvall, Filippa: 14 SD-politiker lämnar – often nazistavslöjanden. <https://www.expressen.se/nyheter/fjorton-sd-politiker-lamnar-often-nazistavslöjanden/>

²⁹⁴ Mac Dougall, David: Racism and rape fantasies: The PR headache facing Finland's new right-wing government. <https://www.euronews.com/2023/06/20/racism-and-rape-fantasies-the-pr-headache-facing-finlands-new-right-wing-government>

²⁹⁵ Henley, Jon: Finnish far-right finance minister accused of racist online comments. <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/11/finnish-far-right-finance-minister-riikka-purra-accused-of-racist-online-comments>

²⁹⁶ Mac Dougall, David: Racism and rape fantasies: The PR headache facing Finland's new right-wing government. <https://www.euronews.com/2023/06/20/racism-and-rape-fantasies-the-pr-headache-facing-finlands-new-right-wing-government>

²⁹⁷ Kauranen, Anne: Finnish nationalist minister resigns over Nazi references.

XV. A pártvezetők személyes élete

Ebben a rövid fejezetben csupán két dologra térek ki.

Egyrészt, miközben a tárgyalt pártok számára az ideális családmódel az ún. nukleáris család (első házasságban élő heteroszexuális pár saját gyermekekkel), a pártvezetők nagy része nem ilyen családban él. Sőt, több homoszexuális is van (volt) közöttük: Jörg Haider, Alice Weidel, Florian Philippot (az RN stratégiai alelnöke 2012-2017 között), Sebastian Chenu (2022-2024 között a francia nemzetgyűlés alelnöke). Giorgia Meloni soha nem volt férjénél, egykori élettársától született kislányát egyedül neveli; Matteo Salvini a 4. párkapcsolatában él, jelenlegi párja 20 évvel fiatalabb; Alexander Gauland és Frauke Petry egyaránt elvált, utóbbi 4 gyermekének apjától; Marine Le Pennek eddig két férje és egy élettársa volt, az első férjétől született 3 gyermeke; Morten Messerschmidt 2016 óta egy 22 évvel idősebb nővel él, közös gyermekük nincs; Jimmie Akessonnak a volt élettársától van egy fia, akitől 2020-ban különvált, és 2024-ben vett el egy másik nőt; Jussi Halla-ahonak 4, feleségétől való gyermeke mellett van egy házasságon kívül született gyermeke is; Geert Wilders második házasságában él, gyermeke nincs.

Másrészt a pártvezetők között meglepően sokan nem rendelkeznek diplomával: Geert Wilders (biztosítási ügynök); Herbert Kickl (megszakított politológia és történelem szak); Heinz-Christian Strache (fogtechnikus); Norbert Hofer (FPÖ-elnök 2019-2021 között, repülőgép-szerelő); Jimmie Akesson (abbahagyta a politológia BA-t); Giorgia Meloni (vendéglátóipari szakközépiskola); Matteo Salvini (megszakított politológia és történelem szak); Tino Chrupalla (szobafestő); Pia Kjaersgaard (DF alapító elnöke 1995-2012, irodai adminisztrátor).

XVI. Összegzés

Látható tehát, hogy a 9 vizsgált szuverenista párt programjában és politizálásában valóban sok közös vonás van, de szép számmal detektálhatóak fontos különbségek is. A lényegét illetően hasonlóan gondolkodnak a nemzetállamok kiemelt szerepéről Európában, a tömeges bevándorlás és a különböző kultúrák (különösen a keresztény és a muszlim) együttélésének veszélyeiről, a közvetlen demokrácia fontosságáról, a rendpártiság hangsúlyozásáról (ugyanakkor a halálbüntetés ellenzéséről), a liberális abortuszszabályozás támogatásáról, az ún. genderideológia elutasításáról, az Izraelhez, a Törökországhoz, és 2022. február 24. előtt (a PS kivételével) az Oroszországhoz való viszonyról. Szintén közös bennük, hogy a hivatalos pártdokumentumok és országos vezető politikusaik szintjén távol tartják magukat minden szélsőséges eszmétől, megnyilatkozástól és szervezettől.

Különböznek ellenben a nézeteik az állam gazdaságban játszott szerepét, a homoszexuálisok házasságát, az aktív eutanáziát, és 2022. február 24-ét követően az Oroszországhoz való viszonyt illetően. Szintén eltérő a keresztény egyházakhoz, valamint alsóbb szinteken a szélsőséges nézetekhez, szervezetekhez való viszonyuk.

Ha ezen pártok programját és politizálását a Fideszével hasonlítjuk össze, közös bennük a nemzetállamokhoz, a bevándorláshoz, a rendhez, a genderideológiához, a liberális abortuszszabályozáshoz és az Izraelhez való viszony. A Fidesszel ellentétben egyöntetűen ellenzik viszont új tagállamok felvételét az Európai Unióba, a közös európai hadsereget, és a két olasz párt kivételével a gazdaságilag fejletlenebb tagállamok támogatását a gazdagabbak által. Az Orbán-kormányok jó viszonyt ápolnak Törökországgal, sőt a két vezető között baráti

a kapcsolat. Szemben a Fidesszel egyik tárgyaló párt sem ostromozza a liberalizmust, és nem nevezi magát illiberálisnak (sőt mint láttuk, többen liberálisnak is tartják magukat).

Irodalomjegyzék

„Ist uns bewusst” – FPÖ-Chef Kickl teilt jetzt aus. <https://www.heute.at/s/ist-uns-bewusst-fpoe-chef-kickl-teilt-jetzt-aus-120089620>

„Zsidóbarát párt” – Le Penre szavazna a legendás nácivadász. <https://neokohn.hu/2024/06/17/zsidobarat-part-le-penre-szavazna-a-legendas-nacivadasz/>

Ablonczy Bálint: „A kereszténység új korszaka kezdődik – és szép lesz, úgy hiszem” <https://www.valaszonline.hu/2019/03/27/chantal-delsol-interju-keresztenyseg/>

AfD will Regenbogenflagge vor öffentlichen Gebäuden verbieten. <https://www.tageblatt.de/Nachrichten/AfD-gegen-Regenbogenflagge-vor-oeffentlichen-Gebaeuden-Kritik-382531.html>

AfD-Chefin Petry: „Höcke ist eine Belastung für die Partei”. <https://jungefreiheit.de/pressemitteilung/2017/frauke-petry-hoecke-ist-eine-belastung-fuer-die-partei/>

Ahren, Raphael: German far-right MP pushes recognition of Jerusalem as Israel’s capital. <https://www.timesofisrael.com/german-far-right-mp-pushes-recognition-of-jerusalem-as-israels-capital/>

Akesson (SD) will „städa upp” i leden. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/akesson-sd-vill-stada-upp-i-leden>

Akesson, Jimmie: Man kan hävda att det pagar ett folkutbyte. <https://www.expressen.se/debatt/man-kan-havda-att-det-pagar-ett-folkutbyte/>

Akesson, Jimmie: SD – ett parti för hbt-personer. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/oRkEdm/sd--ett-parti-for-hbt-personer>

Anna Hagwall utesluts ur Sverigedemokraterna. <https://www.sverigesradio.se/artikel/6580094>

Ashenden, Gavin: What do we know about Giorgia Meloni’s Christian faith? <https://ashenden.org/2022/09/27/does-giorgia-meloni-allow-us-any-encouragement-in-the-re-statement-of-christian-catholic-values/>

Austria’s far-right Freedom Party sets out election programme. <https://www.reuters.com/world/europe/austrias-far-right-freedom-party-sets-out-election-programme-2024-08-21/>

Austria’s far-right lawmakers walk out of Zelenskyy speech. www.aljazeera.com/news/2023/3/30/austria-far-right-lawmakers-walk-out-of-zelenskyy-speech

Austria's parliament legalizes assisted suicide. <https://www.dw.com/en/austrias-parliament-legalizes-assisted-suicide/a-60154513>

Austrian Far-Right Party Signs Cooperation Pact With United Russia. <https://www.rferl.org/a/russia-austria-freedom-party-pact-putins-party/28185013.html>

Baas, David – Rogvall, Filippa: 14 SD-politiker lämnar – often nazistavslöjanden. <https://www.expressen.se/nyheter/fjorton-sd-politiker-lamnar-efter-nazistavslojanden/>

Bassist, Rina: Once an ally, Italy's Meloni sours on Israel's Netanyahu, repositions on Gaza. <https://www.al-monitor.com/originals/2024/05/once-ally-italys-meloni-sours-israels-netanyahu-repositions-gaza>

Baumgärtner, Maik – Grozev, Christo – Höfner, Roman – Dobrokhoto, Roman: Secret Messages Document Moscow Contacts with Staffer of Far-Right AfD. <https://www.spiegel.de/international/germany/germany-secret-messages-document-moscow-contacts-with-staffer-of-far-right-afd-a-0040e526-39d7-4f22-8bc1-6772bc2d840a>

Benakis, Theodoros: White supremacist Sweden Democrats meet Israeli minister in Knesset. <https://www.europeaninterest.eu/white-supremacist-sweden-democrats-meet-israeli-minister-in-knesset/>

Ben-Ghiat, Ruth: The Return of Fascism in Italy. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2022/09/giorgia-meloni-italy-election-fascism-mussolini/671515/>

Bensmann, Marcus – von Daniels, Justus – Dowideit, Anette – Peters, Jean – Keller, Gabriela: Secret plan against Germany. <https://correctiv.org/en/latest-stories/2024/01/15/secret-plan-against-germany/>

Berizzi, Paolo: Neofascismo, ad Ascoli Piceno Fratelli d'Italia celebra la marcia su Roma con una cena-evento. https://www.repubblica.it/cronaca/2019/10/29/news/ascoli_piceno_fratelli_d_italia_celebra_la_marcia_su_roma_con_una_cena-evento-239804927/

Berni, Francesco - Söndel-Cedarmas, Joanna (szerk.): The Right Wing Critique of Europe. Routledge, London, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003226123>

Bertha László: Wilders: „Kívánom, hogy több olyan bátor politikus legyen Európában, mint Orbán Viktor” <https://archivum.888.hu/big-pikcsor/wilders-kivanom-hogy-tobb-olyan-bator-politikus-legyen-europaban-mint-orban-viktor-4132576/>

Bolin, Niklas: The repercussions of the Russian Invasion of Ukraine on the populist Radical Right in Sweden. In Ivaldi, Gilles – Zankina, Emilia (ed.): The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe. European Center for Populism Studies, Brüssel, 2023.

Bollinger, Alex: Marjorie Taylor Greene loves Italy's new fascist prime minister. But she can't spell her name. www.lgbtqnation.com/2022/09/marjorie-taylor-greene-loves-italys-new-fascist-prime-minister-cant-spell-name

Bozzay Balázs: Salvini: Meg kell állítani a törököket Szíriában.

https://index.hu/belfold/2019/10/19/salvini_erdogan_sziria_torok_offenziva_orban/?token=f07a949088328373fe8b861be500eb2e

Bracke, Sarah – Hernandez Aguilar, Luis Manuel (szerk.): The Politics of Replacement Demographic Fears, Conspiracy Theories and Race Wars. Routledge, Abingdon, 2023. <https://doi.org/10.4324/9781003305927>

Brandel, Tobias: Sverigedemokraterna portade pa Pride. <https://www.svd.se/a/9a5836aa-9ca2-370c-bed5-cc103934b4fe/sverigedemokraterna-portade-pa-pride>

Camus, Renaud: La Grand Remplacement. David Reinharc Éditions, Párizs, 2011.

Cancel process for Turkey's EU accession – Salvini. https://www.ansa.it/english/news/2019/04/08/cancel-process-for-turkeys-eu-accession-salvini_6eedbd43-c1b7-42c0-90ee-eeffa0048720.html

Cangemi, Annalisa: Giorgia Meloni: „C’è un piano per destrutturare la nostra società attraverso i migranti”. <https://www.fanpage.it/politica/giorgia-meloni-ce-un-piano-per-destrutturare-la-nostra-societa-attraverso-i-migranti/>

Cederholm, Stina – Nilsson, Lukas: Utvecklat mina värderingar om samkönad adoption. <https://www.svd.se/a/EonM0o/utvecklat-mina-varderingar-om-samkonad-adoption>

Chalk, Will: Why gay French men are voting far right? <https://www.bbc.com/news/newsbeat-39641822>

Chiappa, Claudia: Denmark relaxes abortion law. <https://www.politico.eu/article/denmark-relaxes-50-year-old-abortion-laws/>

Chrisafis, Angelique: European far right hails Brexit vote. <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/24/european-far-right-hails-britains-brexit-vote-marine-le-pen>

Chrisafis, Angelique: France's Front National plunged into family feud over Holocaust remarks. <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/08/frances-front-national-plunged-into-family-feud-over-holocaust-remarks>

Christian Democrats support controversial move to expand abortion in Sweden. <https://cne.news/article/2748-christian-democrats-support-controversial-move-to-expand-abortion-rights-in-sweden>

Cioffi, Arianna: Meloni: „Teorie gender attaccano l’identità delle donne e il ruolo materno” <https://www.dire.it/13-05-2022/734410-meloni-teorie-gender-attaccano-lidentita-delle-donne-e-il-ruolo-materno/>

Cohen, Shirit Aviton: Seizing on pro-Israel stance, Likud poised to move closer to far-Right parties in Europe. <https://www.israelhayom.com/2023/06/12/seizing-on-pro-israel-stance-likud-poised-to-mover-closer-to-far-right-parties-in-europe/>

Coppen, Luke: Why Austrian and German bishops diverge on the far right. <https://www.pillarcatholic.com/p/why-austrian-and-german-bishops-diverge>

Court, Elsa: Dutch far-right leader Wilders against signing security agreement with Ukraine. <https://kyivindependent.com/wilders-against-signing-security-agreement-with-ukraine/>

Court, Elsa: From F-16s to frozen assets: How Dutch far-right's win could impact Ukraine. <https://kyivindependent.com/from-f-16s-to-frozen-assets-how-dutch-far-rights-win-could-impact-ukraine/>

Czinkóczi Sándor: Házkutatást tartottak az AfD képviselőjénél. <https://444.hu/2024/05/16/hazkutatast-tartottak-az-afd-kepviselojenel-akit-orosz-kenopenzek-elfogadasaval-gyanusitottak>

Csesznokov, Edvard: Glava partii „Alternativa dlja Germanii” Alexander Gauland: Szituációja v Donbassze – eto vnutrenneje gyelo Rosszii i Ukraini. <https://www.kp.ru/daily/26951.5/4003938/>

Csurgó Dénes: Alkotmányellenes párttá minősítették Németországban az AfD-t. www.telex.hu/kulfold/2025/05/02/afd-nemetorszag-szelsoseges-part

Das sagen die Parteien zu Abtreibungen. <https://www.puls24.at/news/chronik/parteien-zum-schwangerschaftsabbruch/354373>

De Maio, Giovanna: Matteo Salvini is out but not down. September 4. 2019. <https://www.brookings.edu/articles/matteo-salvini-is-out-but-not-down/>

de Montalivet, Hortense: Présidentielle: Marine Le Pen exclut tout référendum sur la peine de mort. https://www.bfmtv.com/politique/elections/presidentielle/presidentielle-marine-le-pen-exclut-tout-referendum-sur-la-peine-de-mort_AV-202204150277.html

Deal with Putin's party is off, reassures Salvini. <https://decode39.com/8951/deal-with-putins-party-is-off-reassures-salvini/>

Dearden, Lizzie: German AfD politician „attacks Holocaust memorial”. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-afd-bjoern-hoecke-berlin-holocaust-memorial-shame-history-positive-nazi-180-turnaround-a7535306.html>

Delfs, Arne – Crook, Oliver: Scholz's Far-Right Rival Puts Germany's EU Exit on the Ballot. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-19/scholz-s-far-right-rival-puts-germany-s-eu-exit-on-the-ballot>

Dezse Balázs: „Bárcsak Hollandiának is olyan vezetője lenne, mint Orbán Viktor” – interjú Geert Wilders-szel. <https://pestisracok.hu/arcok/2018/01/barcsak-hollandianak-olyan-vezetoje-lenne-mint-orban-viktor-exkluziv-ps-interju-geert-wilders-szel>

Dezső András: Egy titkos orosz kör behálózta a szomszédunkat, de ránk is hatással lehet. <https://telex.hu/kulfold/2024/05/31/titkos-orosz-halozat-ausztria-fpo-marsalek-weiss-ott-titkosszolgalat-kemek-hirszerzes-szabadsagpart-kreml>

Draghi „dictator” remark „total rudeness” says Erdogan.
https://www.ansa.it/english/news/2021/04/14/draghi-dictator-remark-total-rudeness-says-erdogan_a289219f-3345-4bfa-b6de-d588631089ec.html

Dúró József (szerk.): Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában. MCC Alapítvány, Budapest, 2020.

Editorial: French Catholic Church is too cautious in the face of the far right
https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2022/04/20/presidential-2022-a-cautious-french-catholic-church-in-the-face-of-the-far-right_5981113_23.html

Elzer, Christoph: Höcke über Hitler: Es war doch nicht alles schlecht...
<https://www.abendzeitung-muenchen.de/politik/hoecke-ueber-hitler-es-war-doch-nicht-alles-schlecht-art-386965>

Erdogan files criminal complaint against Dutch politician Wilders.
<https://www.reuters.com/article/world/erdogan-files-criminal-complaint-against-dutch-politician-wilders-idUSKBN27C21K/>

Erdogan’s praise of Hamas disgusting says Salvini.
https://www.ansa.it/english/news/politics/2023/10/25/erdogans-praise-of-hamas-disgusting-says-salvini_4466706b-e915-4405-bd5e-283ea2d08798.html

Europe’s anti-immigrant parties are becoming more gay-friendly.
<https://www.economist.com/europe/2018/07/05/europes-anti-immigrant-parties-are-becoming-more-gay-friendly>

Faggionato, Giovanna: Arab states condemn Geert Wilders for push to relocate Palestinians to Jordan. <https://www.politico.eu/article/geert-wilders-netherlands-palestinians-jordan-arab-states-condemn/>

Farrell, Jeff: Swedish politician forced to resign after saying Muslims are „not fully human”.
<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/swedish-politician-muslims-not-completely-human-martin-strid-mohammedan-sverigedemokraterna-a8077521.html>

Farrell, Riley: Migrants in Italy face uncertainty after far-right prime minister’s win.
<https://abcnews.go.com/International/migrants-italy-face-uncertainty-prime-ministers-win/story?id=90916653>

Far-Right Anti-LGBT+ Party Wins Austrian Elections. https://www.out.tv/en_IE/news/far-right-anti-lgbt-party-wins-austrian-elections

Far-right Le Pen backs Macron in quarrel with Turkey.
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/far-right-le-pen-backs-macron-in-quarrel-with-turkey>

Finland set to ease abortion restrictions. <https://yle.fi/a/3-12644380>

Finland’s Prime Minister Sanna Marin concedes election.
<https://edition.cnn.com/2023/04/02/europe/sanna-marin-finland-elections-concedes-intl>

Finnegan, Brian: Italy's Deputy Prime Minister, Matteo Salvini Calls Gay Parents „Unnatural”. <https://gcn.ie/italys-deputy-prime-minister-matteo-salvini-calls-gay-parents-unnatural/>

Finnish Presidential Candidate – Jussi Halla-aho. <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/politics/24824-finnish-presidential-candidate-jussi-halla-aho.html>

Finns Party warns MPs over same-sex marriage support. <https://yle.fi/a/3-9477005>

FPÖ Distances Itself from Friendship Treaty with United Russia. <https://www.vindobona.org/article/fpo-distances-itself-from-friendship-treaty-with-united-russia>

France must disobey EU's human rights court. www.sputnikglobe.com/20200221/france-must-disobey-eus-human-rights-court

Francia virtus: Marine Le Pen alkotmányba foglalná az abortuszhoz való jogot. <https://privatbankar.hu/cikkek/makro/francia-virtus-marie-le-pen-alkotmanyba-foglalna-az-abortuszhoz-valo-jogot.html>

Further uproar over Kickl's statement on the death penalty. <https://www.krone.at/3510655>
G. É.: Váratlan vendég érkezett Ukrajnába, különleges fegyvereket vitt ajándékba. <https://www.economx.hu/kulfold/ukrajna-fegyverek-holland-tamogatas.797483.html>

Gebhart, Martin: Die Identitären: Warum Kickl sich nicht von der „NGO von rechts” abgrenzt. <https://kurier.at/politik/inland/identitaere-kickl-sommergespraech-schnedlitz-martin-sellner-abgrenzung-beschluss/402566162>

German court suspends surveillance of AfD, for now. <https://www.dw.com/en/german-court-suspends-surveillance-of-far-right-afd-for-now/a-56785125>

German far-right AfD leader defends party's stance toward Russia. <https://www.yahoo.com/news/german-far-afd-leader-defends-104502563.html>

German far-right AfD party calls on players to be dropped for Erdogan photos. <https://www.sbs.com.au/news/article/german-far-right-afd-party-calls-on-players-to-be-dropped-for-erdogan-photos/s4x46qanf>

Germany places far-right AfD under surveillance – reports. <https://www.dw.com/en/germany-places-entire-far-right-afd-under-surveillance-reports/a-56757489>

Germany: AfD disputes „remigration” investigative report. <https://www.dw.com/en/germany-afd-disputes-remigration-investigative-report/a-67941758>

Germany: AfD leader rejects arms exports and one-sided support for Israel. <https://rmx.news/article/germany-afd-leader-rejects-arms-exports-and-one-sided-support-for-israel-calls-for-end-to-blanket-islamophobia/>

Giuffrida, Angela: „Gifts for fascist friends”: Mussolini's calendar comeback. <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/27/gifts-for-fascist-friends-mussolinis-calendar-comeback>

Giuffrida, Angela: Scepticism over Giorgia Meloni's claim „fascism is history” in Italian far right. <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/11/scepticism-over-giorgia-melonis-claims-fascism-is-history-in-italian-far-right>

Goury-Laffont, Victor: Le Pen family member heads to Israel for historic first official visit. <https://www.politico.eu/article/le-pen-family-member-heads-to-israel-for-historic-first-official-visit/>

Great Prayer Day abolished by Danish parliament. <https://www.thelocal.dk/20230228/great-prayer-day-abolished-by-danish-parliament>; www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

Gregson, Julie: Abortion in Germany: Preelection push for liberalization. <https://www.dw.com/en/abortion-in-germany-preelection-push-for-liberalization/a-70922840>

Gregson, Julie: Germany's transgender rights law takes effect. <https://www.dw.com/en/germany-new-trans-law-gender-debate-lgbtq-intersex-nonbinary-v3/a-70604185>

Guy, Jack: Italy starts removing lesbian mothers' names from children's birth certificates. <https://edition.cnn.com/2023/07/21/europe/italy-lesbian-couples-birth-certificates-scli-intl>

Halla-aho: Ulkoministeriön „painostusryhmä” ei määrittele Suomen Israel-politiikkaa. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/halla-aho-ulkoministerion-painostusryhma-ei-maarittele-suomen-israel-politiikkaa/8855690>

Hänel, Lisa: AfD's Björn Höcke: Firebrand of the German far right. <https://www.dw.com/en/afds-bj%C3%B6rn-h%C3%B6cke-firebrand-of-the-german-far-right/a-52297134>

Henley, Jon: Finnish far-right finance minister accused of racist online comments. <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/11/finnish-far-right-finance-minister-riikka-purra-accused-of-racist-online-comments>

Hoare, Liam: Erdogan and Austria's Far-Right: Enemies Who Help Each Other. www.newlinesmag.com/reportage/erdogan-and-austrias-far-right-enemies-who-help-each-other

Hockenos, Paul: Germany's Far-Right Party Is Worse Than the Rest of Europe's. <https://foreignpolicy.com/2024/01/26/afd-germany-far-right-populism-radical-europe-remigration-immigrants/>

Hope, Courage and Pride – Framework Coalition Agreement 2024-2028 PVV, VVD, NSC, BBB

I the underdog will beat the odds again says Meloni. https://www.ansa.it/amp/english/news/2022/10/25/cant-waste-time-in-facing-emergencies-meloni-tells-house_9b48d1e6-4bc4-4328-8865-cbbbe4f3dd43.html

Identitäre für Kickl „unterstützenswertes” Projekt. <https://www.derstandard.at/consent/tcf/story/2000127277844/identitaere-fuer-kickl->

unterstuetzenswertes-projekt

Interior Minister denounces right-wing conspiracies, removes past social media posts.
<https://yle.fi/a/74-20039408>

Italy elections: Far-right party sacks candidate for Hitler praise.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-62971802>

Italy far-right leader once hailed Iran, Hezbollah. <https://www.timesofisrael.com/italy-far-right-leader-once-hailed-hezbollah-iran-as-defenders-of-syrian-christians/>

Italy's Meloni portrays herself as strong supporter of Israel, rejects fascist past.
<https://www.timesofisrael.com/italys-meloni-portrays-herself-as-strong-supporter-of-israel-rejects-fascist-past/>

Ivaldi, Gilles – Zankina, Emilia (ed.): The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe. European Center for Populism Studies, Brüsszel, 2023.

Jánosi Dalma: Magánkihallgatáson fogadta a pápa Giorgia Melonit.
www.magyarnemzet.hu/kulfold/2023/01/magankihallgatason-fogadta-a-papa-giorgia-melonit

Johnson, Miles: Matteo Salvini: „Italians would not vote for us if we were extremists”
<https://www.ft.com/content/4344e1bf-6b97-4c3d-a380-8b5d187836ac>

Jones, Dorian: Turkey's Erdogan cosies up to Italy's far-right Prime Minister Giorgia Meloni.
<https://www.rfi.fr/en/podcasts/international-report/20221203-turkey-s-erdogan-cosies-up-to-italy-s-far-right-prime-minister-giorgia-meloni>

Kassam, Ashifa: „This is the normalisation of racism”: apprehension at prospect of election success for Austria's far right. <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/26/this-is-the-normalisation-of-racism-apprehension-at-prospect-of-election-success-for-austrias-far-right>

Kauranen, Anne: Finnish nationalist minister resigns over Nazi references.
<https://www.reuters.com/world/europe/finnish-minister-resigns-over-nazi-references-2023-06-30/>

Kauranen, Anne: Finns Party mastermind defends long-term goal to leave the EU.
<https://www.reuters.com/world/europe/finns-party-mastermind-defends-long-term-goal-exit-eu-2023-08-12/>

Kereki Gergő: A Szabadságpárt agya – Johann Gudenus portréja.
<https://mandiner.hu/kulfold/2018/08/johann-gudenus-portre>

Kilian, Inga: FPÖ faces election victory in Austria – Churches urge responsibility.
<https://english.katholisch.de/artikel/56351-fpoe-faces-election-victory-in-austria-churches-urge-responsibility>

Kiyagan, Askin: Far-right FPÖ victory alarms Turkish community in Austria.
www.aa.com.tr/en/europe/far-right-fpo-victory-alarms-turkish-community-in-austria

Klaus Susiluoto: Oikeus olla leimatunatta rasistiksi, Helsinki, 2009.

Klein, Zvika: Editor's Notes: Embracing Israel's new allies on the European right, despite troubling past. <https://www.jpost.com/opinion/article-806144>

Knight, Ben: German intel: AfD taken over by extremist factions. <https://www.dw.com/en/germany-afd-far-right-conspiracy-theories/a-66396943>

Könyörtelenül korlátozza a béranyaságot Olaszország. <https://infostart.hu/kulfold/2024/10/17/konyortelenul-lekorlatozza-a-beranyasagot-olaszorszag>

Kristof, Peter: Marine Le Pen szélsőjobb politikusa az antiszemitizmus ellen hívja a franciákat. <https://hu.euronews.com/2023/11/08/marine-le-pen-tenyleges-fordulat-vagy-csak-valasztasi-trukk>

Kudors, Andis – Pabriks, Artis (szerk.): The Rise of Populism. University of Latvia Press, Riga, 2017.

Lapidus, Arne – Ölander, Micke: Här bilder nazisterna partiet SD – i Malmö. <https://www.expressen.se/kvallsposten/har-bildar-nazisterna-partiet-sd--i-malmo/>

Lazo, Enrique Anarte: LGBTQ+ Germans fear Elon Musk-backed AfD could reverse rights. <https://www.context.news/socioeconomic-inclusion/lgbtq-germans-fear-elon-musk-backed-afd-could-reverse-rights>

Lee Tomson, Danielle: The Rise of Sweden Democrats: Islam, Populism and the End of Swedish Exceptionalism. In Brookings Institution Press, March 25. 2020. <https://www.brookings.edu/articles/the-rise-of-sweden-democrats-and-the-end-of-swedish-exceptionalism/>

Leimeiszter Barnabás: Mentsük Európából azt, ami még menthető! – Renaud Camus a Mandinernek. <https://mandiner.hu/belfold/2018/03/renaud-camus-interju-europa>

Liso, Oriana: Milano, cancellata la scritta „Basta euro” dal muro della Lega di via Bellerio. https://milano.repubblica.it/cronaca/2018/05/31/news/milano_cancellata_la_scritta_basta_euro_dal_muro_della_lega_di_via_bellerio-197806594/

Littman, Gisele: Eurabia: The Euro-Arab Axis. Fairleigh Dickinson University Press, Teaneck, 2005.

Lynch, Conor: Mussolini's 21st-century clone is leading the far right to victory in Europe. <https://theweek.com/articles/843838/mussolinis-21stcentury-clone-leading-far-right-victory-europe>

Mac Dougall, David: Racism and rape fantasies: The PR headache facing Finland's new right-wing government. <https://www.euronews.com/2023/06/20/racism-and-rape-fantasies-the-pr-headache-facing-finlands-new-right-wing-government>

Madron, Alessandro: Lega, il salto di Salvini. Dai Comunisti padani all'amicizia con l'estrema

destra. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2013/12/15/lega-il-voltafaccia-di-salvini-dai-comunisti-padani-allamicizia-con-lestrema-destra-ue/813511/>

Mari, Laura: Anniversario morte di Almirante, Meloni: „Grande politico e patriota”. https://www.repubblica.it/politica/2020/05/22/news/anniversario_morte_di_almirante_meloni_grande_politico_e_patriota_sui_social_e_rivolta_firmo_le_leggi_razziali_-257375545/

Marine Le Pen: EU has more to lose on Brexit, but I don't want Frexit. <https://www.euronews.com/2020/02/06/marine-le-pen-eu-has-more-to-lose-on-brexit-but-i-don-t-want-frexit>

Matteo Salvini's Catholic problem. <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-italy-don-antonio-rizzolo-catholic-establishment-sides-with-humanity-over-salvini/>

Maurer Kristóf: Izrael felveszi a kapcsolatot több szélsőjobboldali párttal Európában, az AfD nincs köztük. <https://hu.euronews.com/2025/02/24/izrael-kapcsolatfelvetel-vox-le-pen-szelsojobb-afd-fpo>

Meacci, Ludovica: Italy's Right Is Torn on Ukraine but United on China. Italy's Right Is Torn on Ukraine but United on China. <https://foreignpolicy.com/2022/09/27/italy-china-russia-right/>

Megszólalt Putin egykori csodálója. <https://www.portfolio.hu/global/20230414/megszolalt-putyin-egykori-csodalója-elmondta-mihez-vezethet-ukrajna-gyozelme-609192>

Meisner, Matthias: Unter Rassisten: So diskutieren AfD-Politiker im Netz. <https://www.tagesspiegel.de/politik/unter-rassisten-so-diskutieren-afd-politiker-im-netz-5804812.html>

Meloni: Italy imposed full arms embargo on Israel over Gaza ground op. <https://www.jns.org/meloni-italy-imposed-full-arms-embargo-on-israel-over-gaza-ground-op/>

Mixed reactions abroad to Meloni winning Italian elections. <https://www.france24.com/en/europe/20220926-mixed-reactions-in-europe-to-meloni-winning-italian-elections>

Mortimer, Gavin: Euthanasie in France: President Macron's strategy on assisted dying may well backfire www.thecatholicherald.com/euthanasia-in-france-president-macrons-strategy-on-assisted-dying-may-well-backfire

Mortimer, Gavin: Why France's Catholics are turning to Marine Le Pen. <https://thecatholicherald.com/article/as-in-us-cultural-dissatisfaction-in-france-driving-voters-with-catholics-turning-to-marine-le-pen>

Mussolinitől idézhetett Matteo Salvini. www.mandiner.hu/kulfold/2018/07/mussolinitol-idezhetett-matteo-salvini

Nationalist AfD calls for a normal Germany. <https://www.dw.com/en/far-right-afd-calls-for-normal-germany-at-conference/a-57156531>

Németh Árpád: „Tervei Franciaországra és Európára nézve is veszélyesek” - portré Marine Le

Penről <https://hu.euronews.com/2024/06/28/marine-le-pen-portre>

Neubert, Kjeld – Alipour, Nick: Germany's far right gamble: Alice for Deutschland? <https://www.euractiv.com/section/politics/news/germanys-far-right-gamble-alice-for-deutschland/>

Nijhuis, Chris – Verbeek, Bertjan – Zaslove, Andrej: Disagreement among populists in the Netherlands: The diverging rhetorical and policy positions of Dutch populist Radical Right parties following Russia's invasion of Ukraine. In *Populism Studies*, 4 March 2023.

NR-Wahl: So stehen die Parteien zur Gaza-Waffenruhe. <https://www.puls24.at/news/politik/nr-wahl-nicht-alle-parteien-fuer-sofortige-gaza-waffenruhe/353173>

Oltermann, Philip: AfD politician threatens journalist after Hitler comparison. <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/16/afd-politician-threatens-journalist-hitler-comparison-bjorn-hocke>

Óry Mariann: Soros-botránytól hangos Franciaország. <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200223-soros-botranytol-hangos-franciaorszag>

Paternoster, Tamsin: Germany's far-right AfD chief pushes back on Nazi claims in chat with Elon Musk on X. <https://www.euronews.com/my-europe/2025/01/09/elon-musk-and-germanys-far-right-chief-host-online-chat-the-eu-warns-could-be-illegal>

Peer, Wouter: Wilders haalt uit naar slappe Yesilgöz vanwege anti-Israelprotest. <https://www.ad.nl/politiek/wilders-haalt-uit-naar-slappe-yesilgoz-vanwege-anti-israelprotest-vlaggen-en-leuzen-verbieden~af4ea2be/>

Pfeifer, Hans: Russia's best friends in Germany: AfD and BSW. <https://www.dw.com/en/russias-best-friends-in-germany-afd-and-bsw/a-70072663>

Pittelkow, Sebastian: Meuthen verlässt die AfD. <https://www.tagesschau.de/investigativ/ndr-wdr/afd-vorsitz-meuthen-101.html>

Profile: Who is Giorgia Meloni, Italy's new prime minister? <https://www.thelocal.it/20220824/profile-who-is-giorgia-meloni-italys-likely-next-prime-minister>

Putin's party signs deal with Italy's far-right Lega Nord. <https://www.ft.com/content/0d33d22c-0280-11e7-ace0-1ce02ef0def9>

Quando Vladimir Putin era „un dono del signore”. <https://lespresso.it/c/politica/2022/2/25/quando-vladimir-putin-era-un-dono-del-signore-dieci-anni-di-dichiarazioni-damore-dei-nostri-politici/38249>

Quensel, Anna-Sofia: SD: „Kyrkan ska missionera i invandrartäta omraden” <https://expo.se/nyhet/sd-kyrkan-ska-missionera-i-invandrartata-omraden/>

Relations good with Meloni govt says Italian Church. <https://www.ansa.it/english/news/politics/2024/02/01/relations-good-with-meloni-govt-says->

italian-church_6a4f3772-45a9-42c4-8f57-ce1c567ae8ba.html

Rinke, Andreas: German spy agency ranks youth group of far-right AfD „extremist”. <https://www.reuters.com/world/europe/german-spy-agency-ranks-youth-group-far-right-afd-extremist-2023-04-26/>

Rojtman-Guiraud, Benjamin: Unmarred by Russia spying scandal, Austria’s far-right expected to cruise to victory in European election. <https://theconversation.com/unmarred-by-russian-spying-scandal-austrias-far-right-expected-to-cruise-to-victory-in-european-elections-231464>

Rónay Tamás: Már Le Pen pártja sem Putyin barátja. www.nepszava.hu/franciaorszag-szelsojobb-nemzeti-tomorules-jordan-bardella-oroszorszag-tavolodas

Rónay Tamás: Nem örül a Vatikán Meloni győzelmének. www.nepszava.hu/meloni-olaszorszag-ferenc-papa

Russians vote for Putin must be accepted, Italy’s Salvini says. <https://www.reuters.com/world/europe/russians-vote-putin-must-be-accepted-italys-salvini-says-2024-03-18/>

Rydgren, Jens: From Tax Populism to Ethnic Nationalism: Radical Right-wing Populism in Sweden. Berghahn Books, Oxford, 2006. <https://doi.org/10.1515/9781800735484>

Salvini criticised for using catholic symbols at rally. <https://www.americamagazine.org/politics-society/2019/05/20/italys-catholic-establishment-faults-salvini-using-rosary-political/>

Salvini offers anti-gay general slot on EP election list. https://www.ansa.it/english/news/politics/2024/01/09/salvini-offers-anti-gay-general-slot-on-ep-election-list_fd415cb2-9375-415c-9e8f-7586eb1bc34a.html

Samuel, Henry: Marine Le Pen: „I would hold a referendum on reinstating the death penalty” <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/04/14/marine-le-pen-would-hold-referendum-reinstating-death-penalty/>

Sapin, Charles: Le Rassemblement national abandonne définitivement la sortie de l’euro. <https://www.lefigaro.fr/politique/2019/01/16/01002-20190116ARTFIG00326-le-rn-abandonne-la-sortie-de-l-euro.php>

Schmidt, Martin – Kehlbach, Christoph: Ein bitteres Urteil für die AfD. <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/afd-urteil-muenster-ovg-analyse-100.html>

Scholz’s Far-Right Rival Puts Germany’s EU Exit on the Ballot. www.bloomberg.com/news/articles/2024-12-19

Schultheis, Emily: Austria legalizes same sex marriage. <https://www.politico.eu/article/austria-gay-marriage-legalizes-same-sex/>

Schuster: AfD und BSW sind gefährlich. <https://www.evangelisch.de/inhalte/236948/07-12-2024/schuster-afd-und-bsw-sind-gefaehrlich>

Semonsen, Robert: George Soros Son Congratulate Macron.
<https://europeanconservative.com/articles/news/george-soros-son-congratulates-macron-great-day-for-france-ukraine-and-europe/>

Siegel, Scott: Friend or Foe? The LGBT Community in the Eyes of Right-Wing Populism.
www.europenowjournal.org/2017/07/05/friend-or-foe-the-lgbt-community-in-the-eyes-of-right-wing-populism

SL: A németországi zsidó szavazók pártja szeretne lenni az AfD. <https://hu.euronews.com/my-europe/2025/02/21/politico-nemetorszagi-zido-szavazok-afd-antiszemizmus>

Sources: LGBT issues not progressing under Finns Party minister. <https://yle.fi/a/74-20103830>

Stavrou, David: Israel's Ambassador to Sweden Rejects Far-right – and Stirs Political Storm.
<https://www.haaretz.com/world-news/europe/2021-10-28/ty-article/.premium/israels-ambassador-to-sweden-rejects-far-right-and-stirs-political-storm/0000017f-dc90-db22-a17f-fcb1bc000000>

Stengard, Mikael: Hat-attacken mot Sveriges homosexuella.
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/11nya9/hat-attacken-mot-sveriges-homosexuella>

Stille, Alexander: The shapeshifter: who is the real Giorgia Meloni?
<https://www.theguardian.com/world/2024/sep/19/shapeshifter-who-is-the-real-giorgia-meloni-italy-prime-minister>

Strack, Christoph: Germany's Catholic Church speaks out against far right.
<https://www.dw.com/en/germanys-catholic-church-speaks-out-against-far-right/a-68352341>

Sulzbacher, Markus: Die Geschichte des Begriffs „Volkskanzler“: von Hitler bis Kickl.
<https://www.derstandard.at/consent/tcf/story/3000000197679/die-geschichte-des-begriffs-volkskanzler-von-hitler-bis-kickl>

Sweden open to investigating euthanasia. <https://cne.news/article/456-sweden-open-to-investigating-euthanasia>

Swedish parties withdraw from leadership people's church. <https://cne.news/article/1594-swedish-parties-withdraw-from-leadership-people-s-church>

Takács Lili: A Fidesz Ukrajna-politikáját hányingert keltőnek nevező Finnek Pártja nem szállt fel a jobboldali úthengerre. <https://444.hu/2024/06/10/a-fidesz-ukrajna-politikajat-hanyingert-keltonek-nevezo-finnek-partja-nem-szallt-fel-a-jobboldali-uthengerre>

te Slaa, Robin: Is Wilders een fascist? Uitgeverij Boom, Meppel, 2012.

Tharoor, Ishaan: The mainstreaming of the West's far right is complete.
<https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/27/mainstreaming-west-s-far-right-is-complete/>

Tondo, Lorenzo: „Disgraceful”: Italy's senate votes down anti-homophobic violence bill.
<https://www.theguardian.com/world/2021/oct/27/italy-senate-votes-down-anti-homophobic->

violence-bill

Torrisi, Claudia: Whats at stake for women in Italy's political crisis. <https://www.opendemocracy.net/en/5050/whats-at-stake-for-women-in-italys-political-crisis/>

Traynor, Ian: I don't hate Muslims. I hate Islam, says Holland's rising political star. www.theguardian.com/world/2008/feb/17/netherlands.islam.

Treeck, Johanna: Germany's AfD threatens law suit over gay marriage. <https://www.politico.eu/article/germanys-afd-threatens-law-suit-over-gay-marriage/>

Turkey's Erdogan says Le Pen's defeat in French election „a win”. https://www.newvision.co.ug/category/world/turkeys-erdogan-says-le-pens-defeat-in-french-NV_132799

Ukraine-Konflikt: Kickl gegen Russland-Sanktionen. <https://www.krone.at/2634742>

van Houwelingen, Karlijn: Wilders eregast op „homofeestje” van Trump. <https://www.ad.nl/buitenland/wilders-eregast-op-homofeestje-van-trump~a98880b4/>

van Straaten, Floris: Verhuizing Nederlandse ambassade naar Jeruzalem kan nog heel lang duren. <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/05/17/verhuizing-nederlandse-ambassade-naar-jeruzalem-kan-nog-heel-lang-duren-a4199262>

van Teeffelen, Gert: Wilders schokt pers in Londen. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wilders-schokt-pers-in-londen~b515db95/>

Verfassungsschutz darf AfD als „Verdachtsfall” beobachten. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/verfassungsschutz-darf-afd-als-verdachtsfall-beobachten-a-b4061d12-da2c-4e6c-ba24-956c837eaf53>

Vergara, Daniel: „Han legitimerar antisemitism” – Björn Söder far kritik för utspel om Soros. <https://expo.se/nyhet/han-legitimerar-antisemitism-bjorn-soder-far-kritik-for-utspelet-om-soros/>

Vescio, Alessandra: „I'm scared that the rights we have today will be under attack” <https://www.opendemocracy.net/en/5050/italy-far-right-general-election-meloni-brothers-of-italy/>

von Petzold, Pauline: Far-right ID group expels Alternative for Germany. <https://www.politico.eu/article/far-right-identity-and-democracy-group-expels-alternative-for-germany/>

Wakefield, Lily: Emmanuel Macron defeats Marine Le Pen in French election – but far-right threat remains. <https://www.thepinknews.com/2022/04/25/emmanuel-macron-marine-le-pen-france-election-lgbt/>

Weidenbach, Vera: How the Israel-Gaza War Divided Germany's Far-right AfD Party. <https://www.haaretz.com/world-news/europe/2024-11-26/ty-article/.premium/how-the-israel-gaza-war-has-divided-germanys-far-right-afd-party/00000193-63d7-db85-a593-67df42400000>

Wilders wants to „erode” the EU’s power from within, but won’t press for nexit.
<https://nltimes.nl/2024/04/08/wilders-wants-erode-eus-power-within-wont-press-nexit>

Wilders wint verkiezingen. Welke LGBT+- opvattingen heeft hij?
<https://www.out.tv/nieuws/wilders-wint-verkiezingen-welke-lgbt-opvattingen-heeft-hij>

Wilders: voorlichting over lgbt+ op scholen is „woke-dictatuur”
<https://www.out.tv/nieuws/wilders-voorlichting-over-lgbt-op-scholen-is-woke-dictatuur>

Wingborg, Mats: Synen pa Ryssland en akilleshäl för SD.
<https://www.dagensarena.se/opinion/synen-pa-ryssland-en-akilleshal-sd/>

afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf

www.afd.de/partei

www.afdbundestag.de/weidel-gauland-erdogan-darf-derzeit-keinen-staatsempfang-in-deutschland-bekommen

<https://blogit.perussuomalaiset.fi/>

www.danskfolkeparti.dk/vores-politik

https://www.sd.se/wp-content/uploads/2022/07/eu-valplattform-2019_final.pdf

https://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/Bund/Dokumente/NRW2024/Wahlprogramm_A4_Langversion_oS_web.pdf

www.fratelli-italia.it/programma

www.giorgiameloni.it/2015/06/24/meloni-al-ministro-giannini-la-teoria-del-gender-non-e-lotta-alla-discriminazione

www.legaonline.it

www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2023/01/TalousOhjelmalso_final-01_2023.pdf

www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2023/01/TalousOhjelmalso_final-01_2023.pdf

www.perussuomalaiset.fi/wp-content/eduskuntavaaliohjelm

<https://www.pvv.nl/images/2023/PVV-Verkiezingsprogramma-2023.pdf>

<https://www.pvv.nl/verkiezingsprogramma.html>

<https://rassemblementnational.fr/22-mesures>

<https://rassemblementnational.fr/documents/202406-programme>

<https://www.sd.se/vad-vi-vill/>

www.sd.se/var-politik/jamstalldhetspolitik

x.com/Halla-aho/status

x.com/MrMesserschmidt/status

Zapperi, Cesare: Un Paese liberal-conservatore, la famiglia e il sì all'Europa: il manifesto di governo della Lega. https://www.corriere.it/politica/22_settembre_03/paese-liberal-conservatore-famiglia-si-all-europa-manifesto-governo-lega-30cd0688-2bc2-11ed-b268-2b12bb5640dc.shtml

Prugberger Tamás¹

A jogforrás és a jogi norma dogmatikai elemeinek tartalma és kifejtése az összefüggések tükrében²

Absztrakt

A tanulmány a jogforrással és annak tartalmával, a jogi normával foglalkozik, amelynek két típusa van. Az egyik az általános norma, vagyis a jogszabály, a másik pedig az eseti norma. Az általános normát alaki jogforrásként jogalkotásra hivatott hatóságok bocsájtják ki, míg az eseti normát jogalkalmazó közigazgatási hatóságok és bíróságok alkotják meg. A jogszabályok a társadalom széles köreire nézve tartalmazznak általános jogi normákat, amelyeket eseti ügyekben, határozatokban és ítéletekben kisszámú ügyfélre jogalkalmazó hatóságok és bíróságok alkalmaznak. Ezt követően a szerző kimutatja, hogy mindkét típusú normának van preambuluma, rendelkező része, amelyeket egyenként elemez.

Kulcsszavak: általános és eseti norma, bírósági ítélet, határozat, jogforrás, közigazgatási, preambulum, rendelkező rész, szankció.

Der Inhalt der dogmatischen Elemente der Rechtsquellen und der Rechtsnormen und deren Analyse im Spiegel der Zusammenhänge

Abstrakt

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Rechtsquelle und deren Inhalt, mit der Rechtsnorm, die verfügt zwei Typen. Eine ist die allgemeine Norm, die Rechtsregelung und die andere ist die örtliche, oder gerichtliche Entscheidung. Die allgemeine Norm ist als Rechtsquelle von solchen Behörden herausgegeben, die berächtigt sind Rechtsregelungen zu verfassen. Die einzelne staatliche Entscheidungen, also die konkret Normen sind am meisten durch die Verwaltungsbehörden und Gerichte veröffentlichen. Die Rechtsregelungen enthalten Rechtsbefehlen für die breitere Gesellschaftskreise, die von den Verwaltungsbehörden und den Gerichten angewendet werden. Der Autor stellt das Struktur der Rechtsregelung nach der Behandlung dieser Problemen dar, und beschäftigt sich mit den Elementen der Rechtsregelung. So erörtert der Autor ausführlich das Preambulum, den Befehlungsteil und am Ende die Sanktion.

Schlusswörter: Allgemeine und einzelne Norm, Anordnung, Anordnungsteil, gerichtliches Urteil, Preambulum, Rechtsnachteil, Sanktion, Rechtsquelle, Verwaltungsbefehl.

I. A jogi norma jellege és leglényegesebb általános vonásai

E témakörben elsődlegesen a norma fogalmát kívánjuk tisztázni. A norma olyan általános zsinórmérték, amelyet azoknak, akiknek szól, vagy akiket érint, követniük kell. A jogi norma lapja az erkölcsi norma. Mindkettő kialakulása a társadalmi gyakorlaton nyugszik. Az egyéni érdekeknek és a mindenkori közösségi vezetésnek az egyéni és a csoport érdekekkel való összhangba hozatalával valamint a természetfeletti jelenségektől való félelemtől színezve

¹ Professor emeritus Miskolci Egyetem.

² DOI szám: 10.59558/jesz.2025.2.80

alakult ki. Az azonos típusú eseti viták az ellenérdekű felek által felkért bírák eseti döntései alapján kialakult a szokás, ami jogforrássá vált, és az abban foglalt követendő előírás a kialakult szokáson nyugodott. Mindezt figyelembe véve kétféle norma ismeretes.³ Az egyik az *általános norma*, amelyet egy társadalmi körhöz tartozó valamennyi jogalanynak, természetes és jogi személynek követnie kell, és ezt, ha az adott körhöz tartozó jogalanyok közül valaki megsérti, akkor a hatóság olyan eseti normává alakult hatósági határozattal, amely a megsértő jogalannyal szemben egyedileg normatív, vagyis állami úton végrehajtható határozattal valamilyen jogkövetkezményt, szankciót alkalmaz. Az *eseti norma*, másként megfogalmazva a normatív aktus a jogsértő jogalanyt többnyire a jogsértő állapot megszüntetésére, az eredeti állapot helyreállítására, a kár felszámolására vagy megtérítésére kötelezi. Ha pedig a jogsértés a társadalom szélesebb köreire is veszélyes, a joghátrány megtorlás jellegűvé válhat. Ilyen a közigazgatási bírság és a büntetőjogi büntetés. *Az általános jogalkotási normatív szabály ilyen módon a jogalkalmazás szintjén eseti normává válik, amely közigazgatási határozatban vagy bírósági ítéletben ölt testet.* Ami a bírósági ítéletet illeti, arra a büntető törvénykönyvben felsorolt súlyos bűncselekmények valamelyikének elkövetése esetében állami intézkedésből eredően hivatalból, közvádra indul meg az eljárás. Ezzel szemben a társadalomra kevésbé veszélyes bűntettek esetében az ún. „civilisztika” körébe tartozó polgári jogi, gazdasági jogi, munka- és szociális jogi ügyekhez hasonlóan petícióra, vagyis keresethez hasonló magánvádnak elnevezett eljárás során kérelemre indul meg az eljárás, ahol bírósági ítélettel keletkezik eseti norma, amelybe foglaltakat az érintettek végrehajtani jogosultak, illetve kötelezettek aszerint, hogy mit tartalmaz az ítélet. Hasonló a helyzet a közigazgatásban is. Közigazgatási tartalmú általános norma alapján hivatalból és/vagy kérelemre indul meg a közigazgatási eljárás, ahol a hatóság által meghozott döntés képezi az eseti normát. Állami úton keletkező jogi norma ennél fogva lehet széles körre kiterjedő általános jogi norma, vagyis jogszabály, és lehet egyedi állami határozattal létrejövő egyedi jogalanyt vagy szűkebb, esetleg tágabb jogalanyi csoportot érintő jogi norma. Bár az állami jogforrásból adódó norma jogkövetkezménye többnyire joghátrány, mivel rendelkezés megsértésének a következménye. Adódik azonban olyan helyzet is, amikor a jogalany anélkül, hogy arra kötelezve lenne, valamilyen veszélyt elhárít vagy megsértett jogszerű helyzetet helyreállít. Ilyen esetben a jogkövetkezmény jogelőny lehet. A közigazgatási határozatban és a bírósági ítéletben negatív jellegű jogkövetkezmény, vagyis joghátrány a kérelem elutasítása, vagyis a marasztalás, a bírság és a büntetékiszabás, míg pozitív jogkövetkezmény a hatósághoz felterjesztett kérelem, valamint a bírósági kereseti kérelem vagy az ellenkérelem teljesítése.

A tartalmából eredően jogi norma az is, amit a felek a szűkebb- és a tágabb értelemben vett „civilisztika” körében egymással megegyezve, kölcsönös akarat-megegyezéssel *szerződésként* kötnek meg. Két fél között megkötött egyedi szerződés a feleket kötelező jogi normát tartalmaz, míg a társasági szerződés egy szűkebb vagy tágabb csoportra vonatkozóan tartalmaz jogi normát. A polgári jogi társasági szerződésnél komolyabb norma az, amellyel a jogi személyek szabályozzák belső viszonyaikat és működésüket, mert eltávolodik a szerződéstől és közelít a jogszabályhoz. A jogi személyek alapszabályához és más belső szabályzataihoz hasonlóan ilyenként minősíthetők még a szakszervezetek és a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek között létesülő, sokszor országos kiterjedésű kollektív szerződések, amelyekhez nem egy esetben az állam is csatlakozik. Ugyanakkor egyre több az olyan gazdaságirányító és gazdaságtámogatási közszolgáltatási szerződés, amelyeket az állam a gazdaság szereplőivel, az országos gazdaságvitelre kiható termelő, kereskedelmi és szolgáltató vállalatokkal köt meg az ipar, a mezőgazdaság és a lakossági ellátás tekintetében. Ennél fogva

³ Ld. Maine Sumner, Henrik: A jog őskora. (ford. és jegyzetekkel kieg. Pulszky Ágost), Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1875, I-III.V. VIII-IX. fejezetek. Fustel de Coulanges: Az ókori község. (ford. Bartal Antal), MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1893, 1, könyv I-IV. fejezetek, 2. könyv I-III. és X-XIII. fejezetek.

van átjárás az állami jogszabályi normatívából a szerződési normatívába és a szerződésből a hatósági irányába. Ilyen helyzet áll fenn akkor, amikor a gazdasági szféra közigazgatási szerződéssel elfogadja az állami akaratot, amelyért cserébe az államtól az elfogadó cég pénzügyi előnyt, támogatást kap.⁴ E közigazgatási közszolgálati, valamint munka- és szociális jogi kollektív (tarifa)szerződések súlyát jelentősen befolyásolja, hogy milyen szinten, azaz országos, területi vagy települési szinten kötik meg őket. Ez egybe cseng a jogforráshierarchiával. Az ún. „alaki jogforrás”, vagyis, hogy milyen szintű és tekintélyű hatóság bocsájtja ki a jogi normát, a jogszabályt, az eseti jogi normát jelentő határozatot vagy ítéletet, valamint, hogy milyen szinten kötik meg a közigazgatási, valamint a munka- és szociális jogi kollektív szerződést, jelentősen kihat az alaki jogforrás által kiadott „anyagi jogforrás” erejére, vagyis a jogkövetésre.

Ez a kérdés jogelméleti szinten szükségszerűen előhozza a jogi norma alulról felfelé történő megközelítésének a tanát, amelynél a jogalkalmazás és a jogkövetés, valamint a jogállamiság szempontjából a törvény és a jogi tartalom rendszerbe foglalását jelentő törvénykönyv áll középpontban. A törvény és a törvénykönyv országos kiterjedésre általában egy jogág vagy jogterület egészét vagy részintézményét fogja át, míg a törvényi szintű jogforrások felett a valamennyi jogágra kiterjedő alaptörvény, illetve az alkotmány áll, amely a közjog és a magánjog, valamint a kettő közötti vegyes szakjog területét fogja át. Az emberi társadalom fejlődésével egyre bonyolultabbá vált alapvető erkölcsi és etikai elvekből az individuális érdekek szintéziseként kialakult közérdekek újabb szintézist kialakítva a társadalmat vezető grémium érdekeivel a törzsi „zágákhoz” hasonlóan jelent meg a természetjog értékmérő jelleggel, belőle pedig az egyre bonyolultabb részletező jogi szokásrendszer, a szokásjog, amely az állami intézményrendszer kancellária rendszerű kifejlődésével fokozatosan írott joggá vált. E folyamat nagyon jól nyomon követhető az európai kontinentális jogrendszeren belül Savigny, Jhering, Radbruch és Verdross, valamint mások munkásságán keresztül, amit jól összefoglal az újabb magyar jogelméleti irodalomban Peschka, Varga és Szabadfalvi.⁵ Ez a szemlélet a jogi realitásokból kiindulva az ember veleszületett természetéből és a társadalmi folyamatok szociológiai törvényszerűségeiből, valamint a világegyetem élő- és élettelen elemeiből összetevődő rétegelméletből komplex módon vezeti le a helyes jog értékmérőit, kiterjesztve az egész világegyetemre.⁶

Ugyanakkor jelentkezik ezen a területen egy nagy törés is, mégpedig Hans Kelsen tiszta jogtana részéről, aki teljesen doktriner alapon közelíti meg az alapnorma kérdését. A természetjogot, mint jogon túli, metajurisztikus jelenség létét tagadja. Azt az erkölcs világába helyezi, amit a jog szempontjából irrelevánsnak tart. Kiiktatja a helyes jog szempontjából a

⁴ Az indirekt gazdaságirányítási rendszert legtokéletesebben Franciaország fejlesztette ki, ahol azok a vállalatok, amelyek közigazgatási szerződést kötve az állammal, hajlandók saját gazdasági tevékenységüket a központi tervjavaslattal összeegyeztetni, adókedvezményben és/vagy pénzügyi dotációban részesülnek. Többé-kevésbé e rendszer szerint működik a nyugat-európai országok szociális piacgazdasága. Ld. Sárközy Tamás: A gazdaságirányítás és a vállalatok. Kossuth Kiadó, Budapest, 1979.

⁵ Peschka Vilmos: A modern jogfilozófia alapproblémái. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972, II. fejezet, 108-135. p.; Uő: Max Weber jogszociológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, IV. fejezet (jogi norma kialakulása és jogfejlődése), 97-114. p.; Uő.: A jogszabályok elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 9-33. p.; Uő: Jog és jogfilozófia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (KJK), Budapest, 1980, I. rész, (Kritika és történelem), 36-195. p.; Varga Csaba (szerk.): Antológia a század első felének jogelméleti irodalma köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. Időrendi sorrendiségben a magyar jogelmélet képviselőivel együtt a rájuk hatást gyakorolt külföldi jogdogmatikusokra is lásd: Szabadfalvi József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.; Uő: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014.

⁶ Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata. [Könyvomat] Pécs, 1948. Uő.: Egy realista jogfilozófia alapjai. [Gépirat] Pécs, 1948. In Varga Csaba (szerk.): Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata (előadásvázlat + függelék). Szent István Társulat, Budapest, 2002, 35-47. és 237-241. p.; Hartmann, Nicolai: Teleológiai gondolkodás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

jogszociológiát és a szociálpszichológiát egyaránt. Csak a jog belső inerciájával és a jog szerkezeti elemeinek a jellegével foglalkozik. A „sein” és a „sollen” problémája nála is felmerül, azonban nem hatékonysági, hanem szerkezet-felépítési, logikai értékmérőként, ami összefügg nála azzal, hogy az alapnorma felett értékmérőként nem a modern világ jogeszméi szükségleteinek elemeiből összeálló természetjog, hanem egy joglogikai megközelítésű hipotetikus alapnorma áll.⁷

Nem állt messze ettől, vagyis a tiszta jogtántól a szovjet-orosz jogtudomány által kidolgozott és a II. világháború után a politikai és gazdasági befolyási övezetébe került közép- és kelet-európai államokra rákényszerített szintén tiszta jogtaninak mondható szocialista-kommunista jogelméleti felfogás, amely szerint természetjog nem létezik és úgyszintén a modern államban és jogban a szokásjog sem, csak az az írott tételes jog, amelyet eseti döntéseik során a hatóságok és a bíróságok alkalmaznak deduktív jelleggel az egyes jogesetek eldöntése során. Sem természetjog, sem társadalmilag kialakult szokásjog ma már nem létezik objektív általános jelleggel, csupán individuális jogtudati síkon, ami a tételes jog előírásainak bizonyos ismerete alapján kerül a társadalom tagjainak a tudatába, és ami a meg nem dönthető módon vélelmezett (*praesumptio iuris et de iure*) elhatározásuk szerint a többségnél jogkövetésben, a kisebbségnél elutasításban nyilvánul meg. Ennek megfelelően a jogalanyok vagy követik a tételes jog előírásait, vagy szembe helyezkednek vele, és ez utóbbi esetben az illetékes közigazgatási hatóság vagy bíróság eseti döntést hozva szankciót, azaz a tételes jog által megállapított joghátrányt alkalmazva helyreállítja a megsértett jogi helyzetet.⁸ Mindez egyértelműen arra utal, hogy a szovjet és a közép- és a kelet-európai kommunisztikus szocialista felfogás lényegében ugyanúgy a tiszta jogtani felfogás alapján állt, mint a Hans Kelsen által vallott polgári jogelméleti irányvonal.

Ez által két szélsőséges jogi felfogás létezik a modern jogelméletben ezen a téren. Az egyik, amely alapján részben a társadalmi gyakorlat és az emberi természet által kialakult természetjog ma is felül írhatja a tételes írott jogot, míg a másik a polgári és a szocialista tiszta jogtan.

Mindkettővel szemben azonban létezik egy középutas felfogás, ahol az általános írott jog mellett érvénysülő jogelméleti felfogás szerint a csak természet- és szokásjogi alapon álló jogi szemlélet és jogalkalmazás az ősi tételes jogok megjelenésével, Mózes, Hammurápi, a fáraók, valamint más ókori uralkodók köbe és kiégetett agyagtáblákba véselt törvényei, valamint a királyi időszak vége felé vagy a köztársasággá válás idején a fiatal ókori Római államban megalkotott XII táblás törvénnyel megszűnt a kizárólagos természet- és szokásjogi alapon álló elbírálási szemlélet, ami leszűkítve szubszidiárius, azaz kiegészítő jelleggel maradt meg az általános tételes jogi előírások hézagainak kitöltéseként.⁹ Hozzátehetjük, hogy ez az ókori folyamat ismétlődött meg a népvándorlás korában is, amikor a Római Birodalom területére beköltözött barbár törzsek elhagyva saját szokásjogukat, fokozatosan átvették a római jogot.¹⁰ Ez a kontinentális Európában következetesen valósult meg, ahol a justinianusi tételesjog lett a minta a középkori glosszátorok, posztglosszátorok és kommentátorok részéről, míg az angolszász szigetországban az eseti aktusokon nyugvó joggyakorlat, amely a Római Birodalom fénykorban a római esetjogászok esetmegoldásainak a gyűjteményén, a *Digestán* alapult.¹¹ A legújabb jogfejlődésben a két jelenség között kölcsönös közeledés tapasztalható,

⁷ Kelsen, Hans: Tiszta jogtan. (ford.: Bibó István) (szerk.: Varga Csaba) Bibó István Szakkollégium Kiadása, Budapest, 1988.

⁸ Antalfy György – Samu Mihály – Szabó Imre – Szołtáczy Mihály: Állam és jogelmélet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

⁹ Kiss Géza: Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. [In Pauer Imre (szerk.): Értkezések a társadalmi tudományok köréből. XIV. kötet 3. szám] MTA. II. osztály kiadása, Budapest, 1909, 6-7. p. vagy 124-125 p. [A kisebb oldalszám a szeparátumé, a nagyobb a bekötött kiadásé.]

¹⁰ Ibid. Valamint Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 30-32. p.

¹¹ Kiss: i. m. 17-22./135-139. p.; Pokol: i. m. 30-32. p. Részletesebben Hamza Gábor: Az európai magánjog

ahol az angolszász jogrendszerben egyre több általános „act” azaz normatív aktus, vagyis törvény jelenik meg a „case law” mellett, míg a kontinentális Európában bizonyos fokig szélesedik a szokásjognak is mondott természetjog kisegítő szerepe a bírósági és a közigazgatási döntéshozatalban. Ugyanakkor erre a kisegítő természet- és szokásjogra egyre erőteljesebben hat a jogtudomány, amely a tételes jogot és a jogtudományt is egyre nagyobb mértékben befolyásolja.

Még e helyen indokolt foglalkozni azzal, hogy milyen módon alakuljon a jogalkotás annak érdekében, hogy a hatályba lépő jogszabályt a társadalom többsége – ideértve a természetes személyeken kívül a jogi személyeket is – elfogadja, és ezáltal mind a jogkövetés, mind a közigazgatási, mind pedig a bírói jogalkalmazás, mind pedig az államhatalom gyakorlása sikeres legyen, és megfeleljen a jogállamiság követelményeinek.¹² Hogy ez megvalósuljon, vissza kell nyúlnunk az ókori római remekjogászok által vallott „ius suum cuique tribuere” állásponthoz, vagyis minden jogalany számára biztosítani kell az őt megillető jogot, amit Ulpianust követően Jhering bontott ki, hogy az „őt és a vele szemben álló másikat megilletés” mögött az egy vagy több érdek, mégpedig az anyagi és az eszmei érdek húzódik meg, amely érdektől felfelé haladva a családon keresztül kis közösségi érdeken keresztül egyre nagyobb közösségi érdek felé tendál, ahol az egyéni és a kis közösségi érdekek kollízióját a jognak az érdekek méltányos összhangba hozatalával kell feloldani, amit a XX. század elejének a jogtudománya és jogállamisága az „aequitas”, a méltányosság és igazságosság allegóriájának az elvében határozott meg.¹³ Ez pedig korunkban a jogalkotásból kiindulva a jogkövetés és a jogalkalmazás során egyaránt az érdekek méltányos összhangba hozatalának, kiegyenlítésének a követelményét jelenti, amely a jogalkotáson keresztül a spontán jogkövetésben és a jogeset elbírálásban egyaránt meg kell, hogy jelenjen.¹⁴ Ennek megfelelően kell a törvényt megalkotni és a jogalkalmazásban interpretálni, értelmezni a társadalmi többség egészséges jogtudatának figyelembe vételével. Hogy ez megtörténjen, ezt a jogalkotást törvényben is meg kellene jeleníteni.¹⁵ Eme kritériumoknak azonban a jogalkotásról szóló mai magyar 2010. évi XXX. törvény a 2019. évi II. és a 2024. évi XVII. törvénnyel történt módosítását követően sem felel meg. Valamennyi fejezete csak a jogalkotás technikai és formális követelményeiről rendelkezik, valamint, hogy mely hatóságokkal szükséges egyeztetni. Arról azonban nincsen szó, hogy hivatalból az érintett érdekvédelmi szervezeteket a jogalkotás menetébe egyenjogú félként be kellene vonni, és álláspontjukat érdemi jelleggel figyelembe kellene venni, miként ez az USA több államában előírás. Annyi van a jogalkotás alapvető követelményeit tartalmazó fejezetben kimondva, hogy amennyiben valamely szervezet közli, hogy az adott jogalkotás az érdekeit érinti, akkor szükséges a meghallgatása. Annál fogva azonban, hogy a jogalkotási törvény nem mondja ki az érdekvédelmi szerveknek a jogalkotásba hivatalból történő bevonási kötelezettségét, fennáll az a veszély, hogy nem is értesül arról, hogy jogalkotás valósul meg. Ezen kívül a jogszabály előkészítéséről szóló IV. fejezet csak a jogszabály szakmai tartalmának és jogrendszerbe illesztésének a követelményét hangsúlyozza, ami elsősorban jogtechnikai kérdés. Szól azonban az előzetes hatásvizsgálatról. A törvény szerint ennek során vizsgálni kell a készülő jogszabály társadalmi, gazdasági, költségvetési, környezeti és egészségügyi hatásait, valamint adminisztratív terheket befolyásoló hatását. Ez mind helyes. Azonban vizsgálni kellene a szociális, kulturális és közéleti hatását is. Ez azonban hiányzik. Mindennek

fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, 2. pont (Az európai ius commune 44-45. p.), 5-8. pontok (Itália, Franciaország, Spanyolország-Portugália, Német-Római Szent Birodalom) 54-80. p. és a 11. pont (Anglia Wales 81-83. p.).

¹² E lényeges szempont beható elemzését ld. Peschka Vilmosnál: A jogszabályok elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

¹³ Kiss: i. m. 17/125. p. és 21/139. p.

¹⁴ Ld. bővebben Prugberger Tamás: Érdek és érdekegyeztetés a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.

¹⁵ Vö. Kiss Géza: 7/125. p. és 9/127. p.

eredményes vizsgálatához ki kellene mondani a törvényben a jogszabály előkészítése során alkalmazandó több irányú és több módszerű szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálat és felmérés szükségességét, valamint az érintett érdekvédelmi szervezetek és szakmai testületek véleményének a megkérdezését és a jogszabályelőkészítésbe hivatalból történő bevonásának szükségességét.

II. A jogi norma tartalmának főbb területei és rész elemei

Ami az általános és az eseti normát illeti, mindkettőben ugyanazokat az elemeket találjuk meg. *Preambuluma* és *záradéka* van minden jogforrásnak, de ugyanígy a szerződés irányába haladva, minden jogi személy belső szabályzatának, különösen az alapszabálynak és a társasági szerződéseknek, valamint a kétoldalú szerződéseknek, de ugyanígy az eseti jellegű hatósági határozatoknak és a bírósági ítéleteknek is. Bár ezt a jogalkotásról szóló 2010. évi XXX. törvény a 2019. évi II. és a 2024. évi XVI. törvénnyel történt novelláris módosítást követően sem mondja ki. Magyarországon is minden általános jogi normát, vagyis jogszabályt tartalmazó jogforrásnak *preambuluma* van, nemcsak az alkotmánynak, illetve az alaptörvénynek, valamint az európai rendeletnek és az irányelvnek. Az eseti hatósági normáknál és a bírósági ítéletek esetében eddig ezt a részt és a peres felek megnevezését, valamint az ügy tárgyának a bemutatását a bevezető rész és az eljáró bírói tanács megjelölése tartalmazta, ha csak átvételre nem kerül az Európai Bíróság ítéleteinek *preambulum* jellegű hosszabb bevezetésének a rendszere. A normatív tartalmú jogszabály függetlenül attól, hogy a jogforrási hierarchián belül hol helyezkedik el, a bevezető, *preambulumi* részben tartalmazza a szabályozás kibocsátásának az indokát és ezt követően jön a rendelkező rész, míg az eseti határozatban és bírósági ítéletben a rendelkező rész leírását követően kerül sor a határozat, illetve az ítélet indokolására. A *jogforrások rendelkező része*, valamint a jogi személyek belső szabályzatainak és a szerződéseknek az egyes pontjai tartalmazzák a bennük szereplő jogalanyok jogait és kötelezettségeit. Jogszabályok esetében azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek betartását a jogszabályban meghatározott jogalanyi körtől a jogalkotó elvár, míg eseti jogi norma, vagyis határozat, hatósági határozat és bírósági ítélet, valamint szerződés esetében az azt létre hozó jogalkalmazó, a bennük foglalt kötelezettségek, illetve elvárások konkrét teljesítését. Ezek lehetnek kötelezően követendő *kógens*, vagy a felek által módosítható, sőt figyelmen kívül hagyható *diszpozitív* előírások. Újabban azonban itt is átjárás tapasztalható egymás irányába, amelynek hatására egyre terjed a *relatív kógens* és a *relatív diszpozitivitás*, főleg a munkajogban. Ugyanakkor a több pilléren alapuló kötelező nyugat-európai társadalombiztosítási jogban az alappillért a kógens előírások adják, míg a kiegészítő jellegűeknél a relatív diszpozitivitás a jellemző. A rendelkező részben előírtak betartása a jogi normák túlnyomó többségében kötelező, vagyis megsértésük „ex lege” negatív jogkövetkezményekkel jár. A jogforrások túlnyomó többsége ezért *lex perfecta* jellegű, vagyis megsértésük esetére tartalmazza a hátrányos jogkövetkezményeket is. A jogforrás rendelkező részének nem, vagy nem megfelelő betartása esetére jogkövetkezményt nem alkalmazó *lex imperfecta* jellegű jogforrás csak ritkán fordul elő az egyes jogrendszerekben, így a magyarban is. Ilyen a német és a magyar munkajog esetében az üzemi tanács, aminek megalakítását a német Üzemi Alkotmánytörvény (*Betriebsverfassungsgesetz*) és a magyar Munkatörvénykönyv előírja, a megalakítás elmulasztásához azonban egyik állam sem fűz joghatást.¹⁶

¹⁶ A „lex imperfecta” tipikus esete, hogy mind a német jogban, mind a magyar jogban 50 főt meghaladó üzemekben üzemi tanácsot kell választani, viszont elmaradása sem a német Üzemi Alkotmánytörvény (*Betriebsverfassungsgesetz*), sem a magyar Munkatörvénykönyv nem fűz semmilyen szankciót. Ld. Prugberger Tamás – Nádasy György: Európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog. Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 643. és 682. p.

Visszatérve még a normatív aktusok között fennálló hierarchikus rendszerre, azt mind a jogszabályi-szabályzati norma, mind az egyedi normatív hatósági aktus esetében általános elvként az azt kibocsátó hatóságnak az állami mechanizmus ranglétrájában elfoglalt helye határozza meg. Ebből adódik, hogy nemcsak egy alacsonyabb szinten álló jogszabály nem állhat ellentétben egy magasabbal, hanem ez a szabály vonatkozik a társasági szerződéses úton meghozott jogi normákra is. Ezen az alapon egy alacsonyabb, pl. egy vállalati vagy megyei szintű munkajogi kollektív szerződés nem állhat ellentétben egy országos szintűvel, illetőleg csak abban az esetben, ha az alacsonyabb szintű normában meghatározott előírás a magasabbhoz viszonyítva kedvezőbb. Ugyanez vonatkozik a vállalati szférában a lépcsőzetes jogi személyiséggel rendelkező olyan nagyvállalatok lépcsőzetesen megalkotott belső szabályaira is, amelyekben az egyes területi egységek önálló jogi személyiséggel vannak felruházva, ugyanakkor beletartoznak a központi jogi személyiségébe és részesei annak.¹⁷ Ez az elv vonatkozik az eseti normatív aktushozatali tevékenységre és a bírósági ítélezésre egyaránt, ahol az alsóbb fokon meghozott normatív döntést a jogorvoslat során felülbírálni jogosult hatóság új eljárás lefolytatását rendeli el, az alsó szint köteles a felsőszinten megfogalmazott iránymutatás figyelembe vételére.

Míg a jogi normatívákat megtöltő tartalmi előírások számtalan variációt mutatnak fel és a legváltozatosabb kép fogalmazódik meg a normatív tartalmú jogok és kötelezettségek tekintetében, amit előre látni nem lehet, ezért annak vizsgálata azon felül, amiről eddig szó esett, lehetetlen. A jogok és a kötelezettségek ugyanis számtalan élethelyzethez kötődnek. Ezért minden egyes esetben konkrét módon lehet csak az adott normában megfogalmazott jogokat és kötelezettségeket elemezni. Ezzel szemben a jogkövetkezmény levonásának módját, vagyis a szankciót illetően egy sor olyan kérdés és követelmény van, amely jogelméletileg nagyon is releváns. Ezért arra egy külön fejezetet szentelünk, összekapcsolva az eddig tárgyaltakkal.

III. A jogi norma alkotásával és alkalmazásával összefüggő jogkövetkezmény – a szankció

A szankció szóhasználatnak történelmi gyökere van és elsődlegesen a törvényalkotással függ össze, mivel minden törvény, törvényi szintű jogforrás a király jóváhagyásával lépett hatályba. Vagyis a király szentesítette a törvényt. Ez áll fenn ma is az alkotmányos monarchiák esetében, de azokban az államokban is, ahol az államfő köztársasági elnök és esetleg hatásköre inkább reprezentatív. Ez a helyzet Magyarországon, ahol a parlament hozza meg a törvényt, de a köztársasági elnök aláírásával lép életbe és egyúttal többnyire hatályba is. Korábban a bíróságok is a király nevében hozták meg az ítéletüket, ma viszont erre az állam nevében kerül sor. A szentesítés, vagyis a szankcionálás eredetileg a normatív aktushozás ünnepélyes jellegét és jelentőségét volt hivatva demonstrálni. Ma viszont nemcsak nálunk, hanem a legtöbb államban az állam nevében hirdetik ki mid a normatív anyagi jogforrást, vagyis a jogszabályt, mind pedig az egyedi normatív aktusokat, a közigazgatási határozatokat és a bírósági ítéleteket egyaránt.

Ezért ma a szankcionálás alatt nemcsak a laikus közfelfogás, de a jogi szakma is többnyire negatív jellegű jogkövetkezmény-levonást, vagyis hatósági joghátrány alkalmazást ért, ami jogszabályi előírás megsértésével függ össze. Jogelméletileg a szankció, pontosabban a joghátrány egy vagy több jogalanyra történő kiszabásánál több körülményt és feltételt kell figyelembe venni. Az első, hogy melyik fórum jogosult annak az eljárásnak a lefolytatására,

¹⁷ Sárközy Tamás: A jogi személy elméleti átalakulása. Vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról. KJK, Budapest, 1985, 134-246. p. (Németországban eme lépcsőzetes jogi személyiségelmélet fő képviselője Fabricius, Ott és Ostheim. Bővebben ld. Sárközynél); Prugberger Tamás: A jogalanyiség strukturális felfogásának megjelenése és alapproblémái a szövetkezetek gazdasági és szervezeti életében. Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények, 201. SZÖVORG Kiadó, Budapest, 1987, 38-47. p.

amelyen a joghátrány kiszabására sor kerülhet. Ez attól függ, hogy a jogsértés melyik anyagi jogi jogág tételes-jogi szabályának sérelmével járt. Ennek megfelelően, ha szak-közigazgatási szabálysértés történt, akkor a hatáskörrel rendelkező szak-közigazgatási szerv folytatja le az eljárást első fokon, jogorvoslattal azonban az ilyen ügyek a közigazgatási bíróság elé kerülnek. A tágabb értelemben vett civilisztikához tartozó jogsértések elbírálására és joghátrány kiszabására főszabályként a rendes bíróságok polgári ügyszakai kompetensek, vannak azonban országok, ahol még ezen belül is jelentkezik szakosodás munkaügyi bíróság, társadalombiztosítási-szociális ügyi bíróság, mezőgazdasági ügyi bíróság (Németország, Franciaország, Belgium, Svédország, Egyesült Királyság).¹⁸ Mivel jogrendszer-tagozódási szinten a büntetőjog a jogsértések társadalomra veszélyességének magas foka esetén valamennyi jogág tételes-jogát átfogja, ezért a büntetőjogi előírások megsértésével összefüggő büntető ügyek tárgyalására és a büntetések kiszabására a bíróságok büntető ügyszakai (büntető kollégium) jogosultak. Itt is adódnak azonban specialitások, mivel szinte minden államban a fegyveres testületek körébe tartozó büntetőügyekben a katonai bíróságok járnak el, az állambiztonságot sértő politikai büntetőügyekben pedig vagy esetenként létesítendő külön bíróság vagy a legfelsőbb bírósági szint külön tanácsa, illetve az államtanács jár el.¹⁹ Mindez arra utal, hogy a jogkövetkezmény, vagyis a joghátrányt tartalmazó szankció alkalmazásának eljárásjogi mechanizmusa jogdogmatikailag összhangban áll a jogrendszer anyagi jogi tagozódásával.

Rátérve most arra a kérdésre, hogy mikor kerülhet sor jogfilozófiai szempontból jogszerűnek ítélve szankció, vagyis joghátrány alkalmazására, az előbbi bekezdésen túlmenő eljárási szakszerűség biztosításán túlmenő objektív és szubjektív körülmények a következők. a.) Fennáll-e tételes-jogi sérelem és az milyen mértékű negatív hatást váltott ki valamilyen védett jogi körülményre, tárgyra vagy jogalanyra, ami az okozatot jelenti? b.) Mennyiben ismert az okozó körülmény, vagy az okozó jogalany? c.) Fennáll-e az ok és az okozat között jogilag releváns összefüggés? d.) Ha igen, és ha a jogsértő okozati folyamat résztvevője jogalany (természetes és/vagy jogi személy), felelősség terheli-e a jogsértésért, vagyis felróható-e a kérdéses jogalany a jogsértés, és ha igen, objektíve mennyiben hat ki reá az esetleges kockázatviselésre való tekintettel? e.) Felróhatóság esetén fennáll-e a vétkesség, és ha igen, milyen mértékben? f.) A szankcióban meghatározandó joghátrány mértéke miként igazodjon a sérelem nagyságához és a vétkesség mértékéhez?

ad a.) Bármilyen magatartás vagy körülmény, amely tételes jogszabályt sért, valamilyen társadalmi értéket, amely lehet eszmei és lehet tárgyi jellegű is megsért. A belőle eredő sérelem, vagy kár lehet materiálisan nem megállapítható értékű, de lehet pénzben megállapítható. Lehet iszonyatosan nagy jelentőségű és lehet átlagosan jelentős, vagy kevésbé jelentős, de lehet jelentéktelen is. Ebben az első fázisban a sérelem mértékének megállapítására kell törekedni. A mérték azért jelentős, mert befolyásolja a joghátrány nagyságát, és azt is, hogy hányféle joghátrány alkalmazható aszerint, hogy a sérelem hány jogági tételes előírást, illetve hány jogág által védett értéket sért. A kumulációnak tehát már itt jelentkezik a szerepe olyan értelemben, hogy súlyos jogsértés esetén a büntetőjogi szankciót kísérheti polgári jogi és közigazgatási, valamint egyéb szankció is. A kumuláció ugyanis jogágakon átívelő intézmény. A büntetőjogban a többség és a halmazat, valamint az összbüntetés, továbbá a több büntetési nem kiszabásánál jelenik meg, hasonló módon, mint a közszolgálati fegyelmi jogban. Ezen kívül a társadalombiztosításban a több jogcímű nyugdíjra jogosultság, a kártérítésnél a tényleges kár és az eszmei kár, valamint a sérelemdíj együttes alkalmazása tekintetében,

¹⁸ Prugberger – Nadas György: i. m. 425-429. p.; Prugberger Tamás: Kritikai megjegyzések a bírósági szervezet tervezett módosításáról. In Magyar Jog, 1997/2. szám, 82-86. p.; Uő: A munka, a közszolgálati és a társadalombiztosítási szakbíráskodás átalakításának terve a közszolgálati jogviták eldöntésén keresztül. In Magyar Jog, 2015/1. szám, 27-34. p.

¹⁹ Ibid.

továbbá a közigazgatási szankció mellett, ha fennáll a kártérítésre kötelezés lehetősége is.

ad b.) Ezt követi a sérelemforrás feltárása, vagyis annak kikutatása, hogy mi vagy ki idézte elő a tételes jogi sérelmet, amely mögött mindig valamilyen jogilag védett tárgyi vagy eszmei érték megsértése, tönkretétele húzódik meg. E vonatkozásban a felelősség létére, vagy nem létére két körülményt szükséges figyelembe venni. Az egyik az, hogy beállhat természeti katasztrófából egy olyan óriási kár, amiért senki, sem állami alakulat, sem bármilyen nagyságú és működésű intézmény, illetve jogi személy, sem természetes személy nem vonható felelősségre. Ilyenkor a „casum sentit dominus” elve alapján az államnak, az államok szövetségének kell a katasztrófából származó kárt eliminálnia, anélkül, hogy felelős lenne. Ilyenkor szóba jöhet a károk enyhítésére irányuló közadakozás, közmunka, természetes személyek, jogi személyek és államok segítségnyújtása, donációja, ami összefügghet ellentételezésképpen az állam részéről a résztvevők irányában, pozitív jogkövetkezmény alkalmazásával (jutalmazás). Ennek lehet egy olyan variációja is, amikor a természeti katasztrófa, pl. földrengés okán atomreaktor sérül. A magyar jog más államok jogához hasonlóan a radioaktivitással dolgozó üzemek birtokosát atomkárok esetében abszolút felelősséggel terheli. Kérdés, hogy ilyen esetben is fennáll-e az üzembirtokos felelőssége vagy sem. Szerintünk ilyen esetben az abszolút felelőssége nem áll fenn, mert nem az üzemműködés okozta a kárt. A másik eset az, amikor a tételes jogsértés formálisan fennáll, de azt nem kísérte sem eszmei, sem valóságos sérelem. Tipikus esete ennek az, amikor szerződésszegésre úgy kerül sor, hogy a szerződés valamelyik partnere felelős a szerződés meghiúsulásáért vagy hibájáért, de abból bárkinek kára, hátránya nem keletkezett. Tipikus esete ennek az, amikor a vevő az autószalonból kigurul az autószalon udvarára és ott észreveszi, hogy a fék hibás. Még a helyszínen azonnal reklamál. Kár nem keletkezett. Polgári jogi kártérítésre nem kerül sor, de a szerződés reparációjára igen. Ehhez hasonló helyzet bármely szerződésnél előfordulhat, jogosulti, kötelezett ki késelem, hibás dolog átadása esetén, de ugyanígy olyan esetben is, amikor valakinek valamilyen tevékenységet kellett volna ellátnia, de azt elmulasztotta és ebben vétkes, de szerencsére ebből hátrány vagy kár senkit sem ért. Ilyen helyzetek elsődlegesen a polgári jogban a munkajogban és a közszolgálati jogban, de bármilyen dare, facere vagy praestare szerződésnél is előfordulhatnak. Ezekben az esetekben, ha egyéb sérelem vagy kár nem keletkezik, Asztalos László szerint a szankció az elcsúszott joghelyzet fizikai vagy eszmei helyreállítására történő kötelezésben jelentkezik. Asztalos László a szankció e kettős formáját a polgári jogra és ott is elsődlegesen a szerződési jogra vonatkoztatja.²⁰ Ugyanígy fennállhat ez a szerződésen kívüli viszonyoknál is. Pl. a gyermek a szülő felügyeletének mulasztása miatt az autó elé szalad, de a sofőrnek sikerült megállnia, és nem történt baj, vagy bármilyen közigazgatási előírás (tűzvédelmi, egészségvédelmi stb.) elmulasztása esetén a közigazgatási bírság és a mulasztás pótlására való kötelezés, ami tényleges kár előidézése nélkül is fennáll, ilyen jellegű szankció. Az ilyen jellegű, csupán tételes jogi sértéssel összefüggő szankció azonban, ha nem is következett be jogvédett tárgy sérelme, de lehetősége bekövetkezhet, méghozzá jelentős sérelemmel járva, közigazgatási, sőt büntetőjogi szankcióval járhat. Tipikus esete ennek az ittas vezetés közlekedésrendészeti, súlyosabb esetben büntetőjogi szankcióval való sújtása.

ad c.) A tételes jogi konkrét normasértés és a felelősség megállapítása szempontjából releváns okozati összefüggés elméleti irodalma túlnyomóan a büntetőjoghoz és a polgári joghoz kötődik. A német jogirodalomban mind a büntető jogirodalomban, mind a polgári jogirodalomban a kauzalitás kérdése mind a cselekvés, mind a mulasztás vonatkozásában részletes feldolgozást nyert, részben ráépülve a „causalitas” természettudományi összefüggéseire. Azért csak részben, mert a mulasztás okozatosságát a természettudomány tagadja és nem fogadja el, mert, ha az okozati láncolatba nem avatkozik be valamilyen

²⁰ Asztalos László: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 11-12. §§

természeti körülmény, az okozati láncolat zavartalanul fennáll továbbra is.²¹ Más a helyzet azonban a társadalmi viszonyok történése terén, mert ott a mulasztás esetében a természettudományi okozati folyamathoz hasonlóan a történés zavartalan, de ezt a zavartalan folyamatot értékelve a zavartalanság káros eredményhez vezet, és ezért az abba történő beavatkozás elmulasztása esetén a káros folyamat tovább folyik társadalmilag káros, jogilag pedig jogellenes eredményt előidézve. Ezért a mulasztás alanya, ha a jogellenes láncolat folyásának teret enged, felvetődhet a felelőssége. Ezt a kérdést Losonczy István a büntetőjog vonatkozásában részletesen feldolgozta, polgári jogi vonatkozásban pedig Szalma József, aki a polgári jogi okozatosságról és felelősségről szóló monográfiájában Losonczyhoz hasonlóan a német jogirodalom alapján arra utal, hogy a „kauzalitás-elmélet azért engedi meg a mulasztáson alapuló okozatosságot, mert az adott mulasztás jogilag releváns”.²² Ez lenne a negatív okozati összefüggés, amelyet mindkét magyar szerző a gazdag német és részben francia irodalmat a saját művébe bedolgozva írta meg. Ez jellemző arra a két monográfiára is, amelyekben a jogilag releváns okozatossági problémát a két jogágra nézve Magyarországon a XX. század első felében írták meg, amelyek közül az okozatosság büntetőjogi problémáiról szóló mű Balás P. Elemértől származik, míg a másik Kauser Lipóttól, aki a kártevés okozatosságát dolgozta fel.²³ Újabban a két jogágot érintően Magyarországon az okozatosság büntetőjogi vonatkozásait a 2017-es kiadású többszerzős büntetőjogi tankönyv, míg a polgári jogi problémáit igen részletes német, francia és svájci szakirodalom összehasonlító jellegű feldolgozásával Szalma József a már előbb citált monográfiájában adta közre.²⁴ A két jogágot összekötő magyar jogelméleti irodalom e témakörből csak a XX. század első feléből van Losonczy István tollából,²⁵ újabb viszont nincs, amely hangsúlyozná, hogy az okozati összefüggés problematikája jogágazatok között átívelő jogelméleti problematika. Hiány egyúttal az is, hogy nincs sem monográfia, sem önálló tanulmány formájában feldolgozva a közigazgatási felelősséggel összefüggő okozati összefüggés, ami releváns a szak-közigazgatási felügyelet és ellenőrzés területén nem egyszer korrupcióval összefüggő mulasztások, valamint a gazdaság különböző területein működő természetes és jogi személyek (cégek) szakigazgatási előírások terén fennálló gyakran korrupcióval összefüggő mulasztások, valamint rendészeti közigazgatási szabálysértések terén. Mindez gyakran polgári jogi, legtöbbször kártérítési és büntetőjogi jogsértésként megjelenve jogsértésként e két jogágnál jelentkező okozati összefüggéssel is találkozunk.

A jogilag releváns okozati összefüggés megállapításánál újabban a germán és a magyar jogrendszerben is egyre erőteljesebben előtérbe kerül a tényleges kauzalitás vizsgálata a korábbi pszichológiai kauzalitással szemben, ahol a kauzalitással egyforma jelentőséggel értékelték a következménnyel összefüggő kívánságot, valamint érdeket és tudatosságot, egyszóval a vétkeiséget. A frankofon jogrendszer ezzel szemben elsődlegesként az okozatosságot keresi és állapítja meg, és csak azután, másodlagosan vizsgálja a pszichés és a tudati hátteret. A cselekmény és az eredmény közötti okozati összefüggés megállapítására elsődlegesen a „conditio sine qua non” elmélet szolgál. Több ok fennforgásának a lehetősége

²¹ Szalma József: Okozatosság és polgári jogi felelősség. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2000, 30. p.

²² Losonczy István: A Mulasztás I. A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Dunántúli, Pécsi Egyetemi nyomda, Pécs, 1937.; Szalma József: Okozatosság és polgári jogi felelősség. Miskolci Egyetem – Novotni Alapítvány, Miskolc. 2000, 28-30. p.

²³ Balás P. Elemér: Az okozatosság büntetőjogi problematikája. Budapest, 1936.; Kauser Lipót: A kártevés okozatossága. Budapest, 1939.

²⁴ Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévai Miklós – Sántha Ferenc: Magyar büntetőjog, általános rész. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.

²⁵ Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata. Pécs, 1948. Könyvmat, III. rész, I. fejezet 1. cím 1-5 §§.; Uő: Egy realista jogfilozófia alapvonalai. Pécs, 1948. Gépirat. II. rész, 1. fejezet, 1-3. cím. Mindkettőt együtt újra kiadta Varga Csaba (szerk.): Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata + függelék: Egy realista jogfilozófia alapvonalai. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 127-141. és 250-252. p.

esetén az „adequat causalitas”, vagyis a közvetlen ok a kiválasztási elmélet alkalmazásával oldható meg. Emellett azonban még abból a szempontból is problematikus a „conditio sine qua non” elmélet, hogy azzal csak visszamenő jelleggel lehet a bizonyosságot megállapítani, azt azonban nem lehet vele megállapítani, hogy a döntés milyen eredményt hozna a jövőt illetően. Eklatánsan mutatja be ezt a helyzetet Szalai Ákos a Polgári Jog 2017/1. számában megjelent tanulmányában, ahol felveti azt, hogy az orvos döntése a jövőt illetően az egészség javulása helyett inkább annak romlásához vezetne. Ez a bizonytalanság a valószínűsítő növelési teszttel, ha nem is oldható fel, azonban jelentősen csökkenthető. Szalai Ákos példaként felhossa azt, hogy ha nem állapítható meg a „conditio sine qua non” alapján, hogy az orvos döntése növelte az egészségromlás esélyeit, a valószínűség növelési teszttel valószínűsíteni lehet, hogy fennáll-e az okozati összefüggés, vagy sem. A kiválasztott példa alapján Szalai Ákos úgy látta, hogy az orvos döntése valószínűleg növelte az egészségromlás esélyeit. Utalt egyúttal arra is, hogy Menyhárd Attila „rászokás” elmélete sokban hasonlít a valószínűsítő növelési elmülethez²⁶. A valószínűsítő növelési elmélet a kiválasztási elmületnél akkor válik jelentőssé, amikor az okozati láncolat túl hosszú és abba bekapcsolódik egy másik okténeyező, okforrás is. Korábban ilyen esetekben az okozati láncolat lehetőség szerinti átvágása volt a jellemző az előreláthatóság alapján. Újabban azonban a láncolat kiszélesítése a jellemző, amire utal a valószínűsítő növelési teszt egyre gyakoribb alkalmazása is, ami a generál és a speciál preventív szempontokkal függ össze. Ez a környezetvédelmi kártérítési láncolat egészére kiterjed. Mindenki felelőssége a láncolatban a maga részvételi arányában történt szereplése szerint fennáll.²⁷

A jogelmélet a kauzalitás tanával összefüggésben tárgyalja az akaratszabadság problematikáját is, ahol az egyik szélsőséges nézetet a teljes akaratszabadság, az indeterminizmus, míg a másikat az akaratszabadság teljes hiánya, a determinizmus képviseli. Ontológiailag és gnoszeológiailag is mindkettő tarthatatlan. Az embert determinálja születésekor már meglévő az a karaktere, amit a törzsfelldése során őseitől örököelve magával hozott (autogenezis). Ezt befolyásolja a belsőnek mondható szülői-családi nevelés, valamint a külső, pedagógiai nevelés a bölcsödétől elindulva az iskoláig, sőt egyre többeknél a főiskoláig. Ezen túlmenően külső spontán nevelői hatás, ahogy az embernek a társadalmi környezetben belül igazodnia kell (filogenezis). Mindez, vagyis az ember társadalmi környezete jelentősen alakítja az ember magával hozott jellemét, gondolkodását, ugyanakkor fennáll az akarat-, és választási szabadsága is részben a családi és a pedagógusi intézményi nevelés és részben a társadalmi gyakorlatban szerzett tapasztalatai alapján. Következésképpen a választási szabadság alapján elkövetett jogsértés a szankcionálást, vagyis a joghátrány alkalmazását megalapozza. A tömegpszichózis L'Bonn és más pszichológusok és szociológusok nézetei alapján jelentősen befolyásolja az ember jellemét és választását, általában negatív irányban (dekortikálódás), de választási szabadsága fennáll ilyen esetben is. Ezért, ha jogsértése okszerűen bebizonyosodik, egyéb tényezők megléte esetén a felelősségre vonás lehetősége fennforog. Hasonló a helyzet a párttagság esetében is, mert determinálja a párttagot a pártálláspont, de lehetősége van arra, hogy ha nem tetszik benne valami, kilép a pártból. Hasonló a helyzet a különböző érdekvédelmi testületek estében is. A determinálás irányába történő befolyás végett hangoztatta Bourdieu francia szociológus azt, hogy társadalomtudós ne legyen se párttag, se érdekvédelmi testületi tag, mert elveszti a kutatásához szükséges objektivitását, pártatlanságát. Más a helyzet a politikusnál, akinél az általa képviselt politikai nézet irányába történő elhajlás természetes, de ha hatalmi helyzetével mások vagy a köz kárára visszaél, felelősségre vonható (ld. Nürnbergi per).²⁸ A kényszer és a fenyegetés is jelentősen

²⁶ Szalai Ákos: Okozatosság a kártérítési jogban – Joggazdasági megfontolások. In Polgári Jog, 2017/1. sz. 1-19. p.

²⁷ Hager, Günter: Europäisches Umweltshaftungsrecht. In Zeitschrift für europäisches Privatrecht. 1997/1. szám.

²⁸ Péteri Zoltán: Az újjáéledt természetjog néhány jogelméleti kérdése a második világháború után. In Állam- és

befolyásolhatja az akarat- és a választási szabadságot olyannyira, hogy az jelentősen eltérítheti az okozatossági láncolatot, amit itt is szükséges értékelni és nemcsak a vétkességnél, mivel a germán jogrendszerekben is a jogsértésekkel kapcsolatos felelősség vonatkozásában az okozati összefüggés kerül előtérbe és csak másod sorban jelenik meg a vétkesség.

ad d.) Ha a jogértés egy vagy több okozója és annak következménye közötti adequat okozati összefüggés bebizonyosodik, annak vizsgálatára kerül sor, hogy az okozó(k) részéről fennáll-e „in abstracto” a felelősség, vagy sem. Vagyis a jogsértés felróható az elkövető(k) részére vagy sem. A felróhatóság kritériuma az 1959. évi korábbi magyar Ptk.-ban a kártérítési felelősségnél nem szerepelt. A kár és egy vagy több okozójának megállapítását követően azonnal a felelősség és a vétkesség vizsgálata került előtérbe. Az 2012. évben hatályba lépett új Ptk. vezette be a felróhatóság intézményét, amely a büntetőjogban a bűnösség kritériumának felel meg. Azokban az államokban, ahol a büntető eljárásban ismert az esküdtszék intézménye (angolszász jogrendszer), az esküdtszék csak a bűnösség kérdésében dönt. Ha az esküdtszék bűnösnek tartja az elkövetőt, a büntetőbírószak már az esküdtek közreműködése nélkül fogja megítélni a bűnösség jellegét és fokát. A hazai közigazgatási jogban is látensként létezik a büntetőjogi bűnösség analógiájára vétkességgként kezelt kategóriája. Ha pl. a hatósági szerv részére elő van írva, hogy meghatározott időszakokon belül hányszor kell a hatás-, és illetékességi körébe tartozó cégeket a helyszínen ellenőrizni, amit viszont munkatársak leépítése miatt nem tud teljesíteni, az ilyen szakigazgatási szerv vétkessége nem áll fenn, és sikeresen ki tudja magát menteni jogállami körülmények között. A közigazgatási szerv által történő bírság-kiszabási eljárásban pedig a bírságot elszenvető ügyfél esetében merül fel a vétkesség a büntetőjogi bűnösség analógiájára. Ha pedig az ügyfél a közigazgatási szervet, vagy a közigazgatási szerv az ügyfelet perli kártérítés címén, a vétkesség helyett a felróhatóság jön számításba. A bűnösség, a vétkesség és a felróhatóság lényegében ugyanaz a kategória, csak jogterületenként másként nevezik.

A jogsértést az adequat okozati összefüggés alapján elkövető egy vagy több jogalany e „hármast” kategória, vagyis alternatív a bűnösség, a vétkesség vagy a felróhatóság alól mentesül és a felelősség nem állapítható meg két esetkörben. Az egyik a természetes személyek esetében áll fenn, amikor hiányzik teljes mértékben a cselekvőképesség, vagyis amikor az elkövető cselekvőképtelen. A másik eset az, amikor olyan kár vagy jogsértés áll elő, ami az elkövető érdekkörében, annak hibáján kívül áll elő, de sem az elkövető, sem más elhárítani nem képes. Ez az ún. „vis maior”, vagyis az erőhatalom esete. Ez nemcsak polgári jogi kártérítési kategória, hanem büntetőjogi és közigazgatási kategória is.

Természetes személy cselekvőképtelen jogsértése esetén mentesül a jogi felelősségre vonás alól, kivéve, ha saját hibájából válik azzá. Pl. öntudatlanságig leissza vagy bedrogozza magát és ilyen állapotban elesve feldönt az utcán egy gyerekkocsit, amelyből a kisgyermek kiesik és megsérül. Egyébként, ha a teljesen cselekvőképtelen testi, főleg pedig szellemi fogyatékosága miatt olyan helyzetben van, hogy időszakonként ismétlődve cselekvőképtelen fázisban van, a felelőssége nem állapítható meg. Ha viszont az ilyen személyt a bíróság cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezte, felelőssége mind büntető-, mind közigazgatási, mind polgári jogi felelőssége „ex lege” fennálló meg nem dönthető vélelem (praesumptio iuris et de iure) alapján intervallum, vagyis világos időszak alatt sem áll fenn. Helyette a kirendelt gondnok felel abban az esetben, ha mulasztást követett el, vagyis a megelőző okozati folyamatot a jogsérelem megelőzésére nem indította el. Ugyancsak „praesumptio iuris et de iure” alapján ugyanez a szabály érvényesül a 12 éves életkor alatti kiskorú esetében, akinél a cselekvőképtelenség törvényi előírásként áll fenn, és a bíróság által kirendelt gondnoki funkciót helyette a szülő(k), vagy a gyámhatóság által kirendelt gyám látja el. A kiskorú esetében viszont a büntetőjog egy szigorító kivételt alkalmaz, mivel a büntetőjogi

felelősséget, az ún. vétőképeséget már megállapítja 9-10 éves kortól. Ilyen eset állt fenn az ezredfordulót követező évek valamelyikén, amikor egy romániai kisgyerek átszökött és Budapesten, a körúton, a villamosmegállóknál, valamint a villamosokon bicskájával több napon keresztül lődörögve, gyerekeket és felnőtteket egyaránt megkéselt, amíg el nem fogták. Ez egy kivételes eset volt, de egyre jobban elszaporodnak az iskolai osztálytársak körében az életkioltásra irányuló agresszivitások már az alsó osztályokban is.

„Vis maior”, vagyis elháríthatatlanság esetében a már mondottak szerint szintén nem áll fenn a felelősség. Ilyen erőhatalom lehet természeti katasztrófa, pl. földrengés, harmadik személy elháríthatatlan magatartása, pl. repülőgéppel sűrű ködös időben a pilóta nem látja a kivilágított gyárkéményt és annak nekimenve a széteső gyárkémény darabjai a tetőt áttörve az üzembe, valamint az utcára esnek. Munkások és járókelők, parkoló gépkocsik sérülnek meg. Az üzembirtokos nem felel, csak úgy, mint a földrengések okán összedőlt házak tulajdonosai a lakásbérlők irányában sem. Ugyanez a helyzet, ha valaki öngyilkosságot elkövetve a vonat elé veti magát. Ez a szabály a veszélyes üzemi felelősségből alakult ki, ahol viszont veszélyes üzemi, sőt üzem nélküli tevékenységet folytatónak az átlagosnál nagyobb, ún. objektív felelőssége van, amely összefügg az átlagosnál nagyobb kárveszély viselésének a kockázatával, ami mind kifelé, mind az alkalmazottai irányában felelősségnövelő tényező. A germán jogrendszerekben, így mindenekelőtt Németországban, Ausztriában, Svájcban, Magyarországon, valamint Csehországban és Szlovákiában a felfokozott és csak a „vis maior” fennállásával kimenthető objektív felelősség érvényesül, ami ma már kiterjed minden olyan tevékenységre, ami nagy és nehezen helyrehozható, valamint nagy költséggel, károsodással jár. Így került minden környezeti károsodás veszélyével járó tevékenység, pl. a bányászat a veszélyes üzemi objektív felelősség körébe, ami a radioaktív tevékenységet végzőknél kimentésre lehetőséget nem adó abszolút felelősséggé szélesedett ki. Az Amerikai Egyesült Államokból kiindult környezetvédelmi felelősség mindenre kiterjed, aki a környezeti kárcelekményével elindított egy károkozó folyamatot, és abban minden résztvevőt objektív felelősség terhel.²⁹ Vagyis mindenki egyformán felelős felróhatóság vagy vétkesség, sőt bűnösség alapján, aki a környezeti károkozási folyamatban részt vett. Csák Csilla ezt mélyen igazságtalannak tartja. Mi egy közbülső megoldás mellett foglalunk állást, miszerint a felelősség a környezeti károkozási láncolatban azokra terjedjen csak ki, akik a károsító okozati folyamatban jelentős szerepet játszottak.

Önmagában a felróhatóság azt jelenti, hogy a jogsértés és annak egyik fő jellemzője és leggyakoribb esetének okozati forrása, vagyis okozója nem tárgyi körülmény, hanem jogalanytól, természetes személytől és/vagy jogi személytől származó magatartás, cselekvés vagy mulasztás, ám a mentesítést jelentő említett körülményeket leszámítva jogilag releváns társadalmi rosszallás kiváltására alkalmas. Emiatt a jogsértő magatartás tanúsítóját jogilag releváns felelősség terheli. A felelősség a már említettek szerint lehet egyéni és többes aszerint, hogy a jogsértő okozatot hány jogalany váltotta ki. Ha több természetes vagy jogi személy, akkor a magyar tételes jog szerint a csak emberi felelősség tekintetében ítélező büntetőjog kivételével szándékosság esetén a felelősség egyetemleges, gondatlanság esetében pedig a vétkesség arányában áll fenn. Ha pedig a vétkességi arány nem állapítható meg, akkor a kollektív felelősség egyenlő arányú osztott felelősséggé alakul. Szalma József ezt a nyugat-európai szabályozással ellentétes megoldást – helyt állóan – nem tartja szerencsésnek, méltánytalansága miatt. Ha ugyanis a jogsértés elkövetése több szereplős, a német és a francia jog nem alkalmaz egyforma, többnyire maximális mértékű joghátrányt valamennyi elkövetőre még szándékosság esetében sem, hanem azt vizsgálja, hogy a jogsérelemben szándékosan résztvevők közül ki, vagy kik a főszereplők és kik a mellékszereplők. Ennek figyelembe

²⁹ Hager, Günter: Haftung für Umweltschaden. In Czehowski – Hendler (Hrsg.): Umweltsrecht in Mittel-, und Osteuropa. Warschauer Gespräche zum Umweltsrecht. Boorberg Verlag, Stuttgart – München – Hannover – Berlin, 1992, 137-150. p.

vételével szándékosság esetében is változhat a szankció kiszabásánál a joghátrány mértéke. Ezen kívül csak igen durva szándékos vétkeesség esetén kerül sor mind a német, mind a francia jogban osztott felelősség helyett egyetemleges felelősség megállapítására. Mechanikus egyetemleges felelősség esetén – ahogy helytállóan Szalma is kifejti – a jogosult a regressz igényét az esetek többségében nem a jogsértés főszereplőjének nyújtja be általában kártérítésre, vagy sérelemdíj megfizetésére szóló bírósági ítélettel megállapított igényét, hanem a legvagyonosabbtól igényli akkor is, ha az összes elkövető közül az ő szerepe volt a legenyhébb a szándékosnak minősülés ellenére.³⁰ Ennél fogva a nyugat-európai államok jogrendszerébe főszabályként többek szándékosan elkövetett együttes jogsértése esetében is a szankció mértékének a megállapítása tekintetében egyéni elbírálásra és osztott felelősség megállapítására kerül sor.³¹ Helyes lenne, ha ezt a megoldást a magyar felelősségi jog is átvinné.

Ami mármost a felelősséget illeti, a felelősség mértékét két különböző tényező befolyásolja. Az egyik a vétkeesség és annak jellege, a másik pedig a kockázat. Először a vétkeességgel és annak jellegével foglalkozunk. Főszabályként a vétkeesség szorosan összefügg a felelősséggel. Vétkes csak az lehet, aki a jogértésért felelős. Előfordul azonban, hogy aki a jogsértést elkövette, felelős lenne, ha vétkeesség is terhelné, viszont vétkeessége nem áll meg. Tipikus esete ennek az olyan megbízás nélküli ügyvitelként, vagy a nélkül is elkövetett károkozás, amellyel nagyobb kár, vagy veszély elhárítására került sor, vagy egy rablógyilkosság elhárítása érdekében történt olyan beavatkozás, ahol a rablógyilkos az életét veszti. Ennek egyik formája lehet a jogos védelem, a polgári jogban pedig a jogos önhatalommal a lopott tárgy erőszakos visszavétele a tolvajtól, ha a tulajdonos véletlenül meglátja a tolvajt és rajta az ellopott ékszert, vagy a tőle ellopott autóba éppen beszállni akaró sofőrt. A vétkeesség kritériuma nem egyforma jelleggel jelenik meg az egyes jogágakban. Míg a büntetőjogban és talán a közigazgatási jogban a természetes személyeket érintő bírságolásokkal kapcsolatos közigazgatási eljárásokban, valamint a közszolgálati fegyelmi eljárásoknál a vétkeesség jellegének a meghatározásánál erősebben motiváló tényezőként a természetes személyeket érintően a belső pszichikai emocionális és racionális indítékok jelennek meg és így súlyozva ezeket a szubjektív tényezőket nagyobb mértékben veszik figyelembe, mint a felelősség okozatossággal kapcsolatos körülményeit. Ezzel szemben a vagyoni jogviszonyoknál pont fordított a helyzet. A felelősség vétkeességi jellegének minősítésénél nagyobb súllyal esnek latba az okozatosság objektív körülményei, mint az itt említett szubjektív kritériumok. Eme általános vonás azonban erőteljesebben mutatkozik meg az első irányvonalat érintve a Magyarországot is érintő germán jogrendszerrel, míg a második irányvonalat érintve a frankofon jogrendszer esetében. A két irányvonal közötti különbség azonban tendenciózusan zsugorodik. Helytállóan mutat rá Szalma, hogy a kártérítési felelősségnél az objektív felelősségi kör kivételével főszabály szerint szükséges a vétkeesség bizonyítása, azonban „a legtöbb jogrendszerben ennek ellenére nem minősítik az objektív felelősséget külön felelősségi alakzatnak annál fogva, tényszerűen a veszélyes üzemek és dolgok gyakorisága folytán az objektív felelősség szinte egyenrangú helyet foglal el a szubjektív felelősség mellett.”³²

A germán jogrendszerben nemcsak a büntetőjogban, de a közigazgatási jogban, valamint a munka- és a szolgálati jogviszonyban, továbbá a polgári jog más területein is (pl. öröklésnél a kitagadási okoknál) a szándékosság és annak direkt (egyenest) és indirekt (közvetett), valamint eshetőleges (eventualis) formájának jelentősége van. Míg a német jogban az egyszerű szándékosság (Vorsatz), pl. szándékos (directus és eventualis) károkozás esetében mérséklésnek helye van, és csak akkor nem mérsékel a bíróság, vagy csak igen csekély

³⁰ Szalma József: A kárfelelősség alapelvei. L'Harmattan, Budapest, 2023, 123-138. p.

³¹ Uo.

³² Uo. 105. p.

mértékben, ha a szándékosságot bosszú, fondorlat vagy csalárdság (Arglist) motiválja. Gondatlanságnál (Fahrlässigkeit) is a német jog megkülönböztet – miként a magyar is – enyhe (leichte Fahrlässigkeit oder Fahrlässigkeit), átlagos (Nachlässigkeit oder Fahrlässigkeit) és súlyos gondatlanságot (grobe Fahrlässigkeit).³³ Gondatlanságnál a szankció, azon belül legtöbbször a kártérítés mérséklésénél a gondatlanság e fokozatait jelentős mértékben figyelembe veszik nemcsak a büntetőjogi büntetés kiszabásánál, hanem a más jogágakat érintő szankciók alkalmazásánál is. Ezzel szemben a Franciaországban a felelősség elbírálásnál a vétkességet az okozatossághoz képest erősen másodrendű tényezőként veszik figyelembe. Azt azonban nem lehet mondani, hogy teljes mértékben objektív felelősség érvényesülne Franciaországban, viszont a vétkességnek mind a szándékos (dolus), mind a gondatlan (negligentia) formája csak jóval kisebb mértékben befolyásolja a felelősség meghatározásánál az okozati láncot, mint a német és akár a magyar jogban.

Hasonlóképpen kétféle értékelés ismeretes a német és a francia jogban a kockázat értékelése tekintetében is. Míg a kockázat átlagosnál nagyobb mérvű fennállása az üzemi működés, valamint a nagy károkat előidézhető természeti beavatkozásoknál magával hordja a károkozás veszélyének nagyobb szintjét, bekövetkezésének gyakoriságát, ezeken a területeken a német jog vétkességtől független, objektív felelősséget állapít meg, és ugyanígy a magyar jogi szabályozás is, a többi germán jogrendszerhez tartozó államokhoz hasonlóan. Miként már erről szó esett, ebben a körben a kimentés átlagos lehetősége szűkebb, és csak a „vis maior” körébe tartozó eseményekre terjed ki. Ezzel szemben a francia jogban az objektív felelősség körének a nagyobb kockázati tényezőtől függő ilyen körülhatárolása ismeretlen, mivel a felelősségnek elsősorban a kauzalitási alapon fennálló nyugvása miatt a nagyobb kockázati veszéllyel járó tevékenységeknél a vétkességnek enyhébb elbíráláshoz vezethet az értékelése.³⁴

Ugyanakkor minden jogrendszer méltányosan kezeli azt a helyzetet, amikor valami tevékenység más érdekében történő elvégzése fokozott veszéllyel járhat. Ilyen esetben a magasabb kockázat vállalása folytán előálló károk viselése alól a károkozó mentesül, vagy az átlagosnál lényegesen enyhébb elbírálásra kerül sor részben a bírói gyakorlat oldaláról, részben pedig már előre „ex lege” rögzítve. Ez utóbbi eset áll fenn a munkaviszonyból eredő kártérítési felelősségnél a vizsgált német és francia jogon túlmenően valamennyi európai állam esetében.³⁵ Ugyanakkor, aki miatt a munkát végzőnek a munkaviszonyban nagyobb a károkozási kockázata, az a munkáltató, aki a munkavállalójával szemben az átlagosnál nagyobb kárfelelősséget köteles „ex lege” viselni, és ezért a munkáltatót mindenütt – kivéve újabban Magyarországot – mindenhol vétkességtől független objektív felelősség terheli, kivéve, ha a munkavállaló saját hibájából károsodott, és a munkáltató a kárt elhárítani képtelen.³⁶ Jogdogmatikailag a kötelezettségi szerkezet hasonlósága következtében a teljesen cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes kiskorú személy károkozó jogsértése esetében a szülő, valamint a gyám, továbbá a bíróság által gondnokság alá helyezett hasonló állapotú nagykorú esetében a kirendelt gondnok felelősségét enyhébb fokú vétkesség alapján indokolt elbírálni. Ennek indoka, hogy ellentétben a munkáltatónak a munkavállalóval szembeni üzemben belüli felelősségével, ahol a munkavállaló minden lépése ellenőrizhető, nincs hasonló helyzetben általában sem a szülő, sem a gyám. Nem várható el tőlük, hogy egyéb elfoglaltságuk mellett a reájuk bízott személy minden lépését figyeljék. Ez vonatkozik az olyan

³³ A vétkességi kategóriák rendszere a germán jogrendszerben elkülönül a többitől: bűnösség (Schuldigkeit), szándékosság (Vorsätzlichkeit), gondatlanság (Fahrlässigkeit) – egyéb jogellenességeknél vétkesség (Fahrlässigkeit, culpa): súlyos (Gravis, Lata), kevésbé súlyos (Gravior), enyhe (levis), egészen enyhe (levissima). Prof. Dr. Theo Mayer-Maly előadása a Miskolci Egyetem Jogi Kara Civilisztikai Intézetében 1989.

³⁴ Szalma 2023: Hatodik Rész, 295-340. p.

³⁵ Prugberger – Nádas: i. m. 285-302. p.; Nádas – Prugberger: Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében. Debreceni Egyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2019, I. 5-8. § 27-60. p., II. 1-3 § 67-79. p.

³⁶ Prugberger – Nádas: i. m. 312-323. p.; Nádas – Prugberger: i. m. I. 5-8. § 27-60. p., II. 1-3 § 67-79. p.

munkavégzés esetére is, ahol a munkát végző nem áll közvetlenül a munkáltató látókörében, pl. a gépkocsivezető, aki szabálysértést elkövetve karambolozik, és kárt okoz. Megítélésünk szerint hasonló a helyzet az olyan testi és szellemi, valamint pszicho-szociális fogyatékosággal élő személyeket támogató mentor esetében, akit a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezés mellőzhetősége esetén a gyámhatóság rendel ki, amely intézmény az Egyesült Királyságból és Németországból került átvételre az új magyar Polgári Törvénykönyv megalkotása során.³⁷

Összegezve a joghátrány egyedi kiszabására irányuló szankcionálással összefüggő jogalkalmazásnál is irányadónak szükséges tekinteni mindazt, amit a jogszabálynál és annak megalkotásával kapcsolatosan kifejtettünk, vagyis azt, hogy a közfelfogás szerint igazságosnak és méltányosnak tartott elvárásnak, vagyis az *aequitas*-nak is megfelelően a jogalkalmazás, összhangban állva a generális és a speciális prevenció biztosításával. Ennek az elvnek kell érvényesülnie a jogalkalmazó részéről a jogforrás alkalmazása olyan értelmezésének, amelyen az írott szövegen felül a bírói, illetve a közigazgatási jogalkalmazó racionális és emocionális jogtudata összhangban legyen a közvélemény konstruktív felfogásával, aminek különösen a hézagpótló jogértelmezésnél van különös jelentősége.

Irodalomjegyzék

Antalffy György – Samu Mihály – Szabó Imre – Szotáczky Mihály: Állam- és jogelmélet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1970.

Asztalos László: A polgári jogi szankció. Budapest, 1966.

Balás P. Elemér: Az okozatosság büntetőjogi problematikája. Budapest, 1936.

Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévai Miklós – Sántha Ferenc: Magyar büntetőjog, általános rész. Wolters Kluwer, 2017.

Fustel de Coulanges Az ókori község. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1893.

Hager, Günter: Europäisches Umwelthaftungsrecht. In Zeitschrift für europäischen Privatrecht, 1997/1. szám.Tm

Hager, Günter: Haftung für Umweltschäden. In Czehowski – Hendlér (Hrsg.): Umweltsrecht in Mittel-, und Osteuropa. Warschauer Gespräche zum Umweltsrecht. Boorberg Verlag, Stuttgart – München – Hannover – Berlin, 1992, 137-150.

Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

Hartmann, Nicolai: Teleológiai gondolkodás. Akadémia Kiadó, Budapest, 1961.

Jakab Nóra: A margón és azon túl. Az intellektuális és pszichoszociális fogyatékosággal élő emberek cselekvőképességéről. Novotni Kiadó, Miskolc, 2014.

³⁷ Ld. Jakab Nóra: A margón és azon túl. Az intellektuális és pszicho-szociális fogyatékosággal élő emberek cselekvőképességéről. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013.; Uő: A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű személyekre, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.

Jakab Nóra: A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű személyekre, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.
Kauser Lipót: A kártevés okozatossága. Budapest, 1939.

Kelsen, Hans: Tiszta jogtan. (ford.: Bibó István) (szerk.: Varga Csaba) Bibó István Szakkollégium Kiadása, Budapest, 1988.

Kiss Géza: Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. [In Pauer Imre (szerk.): Értekezések a társadalmi tudományok köréből] MTA II. Osztály kiadása, Budapest, 1909.

Losonczy István: A mulasztás I. A mulasztási bűncselekmények okozatossága. Dunántúli, Pécsi Egyetemi Nyomda, Pécs, 1937.

Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata + Függelék: Egy realista jogfilozófia alapvonalai. Szent István Társulat, Budapest, 2002. (Sajtó alá rendezte: Varga Csaba)

Maine Sumner Henrik: A jog őskora MTA. Könyvkiadó Hivatal. Budapest, 1875.

Nádas György – Prugberger Tamás: Jogkövetkezmények és szankciók a munkával összefüggő jogviszonyok körében. Debreceni Egyetem ÁJK, Debrecen, 2019.

Peschka Vilmos: A modern jogfilozófia alapproblémái. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

Peschka Vilmos: Max Weber jogszociológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1875.

Peschka Vilmos: A jogszabályok elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

Peschka Vilmos: Jog és jogfilozófia. KJK., Budapest, 1979.

Péteri Zoltán: Az újjáéledt természetjog néhány jogelméleti kérdése a II. Világháború után. In Állam és Jogtudomány, 1962/4. szám, 469-505. p.

Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus, Budapest. 2017.
<https://doi.org/10.59558/jesz.2017.1.143>

Prugberger Tamás – Nádas György: Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog. Complex Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2014.

Prugberger Tamás: A jogalanyiság strukturális felfogásának megjelenése és alapproblémái a szövetkezetek gazdasági és szervezeti életében. Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények 201. Szövorg. Kiadó, Budapest, 1987.

Prugberger Tamás: Kritikai megjegyzések a bírósági szervezet tervezett módosításáról. In Magyar Jog, 1997/2.

Prugberger Tamás: Érdek és érdekegyeztetés a jogban. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.

Prugberger Tamás: A munka, a közszolgálati és a társadalombiztosítás átalakulásának terve a közszolgálati jogviták eldöntésén keresztül. In Magyar jog, 2015/1.

Sárközy Tamás: A gazdaságirányítás és a vállalatok. Kossuth Kiadó, Budapest, 1979.

Sárközy Tamás: A jogi személy elméletének átalakulása. KJK., Budapest, 1985.

Szabadsfalvi József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.

Szabadsfalvi József: Kísérlet az új magyar jogfilozófia megteremtésére a 20. század első felében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014.

Szalai Ákos: Okozatosság a kártérítési jogban. Jog-gazdasági megfontolások. In Polgári Jog, 2017/1. szám, 1-19. p.

Szalma József: Okozatosság és polgári jogi felelősség. Novotni Kiadó, Miskolc, 2000.

Szalma József: A kárfelelősség alapelvei. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023.

Varga Csaba: Antológia a század első felének jogelméleti irodalma köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

Kántor Ákos¹**A jogalkotás klasszikus modellje²***Absztrakt*

A jogalkotás két egymással szorosan összefüggő tevékenységből áll: a belső jogalkotás határozza meg a norma tartalmát, ennek viszonylagos befejezését követően indulhat meg a külső jogalkotási folyamat, amely hagyományosan írásbeli feladat: a jogszabály szövegének elkészítése, ezt nevezik jogszabályszerkesztésnek; azonban a két eljárás gyakorlati lefolyása egyidejűleg történik. Ezt követi a jogszabály elfogadásához vezető eljárás. Ez a két elem folyamatosan jelen van a külső jogalkotásban, hiszen egy-egy egyeztetést, döntéshozói ülést követően a jogszabály tervezet szövegét folyamatosan módostani kell, jogszabályszerkesztési eszközök használatával. Jelen tanulmány célja a külső jogalkotási folyamat áttekintő bemutatása, hogyan lesz a jogszabály tervezetből rendelet vagy törvény; a fontosabb összefüggésekre koncentrálva. Szükséges megemlíteni, hogy a jogalkotás tárgyalandó leírása – a hatályos jogi szabályozással összhangban – nem tartalmazza a digitalizáció vívmányait, így a törvényjavaslati szakaszt leszámítva a vizsgált folyamatok akár évtizedekkel ezelőtt is hasonlóan működhetek volna. A jogalkotás digitalizált rendszerét más tanulmányaimban³ mutattam be.

Kulcsszavak: jogalkotás, koncepció, előterjesztés, törvénytervezet, törvényjavaslat, egyeztetés

Abstract

The formulation of legislation is comprised of two discrete yet interconnected activities. Firstly, the establishment of internal legislation dictates the content of the norm, and once this has been largely finalised, the external legislative process can commence. This is conventionally a written task, involving the preparation of the legislation text, a process referred to as legislative drafting. However, in practice, these two processes often occur in parallel. This is followed by the procedure leading to the adoption of the legislation. These two elements are constant in the external lawmaking process, as the text of the draft legislation must undergo continuous amendment following each consultation and decision-making meeting, with legislative drafting tools being utilised for this purpose. The objective of this study is to furnish a comprehensive overview of the external legislative process, with a particular emphasis on the pivotal stages through which a draft law evolves into a regulation or statute. It is important to note that the description of the legislative process discussed here, in accordance with current legal regulations, does not include the achievements of digitisation. Consequently, with the

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza, témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, KRE

² DOI szám: 10.59558/jesz.2025.2.98

³ Lásd pl: Kántor Ákos: Jogalkotás és digitalizáció – kihívások és dilemmák. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): Digitalizálódó társadalom: Tanulmányok az új technológiák társadalmi-jogi hatásairól. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023, 41-62. o.; Kántor Ákos: Digitalizáció és automatizációs lehetőségek a jogalkotásban. In Parlamenti Szemle, 2023/2. szám, 39-56. o.

exception of the bill drafting stage, the processes examined could have functioned in a similar way even decades ago. The digitised system of legislation has been presented in my previous studies².

Keywords: legislation, concept, proposal, draft law, bill, consultation

I. Bevezetés

A jogalkotás a törvényhozó és a végrehajtó hatalom aktusa egyszerre, ezt az összekapcsolódást már Montesquieu is vizsgálta. „Hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, ahhoz az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak”,⁴ „[a] törvényhozó és a végrehajtó hatalom viszonya. A két hatalmat személyileg szintén el kell választani egymástól; ugyanaz a személy vagy testület egyszerre mindkét állami funkciót nem töltheti be. [...] Önmagában azonban az elválasztás kevés; e két hatalom ugyanis szükségképpen hatással van egymásra – épp ezáltal képesek azon funkciójukat betölteni, hogy korlátozzák a másik hatalmi törekvéseit.”⁵

Montesquieu szerint a törvényhozás – mint hatalmi ág – feladata törvények alkotása, módosítása, hatályon kívül helyezése, a törvény az állam általános akarata, míg a végrehajtó hatalom a törvényhozó hatalom által lefektetett „közhatározatokat” hajtja végre.⁶

A jogalkotás részben a törvényhozó hatalom, részben a végrehajtó hatalom aktusa, amely felhatalmazás alapján alkot jogszabályokat⁷. Megjegyzendő, hogy jogalkotás korunkban érinti az önkormányzatok normaalkotási tevékenységét is, egységes mederben halad az önkormányzatok kodifikációs tevékenysége.

A hatalommegosztás legújabb kori kérdéseivel is foglalkozott Bibó István, aki szerint „veszélyes, ha a végrehajtó hatalom belefolyik a társadalom legfőbb, – törvények útján való – irányításába, (fordított irányban azonban Bibó itt sem lát veszélyt, sőt kifejezetten kívánatosnak és szükségesnek tartja a végrehajtó hatalom felelősségét és a törvényhozó szerv általi ellenőrizhetőségét).”⁸

A jogbölcselet genetikus problémái között szereplő kérdéskörként említi Szilágyi Péter, hogy milyen konkrét módokon, formákban jönnek létre jogszabályok, a jogalkotás, jogképződés, jogforrások témakörében. Megkülönbözteti a jogalkotói és jogalkalmazói jogképződést. A jogalkalmazói jogképződés körébe tartozik a szokásjog, valamint a bírói jog. Szilágyi szerint „A jogalkotás a kifejezetten jogalkotó hatáskörrel felruházott állami szerveknek a tudatosan, kimondottan és kizárólagosan közvetlenül, általános és absztrakt magatartásszabályok formájában megfogalmazódó jogi normák létrehozására irányuló tevékenysége”⁹ A jogalkotásra Drinóczi Tímea és Petrétai József W. Hug¹⁰ nyomán a következő meghatározást adja: „a jogalkotást olyan tudatos és akaratlagos normalétrehozásként – vagyis gondolati szabályoknak jogtételekbe való átültetéseként – fogalmazható meg, amely során meghatározott eszközök segítségével szabályokat objektívnak és pozitívnak, és ezeket

⁴ Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Osiris Kiadó–Attraktor Kft, 2000, 247. o.

⁵ Tóth J. Zoltán: Demokrácia, jogállamiság, alkotmánybíráskodás. Patrocínium, Budapest, 2020, 83–84. o.

⁶ Vö. Montesquieu: i.m. 250. o.

⁷ A végrehajtó hatalom törvénykezdeményezési joggal rendelkezik, így törvénytervezetek előkészítését végzi, valamint felhatalmazás alapján alkot jogszabályokat. A törvényjavaslatok többségét (kb. 55-60%-át) a kormány nyújtja be. Bővebben lásd: <https://www.parlament.hu/torvenyalkotas-bevezetes> (2025. július. 23.)

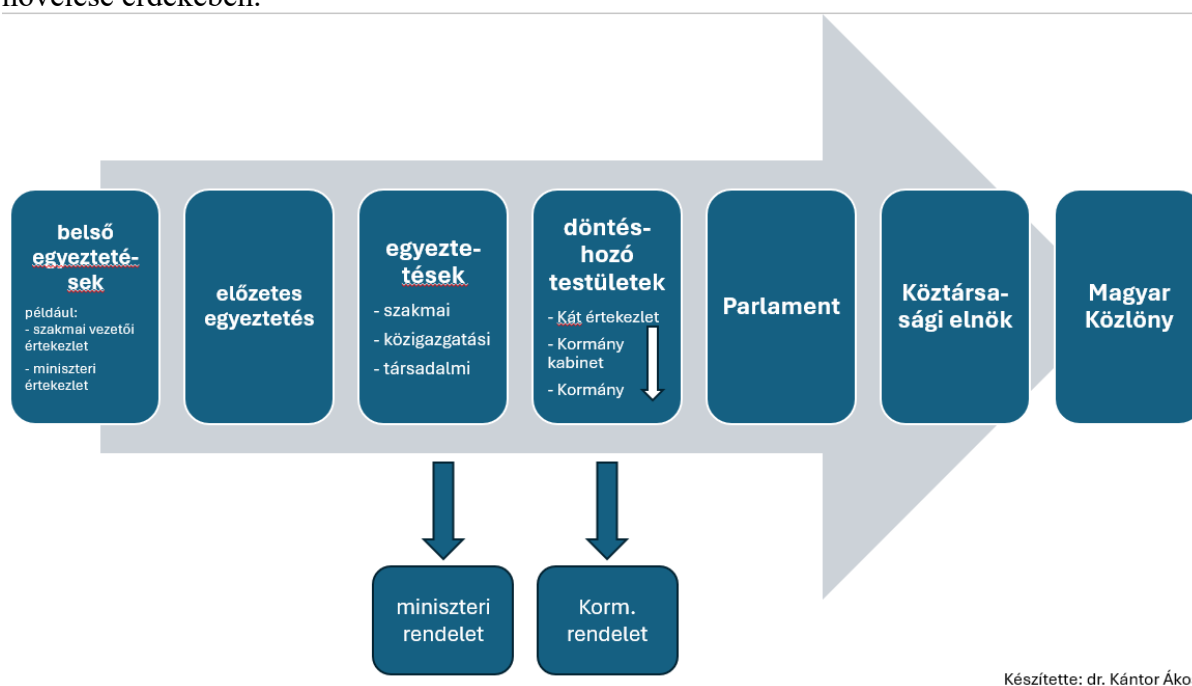
⁸ Tóth J. Zoltán 2020: 98. o.

⁹ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 163. o.

¹⁰ Hug, Walter: Gesetzsesflut und Rechtssetzungstheorie 3. o. In Klug- et al. (szerk.): Gesetzgebungstheorie, Juristische Logik, Zivil- und Prozeßrecht”. Berlin, Heidelberg, New York, Springer Verlag, 1978.

egyidejűleg rendezett összefüggésbe is hozzák”¹¹. Tóth J. Zoltán a jogalkotás fogalmát a megalkotott jogszabályok oldaláról közelíti meg: a pozitív jogként említi az állami szervek által alkotott (végső soron az elvileg a nép akaratát kifejező Parlament akaratán alapuló) tételes jog, vagyis a törvények, rendeletek normáinak összességét. Definíciója szerint a pozitív jog (tételes jog) meghatározott (korábbi jogszabályok által jogalkotási hatalommal felruházott) állami szervek meghatározott (szintén korábbi jogszabályok által előírt) formában megalkotott döntéseinek a szövege”¹². Témám szempontjából fontos ismerv, hogy a jogalkotói jog logikailag rendezett és nyelviileg szabatosan meghatározott és rögzített formában jön létre. Ez teszi lehetővé, hogy a jog a maga társadalmi gyakorlatában kiszámítható legyen.¹³ Drinóczi és Petréttei szerint a jogalkotásban a jog alkotásának a) tárgyával, b) eljárásával, c) módszerével és d) technikájával foglalkozik. Témám szempontjából a jogalkotás technikájának vizsgálata releváns, amely a norma konkrét megfogalmazásánál figyelembe veendő szempontokkal foglalkozik. A vizsgálat tárgya a jogszabály megfogalmazása, szerkesztésének tartalmi formai szabályai. A jogalkotásban tehát az összes jogi norma alkotásának vizsgálatát, elemzését, összefüggései feltárását és javításának lehetőségeit kutatja, vagyis a jogalkotás helyzetének „diagnosztizálásáról” és a javasolt „terápiák” megfogalmazásáig terjedő szakaszt ölel fel.¹⁴

Jelen tanulmány célja a külső jogalkotási eljárás áttekintő bemutatása, a jogalkotás megtervezésétől kezdve a szabályozási koncepció és a jogszabálytervezet elkészítésén át az egyeztetési és elfogadási folyamat bemutatása, egészen a Magyar Közlönyben történő kihirdetésig, illetve a Nemzeti Jogszabálytárban történő publikálásig, majd de lege ferenda javaslat megfogalmazása a jogalkotó részére, a jogalkotás minőségének és hatékonyságának növelése érdekében.

Készítette: dr. Kántor Ákos

1. ábra: a jogalkotási folyamat

¹¹ Drinóczi Tímea – Petréttei József: Jogalkotásban. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2004, 17-20. o.

¹² Tóth J. Zoltán (szerk.): Jogalkotásban Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2019, 37. o.

¹³ Szilágyi: i.m. 163-164. o.

¹⁴ Drinóczi–Petréttei: i.m. 19. o.

II. A jogalkotás tervezése

II.1 Jogalkotási és törvényalkotási terv

A jogszabálytervezetek elkészítésének rendjét a jogalkotásra vonatkozó jogszabályok mellett a Kormány ügyrendjéről szóló 1352/2022. (VII. 21.) Korm. határozat (a továbbiakban: a Kormány ügyrendje) határozza meg.

A jogalkotás tervezése a jogszabályok két típusához igazodva két, a Kormány által előkészített dokumentumban történik. Egyik a Parlamentbe benyújtott, a következő időszakra szóló törvényalkotási terv, az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény 38. §-a alapján.¹⁵ A törvényalkotási program az Országgyűlés honlapján érhető el.¹⁶

A Kormány ügyrendje 9. pontja tartalmazza a Kormány törvényalkotási programjának leírását: a Kormány törvényalkotási programja és a Kormány féléves időtartamra szóló, havi ütemezésű munkaterve, egymással összehangolt tervezetét a miniszterelnök a Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára útján – a Kormány társadalompolitikai célkitűzéseire illeszkedve – a miniszterek, a miniszterelnök politikai igazgatója, a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadója, a kormánybiztosok, a kormánybizottságok, a kormányzati főhivatalok vezetői, az autonóm államigazgatási szervek vezetői, valamint az önálló szabályozó szervek vezetői javaslatainak figyelembe vételével készíti el.

A másik tervezési dokumentum a jogalkotási terv, amely a törvények mellett a rendeleti jogalkotás következő időszakra tervezett jogszabályait is tartalmazza kormányrendelet és miniszteri rendelet formájában. A tervezési időszak általában a következő félévet öleli fel. A jogalkotási terv a Kormány honlapján a dokumentumok között érhető el.¹⁷

A törvényalkotási programban szerepel a tervezett törvényjavaslat címe, az előadója, aki a feladatkörével megjelenített miniszter; a szabályozást terjedelme, amely lehet kis, közepes vagy nagy. Röviden meg van határozva a szabályozás célja néhány mondatban, valamint a benyújtás várható időpontja, illetve a parlamenti elfogadás kért időpontja.

A jogalkotási munkaterv struktúrája némileg eltérő, elsőként a jogszabály címét sorolja fel, ideértve természetesen a jogszabály típusát is. Rövid tartalmi részletezést ad a jogszabályról, valamint megjelöli az első egyeztetés tervezett időpontját. Ugyanígy listázza a jogszabály terjedelmét, amely szintén kis közepes vagy nagy lehet; azonban ez a terv konkrétan megjelöli, hogy kis terjedelmű a 10 szakaszból álló jogszabály, közepes a 11- 49 szakasz közötti tartalom, míg nagy terjedelmű az 50 szakasznál hosszabb jogszabály. A táblázat tartalmazza emellett az előkészítő tárca rövid megjelölését is.

Sem a törvényalkotási program, sem a Kormány jogalkotási munkaterve nem jogilag kötelező erejű dokumentum, vagyis pusztán a dokumentumok benyújtása, illetve közzététele nem kötelezi a Kormányt a felsorolt szabályozások elkészítésére, vagy határidőben történő elkészítésére; ahogyan azt sem tiltja semmi, hogy a tervdokumentumokban nem szereplő tervezetek szülessenek az adott tervezési időszakban. Ezen dokumentumok lényegi szerepe a tervezés, ami alapján a jogalkotás koordinációját végző szervezet számon tudja kérni az egyes tervezetek előkészítését, illetve a jogalkotási folyamathoz erőforrást tud tervezni.

Az egyes minisztériumok saját jogalkotási tervet készítenek, amely összhangban áll a Kormány jogalkotási tervével, ahogyan az Agrárminisztérium Szervezeti és Működési

¹⁵ 38. § A Kormány megalakulását követően az adott, minden ülőszakaszon végén a következő ülőszakasza vonatkozóan tájékoztatja az Országgyűlést törvényalkotási programjáról.

¹⁶ Pl. a 2025. év tavaszi ülőszakasza törvényalkotási programja: https://www.parlament.hu/documents/d/guest/tvalk_program_2025-tavasz (2025. 03.16.)

¹⁷ Pl. a 2024. év II. félévi jogalkotási program elérhetősége: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/3/36/364/364a3927bd11777e539767e058237d2514605a70.pdf> (2025. 03.16.)

szabályzata fogalmaz: „A Minisztérium fő jogalkotási feladatait – a Kormány jogalkotási tervéhez igazodva – évenként jogalkotási terv foglalja össze.”¹⁸

II.2. Szabályozási koncepció

Nagyobb tartalmú, átfogó szabályozás esetében szabályozási koncepció is készíthető, melynek definícióját a Jet.¹⁹ 1. § (1) bekezdése adja meg: „miniszterek által előkészített jogszabálytervezetek megalapozását szolgáló szabályozási koncepció”, amelynek készítője rendszerint a terület szabályozásáért felelős miniszter minisztériumának szervezeti és működési szabályzatában kijelölt szervezeti egysége.²⁰

Amennyiben a jogszabály tervezethez készül koncepció az önmagában is bevonható a jogalkotási eljárásba, vagyis a norma tartalmának konkrét kialakítása előtt szabályozási koncepció kialakítható. Dogmatikailag a jogalkotás két szakaszra bontható, külső és belső jogalkotásra. A belső eljárás célja a norma tartalmának meghatározása, ideértve a koncepció elkészítését is. A belső eljárást követi a külső, amely a jogszabályszerkesztés, vagyis a jogszabály szövegének meghatározásával kezdődik, és tart egészen annak kihirdetéséig²¹. A külső eljárás megindulásának előfeltétele a belső eljárás viszonylagos befejezettsége, mert ebben alakul ki a tartalom, míg a külső eljárásban a forma. Azonban a külső jogalkotási eljárásban is rendszerint vannak elemek a belső eljárásból, például, ha a norma tartalmát érintő javaslat érkezik a tervezethez, a normatartalom módosítása után történik meg a normaszöveg módosítása, a két eljárás gyakorlati lefolyása egyidejűleg történik. A koncepció elkészítése és elfogadása önmagában egy tervezési lépés, mivel a konkrét jogszabályszerkesztési eljárás csak ezt követően indul meg.

A koncepció egyeztetési eljárásának különös momentuma, hogy a tervezet koncepciója az előkészítésért felelős miniszter döntése alapján maga is társadalmi egyeztetésre bocsátható, azonban egyes esetekben a koncepció társadalmi egyeztetése jogilag kizárt.²²

III. Előkészítés

A jogalkotási eljárást törvénytervezetek esetében a dokumentum készültsége szerint Tóth J. Zoltán három szakaszra osztja:²³ első a törvénytervezet szakasza, amely az előkészítéstől az országgyűlési benyújtásig tart. Ezt követi a törvényjavaslat szakasza, ami a parlamenti tárgyalás végéig tart. Végül az elfogadott törvény szakasza zárja jogalkotási eljárást. Drinóczi és Petrétei a parlamenti eljárást megelőző szakaszt három további részre osztja: első a minisztériumi tervezet kidolgozása, második a tervezet véleményezési (egyeztetési) eljárása a harmadik a kormány-előterjesztés szakasza.²⁴

¹⁸ Az Agrárminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 1/2023. (VI. 30.) AM utasítás 83. § (1) bekezdés.

¹⁹ 2010. évi CXXXI. törvény a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről – a továbbiakban: Jet.

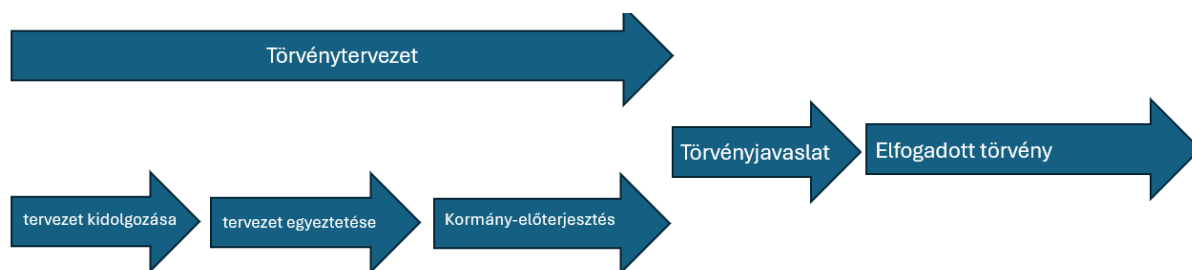
²⁰ Lásd: az Európai Uniók Minisztériuma Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 2/2023. (VIII. 9.) EUM utasítás 51. § (1) bekezdés 1. pontja, vagy az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 5/2024. (VI. 20.) IM utasítás 65. § (1) bekezdés 1. pontja.

²¹ Drinóczi–Petrétei: i.m. 175. o.

²² Lásd: Jet. 5. § (4) bekezdés.

²³ Tóth 2019: i.m. 146-147. o.

²⁴ Drinóczi–Petrétei: i.m. 210-211. o.

2. ábra törvényalkotási folyamat szakaszai

III.1 Kodifikáció

A jogszabálytervezetek, és így a törvénytervezet kidolgozása tárgy szerinti illetékes vagy megbízott minisztérium szakapparátusának (szakreferenseinek) a feladata és az adott miniszter politikai felelőssége. A jogalkotás tekintetében illetékes miniszter kijelölése a Kormány statútum rendeletében történik, amely meghatározza az egyes miniszterek feladatait, többek között a jogalkotási feladatköröket is.²⁵ A jogszabály tárgya szerint hatáskörrel rendelkező vagy a kijelölt miniszter felelős a jogszabály előkészítéséért így különösen azért, hogy a szabályozás szükséges és a tervezett megoldások alkalmasak legyenek a kitűzött cél elérésére; az igazságügyi miniszter pedig azért felelős, hogy jogszabály összhangban álljon más jogszabályokkal, megfeleljen a jogpolitikai elveknek, illeszkedjen az egységes jogrendszerbe és feleljen meg a jogalkotás szakmai követelményeinek.²⁶ E felelősség érvényre juttatása érdekében a szakminiszter a törvényjavaslatok tervezetét az igazságügyi miniszterrel együtt készíti el és terjeszti a Kormány elé.²⁷

III.2 Előterjesztés

A Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára kötelezően alkalmazandó előterjesztés-mintát bocsát ki. Az előterjesztés fontosabb elemei:

Vezetői összefoglaló, mely tartalmazza az előterjesztés jelentőségéhez és jellegéhez igazodva – az előterjesztés szerinti ügy és a döntési javaslat lényegét, ismerteti az előterjesztés szerinti jogszabály tervezethez tartozó indokolás közzétételével kapcsolatos előterjesztői álláspontot és annak indokait.

Az előterjesztés tartalmazza a tervezet kormányprogramhoz való kapcsolódásának bemutatását, valamint az egyeztetésekben résztvevő szervezetek felsorolását, megjelenítve egyetértésüket. Amennyiben nem értenek egyet az előterjesztéssel, a vitás kérdések és az indokok rövid bemutatását is tartalmazza.

A normaszöveg az előterjesztés mellékletét képezi, rendszerint indokolással együtt készül. Törvénytervezetek esetében a benyújtás feltétele az általános indokolás megléte.

A hatásvizsgálati lapon röviden be kell mutatni a megalapozott döntéshez szükséges információkat, így különösen a javasolt intézkedésnek²⁸ a Kormány társadalompolitikai

²⁵ 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről.

²⁶ Emellett a tervezetnek az európai uniós jogi követelményeknek is meg kell felelnie.

²⁷ Drinóczi–Petrétei: i.m. 211. o.

²⁸ hatásvizsgálati lapot a hatásvizsgálat módszertani követelményei szerint (bővebben lásd: Kovács Zsombor–Orbán Krisztián: A jogi szabályozás hatásvizsgálata. Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.) az azonosított hatásonként kellene kitölteni, tehát egy jogszabály tervezethez több lap is készülhetne. A hatályos szabályozás szerint azonban egy előterjesztéshez egy hatásvizsgálati lap tartozik: „Az előzetes hatásvizsgálat során a legnagyobb hasznossággal járó hatásvizsgálatot, az adott szabályozás függvényében a döntési helyzet

célkitűzéseikhez való illeszkedését, indokait, lényegét, főbb tartalmi jellemzőit, valamint várható gazdasági, költségvetési, társadalmi, igazgatási, államháztartási, nemzetközi és egyéb hatásait – szükség szerint példákkal és számításokkal alátámasztva –, illetve következményeit. Jogszabály esetében be kell mutatni az alkalmazhatóság feltételeit, a természetes személyek és a vállalkozások adminisztratív terheinek csökkenését, ezek növekedése esetén az azt elkerülhetetlenül szükségessé tevő szempontokat, valamint hatósági eljárás esetén az elektronizálás ütemezését.²⁹

A kommunikációs tervben javaslatot kell tenni az előterjesztés szerinti döntés kommunikációjára, azaz ki, mikor, hogyan, kinek és mit kommunikál a tervezett szabályozásról.

Végül a legfontosabb elem a döntési javaslat, amely a Kormány döntését tartalmazza, amely lehet például a Korm. rendelet kihirdetésének, vagy a törvénytervezet benyújtásának elrendelése.

IV. Egyeztetések

IV.1 Tárcán belüli egyeztetések

Az elkészült előterjesztést a tervezet készítéséért felelős tárca szervezeti és működési szabályzatának megfelelő módon egyeztetik le házon belül. Ilyen egyeztetés lehet például a szakmai vezetői egyeztetés melynek keretében a tárca összes helyettes államtitkára véleményezi az előterjesztést és dönt az előterjesztés további sorsáról; amely lehet előzetes egyeztetésre küldés, miniszteri értekezletre küldés vagy éppen visszaküldés további átdolgozásra. Jelentősebb politikai súlyú előterjesztéseknél tárcán belül a miniszteri értekezlet és napirendjére tűzi az előterjesztést, amely dönt a tervezett további sorsáról.

Ilyen egyeztetési fórumok voltak például az Emberi Erőforrások Minisztériumában a 2010-es évek derekán. De például az Igazságügyi Minisztériumban – annak eltérő szervezete miatt – nem működtek hasonló jogalkotási fórumok. A jogalkotásért is felelős közigazgatási államtitkár egy személyben döntött a tervezet egyeztetésre küldhetőségéről.

IV.2 Előzetes egyeztetés

Az előzetes egyeztetésről a Kormány mindenkor hatályos ügyrendje rendelkezik. Ez az első tárcán kívüli egyeztetés, melynek célja többes: egyrészt azt vizsgálják a résztvevő, jogalkotásért kiemelten felelős szervezetek³⁰, hogy a tervezet alkalmas-e a kívánt szabályozási

megalapozásában legnagyobb szerepet játszó közvetett és közvetlen hatások elemzését kell elvégezni;” 12/2016. (IV. 29.) MvM rendelet 3. § a) pont.

²⁹ A hatásvizsgálat gyakorlata vegyes: sok előterjesztés mellé a még a 2016-ban hatályon kívül helyezett, az előzetes és utólagos hatásvizsgálatról szóló 24/2011. (VIII. 9.) KIM rendelet szerinti táblázatos hatásvizsgálati lap készül.

(Pl. <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/0/09/096/096806bbb390231f4379aecda4c1e681e08fdbf9.pdf>) (2025. június 23.) néhány esetben a hatályos, az előzetes és utólagos hatásvizsgálatról szóló 12/2016. (IV. 29.) MvM rendelet – 2019. január 1-jén hatályon kívül helyezett – 1. melléklete szerinti hatásvizsgálati lap készül. A hatályos szabályozás nem tartalmaz kötelező formátumot a hatásvizsgálati lapra, csak a lap definíciójával határozza meg a tartalmát: 2. § (1) „3. hatásvizsgálati lap: olyan űrlap, amely tartalmazza az előterjesztés címét, költségvetési hatásait, adminisztratív terhekre gyakorolt hatásait, az előterjesztés szerint tervezett adatkezelési műveletek adatvédelmi hatásvizsgálatának eredményeit, valamint az előterjesztés egyéb hatásait;”

³⁰ Pl. a Miniszterelnöki Kormányiroda, az Igazságügyi Minisztérium, Nemzetgazdasági Minisztérium, Miniszterelnöki Kormányiroda.

cél elérésére, megfelel-e a Kormány célkitűzéseinek, illetve a jogszabály típusa (rendelet vagy törvény) alkalmas-e a kívánt cél elérésére, megfelel-e az alkotmányossági és az európai uniós jogi követelményeknek. Emellett az előzetes egyeztetés eredményeképp születik meg az engedély a közigazgatási egyeztetés megkezdéséhez, vagy kivételes esetben a közigazgatási egyeztetés alóli felmentésre.

IV.3 Közigazgatási egyeztetés

A közigazgatási egyeztetés alapvetően két formában valósul meg: egyrészt az összes minisztérium megkapja elektronikus formában az előterjesztést, a hatásvizsgálati lapot, a normaszöveget, valamint annak indoklását legalább nyolc napos véleményezési határidővel. Emellett zajlik a közvetlen egyeztetés, amelynek keretében egyes, feladatkörükben érintett szervezetek is megkapják – jellemzően azonos határidővel – a normaszöveget és az indoklást, rövid tartalmi összefoglalóval. Ezek általában azok a szervezetek, amelyek korábban stratégiai partnerségi megállapodást kötöttek a Kormánnyal.³¹ Ez nem jelenti azt, hogy ezeken a szervezeteken kívül más szervezet címzettként ne kaphatná meg a feladatkörét érintő előterjesztést, azonban a közvetlen egyeztetés címzésének, illetve a kiküldött dokumentáció összeállításának gyakorlata a tapasztalatok szerint nem egységes.

IV.4 Vélemények feldolgozása

A közigazgatási egyeztetés eredményeképp úgynevezett tárcavélemények érkeznek a jogszabály készítésért felelős minisztériumhoz, amely köteles a javaslatokat megvizsgálni: amennyiben egyetért, befogadni amennyiben nem, elutasítani. A legtöbb esetben azonban, ha érdemi észrevétel érkezik a tervezethez, célszerű azt visszaegyeztetni. Különös tekintettel arra, hogy a közigazgatási egyeztetésben résztvevő szervezetek a külső jogalkotási eljárásban a későbbiek során a döntéshozó fórumok ülésein észrevételeiket fenntarthatják vagy újból megtehetik; ezért célszerű az észrevételeket a lehető legalacsonyabb – ügyintézői, szakértői – szinten kezelni.

Sok esetben, mivel az egyeztetések során nagy számú észrevétel érkezik, előfordulhat, hogy a jogszabálytervezet egyes részeire több, egymással konkuráló észrevétel, javaslat születik. Amennyiben ezeket a javaslatokat az előterjesztő ügyintézője nem tudja ügyintézői szinten egyeztetni, vagy az túl bonyolult lenne, szakmai egyeztetést kell összehívni.³² Itt emlékeztető felvétele mellett jutnak az érintettek a közös álláspontra, amely lehet a javaslatok közül egynek befogadása, a többiek elutasítása mellett, vagy egy közösen kidolgozott új javaslat beillesztése a normaszövegbe, de az is előfordulhat, hogy az előterjesztő az összes javaslatot elutasítja.

Amennyiben sok észrevétel érkezik egy tervezetre, bár a kormány ügyrendje nem írja elő, de praktikus okokból a módosított tervezetet időnként visszamutatásra megküldik a releváns észrevételek megfogalmazóinak, nagyon rövid véleményezési határidővel. Amennyiben az észrevételt megfogalmazó tárca továbbra is fenntartja azon javaslatát, amelyet az előterjesztő nem fogadott be az előterjesztésbe, ezt vitás pontként kell megjelölni az előterjesztés egyeztetési lapján. Kivételesen készülnek többváltozatú előterjesztések, ebben az esetben az előterjesztő a döntéshozó szervtől várja valamelyik változat elfogadását. Ilyen esetekben az egyes változatok előnyei és hátrányai bemutatása mellett az előterjesztő által

³¹ A stratégiai partnerségről bővebben lásd: Rixer, Ádám: Consultation and central public administration in Hungary, 343. o. In International Journal of Public Law and Policy, Vol. 10., No. 3. 2024, 334-358. o.

³² Kormány Ügyrendje 13. pont.

leginkább támogatott változatot is szükséges megjelölni az előterjesztésben.

IV.5 Szakmai véleményezés

A szakmai véleményezés keretében a jogszabályban meghatározott szervek mellett a Kormány ügyrendjében meghatározott egyéb szerveket is be kell vonni. A véleményezés határideje főszabály szerint öt munkanap.

IV.6 Társadalmi egyeztetés

A Kormány honlapján a Közérdekű adatok menüpontban található meg az a Dokumentumtár³³, ahol forrás, dokumentum típus és dátum szerint kereshetők a jogszabálytervezetek társadalmi egyeztetésre bocsátott anyagai. A keresővel megtalált hivatkozás tartalmazza a kibocsátó nevét, a közzététel dátumát, a tervezet címét, a véleményezési határidőt, valamint azt az e-mail címet, amelyen a közzétevő az észrevételeket várja. A tervezet rendszerint egy tömörített mappában található, amelyben rövid tartalmi összefoglaló, a normaszöveg, az indoklás és a hatásvizsgálati lap található. Az előterjesztés szövegét rendszerint nem tartalmazza a mappa, mivel az az Info tv. alapján³⁴ a keletkezésétől számított tíz évig nem nyilvános iratnak minősül.

A Jet. meghatározza a társadalmi egyeztetés határidejét is, amely főszabály szerint azonos kell legyen a kormányzati szervekkel való egyeztetésre bocsátás során megállapított határidővel³⁵, de a véleményezési határidő nem lehet kevesebb nyolc napnál. Annak biztosítására, hogy a társadalmi egyeztetés eredménye feldolgozásra kerüljön, a törvény a beérkezett vélemények, javaslatok érdemi mérlegelésére legalább öt napos időtartamot biztosít, a Kormány döntését vagy a miniszteri rendelet kiadását megelőzően.

A jogszabálytervezetet tartalmazó dokumentum csomag a társadalmi egyeztetést követően³⁶ egy tipizált összefoglalóval kerül kiegészítésre, amely tartalmazza a társadalmi egyeztetés során beérkezett észrevételeket és az azok elutasításának szakmai, jogi indokait.³⁷

Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a különböző jogszabálytervezetek közül a miniszteri rendelet jogalkotási folyamata ezen a ponton ér véget. Az egyeztetett tervezet kihirdetése előtt még egyetlen lépcső van hátra, ami kifejezetten erre a jogszabálytípusra jellemző: az alkotmányossági egyetértés megszerzése az Igazságügyi Minisztériumtól. Amennyiben az alkotmányossági vizsgálat sikeres, a tervezet továbbítható a Magyar Közlönyben történő kihirdetésre. Emellett a tervezet végleges, papír alapú példányát is el kell készíteni és aláírni a kiadmányozásra jogosult miniszterrel. Amennyiben a rendelet kiadása más miniszter egyetértéséhez kötött, az egyetértő miniszter aláírását és be kell szerezni a kihirdetést megelőzően.

³³ <https://kormany.hu/dokumentumtar> (2023.11.21.)

³⁴ Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény 27. § (5)

³⁵ Nem követhető laikusok számára a feltétel teljesítése.

³⁶ Összefoglalót törvény esetén az Országgyűléshez történő benyújtást, kormányrendelet és miniszteri rendelet esetén a kihirdetést követően kell közzétenni. A Jet 11. § (1) és (2) bekezdését pontosítja a jogszabálytervezetek és szabályozási koncepciók közzétételéről és véleményezéséről szóló 301/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet 4. § (4) bekezdése, az összefoglalót törvényjavaslat esetén az Országgyűléshez történő benyújtást követően tizenöt napon belül, kormányrendelet és miniszteri rendelet esetén a kihirdetést követően nyolc napon belül, utólagos véleményezés esetén pedig a véleményezés lezárását követő harminc napon belül kell közzétenni a honlapon, ahonnan harminc napig nem távolítható el.

³⁷ Bővebben lásd: Kántor Ákos: Ösztönözhető-e a jogalkotás társadalmi kontrollja pénzbírsággal? 15. o. In Glossa Iuridica, 2024/1-2. szám, 379-393. o.

V. Döntéshozó fórumok ülései

Döntéshozó fórumok egyeztetésére jogszabályok közül a kormányrendeletek és a törvénytervezetek előterjesztései kerülnek. A Kormány ügyrendje alapján a Közigazgatási Államtitkári értekezlet a kormányzati döntéshozatal általános hatáskörű szakmai döntés-előkészítő fóruma.

V.1 Közigazgatási Államtitkári Értekezlet

Az ülésen az összes minisztérium közigazgatási államtitkára mellett a Kormányiroda képviselői és az egyéb meghívott személyek³⁸ vesznek részt. Az ülésen a napirendben szereplő tervezeteket vitatják meg és döntenek azok további sorsáról. Az ülés dönthet utóegyeztetés elrendeléséről, amennyiben vitás kérdés maradt fent az előterjesztésben, és azt az ülésen sem tudták rendezni; dönthet arról, hogy az előterjesztést az illetékes Kormánykabinet napirendjére tűzzék; de dönthet úgy is, hogy az előterjesztés a Kormány két ülése között kihirdethető, további döntéshozó fórumokon történő megtárgyalás nélkül; ez kormányrendeletek és kormányhatározatok esetében fordulhat elő. Az értekezlet egy-egy előterjesztést többször is napirendjére vehet, az általa elrendelt egyeztetéseket követően.

V.2 Kormánykabinetek

A Kormány ügyrendje a következő kabineteket nevesíti:

- Stratégiai Kabinet,
- a Gazdasági Kabinet,
- a Nemzetpolitikai Kabinet,
- a Védelmi Tanács

A kabinet működésének célja a Kormány döntéseinek előkészítése, valamint döntés a Kormány hatáskörébe tartozó ügyekben. Előterjesztés a kabinet ülésének napirendjére – akkor vehető fel, ha a Közigazgatási Államtitkári Értekezlet, illetve annak munkabizottsága megtárgyalta.

A kabinet vagy elfogadja az előterjesztést, amely miniszterelnöki aláírásra történő felterjesztésre vagy az Országgyűlés számára benyújtásra kerül, vagy javasolhatja, hogy az általa megtárgyalt előterjesztésről a Kormány döntsön, ha az ügy politikai jelentősége indokolja, de előfordulhat, hogy a kabinet nem fogadja el az előterjesztést.

V.3 Kormányülés

A Kormány ülése a benyújtott előterjesztések, jelentések megtárgyalásából, döntések meghozatalából, szóbeli eszmecsereből, eligazításból, bejelentésekből, valamint – a miniszterelnök egyedi felhívása esetén – a Kormány tagja által adott tájékoztatásból áll. A döntéshozó fórumok számára biztosított azon lehetőség, hogy az előterjesztésben szereplő jogszabály további – döntéshozó fórumokon történő – megtárgyalás nélkül a Kormány két ülése között kihirdethető, illetve benyújtható az Országgyűlés részére. Ez a rendelkezés a Kormányt hivatott tehermentesíteni.

A Kormány, mint általános döntéshozó szerv legmagasabb szintű fórumként mondja ki a közigazgatásban előkészített tervezetek esetében az utolsó szót; amely kormányrendelet

³⁸ Pl. KEHI elnöke, KSH elnöke, NHIT elnöke.

tervezet esetén lehet felhatalmazás a kihirdetésre; melyet a Kormányiroda intéz; törvénytervezet esetében pedig elrendelheti a tervezet benyújtását az Országgyűlés részére, a benyújtásra megfelelően előkészített javaslatot technikailag papír alapon és elektronikus úton a Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára részére kell eljuttatni a kihirdetés intézésére.

VI. Kihirdetés (Korm. rendeletek)

A Kormány döntései szövegének véglegesítéséről az ülés összefoglalója alapján a Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára gondoskodik, és felterjesztésében azt a miniszterelnök – akadályoztatása esetén a miniszterelnök helyettese – írja alá. Ha a Kormány az előterjesztett javaslatot érdemben megváltoztatta, a szükséges utóegyeztetéseket a Kormány, ennek hiányában a Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára által kijelölt politikai felsővezető, közigazgatási államtitkár vagy helyettes államtitkár koordinálja.

A Kormány rendeleteit az üléstől számított nyolc munkanapon belül kell kihirdetni kivéve, ha a miniszterelnök más határidőt állapít meg.

VII. Benyújtás (törvénytervezetek)

A Kormánynak az Országgyűlés elé terjesztendő önálló indítványait a miniszterelnök – akadályoztatása esetén a miniszterelnök-helyettes – küldi meg az Országgyűlés elnöke részére. A benyújtásra megfelelően előkészített javaslatot papír alapon és elektronikus úton az előkészítő tárcának a Miniszterelnöki Kormányiroda közigazgatási államtitkára részére kell eljuttatni.

VIII. Parlamenti szakasz

A törvénytervezet az Országgyűlési benyújtással válik törvényjavaslattá. A jogalkotási folyamat fontos mérföldköve a benyújtás, mivel ettől a ponttól a végrehajtó hatalom által kidolgozott tervezet ura a törvényhozó hatalom lesz; a Kormány, mint előterjesztő ebben a szakaszban egészen más jogokkal rendelkezik a tervezet felett, mint az előkészítés során. A Kormány által benyújtott törvényjavaslat a benyújtásával az Országgyűlés tárgysorozatra kerül. Az Országgyűlés honlapján a benyújtást követően haladéktalanul közzé kell tenni a törvényjavaslatokat, a módosító javaslatokat, a törvényjavaslathoz készült bizottsági jelentéseket, az egységes javaslatot, így biztosítva a törvényalkotás nyilvánosságát³⁹.

VIII.1. Általános vita

A törvényjavaslat tárgyalása plenáris ülésen zajló általános vitával nyílik meg, amely a törvényjavaslat egésze vagy egyes részei szükségességének és szabályozási elveinek megvitatásából áll. A törvényjavaslathoz meghatározott rendben lehet hozzászólni, egészen az általános vita lezárásáig. A törvényjavaslathoz a képviselők módosító javaslatot nyújthatnak be, általános vita lezárásának időpontja függvényében meghatározott időpontig.

³⁹ A társadalmi egyeztetést követően a törvénytervezet szövege a benyújtással kerül újból nyilvánosságra, a Korm. rendelet pedig a kihirdetéssel. Az Országgyűlési szakban a törvényjavaslat és a kapcsolódó dokumentumok végig nyilvánosak.

VIII.2. Részletes vita

A törvényjavaslat részletes vitáját a tárgyaló bizottság folytatja le, melyet házszabályi rendelkezés vagy a házelnök jelöl ki a törvényjavaslat benyújtását követően. A részletes vita a törvényjavaslat általános vitájának lezárását követő héten nyílik meg. A részletes vita során azt vizsgálják, hogy a törvényjavaslat megfelel-e az Alaptörvényből eredő tartalmi és formai követelményeknek, illeszkedik-e a jogrendszerbe, megfelel-e a nemzetközi jogból és az európai uniós jogból eredő kötelezettségeknek, valamint megfelel-e a jogalkotás szakmai követelményeinek.

A részletes vita az törvényjavaslat részletes megtárgyalásából, a benyújtott módosító javaslatok megvitatásából és a tárgyaló bizottság további módosításra irányuló szándékának megfogalmazásából áll, melynek során a módosító javaslatot benyújtott képviselő ismertetheti álláspontját. A részletes vita a tárgyaló bizottság részletes vitát lezáró döntésével ér véget. A tárgyaló bizottság a részletes vitát akkor zárhatja le, ha az valamennyi módosító javaslatról állást foglalt. A részletes vita lezárását követően a tárgyaló bizottság jelentést nyújt be részletes vita lezárásának tényéről.

VIII.3. Törvényalkotási bizottság eljárása

A törvényalkotási bizottság dönt a részletes vitát lezáró bizottsági módosító javaslatok módosításainak támogatásáról, fenntarthatja a részletes vitát lezáró bizottsági módosító javaslatokba foglalt, nem támogatott módosításokat az általa szükségesnek tartott változtatásokkal, vagy további módosításra irányuló szándékot fogalmazhat meg egyetlen indítványban, az összegző módosító javaslatban. Az összegző módosító javaslat alapján készül el az egységes javaslat, amely a törvényjavaslat és az összegző módosító javaslat egybeszerkesztett szövegét tartalmazza.

Az Országgyűlés a részletes vitáról szóló bizottsági jelentésekről és az összegző jelentésről,⁴⁰ továbbá az összegző módosító javaslatról plenáris ülésen vitát folytat.

VIII.4. Zárószavazás

A zárószavazás megkezdése előtt az előterjesztő, vagy a Kormány javasolhatja a zárószavazás elhalasztását, amennyiben zárószavazást előkészítő módosító javaslatot kíván benyújtani. Ha az Országgyűlés döntött a zárószavazás elhalasztásáról, az előterjesztő vagy a Kormány a törvényjavaslathoz zárószavazást előkészítő módosító javaslatot nyújthat be, ebben van lehetőség kezelni azt az esetet is, ha a törvényjavaslat nem felel meg a az Alaptörvényből eredő tartalmi és formai követelményeknek, vagy nem illeszkedik a jogrendszer egységébe, illetve ha nem felel meg a nemzetközi jogból és az európai uniós jogból eredő kötelezettségeknek vagy a jogalkotás szakmai követelményeinek.

Az összegző módosító javaslat, illetve zárószavazás előtti módosító javaslat elfogadása esetén az Országgyűlés az egységes javaslat egészéről zárószavazást tart. A zárószavazás során figyelemmel kell lenni a minősített többségű elfogadást kívánó rendelkezésekre, mivel ezek elfogadását követően lehet csak szavazni az egyszerű többséget kívánó részekről. Az elfogadott törvény szövegét az Országgyűlés elnöke öt napon belül aláírja, és papír alapon megküldi a köztársasági elnöknek.

⁴⁰ A törvényalkotási bizottság készíti el az összegző jelentést, a részletes vitát lezáró bizottsági módosító javaslatok tárgyalásának befejezéséről és a részletes vitát lezáró bizottsági módosító javaslatokról kialakított állásfoglalásáról.

IX. Köztársasági elnöki aláírás – promulgáció

„A promulgáció törvény okmány jellegének hangsúlyozására hivatott és azt dokumentálja, hogy a törvényi tartalom alakulását nem befolyásoló semleges államhatalmi ágként funkcionáló, a pártok felett álló államfő aláírásával a parlamenti többség által elfogadott törvény az állam törvényévé válik, vagyis a továbbiakban azoknak is respektálniuk kell a rendelkezéseit, akik egyébként a kibocsátását elutasították.”⁴¹ „A törvény hitelesítése világossá teszi, hogy a törvényjavaslatról folyó viták befejezése után – ha a törvényt a parlament elfogadta és az Országgyűlés elnöke aláírta – a mindenkre kötelező törvényi parancs fennáll.”⁴²

A köztársasági elnök a megküldött törvényt öt napon belül aláírja, és elrendeli annak kihirdetését. A köztársasági elnök a törvényt vagy annak valamely rendelkezését aggályosnak találja, az Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára az Alkotmánybíróságnak küldi meg. Amennyiben a törvénnyel, vagy annak valamely rendelkezésével nem ért egyet, aláírás helyett az észrevételei közlésével visszaküldheti a törvényt az Országgyűlésnek megfontolásra⁴³. Az Országgyűlés újra tárgyalja a törvényt és módosításokkal vagy anélkül ismét határoz az elfogadásról. Az Országgyűlés által a megfontolás után visszaküldött törvény aláírását a köztársasági elnök nem tagadhatja meg.

X. Kihirdetés (törvény)

Az elfogadott törvényt a Magyar Közlönyben kell kihirdetni. A köztársasági elnök által aláírt törvénynek, a Magyar Közlönyben történő kihirdetéséről az igazságügyért felelős miniszter gondoskodik haladéktalanul.⁴⁴ A Magyar Közlöny kiadásával kapcsolatos feladatokat a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóiroda Zrt. látja el.

XI. Lezárás

A Magyar Közlönyben kihirdetett jogszabály szövege a Nemzeti Jogszabálytárban⁴⁵ is megjelenik. Módosító jogszabály esetében az egységes szerkezetű szöveget a jogszabály vagy a jogszabályt módosító jogszabály kihirdetését követő három munkanapon belül kell közzétenni azzal, hogy a változással érintett jogszabálynál a várható módosulásra a kihirdetést követően haladéktalanul utalni kell. A Nemzeti Jogszabálytárban közzé kell tenni az Indokolások Tárában közzétett indokolásokat is. A Nemzeti Jogszabálytár szolgáltatója szintén a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóiroda Zrt.

XII. Összegzés

A külső jogalkotási folyamat jogilag kimerítően szabályozott eljárás, hiszen az eljárásban keletkezett jogszabály egyik érvényességi kelléke, hogy az alkotására irányadó eljárás szerint fogadják el. A tanulmány a tervezéstől kezdve a szabályozási koncepció kialakításán keresztül mutatja be a jogszabályok megalkotásának, egyeztetésének,

⁴¹ Drinóczi–Petrétei: i.m. 238-239. o.

⁴² Uo.

⁴³ Ilyen törvény pl. T/11681 Az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra tekintettel kihirdetett veszélyhelyzeti rendeletek törvényi szintre emeléséről.

⁴⁴ Jat. 26. § (3) és (4) bek.

⁴⁵ www.njt.hu

elfogadásának és közzétételének folyamatát, komplex formában, a rendeletek és törvények esetében együttesen. A hatályos szabályozás csak nyomokban tartalmazza digitalizáció eredményeit, például a Magyar Közlönyről szóló jogszabályban és a Nemzeti Jogszabálytárról szóló jogszabályban, mivel ebben az esetben technikai feltételeket fogalmazott meg a jogalkotó.

A 2021-ben éles üzembe állított Integrált Jogalkotási Rendszer a hatályos jogi szabályozásban – az országgyűlési belső szabályok kivételével – nem szerepel. Azonban az IJR alkalmazása meglátásom szerint a jogalkotási folyamat eredményterméke, a jogszabály vonatkozásában hatékonyság javító és minőségemelő szerepet tudna ellátni. Az IJR képes a jogszabályok formai megfelelőségét javítani, a koordinatív folyamatok közös mederbe terelésével pedig a jogalkotási folyamatok koherenciáját tudná biztosítani, ami végső soron a jogalkotás minőségének javulásához vezethetne.

Irodalomjegyzék:

Drinóczi Tímea – Petrétei József: Jogalkotástan. Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004.

Gáva Krisztián: A jogalkotási eljárás és jogszabályszerkesztési ismeretek. In Közigazgatási Szakvizsga Általános közigazgatási ismeretek II. Modul: Jogalkotási és jogalkalmazási ismeretek. Harmadik kiadás, Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017, 33-58. o.

Hug, Walter: Gesetzesflut und Rechtssetzungstheorie. In Klug et al. (szerk.): Gesetzgebungstheorie, Juristische Logik, Zivil- und Prozeßrecht. Berlin, Heidelberg, New York, Springer Verlag, 1978. https://doi.org/10.1007/978-3-642-95317-0_1

Kántor Ákos: Digitalizáció és automatizációs lehetőségek a jogalkotásban. In Parlamenti Szemle, 2023/2. szám, 39-56. o.

Kántor Ákos: Jogalkotás és digitalizáció – kihívások és dilemmák. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): Digitalizálódó társadalom: Tanulmányok az új technológiák társadalmi-jogi hatásairól. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023, 41-62. o.

Kántor Ákos: Ösztönözhető-e a jogalkotás társadalmi kontrollja pénzbírsággal? In Glossa Iuridica, 2024/1-2. szám, 379-393. o. <https://doi.org/10.55194/GI.2024.1-2.19>

Kovácsy Zsombor – Orbán Krisztián: A jogi szabályozás hatásvizsgálata Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.

Montesquieu: A törvények szelleméről. Budapest, Osiris Kiadó–Attraktor Kft, 2000.

Rixer, Ádám: Consultation and central public administration in Hungary. In International Journal of Public Law and Policy, Vol. 10. No. 3 2024, 334-358. o. <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2024.139527>

Szilágyi Péter Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

Tóth J. Zoltán (szerk.): Jogalkotástan Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2019.

Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelmélet (2. átdolgozott kiadás). Patrocínium, Budapest, 2019.

Tóth J. Zoltán: Demokrácia, jogállamiság, alkotmánybíráskodás. Patrocínium, Budapest, 2020.

Felhasznált jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

2010. évi CXXXI. törvény a jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételről

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról

301/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet a jogszabálytervezetek és szabályozási koncepciók közzétételéről és véleményezéséről

338/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet a Nemzeti Jogszabálytárról

182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről

12/2016. (IV. 29.) MvM rendelet az előzetes és utólagos hatásvizsgálatról

5/2019. (III. 13.) IM rendelet a Magyar Közlöny kiadásáról, valamint a jogszabály kihirdetése során történő és a közjogi szervezetszabályozó eszköz közzététele során történő megjelöléséről

1352/2022. (VII.21.) Korm. határozat a Kormány ügyrendjéről

10/2014. (II. 24.) OGY határozat egyes házszabályi rendelkezésekről

Mireisz Tímea¹**A veszélyes üzemi felelősség megjelenése a polgári törvénykönyv tervezetekben²***Absztrakt*

Az 1874-es vasúti felelősségi törvény áttörést jelentett a magyar kártérítési jog objektív fejlődését meghatározó elméleti és gyakorlati gondolkodásban. A tanulmány célja, hogy bemutassa, miként alakult ki és fejlődött a veszélyes üzemi felelősség szabályozása a magyar magánjogi tervezetek hosszú időszaka alatt. Rámutat arra, hogy a technikai fejlődés ellenére Magyarországon nem született sem ágazati törvény az újabb üzemekre, sem egységes kódex a veszélyes üzemekre, így a bírói gyakorlatnak kellett pótolnia e hiányokat a vasúttörvény analógiájára, amely szabályokat rögzítettek a tervezetek is. Az Mtj. általános klauzulája révén a veszélyes üzemekre kiterjesztett objektív felelősség kodifikálása ötvözte a bírói gyakorlatból kikerült szabályokat a társadalmi-gazdasági szükségletekkel, így a törvényjavaslat bár formálisan nem kötelező, mégis meghatározó normává vált.

Kulcsszavak: deliktuális felelősség, veszélyes üzem, (vétlen, objektív) felelősség, méltányosság, Magánjogi Törvényjavaslat

Abstract

The Hungarian Railway Liability Act 1874 was a breakthrough in the theoretical and practical thinking that determined the development of Hungarian tort law. This study aims to present how the regulation of strict-liability has developed and evolved during the lengthy period of Hungarian private law codification. It highlights that despite rapid technological progress, Hungary has neither enacted a sectoral law for new types of operations nor a unified code for strict liability. As a result, judicial practice had to fill these gaps by analogy with the Railway Act, which rules were incorporated into the draft codes, too. Through its general clause, the Draft on Hungarian Private Law of 1928 (Mtj.) extended the strict liability to a wide scope of enterprises involving increased danger by combining the rules developed by the judiciary with socio-economic needs. Though never formally enacted, the Mtj. exerted a decisive influence.

Keywords: tort liability, hazardous operation, (strict, objective) liability, equity, Hungarian Draft Civil Code of 1928

¹ Mireisz Tímea PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5463-2236>

² DOI 10.59558/jesz.2025.2.113

I. Bevezetés

Az önálló polgári törvénykönyv megalkotásának igénye már a reformkorban is megfogalmazódott,³ azonban a kor tragikuma Szladits⁴ és Zsögöd [Grosschmid] szerint az volt, hogy az április törvények a régi feudális rendszer vonatkozásában „*tabula rasa*”⁵ csináltak, míg az új, polgári alapokon nyugvó rendszer kiépítése a neoabszolutizmus időszakában ellehetetlenült. A közjogi helyzet rendezésével⁶ 1867-et követően, az ABGB alkalmazásának hallgatólagossá válásával egyidejűleg ismét felmerült a polgári törvénykönyv megalkotásának fontossága, így 1871-től folyamatosan jelentek meg résztervezetek, amelyek azonban inkább magánmunkálatok voltak,⁷ mintsem összefogott és egységes kodifikáció eredményei. A kötelmi jogi résztervezet Apáthy István nevéhez fűződik, aki 1882-ben jelentette meg összefoglaló művét,⁸ amely a deliktualis felelősség vonatkozásában külön fejezetben szabályozta a tiltott és ezekkel egyenlő cselekményekből eredő kötelemeket. A kötelmi jogi rész mellett 1880-82-ben állt össze az első kezdetleges szöveg többi része is, amely György Elek általános részét, Halmossy Endre dologi jogát, Teleszky István öröklési jogát foglalta magában, de ide volt sorolható Zsögöd [Grosschmid] 1891-ben elkészült házassági jogi tervezete is.⁹ Az egyes részek azonban nem voltak összefüggésben egymással, gyakorlatilag önálló értekezések voltak, tartalmukat és szerkesztésüket illetően is teljesen heterogén, laza konglomerátum volt, ahogy Mádl jellemezte.¹⁰ A kodifikációs vitában a nyugati jogi megoldások adaptációját¹¹ és egyébként a kodifikációs törekvéseket támogató Dell’ Adami Rezső sem támogatta ezen résztervezetek törvényjavaslatként történő előterjesztését, mert véleménye szerint „önámítás vagy a szó értelmének igaztalan kiterjesztése lenne az, ha négy embernek szakadozott, összefüggés és előzetes elvi megállapodás nélküli belemenetelét in medias res codifikationak neveznők.”¹²

A jogfejlődést a század végére külön törvények (a veszélyes üzemi felelősség alapidokumentuma, az 1874. évi vasúttörvény, valamint az ipartörvények) és a bírói gyakorlat mellett tehát a jogtudomány határozta meg. A korszak jogtudományi diskurzusa megosztott volt abban a tekintetben, hogy milyen módon volna célszerű orvosolni az önálló polgári törvénykönyv hiányát. Magánjogászaink egy jelentős része – köztük Wenzel Gusztáv és Zlinszky Imre – Savigny nézeteit követve úgy vélte, hogy a magánjog fejlesztésének alapját az 1867-ben feltámasztott szokásjog, vagyis a nemzeti jog hagyományainak megőrzése és megerősítése képezheti, mivel szerintük „oly jogrendszer, amely a magyar nemzet ősi

³ Az 1848. évi XV. törvénycikk jelentőségéhez lásd: Balogh Judit: Tradicionális és modern konfrontációja az öröklési jogban. In Mezey Barna – Veress Emőd (szerk.): Az április törvények 175 éve: a modern Magyarország megalapozása. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2024, 347-362. o.; Képešy Imre: Az Országbírói Értekezlet története és öröksége. Osiris, Budapest, 2023, 25-29. o.

⁴ Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. Első kötet. Grill Károly, Budapest, 1938, 79. o.

⁵ Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Athenaeum, Budapest, 1905, 839. o.

⁶ Képešy Imre: Az út a kiegyezéshez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 2019/1. szám 85-97. o.

⁷ Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. SZTE ÁJK, Szeged, 2013, 85. o.

⁸ Apáthy István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog Általános rész. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1882, 180-188. o.

⁹ Mádl Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció tükrében. Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022², 113. o.

¹⁰ Mádl 2022: 112-114. o.

¹¹ Stipta István: Dell’ Adami Rezső és az ügyvédi hivatás. In Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): 60 Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 478. o.

¹² Dell’ Adami Rezső: A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány. Franklin-Társulat, Budapest, 1883, 6-9. o.

jogrendjéből indulván ki és abban gyökerezvén, alakulási momentumait és fennállási alapját a magyar társadalom sajátos organizmusában bírja.”¹³ Ez az álláspont azonban a kártérítési jognak hézagos és egyszerű viszonyokra szabott előzményei miatt komoly dogmatikai és gyakorlati hiányosságokat eredményezett volna.¹⁴ A másik radikális, recepcionista csoport tagjai ezen az oldalon, például Suhayda János vagy Hódossy Imre az ABGB teljes átvétele mellett érveltek, mivel álláspontjuk szerint Európa fejlett nemzetei már minden jogviszonyra, azaz a veszélyes üzemi felelősségre is megfelelő szabályt dolgoztak ki, ezért újat alkotni a magyar nemzetnek már nem lehet, az ABGB miatt pedig amúgy is a magyar és osztrák jogrendszer általános nivellálódása figyelhető meg.¹⁵

Velük szemben állt a kodifikációt pártolók csoportja, például Szalay László és Dell’Adami,¹⁶ akik a történeti iskolától elhatárolódva a kodifikáció révén a magyar magánjog új korszakát kívánták elősegíteni.¹⁷ A szembenálló csoportok közötti határvonal azonban sokszor igen elmosódott volt, Mádl szemléletes példájával élve a kodifikációs folyamatban a legélesebb ellentmondás Zsögödnél volt tetten érhető, aki a magánjogi törvénytervezet kodifikációs bizottságában is aktívan közreműködött, mégis a szokásjog fenntartását tartotta megfelelőnek: „délután a kormánybizottságban törvénykönyvet kodifikál, délelőtt pedig azt tanítja magánjogi előadásában, hogy a törvényalkotás haszontalan dolog.”¹⁸

II. Első próbálkozások az 1900-as Tervezetben

1895-től a BGB kodifikálásának hatására az egységes polgári kódex megalkotásával történő előrelépés kiemelt fontosságú lett, amelyet az a tény is jelez, hogy az igazságügyi minisztérium az 1895. október 16. napján felállított állandó bizottság keretében¹⁹ vette át a kodifikációs munkálatok koordinálását.²⁰ Az európai kodifikációs minták, különösen a német BGB hatására, a törvénykönyv szerkezetére vonatkozóan általánosan elfogadott szerkesztési elvvé vált a pandektisztika tagolási rendszerének átvétele. Az európai mintát követve ez lett a szerkesztő elve az 1900-as első tervezetnek, és megmaradt az 1928-as Magánjogi Javaslat szerkesztésének elvéül is.²¹ A bizottság tagjai közé a kor legnagyobb magánjogászai sorakoztak fel, így a már említett Zsögöd [Grosschmid], Szászy-Szchwarz, Nagy Ferenc, de segédtagként vett részt a munkálatokban a fiatal Szladits és Kolosváry is.²² A bizottság 1900-ban készítette

¹³ Wenzel Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog, tekintettel újabb átalakítására. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1885, 4. o.

¹⁴ Balogh Judit: Az osztrák magánjog hatása a magyarországi kodifikációra a XIX. században. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 1997, 59. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae-Acta Juridica et Politica, Szeged, 1976, 137. o.

¹⁷ Veress Emőd: Szladits Károly és a magyar magánjogi kodifikáció. In Magyar Jog, 2024/4. szám, 211. o.

¹⁸ Mádl 2022: 109. o.

¹⁹ Az első törvényjavaslat előzményeivel és előkészítésével bővebben foglalkozik a polgári törvénykönyv javaslata indoklásának 1-ső és 2-ik része. Képviselőházi irományok. 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXII. kötet 886. sz. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1914, 5. o.

²⁰ Veress Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In Veress Emőd (szerk.): Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 162. o.

²¹ Homoki-Nagy Mária: Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez. In Jogtörténeti Szemle, 2017/3. szám, 48. o.

²² Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In Keserű Barna – Köhidi Ákos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. - Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest-Győr, 2015, 566. o.

el a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete Első szöveg című, ötrészes első javaslat magas színvonalú szövegtervezetét, amely, bár sok tekintetben a BGB hatása alatt állott, mégis az objektív felelősségre vonatkozó rendelkezéseiben önállósodni tudott a BGB szűkkeblű rendelkezéseitől, és a vétlen felelősség számos esetkörét gyűjtötte össze egy, a tilos cselekményektől különálló címszó alatt a kötelmi jog legvégén,²³ amely a „XVI. cím Törvényből folyó egyes kötelmek” harmadik fejezete „Felelősség vétlenül okozott vagy másnak vétkességéből eredő kárért” címet viselte, Marton szerint ezzel is hirdetve ezen esetköröknek a vétkességtől, mint meghatározó felelősségi elvtől való függetlenségét.²⁴ A vétlen felelősség tágabb halmazán belül szabályozta a tervezet a tárgyi felelősség esetköreit, amelynek fő esetét képezte a foglalkozás vagy üzem veszélyességén alapuló felelősség elismerése, egyrészt a vasúti másrészt a az ipari balesetek vonatkozásban.²⁵

A fejezet két fő csoportra²⁶ osztja a benne taglalt eseteket, az 1778-1784. § között olyan esetek szerepelnek, amelyeket vétlenül, maga a károkozó okozott, míg az 1786-1790. § a vétlenül mások által okozott károkért való felelősségi esetek találhatók.²⁷ Tartalmazta többek között a vétőképtelenek méltányosságból való felelősségének kezdetleges szabályát is, az épületkárra, állatkárra, a gyúlékony- és robbanó, azaz veszélyes anyagok tartásából, veszélyes üzem működéséből, ipari tevékenység folytatásával és a kidobott, kiöntött, felfüggesztett dolgok leeséséért való felelősséget. Az esetcsoportok szerinti kategorizálás a tágabb kategóriába vonható deliktualis felelősségi tényállásokat is vegyesen foglalta magában, mégis egységes keretet adott a vétkességi elvtől független felelősségi esetekre.²⁸ A Tervezet szükségesnek tartotta rendelkezései közé felvenni azok kárfelelősségét, akiknek a károsító cselekmény nem számítható be, de bizonyos körülmények között mégis szükséges volt viselniük őket az általuk okozott kár megtérítésére,²⁹ feltéve, hogy a kár a felügyeletre kötelezett személytől meg nem térül.³⁰ A Tervezet a méltányosság elvét az 1778. §-ban szűkebb körben úgy fogalmazta meg, hogy másnak a vagyoni kárát annyiban köteles megtéríteni a vétőképtelen károkozó, amennyiben az a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira való tekintettel méltányos, ez a kártérítési kötelezettség tehát szubszidiáriusan, a BGB mintájára került a Tervezetbe.³¹ A Tervezet már tartalmazta a rövidebb, három éves elévülési időt, a vétlen felelősség tilos cselekménnyel való viszonyát, valamint több károkozó

²³ A vétlen felelősség tilos cselekményektől történő különválasztását kifogásolta Haller Károly, álláspontját pedig követték a későbbi tervezetek, amelyek egy fejezetben, de azon belül elkülönülve tartalmazták a deliktualis felelősség csoportjait. Lásd bővebben: Haller Károly: Észrevételek a polgári törvénykönyv tervezetéhez. In Bartha Richard et al. (szerk.): Kritikai tanulmányok a polgári törvénykönyv tervezetéről. I. füzet. Grill Károly, Budapest, 1901, 52-53. o.

²⁴ Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész. Grill Károly, Budapest, 1942, 848. o.

²⁵ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. II. kötet, Grill Károly, Budapest, 294. o.

²⁶ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete: első szöveg. Grill Károly, Budapest, 1900, 399-408. o.

²⁷ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Negyedik kötet, Kötelmi jog (VII-XVI. cím). Grill Károly, Budapest, 1902, 615. o.

²⁸ Annak ellenére, hogy még nevében is vétlen károkról rendelkezett a Tervezet, a korabeli szakirodalomban is vita tárgyát képezte, hogy a vétkesség fikcióján alapuló, vagy attól független, az 1874-es vasúttörvénnyel hasonlatos felelősséget szabályozzon-e a tervezet. A vitához lásd bővebben: Bleuer Samu: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/25. szám, 216-218. o. és Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/27. szám, 233. o.

²⁹ Ezt vetítette elő már Frank Ignác is az ABGB vonatkozásában bő 50 évvel korábban. Lásd bővebben: Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban I-III. A Magyar Királyi Egyetem Betűivel, Buda, 1845, 700. o.

³⁰ Szladits részletesen foglalkozott a vétőképeség kérdésével, meghatározva a vétőképeség tartalmi kereteit is, amely szerint: „jogellenes viselkedésért, vagyis valamely jogi parancs vagy tilalom megszegéséért észszerűen csak az vonható felelősségre, aki a parancsot vagy tilalmat megértetni és megfogadni képes, vagyis, akiben megvan a normális lelki motiváció képessége.” Szladits Károly: Vétőképeség. I. rész. In Jogtudományi Közlöny, 1907/1. szám, 2. o.

³¹ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. 1902, 618. o.

egyetemleges felelősségét is.³² Az első szövegváltozat körül azonban több kérdés is felmerült a szöveg értelmezése kapcsán, amely miatt végül a felelősségi esetkör fenntartása mellett annak újra szövegezése vált szükségessé.

A Tervezet 1782. §-a szabályozta, hogy aki önállóan ipart folytat, vétkességére tekintet nélkül felelős a kárért, amely az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságaiból e veszélyre tekintettel másokra hárul. A Tervezet szövegezéséből kitűnik, hogy abban a veszélyesség elve alapján határozták meg a felelősséget.³³ A tervezet rendelkezését az iparosok felelősségre vonása tekintetében helyeselték,³⁴ azonban aggályosnak tekintették a felelősség szabályozását a veszélyes üzemekre az 1783-1784. §§-okban, amely vonatkozásában a Tervezet kiterjesztette a szigorúbb felelősséget minden olyan ipar folytatójára, amely természeténél fogva az alkalmazottakra vagy harmadik személyre nézve különös veszéllyel jár, és felelőssé tette őket minden kárért, amely ezen veszélyből származik, mentesülést pedig kizárólag vis major esetére engedte meg,³⁵ ezzel az 1874-es vasúttörvény hármaskénti rendszerénél szigorúbb mentesülést tett lehetővé. A Tervezet a veszélyes üzemi iparágak taxatív felsorolását nem tartotta lehetségesnek, ezért csak a legfontosabb esetköröket emelte be a szabályozás körébe, úgymint a vasúti, szikló- és gőzhajózási vállalatok, a gáz- és villamosság szolgáltatással foglalkozó vállalatok, a vízvezetéki, építő- és bányászati vállalatoknak a vállalat vagy ipar üzeménél előforduló károk. A felelősség előzetes kizárása vagy korlátozása az 1874-es vasúttörvény mintájára semmis volt.

A tervezetre adott észrevételek egyöntetűen azt az álláspontot hirdették, hogy „hathatós védelmet az ipari veszéllyel szemben csak az objectív felelősség elve nyújt, mely a vasutakra nézve már törvényes elismerést nyert” és a Tervezet célja ezen jogfejlődés mentén tovább általánosítani a vasutakra vonatkozó felelősséget, egyúttal kiterjeszteni a tervezet felelősségét egyes nem ipari veszélyekre is, például az automobil közlekedésre, amelyek mások személy- és vagyonbiztonságát nagyobb mértékben veszélyeztetik.³⁶ A Tervezet jelentősége pedig az volt, hogy a benne foglalt veszélyes üzemi esetköröket is elkezdte a gyakorlat a tárgyi felelősség keretében értékelni.³⁷ Történt pedig mindez annak ellenére, hogy a szövegtervezet megjelenését követően igen rövid időn belül holtpontra jutott, ezért a bizottság a bírálathoz a következő években átdolgozta a tervezetet és az indokolást. Az új előterjesztést 9 kötetben foglalták össze „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag” elnevezés alatt, amelynek 8. kötete részletesen foglalkozott a veszélyes üzemi felelősség, vétkes felelősségen belüli szabályozásával. A javaslat felülvizsgálata és a bizottság újjáalakítását követően újabb kodifikációs anyagot tett közzé „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének főkérdéseire vonatkozó bizottsági tárgyalások” címmel, a javaslat azonban ennek ellenére sem tudott tárgyalásig eljutni, ezért néhány évre ismét háttérbe került a polgári törvénykönyv tárgyalása.³⁸

A tervezet háttérbe szorulásának több oka volt. Egyrészt szerkesztését nem tartották elég koherensnek, az általános vélemény az volt, hogy a tervezet inkább a szerkesztők korábbi résztervezeteinek egyeztetett összefoglalója volt.³⁹ Másrészt, és Mádl szerint ez volt a döntő ok a szövegtervezet elbukásában, hogy a törvénykönyv jellege, társadalmi tartalma „túl

³² A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete: első szöveg. 1900, 408. o.

³³ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. 1902, 627. o.

³⁴ Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közöny, 1902/24. szám, 208-210. o.

³⁵ Dezső Gyula: Az objectív kártérítés tana. Grill Károly, Budapest, 1917, 226. o. és A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetének további tárgyalását előkészítő Főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag (a továbbiakban: Főelőadmány). VII. kötet, Grill Károly, Budapest, 1905, 449. o.

³⁶ Főelőadmány 1905: 449-451. o.

³⁷ Marton 1942: 848. o.

³⁸ Mádl 2022: 115. o.

³⁹ Vékás i.m. 566-567. o.

feudális volt a polgárság számára és túl polgári a feudális erők számára.”⁴⁰ Ez az ellentét, amelyet Zsögöd vonatkozásában is láttunk, végig követte az előkészítő bizottság munkáját, és rányomta bélyegét a javaslat megszületésére. Kifejezi ezt a bizottsági jegyzőkönyv I. teljes ülésének anyaga is, amelyben folyamatosan megjelenik a régi és az új jog összehangolása iránti igény, és amelyben Erdély Sándor igazságügyminiszter maga is kimondja, hogy a kodifikációhoz Werbőczy követésén keresztül vezet az út azzal, hogy „a mi elkorhadt, a mit a modern élet fejleményei túlhaladtak, meg fogjuk ujitani, összhangba fogjuk hozni a mai viszonyok szükségleteivel.”⁴¹

III. A méltányosság megjelenése a vétlen felelősség körében, az 1913-as Javaslat újításai

Az egyeztető munka 1913-ig elhúzódott, és az új törvényjavaslat „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg” megállapítására vezetett.⁴² Újabb átdolgozás után Balogh Jenő igazságügyi miniszter a javaslatot (immár a harmadik szövegváltozatot) 1913 novemberében a Képviselőház elé terjesztette törvényjavaslatként, ez volt „A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg.” A negyedik tervezetet „A törvényjavaslat bizottsági szövegét” a különbizottság 1915-ben terjesztette az országgyűlés elé, de az első Tervezzel azonos belpolitikai okok miatt, amelyek a régi jog feltámasztását és konzerválását hirdették, a háború és a belpolitikai zűrzavar miatt a második tervezet parlamenti elfogadása is elmaradt.⁴³ A második törvényjavaslaton az első szövegváltozathoz képest általánosságban csak a szükséges módosítások történtek meg a nagyobb szerkezeti szabatosság, egyszerűsítés és az elvi álláspontok helyesbítése végett.⁴⁴ Míg az 1900. évi Tervezet még teljesen különálló fejezetet szentelt a vétlenül okozott károknak és a tilos cselekményeknek, addig az 1913-ban elkészült Javaslat már közös főcím alatt, de változatlanul külön fejezetben helyezte el⁴⁵ a felelősségi fejezetet a Tizenötödik címben „Tiltott cselekmény és vétlen károkozás” megnevezéssel, amellyel mintegy a tiltott cselekménnyel szembe állítva szabályozta a vétlen károkozást, elismerve annak létjogosultságát, jóllehet kivételesnek tekintve azt.⁴⁶

A Javaslat 1486. §-a újra fogalmazza az első Tervezet 1778. §-ában foglalt rendelkezést és meghatározza a vétlenül okozott károk általános rendelkezését a mintaként szolgáló második BGB tervezet nyomán,⁴⁷ és a BGB 829. §-a alapján nem speciális, hanem általános rendelkezéssé szélesíti ki, az egész deliktális kártérítési jog fundamentumává alakítja át a

⁴⁰ Mádl 2022: 115. o.

⁴¹ Lányi, Bertalan et al. (szerk.): A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. 3. kötet, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 8-9. o.

⁴² Képviselőházi irományok. 1910. XXXII. kötet, 1914, 8. o.

⁴³ Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. I. kötet, Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1929, 6. o. és Mádl 2022: 116. o.

⁴⁴ Képviselőházi irományok, 1910. XXXII. kötet 1914, 8. o.

⁴⁵ Buday Gyula: Vétlen károkozás. Bíráló vélemények a polgári törvénykönyv törvényjavaslatáról. 4. füzet. Kötelmi jog 2. rész. In Meszlény Artúr (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések új folyam, X. kötet, 63-66. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1914, 283. o.

⁴⁶ A polgári törvénykönyv javaslata indoklásának 3-ik és 4-ik része (3-ik rész). In Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXIII. kötet 886. sz. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1914, 241. o. Ugyanezt a kivételes jelleget hangsúlyozza Eörsi is, aki szerint hiába terjedt el széles körben az objektív felelősség, a főszabály maradt a vétkességi felelősség. Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest, 1958, 15. o.

⁴⁷ Hamza Gábor: Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról. In Szalma József (szerk.): A magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványai 43., Újvidék, 2014, 27. o.

szabályt,⁴⁸ amelyet később az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat változatlan tartalommal fenntartott. A veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában az 1874. évi vasúttörvény rendelkezéseinek érintetlenül hagyása mellett⁴⁹ az 1913-as Javaslat tehát fontos kiegészítést eszközölt a BGB⁵⁰ előkészítő munkálataiban szereplő, de a német polgári törvénykönyvből végül kimaradó, deliktuális felelősség körében alkalmazandó általános méltányossági klauzula felvételével (1486. §), amely az ABGB rendelkezései alapján korlátozottan, a vétőképtelen vonatkozásában és csak végső esetben, szűk körben már ismert volt, és amelynek Tervezetben való megjelenése és Javaslatban való elismerése Marton szerint ennek a külön szabálynak az kiszélesítése volt az objektív felelősségi elv általános érvényre juttatásának elősegítésére.⁵¹ A rendelkezés az alábbi szövegezéssel került a Javaslatba: „az, aki másnak valamely jogvéde érdekét jogellenesen, de vétkesen sérti meg, a sértettnek ebből eredő vagyoni kárát, ha máshonnan meg nem térül, annyiban köteles megtéríteni, amennyiben ezt a fennforgó körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira tekintettel a méltányosság megkívánja.”

A szabály szubszidiárius jellege azonban nehezen értelmezhető, ha a rendelkezést általánosan a vétkes felelősségre kívánjuk vonatkoztatni. Az ok, ami miatt mégis ekként szövegezték meg az volt, hogy az állandó bizottság az előbbi általános szabályt a vétőképtelen személyek kártételei vonatkozásában kívánta felállítani az első Tervezet mintájára, és a bizottsági kérdések alapján arra a döntésre jutottak, hogy csak annyiban vonható felelősségre a vétőképtelen az általa okozott károk megtérítéséért, amennyiben nincsen felügyeletre kötelezett személy vagy e személy a kárt nem képes megfizetni, ennyiben és emiatt tehát szubszidiárius a rendelkezés. A rendelkezés alkalmazási köre viszont az Indokolás szerint már sokkal szélesebb ennél, mert a benne megfogalmazott méltányossági szabály minden jogellenesen okozott kárra kiterjed, akár azért, mert a károkozó vétőképtelen, akár azért, mert a kár nem volt előrelátható, akár azért, mert tiltott cselekménynek nem minősül a károkozás.⁵² A méltányosság elve tehát itt már nem egyedi, hanem általános jellegű szabályként jelentkezik.⁵³ Mádl szerint a méltányosság egyenesen a felelősség új alakzatát hozta létre a kártérítés színpadán a vétkességi felelősség és a veszélyes üzemi felelősség mellett.⁵⁴ Az 1913-as Javaslat tételes joggá válásának elmaradása ellenére lényeges volt ez a rendelkezés, mivel általa a bírói gyakorlat számára „elvi éllel ad felhatalmazást”⁵⁵ szokásjogi úton a méltányosság alkalmazására.

Az 1913-as javaslat a méltányosság elve alapján a vétkes felelősség felfelé, azaz csupán egy irányban, a károkozóra szigorúbban történő alkalmazását engedi meg, „amennyiben ezt tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira a méltányosság megkívánja.”⁵⁶ Ennek okát szintén az indokolás adja meg, mivel a vétkes károkozó kizárólag a méltányosság korlátai között felelt (megjegyzés: sokkal inkább helytállt), értve ezalatt nemcsak

⁴⁸ Marton odáig megy az általános szabály fontosságának hangsúlyozásában, hogy nézete szerint „jobban megélné a gyakorlati bíráskodás ezzel az egyetlen szakasszal kezében, ha az egész (...) cím összes többi szakaszait törölnék is a törvényből, mint megfordítva, az összes többi szakaszokkal ennek az egynek kihagyása mellett.” Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 54. o.

⁴⁹ Gyulai Mór: A kártérítés a polgári törvénykönyv javaslata szerint és az 1874:XVIII. tc. In Jogtudományi Közlöny, 1914/33. szám, 349. o.

⁵⁰ Bővebben a méltányosság általános részi és kötelmi jogi megjelenésére az európai kódexekben lásd Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 407-417. o.

⁵¹ Marton 1942: 849. o.

⁵² Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914: 255. o.

⁵³ Mádl 1964: 415. o.

⁵⁴ Mádl 1964: 414. o.

⁵⁵ Zoltán Ödön: Méltányosság és kártérítési jog. In Jogtudományi Közlöny, 1952/5. szám, 212. o.

⁵⁶ 1913-as Javaslat 1486.§-a.

a kártérítés mértékét, de azt is, hogy kártérítés egyáltalán követelhető volt-e, figyelembevéve továbbá azt is, hogy a méltányosság mindig az összes körülmény figyelembevételével ítéltető meg akkor is, ha a javaslat csak az érdekelt felek vagyoni viszonyait emeli ki legfontosabb körülményként.⁵⁷ Éppen a méltányosság „felelősségalapító jellege” zárta ki annak lehetőségét, hogy a Javaslat kidolgozói helyet adjanak a felelősség méltányossági alapon történő enyhítésének vagy elengedésének – noha ez a megközelítés, a károkozó vagyoni helyzetére és vétlenségére tekintettel, akár indokolt is lehetett volna,⁵⁸ ahogyan azt például az 1911-es svájci polgári törvénykönyv⁵⁹ tételes jogként már ismerte.

Marton a méltányosság elvét a bírónak a társadalmi érdekmérlegelése körében kisegítő elvként fontosnak tartotta annak ellenére, hogy a veszélyes üzemi felelősség körében történő alkalmazhatósága ebben a korszakban még kérdéses volt, így az 1913-as javaslatban még nem merült fel az alkalmazhatóságának korlátozása a veszélyes üzemek felelőssége körében. Az egyik ilyen kritika, amit legmarkánsabban Nizsalovszky fogalmazott meg, hogy a Javaslat a méltányossági gondolattal korlátozva ismeri el a vétkes felelősség elvét és a döntési jogot a végső kérdés eldöntésére, a kártérítési kötelelem fennállása vagy fenn nem állása kérdésében a bíró kezébe adja, ami a német jogban a „*horror vacui*” érzését keltené, mert elképzelhetetlen, hogy a bíró a tényállást ne a jogszabályból magából vezesse le.⁶⁰

Az 1913-as javaslat az 1900-as szövegtervezettel nagyrészt egyezően rendelkezik a kárról, amelyet bizonyos dolgok által okoznak vagy amely bizonyos ipari veszély következtében áll elő (1487-1490. §.), valamint rendelkezik a mások cselekményeiért való felelősségről (1492-1495. §.).⁶¹ Megtartva az esetsorok felsorolási jellegét, az 1913-as javaslat is rendelkezik az épület összeomlásából vagy egyes részeinek lehullásából másra háruló kárról, a megbízott felelősségéről jogellenesen okozott károk esetében, az államnak hivatalnokai által hivatalos minőségükben okozott károkért, az állat által okozott kárért való felelősségről, ahol kimondja, hogy vadállatok és luxusállatok esetében a felelősség korlátlan és akkor is terheli az állattartót, ha minden szükséges óvintézkedést megtett. Rendelkezik továbbá a gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyagot készleten tartók objektív felelősségéről, szigorúbb felelősséget állapítva meg azzal szemben, aki anélkül tart készletben robbanó anyagot, hogy ez valamilyen jogos érdek védelme miatt szükséges lenne vagy hogy állásuknál fogva erre kötelezve volnának.

Amint látjuk, itt is vegyesen találhatók objektív felelősségi és egyéb speciális, veszélyes üzemi felelősség köréhez hasonló tényállások, amelyeket a veszélyesség elve alapján, továbbá a kockázatok megfelelő elosztása miatt tartottak indokoltnak bevonni a szabályozás tárgykörébe.⁶² Ugyanezen indok vezette a bizottságot az ipari veszélyes üzemek javaslatba történő felvételére, hasonlóan az 1900-as Tervezet rendelkezéseéhez. A Javaslat 1490. § (1)

⁵⁷ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914: 255. o.

⁵⁸ Az első Tervezetet követő Főelőadmány is részletesen előadja a kérdés felmerülésekor, hogy miért nem kívánják a svájci kötelmi jogi törvény mintáját átvenni, mert álláspontjuk szerint az parttalanná tette volna a felelősségre vonás határait, ugyanis „a törvénynek legalább annyiban irányt kell adnia a bírónak, hogy megjelölje a korlátokat, a melyeken nem szabad túlmennie, nehogy az egyik féllel szemben gyakorolt méltányosság a másikat sújtsa méltánytalanul.” A kapcsolódó kérdéseket és bírálatot lásd bővebben Főelőadmány 1905: 446. o.

⁵⁹ A svájci polgári törvénykönyv 5. kötelmi jogi részének 1911. március 30-i módosítása alapján a 44. § (1) és (2) bekezdése és 99. § (2) bekezdése lehetővé tette a méltányosság alapján az enyhébb kártérítés megítélését vagy akár a kártérítés teljes elengedését is.

⁶⁰ Ugyanakkor maga Nizsalovszky is elismeri, hogy lényeges különbség van aközött, hogy a német jog a kodifikált joghoz van szokva, a magyar bíró pedig nagyobb függetlenséghez van szokva még a jogszabályokkal szemben is, és erre tekintettel nagyobb függetlenséget követel is magának. Nizsalovszky Endre: Az objektív felelősség a Magánjogi Törvénykönyvben. Hozzászólás Marton Géza Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában című tanulmányához. In Jogállam, 1933/4-6. szám, 142-143. o.

⁶¹ Wittmann Ernő: Megjegyzések a Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete második szövegének kártérítési jogához. Melléklet az „Ügyvédek lapja” 48-ik számához. Márkus Samu nyomdája, Budapest, 1913, 91. o.

⁶² Marton 1942: 848. o.

bekezdése szerint, aki önállóan ipart folytat, az felel a kárért, amely az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságából másokra hárul. Ez az alapeset az első Tervezetnél jóval szabatosabban objektív felelősséget írt elő, de csak arra a körre, amelynél a kár az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságának következményei, amelyek tehát egyrészt elháríthatók kellő gondosság tanúsítása mellett vagy amelyek megelőzésére felelősségi (szavatossági) biztosítás kötése lehetséges.⁶³ Az 1913-as Tervezet egyértelmű különbséget tesz azok között, akik ipari vagy más jellegű tevékenységet folytatnak, vagy olyan üzemmódot alkalmaznak, amely természeténél fogva fokozott veszélyt jelent másokra nézve. Az ilyen veszélyes üzemek és foglalkozások szigorúbb felelősség alá tartoznak, és a vis maior kivételével minden esetben helytállni kötelesek a bekövetkezett károkért – függetlenül attól, hogy a kár az üzem vagy annak berendezéseinek hibájából eredt-e. Ez a rendelkezés az 1874. évi vasúttörvényben foglalt felelősséget terjeszti ki minden iparra, foglalkozásra és üzemmódra, amely különös veszéllyel jár és minden kárra, amely másoknál személyükben vagy vagyonukban ennek következtében szenvednek,⁶⁴ amelynek oka a bírói gyakorlat vasúttörvényt kiterjesztő és széleskörben alkalmazó gyakorlatának 1913-as Javaslatba történő implementálása volt. Az indokolás továbbá utal arra is, hogy a kártérítés személyi és dologi károkra egyaránt kiterjed, csakúgy, mint a vasútra fennálló felelősség. A Javaslat nem kívánta taxatív felsorolni a veszélyes üzemeket és foglalkozásokat, hanem azok minősítését a bíróra bízta, annak függvényében, hogy az adott tevékenység jellegéből fakadóan indokolt-e a fokozott felelősség alkalmazása. Ugyanakkor a legjellemzőbb eseteket az 1900-as Tervezet alapján példálózó jelleggel megemlíti, megerősítve, hogy ezeknél a tevékenységeknél feltétlenül indokolt a szigorúbb felelősségi szabályok érvényesítése.

A Javaslat rendelkezik a felelősség előzetes kizárásának és korlátozásának tilalmáról is annak érdekében, hogy a felelősségi szabályokat ne lehessen megkerülni. Fontos változás az is, hogy a károsult önhibáját nem határozza meg önálló kimentési oknak a Tervezet, hanem az csupán kármegosztás körében vehető figyelembe. Rendelkezik továbbá a vétlen károkozás alapján egyetemlegesen kötelezettek egymás közötti viszonyáról, amelynek kapcsán kiemелendő, hogy abban az esetben, ha az egyetemlegesen kötelezettek egyike vétlen károkozás, a másik pedig tiltott cselekmény alapján köteles a kárt megtéríteni, akkor egymás közötti viszonyukban a teljes kár viselésére az utóbbi lesz köteles.⁶⁵

IV. Veszélyes üzemi felelősség a Magánjogi Törvényjavaslatban

A kodifikáció az első világháborút követően több éves kihagyást követően csak 1922-ben került újra napirendre a Szász Béla vezette kodifikációs bizottság irányításával,⁶⁶ és az ötödik szövegtervezet 1927 végére készül el és 1928. március 1-jén terjesztette Pesthy Pál igazságügyi miniszter a Magánjogi Törvényjavaslatot (Mtj.) az országgyűlés elé. Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló 1931. évi XXII. törvénycikk különleges eljárás keretében rendelkezett és 60 tagú bizottság keretében kívánta az Mtj. tárgyalását előkészíteni. Ekkor már hazánk európai viszonylatban igencsak elmaradottnak számított a magánjogi kodifikáció eredményeit tekintve,⁶⁷ ezért biztatónak tűnt, hogy az Mtj.-t magas szakmai színvonala alkalmassá fogja tenni az elfogadásra, de ismét több ok együttes hatása miatt a törvényjavaslat érdemi tárgyalása megghiúsult, a javaslat megrekedt

⁶³ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914, 257. o.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914, 261. o.

⁶⁶ Vékás: i.m. 567. o.

⁶⁷ Szász Béla: Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatáról. In Kollár László (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések új folyam, XX. kötet, 1928/98. szám, 10-12. o.

ezen a szinten, és soha nem lett belőle törvény.

Ezen okok közül a leglényegesebb volt maga a törvényjavaslat és a vele szemben tanúsított ellenállás, amely a trianoni békeszerződést követően a szokásjogi erők megerősödése miatt következett be,⁶⁸ amely erők a kodifikációban egyfajta akadályt láttak a későbbi területi és általa a magánjogi jogegységesítés lehetőségére.⁶⁹ Szladits szerint ez volt az Mtj. elvetésének fő oka, nem pedig a gazdasági világválság negatív hatása,⁷⁰ pedig véleménye szerint a magánjogi törvénykönyv kiváltképp kötelmi jogi részében értékes anyag, és szükség lenne az állandóság biztosítékára, a hatályba lépésre, melyet azonban egyetlen érv, trianoni gyászunk akadályoz.⁷¹ Kolosváry is akként érvelt, hogy „a problémának megoldása pedig aligha lehet más, minthogy az elkészült kódextervezetet tanulja, használja és értékesítse a tudomány és az élet, de, a törvényhozó hatalom szempontjából maradjon meg az továbbra is tervezetnek, maradjon azok között a javaslatok között félretéve, melyeknek egyelőre törvénnyé válnia még nem szabad.”⁷²

A Magánjogi Törvényjavaslat annak ellenére, hogy megmaradt javaslatnak, mégis szellemi fogódzkodóként, háttéranyagként, sőt még hivatkozási alapként is szolgált és évtizedekre meghatározta a bírói gyakorlat jogalkalmazását, azaz Mádl szavaival élve „osztozott a Tripartitum sorsával: törvény nem lett belőle, de mint jog (...) átment a gyakorlatba.”⁷³ Almási Antal szerint a Javaslat folytatta azt az utat, amelyet két másik, törvényerőre szintén nem emelkedett mű bejárt, és a magyar nemzet válságos idejében a magyar jog teljes átalakítását és fejlesztését véghez vitte, „a török vész idejében Werbőczy Tripartituma, az osztrák abszolutizmus után pedig az országbírói értekezlet,” valamint a Javaslat, mint a bírói gyakorlat „sugalmazója és igazi gerince.”⁷⁴ Ez persze nem jelentette azt, hogy azt kvázi hatályba léptetett tételes jogként alkalmazták, de „számos megoldását a bírói gyakorlat szokásjogi úton alkalmazta.”⁷⁵ Bár az Mtj. formálisan nem lépett hatályba és nem vált tételes joggá, tartalmi megoldásai a szokásjogon keresztül mégis beépültek a bírói gyakorlatba. Marton szerint egyes rendelkezései „*inveterata consuetudo*”-ként, azaz bevett jogként funkcionáltak. Az Mtj. így nem kötelező jogforrásként, hanem a szokásjog összefogását segítő eszközként, a joggyakorlat egységesítésének katalizátoraként játszott fontos szerepet a két világháború közötti magyar magánjogban.⁷⁶

Az Mjt. 1737. §-a az 1913-as Javaslattal tartalmilag azonosan vette át az 1913-as Javaslat körében ismertetett általános objektív felelősségi szabályt, amellyel a vétklenül okozott károk megtérítését a méltányosság elve alapján kiszélesítette és a tiltott cselekmények

⁶⁸ König Vilmos: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In Bíráló vélemények a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatáról, Jogtudományi Közlöny Könyvtára 15. Franklin Társulat, Budapest, 1929, 2. o.

⁶⁹ Szladits Károly: Szokásjog és kódex. In Emlékkönyv Meszlényi Artur születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó, Budapest, 1936, 272. o.

⁷⁰ A lehetséges okok között szerepelt Szász Béla halála is, akinek a neve összeforrt az Mtj. megalkotásával, a korabeli szaklapok az Mtj. megtorpanását egyöntetűen Szász halálának tulajdonították: „igazán tragikus veszteség, hogy a nagy jogalkotó művész kezéből éppen akkor hullott ki a toll, amikor végre mindenki: parlament, jogtudomány és gyakorlati jogászság egységes lendülettel a kódex törvényerőre emelésére tökélt el magát.” Szemle. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 131. o. Továbbá „súlyosbítja a helyzetet Szász Béla halála, aki legalaposabb ismerője volt a Mjtj. anyagának és aki leghivatottabb lett volna arra, hogy a gazdag bírálati anyagot feldolgozza.” A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. Név nélküli cikk, In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 133. o.

⁷¹ Szladits Károly: A Magánjogi törvénykönyv. In Jogállam: Jog- és államtudományi szemle, 1931/1-2. szám, 55. o.

⁷² Kolosváry Bálint: A magánjogi kodifikáció problémája. In Törvényhozók Lapja, 1932/1. szám, 3. o.

⁷³ Mádl 2022: 120. o.

⁷⁴ Almási Antal: A kötelmi jog kézikönyve. Tébe Kiadóvállalat, Budapest, 1926, 6-7. o.

⁷⁵ Vékás: i.m. 567. o.

⁷⁶ Marton 1942: 849. o.

mellett,⁷⁷ azokkal egyenrangú kártérítési jogcímeikként kezelte. Marton álláspontja szerint a méltányosság elve a javaslat szellemében kizárólag a deliktális felelősség általános körében alkalmazható, mivel az tévesen az egyes speciális esetköröket, így a veszélyes üzemek felelősségét azzal is szigorítani kívánta, hogy a méltányos megítélés lehetőségét elvonta a bírótól, holott annak minden egyes esetben alkalmazhatónak kell lennie, mert ennek hiányában a veszélyes üzemek körében az üzem terjedelmét nem lehet tekintetbe venni. Marton szerint a méltányosság elvének kiegészítő elvként az egész törvényjavaslatot végig kell követnie, és ezzel összefüggésben a vétkes és vétlen felelősségnek is egymást kiegészítő, nem pedig szembenálló felelősségalapító elvekként kell megjeleníteniük, ugyanakkor véleménye szerint az ideális állapot az lenne, hogy ha a vétlen felelősség teljes általánosságban befogadást nyert az Mtj.-be, a vétkes felelősség lassanként feleslegessé válna, mivel a tágabb felelősség szükségképpen magában foglalja a „közelebbmaradót”.⁷⁸

Ezzel egyetértve, de még a vétkességtől független felelősség elvi alapokra helyezése mellett is nagyobb érdemének tartotta Balás P. Elemér, hogy az Mtj. a személyiségi jogok elvi alapján áll, egyrészt úgy, hogy a károkozó egyéni magatartása mellékessé válik benne, mert a kár objektív tényéből indul ki és nem a károkozót helyezi középpontba, hanem azt, hogy ki felelős vagyonával a kárért, azaz lényegesnek azt tekinti, hogy a kár megtérítésére szolgáló vagyont kijelölje végső soron azért, hogy a kár megtérüljön. Ez a paradoxon véleménye szerint a technológia fejlődéséből ered, mivel a dologiasodással, a tárgyi felelősséggel a személy háttérbe szorul, mintegy a vagyon függvényeként jelenik meg.⁷⁹ Másrészt viszont az esetek másik nagy csoportjában a kárt nem a vagyon funkcionalitása, hanem a személyiség érvényre juttatása érdekében kifejtett tevékenység idézi elő, ezt fejezi ki az Mtj. 1737.§-ának általános szabálya.⁸⁰

A jogelméletben ekkor, az Mtj. hatására megjelenik a kártérítési kötelelem elemeinek alaposabb vizsgálata is, amelyet a hazai szakirodalom nagyobb része egyaránt a jogellenes magatartásból,⁸¹ a kárból és a kettő közötti okozati összefüggésből állónak feltételezett (valamint a beszámíthatóságból, mint előfeltételből).⁸² Marton és Balás P. továbbá kifejezetten tárgyi mozzanatnak tekintették a jogellenességet.⁸³ A méltányosság Mtj.-ben foglat szerkesztésével összefüggő dogmatikai kérdések kapcsán az előbbivel ellentétes oldal is kialakult, így Barát⁸⁴ és Nizsalovszky szerint a szabályozás kifejezett oksági alijából kiindulva kizártnak tekintették a méltányosság elvi alkalmazását a veszélyes üzemekre. Nizsalovszky például azzal érvel, hogy a veszélyes üzemek károkozása nem jogellenes, hanem ezek tartoznak ex lege csoportba,⁸⁵ így az 1737. §-ben foglalt méltányossági szabály – amely csak jogellenes, de vétlen károkozás esetére vonatkozik – fogalmilag nem is alkalmazható e

⁷⁷ Ifj. Szigeti László: A kártérítés gyakorlatából. In Polgári Jog, 1935/9. szám, 569. o.

⁷⁸ Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In: Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 67. és 72. o.

⁷⁹ Balás P. Elemér: A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1934/5. szám, 56-59. o.

⁸⁰ Balás P.: i.m. 59. o.

⁸¹ Benkő ezzel szemben feleslegesnek tartotta a jogellenesség felvételét a felelősségi tényállásba. Benkő Gyula: A kártérítési jog elvi kérdései. In Jogtudományi Közlöny, 1955/4. szám, 245. o. Lásd ezzel ellentétes álláspontként a jogellenesség fejlődését az Mtj. alapján Erdős István: Jogellenesség és kártérítés. In Jogtudományi Közlöny, 1935/43. szám, 268-270. o.

⁸² A jogellenesség magyarországi fejlődéstörténetéhez lásd Landi Balázs: A jogellenesség eszme-és forrástörténete a magyar magánjogban. Szent István Társulat – Az apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2021, 75-160. o.

⁸³ Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg Kft., Budapest, 1993, 173-181. o. és Balás P.: i.m. 66-70. o.

⁸⁴ Barát Sándor: Hozzászólások Dr. Marton Gézának „Az objektív felelősség elve a magánjogi törvénykönyv javaslatában” címen tartott előadásához. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok, 1933/2. szám, 275-276. o.

⁸⁵ Hasonlóan vélekedik Dezső is a vétlen károkozás törvényből folyó kivételessége kapcsán. Dezső 1932: 200. o.

körben.⁸⁶ Ezzel szemben Szigeti az Mtj-t érintő cikksorozata egyik részében⁸⁷ úgy vélte, hogy sem jogi, sem elvi indok nem áll fenn arra, hogy a méltányosság alkalmazása kizárt legyen a veszélyes üzemek felelősségénél.⁸⁸

Az Mtj. szerkesztése az 1913-as Javaslatot követte abban is, hogy a vétkesen okozott kárért való felelősséget a tilos cselekményeket követően külön fejezet tartalmazta. A szabály körébe vont tevékenységek köre nem volt zárt az 1913-as Javaslatban sem, és nem kívánta taxatíven felsorolni az üzemek körét az Mtj. sem, mivel a gyakorlati élet igényeihez jobban alkalmazhatónak vélte az általános közös ismérvek mentén megfogalmazott klauzula bevezetését. A tervezet megtartotta az épület vagy annak egyes részeinek lehullásából eredő vétkes károkat, az állat által okozott károkat,⁸⁹ és a gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyag, és a robbanóanyag készletben tartásával járó vétkes károkat való felelősség esetköreit (1738-1740., 1743. §§) valamint a kirendelt személy által harmadik személynek okozott károk megtérítéséért való vétkes felelősséget (1721. §).⁹⁰

Az ipari és egyéb veszélyes üzemek felelősségét az Mtj. 1741. §-a határozta meg, és „határozottan egyike a legsikerültebben szövegezett szakaszoknak.”⁹¹ Eszerint: „Aki önállóan oly ipari vagy egyéb foglalkozást folytat vagy bármely célra oly üzemmódot alkalmaz, amely természeténél fogva különös veszéllyel jár, felel az ilyen iparüzésből, foglalkozásból vagy üzemmódból akár alkalmazottjára, akár harmadik személyre háruló kárért, hacsak nem bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom okozta.” Ezt követően pedig felsorolja a legfontosabb veszélyes üzemeket, amely az 1913-as Javaslatban képest tartalmazza a köztes időben a bírói gyakorlat által az 1874. évi vasúttörvény hatályának kiterjesztésével elvégzett jogfejlesztő tevékenység eredményeit, így a veszélyes üzemi felelősség szerint „felelnek különösen a vasúti, síkló-, géperejű hajózási, vízvezetéki, gázt és villamosságot szolgáltató, építő- és bányavállalatok, továbbá mindazok, akik gépkocsit, felvonógépet, repülőgépet vagy léghajót járatnak.”

A tárgyi felelősséget megalapozó tevékenységek vonatkozásában is láthatjuk, hogy az Mtj. a Javaslat mentén a felelősségi esetek alapjául az 1741. § alapelveként a veszélyességi elvet jelölte meg, kiegészítve az érdekelvvel, amelyet az üzem nagy terjedelme, mint súlyosító körülmény is erősített.⁹² Ez az értelmezés eredményezte azt is, hogy a nagy terjedelmű üzemek

⁸⁶ Nizsalovszky: i.m. 146. o. vö. Dezső érvelésében Nizsalovszkyhoz hasonlóképpen elveti a jogellenességet, mert egy balesetre, ami egy vétkesen sosem lehet azt mondani, hogy jogellenesen következett be, legtöbb esetben a jogellenességnek még a „lehellete” is távol van. Dezső 1932: 196. o.

⁸⁷ Ifj. Szigeti: i.m. 569. o.

⁸⁸ Ezt az érvet fogadta el Dezső is, és a gyakorlat is utat talált a méltányosság alkalmazhatóságát a jogelméleti fenntartások ellenére is. Dezső Gyula: Kártérítési felelősségek találkozása. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó, Budapest, 1936, 119. o.

⁸⁹ Amely kárért Marton szerint némileg következtelenül, de nem szabott felső határt a felelősségre, azaz még vis major esetén is felelt az állattartó, ide nem értve a háziállat tartóját. Marton 1933: 68. o.

⁹⁰ Nizsalovszky az Mtj.-ben foglalt eseteket három elméleti csoportba sorolta: 1. amelyeknél a vétkesség vélelmezett és jogellenesség áll fenn, de lehetséges ellenbizonyítás, például a gyúlékony vagy veszélyes anyag készletben tartójának felelőssége az Mtj. 1740. § első bekezdése alapján, 2. amelyeknél jogellenes magatartás vétkesség nélkül a méltányosság alapján keletkeztet kártérítést, azaz a vétkesség bizonyítása esetén is méltányosság alapján kártérítés megállapítható, például a háziállat tartójának felelőssége az Mtj. 1739. § (2). bekezdése szerint, valamint 3. amelyeknél a vétkesség és a jogellenesség hiányában ex lege a törvény taxatív felsorolása keletkeztet kártérítést és csak vis major esetén lehet szabadulni a kárkötelemtől, például a jogos érdek nélkül robbanóanyagot tartó felelőssége, mely utóbbi eset azonban nem koherens, a felsorolt példák inkább a másik kettő csoport alá szubszumálhatók. Nizsalovszky egyébként maga is úgy gondolja, hogy ezen csoportok variálódhatnak, amely kazuisztika eredményezi a sokrétűséget, amit Marton kifogásol. Nizsalovszky: i.m. 146-147. o.

⁹¹ Dezső Gyula: A kártérítési kötelezettség különféle alapjairól. In Almási Antal et al. (szerk.): Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötetli jogunk köréből című művéhez. I. kötet. Grill Károly, Budapest, 1932, 219. o. 180. lábj.

⁹² Marton 1942: 848. o.

objektív felelőssége a szabályozásban veszélyes üzemek felelősségével vált egyenlővé.⁹³ Már ekkor megjelent azonban az a nézet, amely az üzemek szigorúbb felelősségét nem vagy nem csupán a veszélyesség elve alapján látta indokoltnak, mivel a körébe tartozó esetek egyre kevésbé a veszélyességgel, mint fő ismérvvvel voltak jellemezhetők, így felelősségi elvként például az üzemek nagy terjedelme vagy a méltányosság általános kiterjesztése is felmerült.⁹⁴ Az Mtj. a kimentési okok körét is változatlanul hagyta, a károkozó kizárólag vis major és a károsult önhibája esetén mentesülhetett a kár megtérítése alól. Itt jegyeznénk meg, hogy mivel a méltányosság csak az általános objektív felelősségi szabály körében volt alkalmazható, az elv a bírói gyakorlatban ténylegesen nem fejtett ki a veszélyes üzemi felelősség mellett felelősségalapító hatást, mivel ha az üzembentartó valamely kimentési ok alapján sikerrel kimentette magát (ami egyébként is igen szigorúan és szűkkörben érvényesült), akkor pusztán a méltányosság alapján nem kötelezték kártérítésre az üzembentartót.⁹⁵ Ezzel ellentétes volt Eörsi meglátása, aki szerint viszont a méltányosság alkalmazása igenis bevett volt a bíróságok gyakorlatában, olyannyira, hogy sokszor akkor is alkalmazták, amikor annak jogalapja sem lett volna vagy ha alkalmazása akár ellenkező döntés alapjául is szolgálhatott volna.⁹⁶

Az Mtj. még nem oldotta fel a károsult önhibája mentesülési ok vonatkozásában a veszélyes üzemi felelősség körében rögzült téves bírói gyakorlatot, amely a Polgári Határozatok Tárába 545. szám alatt felvett, 1917-ben kiadott elvi határozattal megerősítve⁹⁷ gátat szabott a kármegosztási törekvéseknek. Noha az Mtj. 1112. és 1742. §-ai már utaltak a kármegosztás lehetőségére, a bírói gyakorlat továbbra is a „mindent vagy semmit” elvét követte, különösen a vétőképtelen károsultak esetén. A kérdés végleges tisztázására a gyakorlatnak egészen a Kúria 1934. december 1-jén hozott 70. számú jogegységi döntésig kellett várnia, amely a korábbi anyagi igazságtalanságokat⁹⁸ gyökeresen megváltoztatta, mégpedig a jó irányban. Ez a döntés utólag mintegy beteljesítette az Mtj. szabályozási törekvéseit, és kimondható, hogy a Kúria ebben a körben az Mtj.-re is támaszkodva szabott gátat a merev bírói gyakorlatnak és írta elő a veszélyes üzemi felelősség esetére is, hogy a károsult, és annak közreható magatartásának a vizsgálata elengedhetetlen a veszélyes üzem felelősségének elbírálásakor.⁹⁹ Nem vette fel rendelkezései közé az Mtj. a harmadik személy elháríthatatlan cselekményét, de azt a bíróságok továbbra is alkalmazták az 1874-es vasúttörvény alapján. Beemelte viszont a veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában az előzetes felelősségkorlátozás és felelősségkizárás tilalmi szabályát.

Az Mtj. hiányossága volt, hogy a bírói gyakorlatból nem emelte át a veszélyes üzemek találkozásából eredő kár veszélyes üzemek közötti rendezését, kizárólag a külső, harmadik személynek okozott kár vonatkozásában tartalmazta az Mtj., hogy a károkozók a károsult személy irányában egyetemlegesen felelnek. Megtartotta viszont az Mtj. az 1913-as Javaslatnak a vétklenül okozott kár és tiltott cselekménnyel okozott kár esetén történő rendezési elvét akként, hogy többek közös károkozása esetén harmadik személy irányában egyetemleges felelősség állt fenn, de egymás közti viszonyukban a kártérítési kötelezettség a tiltott

⁹³ Benkő: i.m. 241. o.

⁹⁴ A téma bővebb feldolgozására lásd Balás P.: i.m. 70-73. o.

⁹⁵ Benkő szerint bár a magyar bírói gyakorlat tehát bár sok tekintetben úttörő volt a méltányosság megállapításával, mégsem aknáztta ki a méltányosságban rejlő lehetőségeket teljes terjedelemben, és igen gyakran „csak” a mindkét félre méltányos, azaz részleges kártérítést ítélte csak meg, ami véleménye szerint hibás eljárást eredményezett. Lásd bővebben: Benkő: i.m. 241. és 247. o.

⁹⁶ Eörsi: i.m. 122. o.

⁹⁷ „A vasút a sérült önhibájának címén csak akkor mentesül a felelősség alól, ha a baleset kizárólag a sérült önhibájából következett be.” Polgári jogi határozatok tára. A Királyi Kúria hivatalos kiadványa, 3. kötet, E.H. 545. szám, Budapest, 1925. 288. o.

⁹⁸ Marton 1993: 151. o.

⁹⁹ Istvánffy László: A részben önkozta kár a tárgyi felelősség körében. In Magyar Jogi Szemle, 1936/1. szám, 38. o.

cselekmény elkövetőjét terhelte. Összességében pedig, ahogy Marton megállapította: „*a vétlen felelősség most már nem kazuisztikusan, egyenként megnevezett kivételes esetekben, hanem principaliter vonul be a szerződésen kívüli felelősségbe.*”¹⁰⁰

V. Összegzés

A magánjogi kodifikáció mintegy 35 évet felölelő időszaka alatt rengeteget fejlődött a technika és a gazdaság, amely fejlődés nem lett szabályozva a veszélyes üzemek tárgya szerint, sem ágazati törvény, sem egységes magánjogi kódex nem született, amely a veszélyes üzemekkel kapcsolatos felelősségi szabályokat tételes jogi formában rögzíthette volna – szemben a német és osztrák szabályozási mintákkal. Egyedül az 1874. évi vasúttörvény állt rendelkezésre,¹⁰¹ és az annak mentén kialakuló bírói gyakorlat. Amikor a vasúttörvényt megalkották, a vasút volt a legmodernebb és legtöbb biztonsági hibalehetőséget, veszélyt magában rejtő technikai vívmány, a személy- és vagyonbiztonság megsértésének nagyobb valószínűsége itt realizálódott,¹⁰² azonban a vasúttörvény megalkotásakor a technológia még gyerekcipőben járt, viszont az autók, repülőgépek, a villamosság, gázrendszer, gyári gépek a 19. század utolsó harmadától a 20. század első harmadára valósággá váltak. A szabályozási hiányokat pedig a vasúttörvény analógiája mentén a bírói gyakorlatnak kellett kialakítania.

Azzal viszont, hogy az Mtj. 1741.-§-a a törvénytörvény keretei közé a veszélyes üzemek felelősségét beemelte, általánosságban minden veszélyes üzemre kiterjesztve a szigorúbb felelősséget egy klauzulával, személyi és dologi károk tekintetében is, Mádl álláspontja szerint a polgári jogi fejlődésben szinte egyedülállót hozott létre, amihez képest még a francia fejlődés is kevesebb volt.¹⁰³ Ezekben az esetekben már kétségtelenül a vétkességtől független, tárgyi felelősségről volt szó, amelynek alapja egyedül az okozati összefüggés volt a fokozott veszélyforrás és a kár között.¹⁰⁴

Láthattuk, hogy az Mtj. és az azt megelőző tervezetek sem tartalmazták valamennyi részletszabályát a veszélyes üzemi felelősségnek, sokkal inkább beemelték a joggyakorlatból azokat az egységes szabályokat, mintegy „legkisebb közös többszörösként”, amiket az 1874. évi vasúttörvény hatálybalépését követően a bíróságok gyakorlata indukált és a társadalmi és gazdasági fejlődés szükségessé tett. Véleményem szerint az Mtj. az indokolásában található célkitűzést, amely szerint „a polgári törvénykönyv nem annyira reformkódex, mint inkább a fennálló magyar magánjog értékes elemeinek rendszeres egybefoglalása legyen”¹⁰⁵ a veszélyes üzemi felelősség szabályozása körében meg is haladta, és bár az Mtj. nem szolgált, nem is szolgálhatott volna tételes jogi hivatkozási alapként az ítéletekben, de a benne foglalt szabályokat a bíróságok figyelembe vették döntéseik meghozatala során.

¹⁰⁰ Marton 1933: 53. o.

¹⁰¹ A vasúttörvény mellett megszületett a légi közlekedésről szóló 10.270/1922. M. E. sz. rendelet is, mellyel az ágazat gyors fejlődésére tekintettel ideiglenes formában egy, szükség esetén könnyen módosítható tételes szabályt kívántak létrehozni.

¹⁰² Zoltán Emil: Tárgyi felelősség és kármegosztás. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 130. o.

¹⁰³ „Az MTJ az objektív felelősség kodifikálásában a következetesség szempontjából az egyedüli, a történeti sorrend szempontjából pedig az első a polgári magánjog fejlődésében,” még ha következetességén a gyakorlat ejtett is néhány csorbát (például a repülőgépek felelősségének rendelethez képesti enyhébb alakulása vonatkozásában) vonatkozásában. Mádl 1964: 390-391. o.

¹⁰⁴ Benkő: i.m. 240. o.

¹⁰⁵ Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. Közzéteszi a M. kir. Igazságügyminisztérium, I. köt. Budapest, 1929, 7. o.

Irodalomjegyzék

Almási Antal: A kötelmi jog kézikönyve. Budapest, Tébe Kiadóvállalat, 1926.

A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. Név nélküli cikk. In Jogtudományi Közlöny, 1931/13. szám, 131-132. o.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Grill Károly, Budapest, 1900.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. VII. kötet, Grill Károly, Budapest, 1905, 443-479. o.

Apáthy István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog Általános rész. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1882.

Balás P. Elemér: A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1934/5. szám, 47-92. o.

Balogh Judit: Az osztrák magánjog hatása a magyarországi kodifikációra a XIX. században. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 1997, 55-68. o.

Balogh Judit: Tradicionális és modern konfrontációja az öröklési jogban. In Mezey Barna – Veress Emőd (szerk.): Az április törvények 175 éve: a modern Magyarország megalapozása. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2024, 349-362. o. https://doi.org/10.47079/2024.mbve.aprilisiv.13_18

Barát Sándor: Hozzászólások Dr. Marton Géának „Az objektív felelősség elve a magánjogi törvénykönyv javaslatában” címen tartott előadásához. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok, 1933/2. szám, 270-277. o.

Buday Gyula: Vétlen károkozás. Bíráló vélemények a polgári törvénykönyv törvényjavaslatáról. 4. füzet. Kötelmi jog 2. rész. In Meszlény Artúr (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések új folyam, X. kötet, 63-66. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1914.

Benkő Gyula: A kártérítési jog elvi kérdései. In Jogtudományi Közlöny, 1955/4. szám, 239-250. o.

Dell' Adami Rezső: A kártérítési jogról. In Magyar Themis, 1878/3. szám, 20-23. o.

Dezső Gyula: Az objectiv kártérítés tana. Grill Károly, Budapest, 1917.

Dezső Gyula: A kártérítési kötelezettség különféle alapjairól. In Almási Antal et al. (szerk.): Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez. I. kötet. Grill Károly, Budapest, 1932.

Dezső Gyula: Kártérítési felelősségek találkozása. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó. Budapest, 1936, 98-119. o.

Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest,

1958.

Erdős István: Jogellenesség és kártérítés. In Jogtudományi Közlöny, 1935/43. szám, 268-270. o.

Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban, I-III. A Magyar Királyi Egyetem Betűivel, Buda, 1845.

Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Athenaeum, Budapest, 1905.

Gyulai Mór: A kártérítés a polgári törvénykönyv javaslata szerint és az 1874:XVIII. tc. In Jogtudományi Közlöny, 1914/33. szám, 349-350. o.

Haller Károly: Észrevételek a polgári törvénykönyv tervezetéhez. In Bartha Richard et al. (szerk.): Kritikai tanulmányok a polgári törvénykönyv tervezetéről. I. füzet. Grill Károly, Budapest, 1901.

Hamza Gábor: Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról. In Szalma József (szerk.): A magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványai 43., Újvidék, 2014.

Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. SZTE ÁJK, Szeged, 2013, 83-92. o.

Homoki-Nagy Mária: Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez. In Jogtörténeti Szemle, 2017/3. szám, 45-49. o.

Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Negyedik kötet. Kötelmi jog (VII-XVI. cím), Grill Károly, Budapest, 1902.

Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. I. kötet. Közzéteszi a M. kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1928.

Istvánffy László: A részben önkozta kár a tárgyi felelősség körében. In Magyar Jogi Szemle 1936/1. szám, 27-41.

Képesy Imre: Az Országbírói Értekezlet története és öröksége. Osiris, Budapest, 2023.

Képesy Imre: Az út a kiegyezéshez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 2019/1. szám, 85-97. o.

Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXII. kötet 886. sz., Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1914.

Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXIII. kötet 886. sz., Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1914.

Kolozsváry Bálint: A magánjogi kodifikáció problémája. In Törvényhozók Lapja, 1932/1. szám, 2-3. o.

König Vilmos: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In Bíráló vélemények a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatáról, Jogtudományi Közlöny Könyvtára 15., Franklin Társulat, Budapest, 1929, 2. o.

Landi Balázs: A jogellenesség eszme-és forrástörténete a magyar magánjogban. Szent István Társulat – Az apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2021.

Lányi Bertalan et al. (szerk.): A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Franklin Társulat, 3. kötet, Budapest, 1897.

Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Mádl Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció tükrében. Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022².

Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 53-84. o.

Marton Géza: Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból. In Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész., Grill Károly, Budapest, 1942.

Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg Kft., Budapest, 1993.

Nizsalovszky Endre: Az objektív felelősség a Magánjogi Törvénykönyvben. Hozzászólás Marton Géza Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában című tanulmányához. In Jogállam, 1933/4-6. szám, 141-150. o.

Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae-Acta Juridica et Politica, Szeged, 1976.

Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/24. szám, 208-210. o.

Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/27. szám, 233. o.

Stipta István: Dell' Adami Rezső és az ügyvédi hivatás. In Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): 60 Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 475-487. o.

Szászy Béla: Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatáról. In Kollár László (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések új folyam. 1928/98. szám, 3-33. o.

Ifj. Szigeti László: A kártérítés gyakorlatából. In Polgári Jog, 1935/9. szám, 567-570. o.
Szemle. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 131. o.

Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. Első kötet. Grill Károly, Budapest, 1938.

Szladits Károly: Vétőképesség. I. rész. In Jogtudományi Közlöny, 1907/1. szám, 2-4. o.

Szladits Károly: A Magánjogi törvénykönyv. In Jogállam: Jog- és államtudományi

szemle, 1931/1-2. szám, 54-57. o.

Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. II. kötet, Grill Károly, Budapest, 1935.

Szladits Károly: Szokásjog és kódex. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Budapest, Politzer Kiadó, 1936, 272-279. o.

Zoltán Emil: Tárgyi felelősség és kármegosztás. In Jogtudományi Közlöny. 1931/13. szám, 129-130. o.

Zoltán Ödön: Méltányosság és kártérítési jog. In Jogtudományi Közlöny. 1952/5. szám, 212-217. o.

Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In Keserű Barna – Kőhidi Ákos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest-Győr, 2015, 564-574. o.

Veress Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In Veress Emőd (szerk.): Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 157-171. o.

Veress Emőd: Szladits Károly és a magyar magánjogi kodifikáció. In Magyar Jog, 2024/4. szám, 210-217. o.

Wenzel Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog, tekintettel újabb átalakítására. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1885.

Wittmann Ernő: Megjegyzések a Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete második szövegének kártérítési jogához. Melléklet az „Ügyvédek lapja” 48-ik számához. Márkus Samu nyomdája, Budapest, 1913, 3-98. o.

Rátkai Tímea¹

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés ítélkezési gyakorlata Magyarországon²

Absztrakt

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjog legsúlyosabb szankciója, amely a halálbüntetés eltörlését követően került be a jogrendszerbe. A jelen tanulmány az első olyan átfogó empirikus kutatás, amely az összes hozzáférhető TÉSZ-es ítélet szisztematikus elemzésére vállalkozik. A vizsgálat célja nemcsak a bírósági gyakorlat statisztikai feltérképezése, hanem annak feltárása is, hogy milyen személyes, szociális és pszichés jellemzők mentén körvonalazódik a TÉSZ-re ítélték profilja. A kutatás 89 ügy elsőfokú ítéleteit, valamint a rendelkezésre álló másodfokú és kúriai döntéseket dolgozza fel, kiegészítve a halálozási, fellebbezési és kegyelmi adatokkal. A tanulmány kitér az ítéletek földrajzi és időbeli eloszlására, a bűncselekmények típusára, valamint azokra a mintázatokra, amelyek az elítéltek életútjában, motivációiban és bírósági megítélésében ismétlődnek.

Kulcsszavak: tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, ítélkezési gyakorlat, empirikus kutatás, bírósági döntések elemzése

Abstract

Life imprisonment without the possibility of parole is the most severe sanction in Hungarian criminal law, introduced after the abolition of the death penalty. This study is the first comprehensive empirical research that systematically analyses all available TÉSZ judgments. Its aim is not only to map sentencing practices statistically but also to explore the personal, social, and psychological characteristics that define the profile of those sentenced to TÉSZ. The analysis covers 89 first-instance decisions, along with available appellate and Supreme Court rulings, and includes data on mortality, appeals, and clemency petitions. The study also examines the geographical and temporal distribution of the judgments, the types of crimes committed, and the recurring patterns in the offenders' backgrounds, motivations, and judicial assessments.

Keywords: life imprisonment without parole, sentencing practice, empirical research, judicial decision analysis

I. Bevezetés

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar igazságszolgáltatás legsúlyosabb szankciója, amely a halálbüntetés eltörlését követően vált hazánk jogrendszerének részévé. A jogalkotó szándéka egy olyan szankció megalkotása volt, amely továbbra is lehetővé teszi a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek végleges kizárását a társadalomból, ugyanakkor megfelel a jogállamiság és az emberi jogok érvényesülésének

¹ KRE-ÁJK, Jogelméleti Tanszék, tanársegéd.

² DOI szám: 10.59558/jesz.2025.2.131

követelményeinek.

A bevezetés óta³ eltelt 25 év elég hosszú idő ahhoz, hogy alkalmas legyen a bírósági gyakorlat elemzésére, valamint arra, hogy következtetéseket vonjunk le a TÉSZ alkalmazásának mintázatairól. Az eddigi hazai szakirodalom a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos ügyeket többnyire elszórtan, esettanulmányok formájában dolgozta fel, így a rendelkezésre álló tudásanyag jellemzően egyedi esetek bemutatására és azok jogi vagy büntetőpolitikai értelmezésére szorítkozott. A jelen kutatás ezzel szemben az első olyan empirikus alapú feldolgozás, amely egységes szempontok mentén, adatbázisra építve vállalkozik arra, hogy az összes elérhető TÉSZ-es ítéletet átfogóan elemezze.

A vizsgálat célja nem pusztán deskriptív, hanem elemző és értelmező jellegű: törekszik feltárni azokat a háttérösszefüggéseket, amelyek az ítéletek mögött meghúzódnak, legyen szó az elkövetők személyiségéről, szociális helyzetéről vagy az általuk elkövetett bűncselekményekről.

A kutatás egyik fontos célkitűzése annak vizsgálata, hogy milyen szociodemográfiai jellemzőkkel rendelkeznek azok a személyek, akikkel szemben a bíróságok a legsúlyosabb büntetést alkalmazták. Ennek érdekében részletes adatgyűjtést végeztem az elítéltek életkoráról, családi háttéréről, iskolai végzettségéről, pszichés állapotáról, illetve az esetleges szenvedélybetegségeikről vagy korábbi büntetett előéletükről. A személyes és társadalmi jellemzők elemzése lehetőséget ad arra, hogy láthatóvá váljanak azok a mintázatok, amelyek az elkövetők körében ismétlődnek, illetve azonosíthatóak legyenek olyan közös vonások, amelyek gyakrabban előfordulnak TÉSZ-es elítéltek esetében.

Emellett az ítéletek időbeli és területi eloszlásának vizsgálata lehetőséget kínál arra, hogy feltárjam az esetleges regionális eltéréseket, valamint megvizsgáljam, vajon az ítélezési gyakorlat milyen mértékben követte a jogszabályi változásokat, illetve mennyiben maradt következetesen a bűncselekmény jellegéhez igazított.

Harmadrészt a kutatás kitér a bűncselekmények jellegének vizsgálatára is. Különösen fontos a bűncselekmények típusának, minősítésének feltárása, az elkövetés motivációja, az áldozatok száma, az elkövetés eszköze, az eljárás során történt esetleges beismerés, továbbá az, hogy az elkövetés hány a bíróság milyen enyhítő vagy súlyosító körülményeket vett figyelembe.

II. Módszertan és az adatgyűjtés folyamata

A kutatás megkezdését megelőzően az Országos Bírósági Hivatal (OBH) részére benyújtott kutatási kérelem – amely a teljes bírósági szervezetrendszerre vonatkozott – támogatásban részesült. Ennek eredményeként az OBH a jogerős ítéletek darabszámát éves bontásban, valamint bíróságokként részletezve rendelkezésre bocsátotta. Ezt követően külön kutatási kérelmek kerültek benyújtásra a Törvényszékekhez és az Ítéltáblákhoz, amelyek – kivétel nélkül – támogatásukról biztosították a kutatást, és megküldték a vonatkozó anonimizált ítéleteket. Öt ítélet az időmúlás következtében már kizárólag a levéltári rendszerben volt elérhető, ezek beszerzésére is sor került.

A kutatás tárgyát képező összesen 89 elsőfokú ítélet közül hat esetben nem sikerült a dokumentumok beszerzése. Három ügyben a törvényszék azzal indokolta az elutasítást, hogy az anonimizálás még nem történt meg, és azt kapacitáshiányra hivatkozva nem tudják elvégezni. Egy esetben a hozzáférést zárt tárgyalás ténye zárta ki, míg két ügyben a törvényszék azzal az indokkal tagadta meg a hozzáférést, további indoklás nélkül, hogy az adott határozat

³ Az 1998. évi LXXXVII. törvény vezette be annak lehetőségét, hogy már első bűntényesek esetében is lehetőség legyen a feltételes szabadságra bocsátás kizárására.

nem kutatható.

A vizsgált ügyek közül négy esetben nem került sor másodfokú eljárásra. A fennmaradó 86 ügyben született jogerős ítélet közül öt nem áll rendelkezésre az érintett ítélőtábla tájékoztatása szerint. Egy további esetben a hozzáférést zárt tárgyalás lehetetlenítette el.

A kiértékelés így 83 elsőfokú, 78 másodfokú, valamint 28 Kúria által hozott ítélet alapján indult. Összesen öt olyan terhelt szerepelt az adatbázisban, akik esetében sem első-, sem másodfokú döntés nem állt rendelkezésre. Ennek ellenére – figyelemmel arra, hogy ezek jellemzően közérdeklődésre számot tartó büntetőeljárások voltak – a terhelték szociodemográfiai jellemzői és a tényállásokhoz kapcsolódó információk az esetek túlnyomó többségében így is hozzáférhetőek voltak.

III. A TÉSZ-ítéletek száma és bírósági fórumok szerinti eloszlása

III.1. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélek számának alakulása az elmúlt 25 évben, összehasonlításban a halálbüntetés korábbi ítélkezési gyakorlatával

A büntetés-végrehajtási szervezettől kapott adatok alapján 2023. december 31-ig összesen 86 jogerős tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről (TÉSZ) szóló határozat született, melyeket a kutatás során teljeskörűen sikerült beazonosítani. Ezen felül a kutatás első szakaszának lezárásáig – 2024 folyamán – három további eset vált ismertté, amelyek szintén bekerültek az elemzett anyagba.

A TÉSZ eddigi történetének során két esetben történt meg, hogy az ítéletet később megváltoztatták, így ezek az elítéltek ma már nem TÉSZ büntetést töltenek.

Magyar László és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, majd megkötözték őket, így csikarva ki, hogy hol tartják az értékeiket. Végül megkötözve sorsukra hagyták a sértetteket, akik közül néhány meg is halt. A Debreceni Ítélőtábla 2009. december 16-án jogerőre emelkedett ítéletével társtettesként, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette és más bűncselekmények miatt halmazati büntetésül – mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható⁴. Magyar 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is. Az EJEB megállapította, hogy hazánk TÉSZ szabályozása nem tekinthető a testület felfogása szerinti mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEE 3. cikkét⁵. A döntésre figyelemmel a Legfőbb Ügyészség, valamint a terhelt és védője felülvizsgálati indítványt nyújtottak be az egyezményesértés orvoslása érdekében. E felülvizsgálati indítványokat elbírálv a Kúria⁶ a korábbi ítéletet megváltoztatta, hogy a terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban 40 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

Kaiser Edét 2004-ben a Fővárosi Bíróság ítélte tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre⁷, mely ítéletet 2005-ben a Fővárosi Ítélőtábla helybenhagyott⁸. A tényállásban szereplő bűncselekmények közül a móri Erste Bank fiókjában történt brutális rablójelkosság indokolta a legszigorúbb büntetés kiszabását, mely során nyolc ember

⁴ J. N. Sz. Megyei Bíróság 8.B.184/2006/385. számú ítélet, 2008.11.19.

⁵ Case of László Magyar v. Hungary Application no. 73593/10 (2014.05.20.).

⁶ Bfv.II.1812/2014/7. (2015. június 11.).

⁷ Fővárosi Bíróság, 4.B.343/2004. (2004.12.23.).

⁸ Fővárosi Ítélőtábla 1.Bf.564/2005/37. (2005.10.25.).

vesztette életét. Kaiser megkezdte büntetése letöltését, majd 2007-ben új bizonyítékok kerültek elő, a rendőrség elfogta Nagy Lászlót és Weiszdorn Róbertet, akik később ebben az ügyben beismerő vallomást tettek, és ennek következtében 2009 novemberében egy perújítási eljárás során a Fővárosi Bíróság felmentette Kaisert a móri bankrablás és gyilkosság vádja alól. Az egyéb általa elkövetett bűncselekmények miatt végül a Fővárosi Ítéltábla jogerősen 2011-ben 15 év fegyházra ítélte.⁹ Kaiser a teljes büntetés letöltése után 2020-ban szabadult a börtönből.

Ez az eset máig hivatkozási alapként szolgál a halálbüntetés elleni érvrendszerben, mely jól mutatja, hogy a büntető igazságszolgáltatás hibái a visszafordíthatatlan szankciók esetében véglegessé és helyrehozhatatlanná válnak. Kaiser Ede a móri bankrablás során elkövetett nyolcszoros emberölés tényleges elkövetőjeként való téves azonosítása alapján a halálbüntetés létezése esetén reálisan számolhatott volna a legsúlyosabb büntetés kiszabásával. Az ügy ezért paradigmaticus esetté vált annak alátámasztására, hogy a halálbüntetés alkalmazása a jogalkalmazás esendősége miatt súlyosan veszélyezteti az igazságszolgáltatás helyrehozhatóságának és erkölcsi megalapozottságának követelményét.

Az általam készített kiértékelés a fenti két ügy ítéleteit is tartalmazza, mivel a bírói gyakorlat vizsgálata csak ezek bevonásával tekinthető teljesnek.

A bevezetés óta eltelt 25 évben kiszabott ítéletek száma az ítélkezési fórumrendszer szerinti megoszlásban az alábbiak szerint alakult:

	Elsőfokú ítélet	Másodfokú ítélet	Kúria
1999	1	0	
2000	0	1	
2001	1	0	
2002	2	1	
2003	4	3	
2004	1	3	
2005	2	1	
2006	2	2	
2007	0	2	
2008	4	0	
2009	0	3	
2010	3	2	1
2011	2	1	1
2012	9	5	
2013	13	8	
2014	9	7	1
2015	3	13	2
2016	6	6	6
2017	5	4	3
2018	6	3	1
2019	1	5	
2020	5	2	2
2021	5	5	2
2022	2	3	1
2023	3	2	1
2024 első félév		3	3

⁹ Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.73/2010/17. (2011. január 18.).

Összesen:	89 ¹⁰	85 ¹¹	24 ¹²
-----------	------------------	------------------	------------------

1. ábra: ítéletek száma az ítélkezési fórumrendszer szerinti megoszlásban

Négy esetben az elítélt lemondott a fellebbezési jogáról: közülük hárman közvetlenül az elsőfokú ítélet kihirdetését követően, egy fő pedig még a másodfokú tárgyalás előtt. Figyelemre méltó, hogy a négy ügyből kettőben szülő követte el a legsúlyosabb, életellenes bűncselekményt saját gyermeke ellen.¹³

A vizsgálat keretében indokoltnak látszott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának gyakoriságát összevetni a halálbüntetés alkalmazásának utolsó huszonöt évében tapasztalható ítélkezési gyakorlattal. Előfeltevésem az volt, hogy a TÉSZ-ítéletek száma jelentősen meghaladja majd a halálos ítéletek számát, mivel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – ellentétben a halálbüntetéssel – jobban összeegyeztethető a bírói lelkiismerettel és az alapjogi követelményekkel, továbbá az új szankció lehetőséget hagy a jogalkalmazási hibák későbbi korrekciójára.

Az empirikus adatok azonban nem támasztották alá ezt a feltételezést: 1964 és 1999 között összesen 103 alkalommal szabtak ki halálbüntetést,¹⁴ így ebben az időszakban több ilyen ítélet született, mint TÉSZ az azt követő első huszonöt évben. E különbség elsődleges oka valószínűsíthetően az, hogy a TÉSZ bevezetését követő kezdeti időszakban a bíróságok még visszafogottan éltek az új büntetési nem alkalmazásával. Az évek előrehaladtával azonban az ítélkezési gyakorlatot érezhetően alakította a szankció társadalmi elfogadottságának növekedése, valamint a jogszabályi környezet változása is. Utóbbi többek között a bünszervezetben elkövetett bűncselekmények, illetve az erőszakos többszörös visszaesők esetében kizárta a bírói mérlegelés lehetőségét, és kötelezővé tette a legsúlyosabb büntetés, azaz a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

III.2 A TÉSZ-ítéletek számszerűsége és bírósági fórumok szerinti eloszlása

¹⁰ Az adatok között nem szerepelnek azok az elsőfokú ítéletek, melyek esetében az Ítéletábrák nem hozott jogerős döntést, és azok az ítéletek sem, melyek esetében az ítéletábrák a döntést később megváltoztatta és biztosította az elítélt számára a feltételes szabadság lehetőségét.

¹¹ Négy alkalommal fordult elő, hogy a terhelt nem élte a fellebbezés lehetőségével, és elfogadták az elsőfokon kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Különösen érdekes kérdés, hogy valaki miért dönt úgy, hogy nem él a másodfokú jogorvoslat lehetőségével, miután megkapta a legsúlyosabb kiszabható büntetést. Nagy János Dániel ügyében az ítélet egyértelmű választ ad erre a kérdésre: „I. r. vádlott tulajdonképpen apatikusan beletörődve viselte a büntetőeljárásban a rá váró büntetés kiszabását, a büntetőeljárás során végig az az egyetlen cél vezérelte, hogy a büntetőeljárás minél hamarabb befejeződjön az ő vonatkozásában.” Két másik eljárás során az elítéltek saját gyermekük életének kioltásáért feleltek, ami arra utal, hogy az ítélet elfogadásának hátterében lelkiismereti okok állhattak. Ezt támasztja alá Árvai Anikó esete is, aki a másodfokú tárgyalást megelőzően visszavonta fellebbezését, kifejezetten erkölcsi indokokra hivatkozva. A negyedik eljárás kapcsán sem az ítélet sem az esettel kapcsolatos híradások nem tartalmaznak információt arról, miért nem került sor fellebbezésre.

¹² A többi ügy esetében harmadfokú döntést nem találtam; nem zárható ki, hogy egyes esetekben ilyen határozat született, ám azok nem hozzáférhetők, illetve az is valószínűsíthető, hogy bizonyos ügyekben jelenleg is folyamatban van az eljárás a Kúria előtt.

¹³ Árvai Anikó – aki az egyetlen jelenleg élő női TÉSZ-re ítélt fogvatartott – benyugtatózta és leitatta gyermekét, majd több mint 100 késszúrással végzett vele. A 8 éves kislánynak azért kellett meghalnia, mert anyja így akart bosszút állni az apán.

Greskó László korábban többször is börtönben ült erőszakos bűncselekmények miatt. Legutolsó büntetéséből 2006 végén szabadult feltételesan, ekkor megpróbált visszatérni a családjához, sikertelenül, amiből azt feltételezte, hogy feleségének új párkapcsolata van. 2007 februárjában Greskó László előbb 18 éves fiát, Lászlót ölte meg, hogy ne tudjon segítséget hívni. Ezután 10 éves kislányát, Izabellát, majd feleségét, Erikát is meggyilkolta. A gyilkosságokat baltával követte el, áldozatai ágyban feküdtek, és nem mutattak ellenállást.

¹⁴ A feldolgozás alapjául a halálbüntetések tekintetében a Nemzeti Emlékezet Bizottságának részvételével folyó kutatás során összeállított, az 1945. február 4-től az utolsó halálbüntetés végrehajtásáig, 1988. július 14-ig hazai bíróságok jogerős ítélete alapján kivégzettek névsora szolgált.

Az eddigi 89 esetben az elsőfokú ítéletet a törvényszékek az alábbi elosztásban hozták meg. A korábbi szervezetrendszer szerinti bíróságok ítéleteit az adott megyében/fővárosban hatáskörrel rendelkező illetékes bíróságoknál tüntettem fel.

Fővárosi Törvényszék	16
Miskolci Törvényszék	9
Budapest Környéki Törvényszék	9
Kecskeméti Törvényszék	7
Pécsi Törvényszék	6
Szegedi Törvényszék	6
Szolnoki Törvényszék	6
Gyulai Törvényszék	5
Kaposvári Törvényszék	5
Veszprémi Törvényszék	5
Debreceni Törvényszék	4
Győri Törvényszék	2
Tatbányai Törvényszék	2
Balassagyarmati Törvényszék	2
Székesfehérvári Törvényszék	1
Egri Törvényszék	1
Szekszárdi Törvényszék	1
Szombathelyi Törvényszék	1
Zalaegerszegi Törvényszék	1
Nyíregyházi Törvényszék	0

2. ábra: Az elsőfokú ítéletek a törvényszékek szerinti eloszlásban

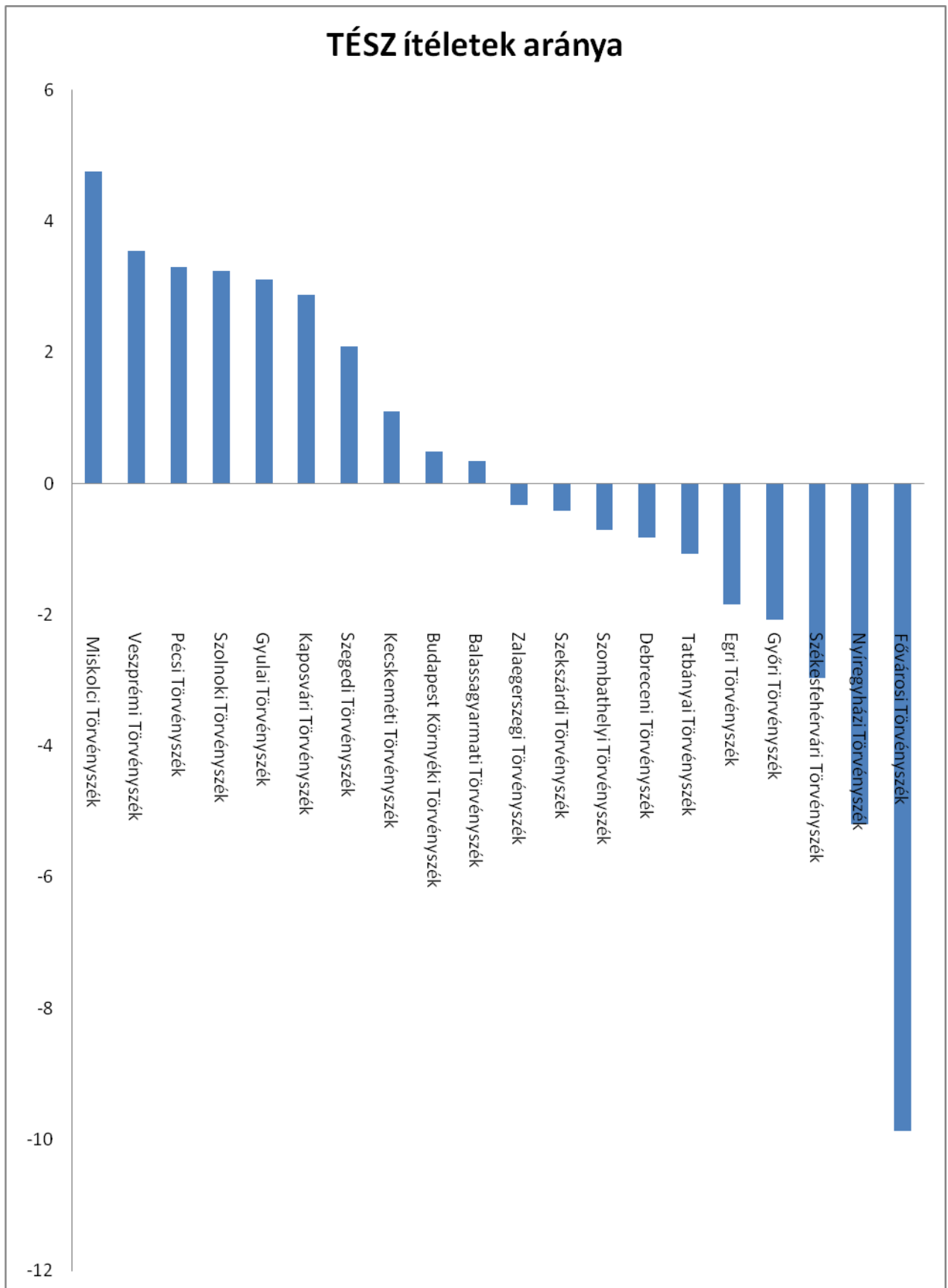
Érdekes lehet összevetni azt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletét az összeshez képest milyen arányban hozták meg az egyes törvényszékeken, valamint azt is, hogy az adott törvényszékek milyen arányban vesznek részt az ország teljes büntetőperes ügyforgalmában.¹⁵

	Ítéletek száma	TÉSZ ítéletek aránya	büntető ügyteher aránya országosan	Eltérés az ügyteherhez képest
Fővárosi Törvényszék	16	17,98%	27,85%	- 9,87
Miskolci Törvényszék	9	10,11 %	5,35 %	+ 4,76
Budapest Környéki Törvényszék	9	10,11 %	9,62 %	+ 0,49
Kecskeméti Törvényszék	7	7,87 %	6,76 %	+ 1,11
Pécsi Törvényszék	6	6,74 %	3,43 %	+ 3,31

¹⁵ Az OBH elmúlt 10 évet átfogó statisztikája alapján.

Szegedi Törvényszék	6	6,74 %	4,65 %	+ 2,09
Szolnoki Törvényszék	6	6,74 %	3,5 %	+ 3,24
Gyulai Törvényszék	5	5,62	2,51 %	+ 3,11
Kaposvári Törvényszék	5	5,62	2,47 %	+ 2,88
Veszprémi Törvényszék	5	5,62	2,07 %	+ 3,55
Debreceni Törvényszék	4	4,49	5,31 %	- 0,82
Győri Törvényszék	2	2,25	4,32 %	- 2,07
Tatbányai Törvényszék	2	2,25	3,23 %	- 1,07
Balassagyarmati Törvényszék	2	2,25	1,9 %	+ 0,35
Székesfehérvári Törvényszék	1	1,12	4,09 %	- 2,97
Egri Törvényszék	1	1,12	2,96 %	- 1,84
Szekszárdi Törvényszék	1	1,12	1,53 %	- 0,41
Szombathelyi Törvényszék	1	1,12	1,82 %	- 0,7
Zalaegerszegi Törvényszék	1	1,12	1,45 %	- 0,33
Nyíregyházi Törvényszék	0	0	5,2 %	- 5,2

3. ábra: TÉSZ ítéletek és az országos ügyteher aránya Törvényszékenként

4. ábra: A TÉSZ-ítéletek aránya az egyes törvényszékek büntetőügyi ügyterhének arányához viszonyítva (kezdve a legmagasabb arányban TÉSZ ítéletet hozó törvényszékekkel)

A fenti adatokból az alacsony minta okán még megalapozott következtetés nem vonható le az ítélkezési gyakorlat tekintetében, hiszen például a „Szita Bence gyilkosság” kapcsán egy eljárásban három terheltet is TÉSZ-re ítélték egy eljárásban, ami a Kaposvári Törvényszék ilyen ítéleteinek több, mint a felét teszi ki. Az azonban mindenképp figyelemfelkeltő, hogy van olyan törvényszék (Nyíregyházi Törvényszék), mely az országos ügyteher több, mint öt százalékát tárgyalja, ezzel a 20 törvényszék közül ügyteher tekintetében a hatodik helyen áll, azonban az elmúlt 25 évben még nem hozott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ítéletet, továbbá két olyan törvényszék is van (Székesfehérvári Törvényszék és a Zalaegerszegi Törvényszék) melyek esetében az 1-1 ilyen ítélet esetében a terhelt erőszakos többszörös visszaeső minősítése a bírói mérlegelést kizárta.

Fontos megjegyezni, hogy nem minden büntetőeljárás zárult már első fokon ilyen tartalmú ítélettel. Az elsőfokú ítéletben 22 esetben nem került sor a feltételes szabadságra bocsátás kizárására. Az alábbi táblázat az ítélőtáblánként meghozott másodfokú határozatok számát mutatja be, valamint azt, hogy ezek milyen arányban végződtek az elsőfokú ítélet súlyosításával.

A kutatás ezen része ugyan rámutat arra, hogy a jogerős ítéletek milyen arányban dőltek el a legsúlyosabb büntetés irányába másodfokon, de az eredmény akkor lenne teljes, ha arra is lenne adatunk, hogy a másodfokú bíróságok milyen arányban enyhítették az első fokon kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, így az ítélőtáblák ítélkezési gyakorlata teljes körűen nem elemezhető.

	Jogerős ítéletek száma	Súlyosítások száma	Súlyosítások aránya
Fővárosi Ítélőtábla	27	8	29,62 %
Szegedi Ítélőtábla	21	8	38,09 %
Debreceni Ítélőtábla	14	2	14,28 %
Pécsi Ítélőtábla	11	4	36,36 %
Győri Ítélőtábla	10	0	0%
Legfelsőbb Bíróság	2	-	-
Nem volt másodfok	4	-	-

5. ábra: Jogerős ítéletek és a súlyosítások aránya az Ítélőtáblák döntései szerint

Ahogy arról már korábban is szó volt a 89 ítélet nem 89 büntetőeljárás során született meg, több esetben is előfordult, hogy egy büntetőügy kapcsán több terhelt is megkapta a legsúlyosabb kiszabható ítéletet. Öt esetben 2 elkövetőt ítéletek tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre, három esetben pedig egy eljárásban 3-3 elkövetőt. Utóbbi három bűncselekmény kiemelkedő súlyú volt.¹⁶

¹⁶ Az első ilyen esetben Bogdán Józsefet és a másodrendű Kertész Józsefet 14. életévét be nem töltött személy elleni, előre kitervelten, különös kegyetlenséggel, Bogdán esetében nyereségvágyból is elkövetett emberölésben társtettesként, a gyerek egykori nevelőanyját, Polcz Erikát a négyszeresen minősített emberölésre felbujtásban találta bűnösnek. Ő voltak azok, akik 2012. október 29-én, a Somogy megyei Sántos külterületén meggyilkolták a 11 esztendőes Szita Bencét.

A második eset romagyilkosságok néven került be a hírekbe: Kiss Árpád és testvére, Kiss István, valamint Pető Zsolt 2008-ban és 2009-ben összesen kilenc helyszínen hajtott végre fegyveres támadást romák otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek halt meg, míg további öt ember szenvedett súlyos sérüléseket.

A harmadik bűncselekmény során összesen 71 illegális határátlépő veszítette életét. Az embercsempész sofőr már az út során észlelte, hogy a jármű rakteréből kiabálás és dörömbölés hallatszik, majd később – miután minden hang elcsendesedett – főnökei utasítására az A4-es autópálya leállósávjában hátrahagyta a járművet. A teherautóra a rendőrség egy nappal később talált rá, ekkor nyitották ki a rakteret is. Fontos kiemelni, hogy ez volt a legtöbb halálos áldozatot követelő bűncselekmény az elemzett esetek között. Ennek ellenére ez volt az egyetlen ügy,

Azon nyolc büntetőeljárás közül, amelyekben több elkövetőt is tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, négy esetben az elítéltek rokoni kapcsolatban álltak egymással. Három ügyben testvérek, egy esetben pedig apa és fia kapták meg egyszerre a legsúlyosabb büntetést.

A rendelkezésemre álló és jelenleg elérhető határozatok alapján az elítéltek összesen 24 alkalommal terjesztettek elő felülvizsgálati indítványt a Kúriához. Ezek közül egy esetben két különböző határozat is született, mégpedig Magyar László ügyében, amelyet korábban már részletesen bemutatam. Első alkalommal a Kúria változatlanul hatályban tartotta az első- és másodfokú bíróságok ítéleteit. A második döntés azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) állásfoglalása nyomán született, és ebben a Kúria 40 évben határozta meg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

További egy esetben a Kúria hatályon kívül helyezte az Ítéletábra ítéletét, és új eljárás lefolytatására kötelezte a másodfokú bíróságot. Az így született új másodfokú döntés – az eredetihez hasonlóan – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre súlyosította a törvényszék ítéletét.

Egy alkalommal a Kúria elutasította a felülvizsgálati kérelmet, míg a fennmaradó 20 esetben az első- és másodfokú ítéleteket hatályukban fenntartotta.

III.3 A vizsgált fogvatartotti kör halálozásával kapcsolatos adatok

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek száma az ítéletek megváltoztatása nyomán 89-ről 87-re módosult. E 87 fő közül a rendelkezésre álló adatok alapján heten hajtottak végre sikeres öngyilkosságot a fogvatartás ideje alatt, 2023 év végéig:

2007	1 fő	A jogerős ítéletet követő ötödik évben
2008	1 fő	A jogerős ítéletet követő negyedik évben
2012	1 fő	N.A.
2013	1 fő	A jogerős ítéletet követően egy hónappal
2015	1 fő	A jogerős ítéletet követő kilencedik évben
2016	2 fő	A jogerős ítéletet követő hatodik és tizenkettedik évben

6. ábra: A TESZ-re ítélt elkövetők befejezett öngyilkosságára vonatkozó adatok éves bontásban

Az öngyilkosságok számának alakulását vizsgálva megállapítható, hogy a 2014-ben bevezetett kötelező kegyelmi eljárás jelentős változást hozott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték körében. Az eljárás bevezetését követően az öngyilkosságok száma radikálisan visszaesett: 2016 óta egyetlen ilyen eset sem fordult elő ebben a fogvatartotti csoportban.

A bevezetést követő három öngyilkosság hátterének vizsgálata arra utal, hogy ezekben az esetekben sem a büntetés véglegessége, hanem egyéb, elsősorban egzisztenciális tényezők játszottak meghatározó szerepet. Ezt erősíti meg az a körülmény is, hogy mindhárom elkövető esetében jelentős idő telt el az ítélet jogerőre emelkedése óta. Mindannyian ugyanazon körleten töltötték büntetésüket a Szegedi Fegyház és Börtönben, és ismerték egymást. Elsőként Ember Zoltán követett el öngyilkosságot, aki a visszatérő megélhetési nehézségeire hivatkozott, bevétel hiányában nem tudott kávé és cigarettát vásárolni magának. Ezt követően, mintegy

amelyben első fokon nem életfogytig tartó szabadságvesztést, hanem 25 év fegyházat szabtak ki mindhárom vádlott esetében. Ezt súlyosította később a Szegedi Ítéletábra mindhárom elkövető esetében tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre.

egy évvel később, Szabó Zoltán és Miklósi Viktor – akik cellatársak voltak – közös elhatározással vetettek véget életüknek.

Megállapítható tehát, hogy a kötelező kegyelmi eljárás rendszerbe iktatása pszichológiai szempontból is kedvező hatást gyakorolt, mivel hozzájárulhatott az öngyilkossági hajlam csökkenéséhez a TЭСZ-re ítélték körében.

Hat elítélt esetében természetes halál okán következett be a halálozás:

2014	1 fő	A jogerős ítéletet követő tizenharmadik évben
2017	1 fő	A jogerős ítéletet követő harmadik évben
2019	2 fő	A jogerős ítéletet követő ötödik évben
2022	1 fő	N.A.
2023	1 fő	N.A.

7. ábra: A TЭСZ-re ítélt elkövetők természetes halálozásának adatai éves bontásban

A fenti hat fogvatartott közül, akik természetes okból veszítették életüket, háromról már esett szó a tanulmányban: Szita Bence, a 11 éves kislány gyilkosai mindhárman az elkövetést követő öt éven belül hunytak el a büntetés-végrehajtási intézetben.

III.4. *Kegyelmi kérelemmel kapcsolatos adatok*

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága az adatigénylés alapján küldött tájékoztatója alapján 1999. március 01 és 2023. december 31. között 11 fő tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltött fogvatartott vonatkozásában került rögzítésre kegyelmi kérelem továbbítására vonatkozó kérelem. Ezen személyek közül 8 fő esetében egy, 3 fő vonatkozásában kettő alkalommal került rögzítésre ilyen bejegyzés.

IV. *Az elítéltek személyes és társadalmi jellemzői*

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletek vizsgálatakor nem csak a bűncselekmény jellege és az ítéleti indoklás hordoz releváns információt, hanem az is, hogy kik azok az emberek, akiket végül a legsúlyosabb büntetésre ítélték. A kutatásomban célom volt közelebbről megismerni az elítéltek demográfiai és társadalmi hátterét, szociális viszonyaikat, valamint pszichés és pszichológiai jellemzőiket.

A fejezet első részében az életkori sajátosságokat vizsgálom az elkövetés időpontjában: milyen életkorban követték el a legsúlyosabb bűncselekményeket, és ennek alapján következtetéseket vonok le arra, hogy statisztikailag mennyi esélyük van megérni a kötelező kegyelmi eljárást. Ezt követően az állampolgárság, anyanyelv, a családi állapot és a gyermekek száma mentén mutatom be az elítéltek személyes hátterét.

A társadalmi státusz és szociális körülmények elemzése során külön figyelmet fordítok az iskolai végzettségre, a munkavállalásra, a jövedelmi helyzetre, valamint arra, hogy az elítéltek korábban voltak-e már büntetve, és amennyiben igen, úgy milyen típusú bűncselekmények okán van büntetett előéletük.

Végül külön alfejezetben foglalkozom a pszichés és pszichológiai jellemzőkkel, melyek a legtöbb esetben nemcsak az elkövető személyiségjegyeit mutatják be, hanem közvetlen hatással vannak az elkövetés motivációjára és módjára is. Itt az elítéltek kórtörténetében visszatérően megjelenő diagnózisok, mentális zavarok és viselkedési minták elemzésére kerül sor.

A fejezet célja tehát az, hogy a lehető legteljesebb képet adja arról a társadalmi és pszichológiai közegről, amelyből a TÉSZ-re ítélték többsége származik.

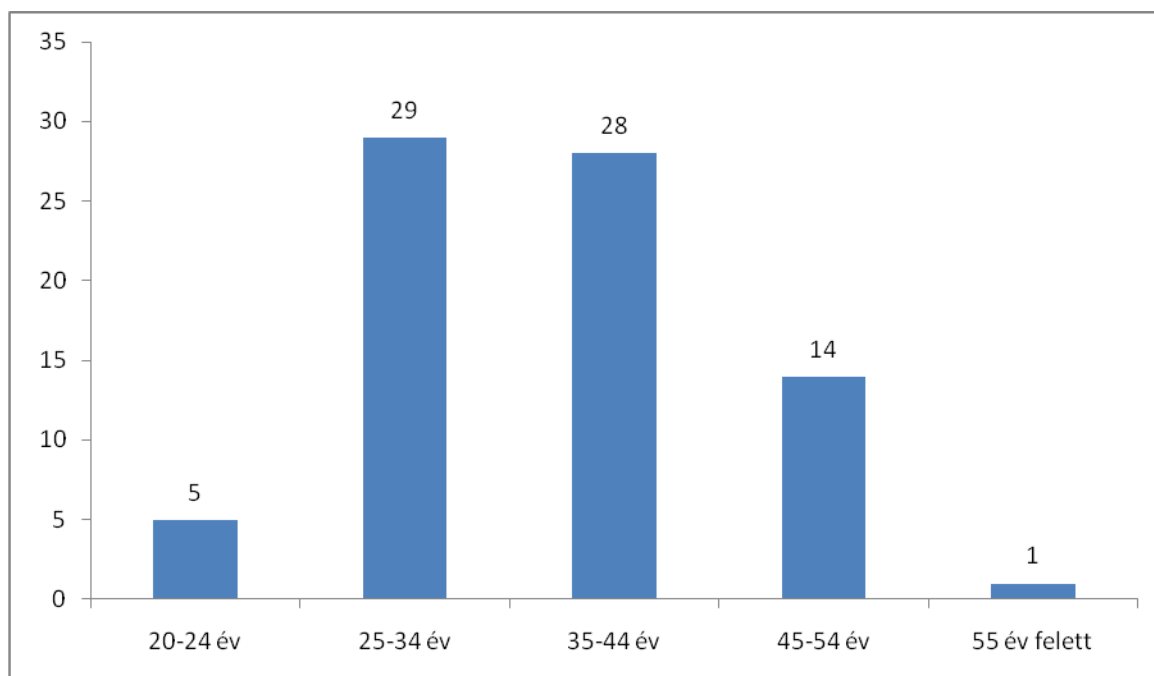
IV.1. Az elkövetők életkora és a kötelező kegyelmi eljárás időpontjáig való túlélés valószínűsége

A fejezet célja kettős. Egyrészt arra kíván rámutatni, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján az elkövetők jellemzően életük mely szakaszában jutnak el a legsúlyosabb büntetés kiszabását indokló bűncselekményük elkövetéséig. Másrészt az életkor vizsgálata egy további, kifejezetten gyakorlati szempontból is releváns: az elítéltek életkilátásai szoros összefüggésben állnak azzal, hogy tényleges eséllyel elérhetik-e a törvény által előírt, negyven év elteltével esedékes kötelező kegyelmi eljárás időpontját.

Noha a jogszabály¹⁷ a kegyelmi eljárás kezdeményezésének kezdő időpontját a büntetés végrehajtásának megkezdéséhez köti, ez az információ az ítéletek szövegéből rendszerint nem állapítható meg egyértelműen. Ugyanakkor az ilyen, kiemelkedő súlyú bűncselekmények esetében általánosan tekinthető, hogy az elkövető elfogása legkésőbb néhány hónappal a bűncselekmény elkövetését követően megtörténik. Ezért az elemzés során az elkövetéskori életkort vettem alapul.

A vizsgálat első lépéseként az érintett elítéltek elkövetéskori életkorát rögzítettem. Ezt az adatot túlnyomórészt az ítéletek személyi körülményeket ismertető részeiből lehetett kinyerni. Ugyanakkor néhány esetben – elsősorban az ítéletek anonimizálása következtében – ez az információ nem volt elérhető, illetve azokra az ügyekre vonatkozóan sem állt rendelkezésre, amelyekről a bíróságok nem küldtek ítéletet. Azokban az esetekben, melyekben az elkövetéskori életkor az ítéletből nem volt megállapítható, viszont volt elérhető, megbízható hírforrásból származó sajtóinformáció, az adatokat ezekből egészítettem ki. Ilyen esetekben elsősorban az ítélethirdetésről kiadott hivatalos bírósági sajtóanyagokra, illetve hiteles hírportálokon megjelent tudósításokra támaszkodtam, amelyek tartalmazták az elítéltek életkorára vonatkozó adatokat, lehetővé téve így az elkövetés időpontjában betöltött életkor meghatározását. A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján az elkövetés idején betöltött életkor tekintetében az alábbi megállapítások tehetők:

¹⁷ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

8. ábra: A TÉS-re ítélt elkövetők életkorának jellemzői

Tekintettel arra, hogy a hatályos jogi szabályozás szerint TÉS csak arra a terheltre szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét betöltötte a legfiatalabb kategóriába a 20-24 éves korosztályt soroltam. Ez az időszak az identitáskeresés, önállósodás és a felnőtt szerepekbe való belépés időszaka. Az egyének gyakran kísérleteznek különböző életstílusokkal és karrierlehetőségekkel.¹⁸ Ebben az életkori sávban az útkeresés jellemző élethelyzete miatt az egyének fokozottan kitettek a deviáns magatartásformák kialakulásának. Bár ebben az időszakban megjelenhetnek az első bűnelkövetések, ezek jellemzően kisebb súlyú cselekmények, és ritka, hogy valaki azonnal a legsúlyosabb bűncselekményekkel kezdi meg a bűnözői pályát. Inkább egy fokozatos, lépcsőzetes súlyosbodás figyelhető meg az elkövetett cselekmények súlyosságában.¹⁹ Ezt a tendenciát támasztja alá az a kutatási eredmény is, miszerint a vizsgált 89 tényleges életfogytiglanra ítélt személy közül mindössze öt tartozott ebbe a fiatal felnőtt korosztályba az elkövetés időpontjában.

Bár árnyalatnyi a különbség, a kutatás mégis azt mutatja, hogy a legtöbb elkövető, akit tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnék, a 25-34 éves korosztályból kerül ki. A statisztikai adatok alapján a bűnelkövetők számában a 25. életév után fokozatos visszaesés figyelhető meg. A legtöbben ebben az időszakban munkát vállalnak, családot alapítanak, stabilizálódik az élethelyzetük. Azok esetében viszont, akiknél megmarad a bűnelkövetés, gyakran súlyosabb formát ölt. A bűnözői karriert építők esetében ez az időszak már a korábbi bűnözői életút folytatása, gyakran már visszaesőként. Ebben az életkorban gyakrabban fordulnak elő erőszakos vagy vagyon elleni súlyosabb bűncselekmények, amelyek már nem impulzívok, hanem tudatos elhatározásból fakadnak.²⁰

Egyetlen különbséggel ugyanannyi TÉS büntetést töltő elítélt van a 35-44 éves korosztályban. A kriminológiai statisztikák és életút kutatások egybehangzóan azt mutatják,

¹⁸ Erikson, Erik H.: Az emberi fejlődés nyolc korszaka. In Buda Béla (szerk.): Pszichológiai szemelvények. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, 359–370. o.

¹⁹ Csúri Andrea: A fiatal felnőtt életszakasz büntetőjogi szabályozásának lehetőségei. In Lévay Miklós – László Viktor (szerk.): A büntetőjog dogmatikája és gyakorlata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 193–209. o.

²⁰ Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2020, 262. o.

hogy ebben a korban a bűnelkövetés általános gyakorisága tovább csökken,²¹ ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ebben a korosztályban ne fordulnának elő súlyos bűncselekmények, sőt, az életkorral jellemzően változik a bűnelkövetés jellege. Az ebbe a korosztályba tartozó bűnelkövetők jelentős része visszaeső, sok esetben már hosszabb bűnelkövetői múlttal rendelkezik. Az ilyen személyeknél a bűnelkövetés nem impulzív, hanem életvitelszerű. A „kriminálkarrier” ekkorra éri el a legsúlyosabb stádiumát. Az emberölések esetében nem ritka, hogy az elkövető a 35-44 éves korosztályhoz tartozik. Ezek az esetek sokszor kapcsolati erőszakhoz, családon belüli konfliktushoz vagy féltékenységhöz kapcsolódnak.

A következő korosztályban látványos visszaesés tapasztalható az ítéletekből kinyert adatokban, az ilyen korú elítéltek száma az előző korosztályhoz képest a felére csökken. Ez az adat is egybecseng a kriminológiai kutatások életkori sajátosságokra mutató eredményeivel, melyek a 45 év feletti körében jelentősen csökkenő bűnelkövetési gyakoriságot mutatnak.²² A 45-54 éves életkori szakaszra a társadalmi normákkal való fokozott azonosulás, a stabil életvezetés, valamint a kriminológiából való „kikopás” jellemző.

Végül egyetlen olyan elkövető volt, aki az 55 év feletti korosztályba sorolható, ő 57 évesen követte el a bűncselekményét mely miatt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, ez egybecseng a klasszikus kriminológiai modell, az ún. „age-crime curve” megállapításával, miszerint az 55 év feletti korosztályban a bűnelkövetés aránya jelentősen alacsonyabb, mint a fiatalabb életciklusokban. A hazánkban eddig elítélt legidősebb elkövető, Bogdán József a fogvatartásnak ötödik évében természetes halállal elhalálozott.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt életkorának ismeretében következtetést vonhatunk le arról, hogy statisztikailag mennyi esélyük van arra, hogy a 40 év utáni kötelező kegyelmi eljárást megérjék. Ehhez szükséges ismernünk kell a férfiak tekintetében²³ születéskor várható átlagéletkort, ami 2024. január 01-jén 73,62 év.

Amennyiben abból a hipotetikus feltevésből indulunk ki – ez feltételezhetően nincs így, de tudományosan igazolható adat ezzel kapcsolatban nem áll rendelkezésre, így feltételezzük most ezt az idealizált állapotot –, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak várható élettartama nem tér el jelentősen a szabad életet élő népesség átlagos élettartamától, úgy a kötelező kegyelmi eljárás megindítását statisztikailag kizárólag azok élhetik meg, akik az elítélésük alapjául szolgáló bűncselekményt 34 éves korukban vagy annál fiatalabban követték el.

Ez az elméleti küszöbérték a vizsgált mintában 35 elítéltet érint: közülük 5 fő a 24 év alatti, 29 fő pedig a 25–34 éves korcsoportba tartozik. Figyelemfelkeltő, hogy az összesen 7 öngyilkosságot elkövető elítélt közül öten e két korosztályból került ki, ráadásul a legmagasabb arány a 20–24 éves korosztályban jelentkezik, ahol az 5 főből ketten követtek el öngyilkosságot. Az öngyilkosságok e korcsoporthoz való koncentrálódása mögött feltételezhetően az a pszichológiai felismerés áll, hogy a rendkívül hosszú, szabadulás lehetősége nélküli élet kilátása elviselhetetlennek tűnik a fiatalabb elítéltek számára. Ezt a következtetést támasztja alá az is, hogy a vizsgált esetek közül csupán egy elkövető hajtotta végre tettét a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követően, vagyis a többség döntése még abban a jogi környezetben született, amelyben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés valóban semmiféle szabadulási perspektívát nem kínált.

Fentiek alapján kijelenthető, hogy míg az idősebb korú – különösen 40 éves kor feletti

²¹ A magyarországi adatok szerint a bűnelkövetők aránya a 35–44 éves korosztályban jelentősen alacsonyabb, mint a fiatalabb korcsoportokban. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2007-es adatai alapján a 35–39 éves férfi elkövetők aránya 13,0%, míg a 40–44 éveseké 9,7% volt. Ezzel szemben a 20–24 éves korosztályban ez az arány 17,4%, a 25–29 éveseknél pedig 18,3% volt.

²² Központi Statisztikai Hivatal. (2007). *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/orsz/ismertbun.pdf> (Letöltve: 2025.05.31.).

²³ Tekintettel arra, hogy egyetlen élő női elítélt van a nemek szerinti bontást nem végeztem el.

elkövetők esetében – a kötelező kegyelmi eljárást követő szabadulás lehetősége szinte kizárható. Mindez jogpolitikai szempontból is releváns kérdéseket vet fel, különösen az emberi méltósághoz való jog tükrében.

IV.2 Egyéb szociodemográfiai jellemzők

A vizsgált 89 tényleges életfogytiglanra ítélt személy között csupán két női elkövető szerepel, ami az összes elítélt 2,24%-át teszi ki. Ez az arány nem csupán alátámasztja, hanem még az általános kriminológiai trendekhez képest is megerősíti azt a megfigyelést, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői oldalán markáns férfi dominancia figyelhető meg. Az ismertté vált emberölések 81–84%-át férfiak követik el, így a vizsgált minta még az általános arányokhoz képest is alacsonyabb női jelenlétet mutat. Mindez arra enged következtetni, hogy a kiemelten súlyos, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel szankcionált emberölések esetében a női elkövetők aránya az átlagosnál is kisebb.²⁴

A női elkövetők esetében az emberölések hátterében jellemzően érzelmi indíttatás áll, ezek gyakran családi vagy párkapcsolati konfliktusokból erednek. Tipikus mintázat, hogy az áldozat közvetlen hozzátartozó – házastárs, élettárs vagy saját gyermek –, amely a tett személyes, intenzív érzelmi motivációját tükrözi. Ez a tendencia a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt nők esetében is megfigyelhető.

Árvai Anikó és Polcz Erika bűncselekményét korábban már bemutattam: mindketten a rájuk bízott – első esetben saját, második esetben nevelt – gyermeket ölték meg azért, hogy ezzel az édesapára hatást gyakoroljanak. Az esetek egyértelműen a gyermekek eszközként való felhasználásáról tanúskodnak, és jól illusztrálják, hogy bár a női elkövetők aránya alacsony a legsúlyosabb emberölések között, az elkövetési módok a férfiakhoz hasonlóan különösen kegyetlenek lehetnek.

Az elítéltek többsége magyar állampolgár: 65 fő esetében ez az ítéletből egyértelműen megállapítható. További 11 esetben a bírósági határozat ugyan nem tartalmaz kifejezett utalást az állampolgárságra, azonban az ügy körülményei alapján valószínűsíthető, hogy a terhelték magyar állampolgárok. Mindössze két olyan eset szerepel az adatbázisban, amelyekben az állampolgárság sem a döntésből, sem közvetett módon nem állapítható meg. A külföldi állampolgárok között hat román, két bolgár, valamint egy-egy szerb, afgán és szír állampolgár szerepel.

Az elkövetők többsége magyar anyanyelvű: 69 fő esetében ez egyértelműen megállapítható. További 11 esetben az ítéletben ugyan nem esik kifejezett szó erről, azonban az ügyek összes körülménye alapján valószínűsíthető ugyanez a megállapítás. Egy ítélet a részben magyar anyanyelvű megállapítást teszi. Négy elkövető esetében sem az ítélet, sem az eljárás során feltárt adatok nem utalnak egyértelműen az anyanyelvre. A fennmaradó esetek között két bolgár, egy pastu, valamint egy arab anyanyelvű személy szerepel.

A családi állapot tekintetében az ítéletek megfogalmazása nem egységes: az „egyedülálló”, „nőtlen”, „elvált” és „özvegy” kategóriák használata nem következetes. Emiatt nem állapítható meg egyértelműen, hogy az adott elkövető valóban soha nem élt házasságban, korábban házasságot bontott, vagy – ahogyan több esetben is előfordul – éppen azért szerepel egyedülállóként, mert a vele szemben indult eljárás a házastársa vagy élettársa megölése miatt folyik. A kiértékelés során ezért azt vizsgáltam, hogy az elkövetők milyen arányban kezdik meg szabadságvesztésük letöltését úgy, hogy kapcsolatukat még fennállónak tekintik.

Az elítéltek több mint fele – összesen 49 fő – az egyedülálló, elvált vagy özvegy

²⁴ Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2020, 377. o.

kategóriába sorolható. Hét esetben a büntetőeljárás megindításakor házasságban éltek, míg 27 elítéltnak élettársi kapcsolata volt. Öt fő esetében a családi állapotra vonatkozóan nem állt rendelkezésre információ.

A gyermekek számának feltüntetése tekintetében sem mutatnak az ítéletek egységes gyakorlatot. A legtöbb esetben kizárólag azok a gyermekek szerepelnek, akik az adott döntés szempontjából relevánsak: például akik után tartásdíjat állapítanak meg, vagy akik szülői felügyeleti joggal kapcsolatos eljárásban érintettek. Ugyanakkor több ítéletből az ügy összes körülménye alapján kikövetkeztethető, hogy a bíró figyelembe vette a nagykorú gyermekeket is. Előfordul továbbá öt olyan eset is, melyekben a gyermekeket ennél az adatnál feltüntetik, holott az eljárás éppen az ő meggyilkolásuk miatt indult. Tekintettel arra, hogy a tényleges körülmények pontosítása az elérhető információk alapján nem volt lehetséges, a tanulmányban az ítéletekben szereplő számadatokat vettem alapul.

A vizsgált adatok alapján 34 elítéltnak nincs gyermeke. Egy gyermekkel 18 fő, kettővel 14 fő, hárommal 9 fő rendelkezik. Négy, illetve öt gyermekről 3-3 elítélt esetében van információ. Nyolc esetben nem állt rendelkezésre adat a gyermekek számára vonatkozóan.

IV.3. Az elkövetők szociális háttere

A bűnözői életmód kialakításában meghatározó szerepet játszik az elkövető szociális háttere, amit számos kriminológiai kutatás is alátámaszt. A KSH adatai szerint²⁵ a bűnelkövetők között magas arányban találhatók alacsony iskolai végzettségű személyek. Az iskolázatlanság később a biztos munkahely és stabil jövedelem hiányához vezet, mely jelentős mértékben hozzájárul a bűnözői életmód kialakításához.

TÉSZ-bűncselekmény miatt elítéltek 7,86%-a (7 fő) nem végezte el az általános iskolát, míg 39,32%-uk (35 fő) esetében ez volt a legmagasabb befejezett iskolai végzettség. A vizsgált személyek 25,84%-a (23 fő) rendelkezik középfokú szakmai képesítéssel érettségi nélkül, 8,98%-uk (8 fő) érettségizett, további 5,6% (5 fő) pedig érettségi mellett szakképesítéssel is bír. A minta 4,49%-a (4 fő) felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Különösen figyelemre méltó, hogy a diplomás elítéltek mindegyike büntetlen előéletű volt a bűncselekmény elkövetése előtt. Az elítéltek 7,86%-a (7 fő) esetében nem áll rendelkezésre információ az iskolai végzettségről.

A munkahelyi és jövedelmi viszonyokra vonatkozóan az elítéltek közül 32 fő nyilatkozott úgy, hogy letartóztatása előtt rendelkezett állandó munkaviszonnyal és rendszeres jövedelemmel. További 21 esetben a foglalkoztatás és a bevétel csupán alkalmi jellegű volt. Három elkövető úgy nyilatkozott, hogy megélhetését bűncselekményekből fedezte. Nyolcan nem dolgoztak, azonban szociális ellátásban vagy munkanélküli támogatásban részesültek, míg egy fő rokkantnyugdíjasként élt. Tizenötön azt jelezték, hogy sem munkaviszonnyal, sem jövedelemmel nem rendelkeztek. Kilenc esetben az ítéletek nem álltak rendelkezésre, vagy azokból nem volt megállapítható ez az információ. Összességében megállapítható, hogy – levonva azokat az eseteket melyekben nem áll rendelkezésre információ - a rendelkezésre álló információk alapján számítva a TÉSZ büntetést kapó elkövetők 60%-a nem rendelkezett stabil munkaviszonnyal és rendszeres jövedelemmel.

A legnagyobb életszínvonalbeli különbséget vélhetően Bereczki Sándor élte meg, aki a pécsi sörgyár logisztikai igazgatójaként 2011-ben nettó 600.000 Ft hivatalos, bejelentett jövedelemmel rendelkezett, továbbá a cég háromszintes családi házat és szolgálati autót is biztosított számára.

A korábbi bűnelkövetések vizsgálata különösen fontos annak megértéséhez, hogy az

²⁵ Központi Statisztikai Hivatal. (2018). Szociális statisztikai évkönyv, 2017. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

elítéltek milyen előzmények után jutnak el ahhoz a bűncselekményhez, amelyért a legsúlyosabb büntetést szabják ki rájuk. A vizsgálat során egyrészt azt elemeztem, hogy az elkövetőket hány alkalommal ítélték el korábban, másrészt azt, hogy milyen típusú bűncselekmények szerepeltek ezekben az előzményekben, és ezek milyen gyakorisággal fordultak elő.

A korábbi ítéletek számára vonatkozóan összesen 11 esetben nem állt rendelkezésre pontos adat. Ezek az esetek három csoportba sorolhatók: egyrészt ide tartoznak azok, amelyekben az elsőfokú ítélet nem volt hozzáférhető; másrészt azok, amelyekben az elkövetőt korábban külföldön ítélték el, és erre vonatkozóan a feldolgozott ítélet nem tartalmazott konkrétumokat; harmadrészt pedig azok, amelyekben ugyan utalás történt a többszöri büntetett előéletre, de az ítélet kizárólag az ügy érdemi elbírálása szempontjából releváns előéleti döntéseket ismertette, a korábbi büntetések teljes körű dokumentálása nélkül.

Az eredmények alapján meglepően magas azok aránya (20,51%), akik a bűncselekmény elkövetése előtt büntetlen előéletűek voltak. Ez különösen azért figyelemre méltó, mert a vizsgálat kiinduló hipotézise az volt, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott elkövetők jellemzően egy fokozatosan súlyosbodó bűnözői pálya végén követik el azt a cselekményt, amely miatt a legsúlyosabb szankciót alkalmazzák velük szemben.

A korábban elkövetett bűncselekmények listája nem teljeskörű, mert bár a külföldi ítéletek esetében is felsorolja azokat a bíróság, azonban 18 esetben is előfordul, hogy ítéletnél csak egy bűncselekményt emel ki és az „és más bűncselekmények” fordulatot használja. Emellett azokban az esetekben, ahol csak az elítélt utolsó ítéleteit sorolja fel az ítélet értelemszerűen a korábbi bűncselekményeket nem tudtam feldolgozni.

Öt esetben nem állt rendelkezésre információ az elítélt korábbi bírósági előéletéről, további 16 esetben pedig az elkövetők büntetlen előéletűek voltak. A fennmaradó 68 személy korábban jellemző volt az erőszakos előéletet: az általuk elkövetett 74 bűncselekmény-típus közül az első tíz között a legsúlyosabb erőszakos cselekmények szerepelnek, köztük az emberölés és a súlyos testi sértés. Az adatok alapján a 68 elkövető közül 11 már követett el korábban emberölést, 19 főt pedig vontak már felelősségre súlyos testi sértés miatt.

Lopás büntette	35
Lopás vétsége	22
Garázdaság vétsége	19
Súlyos testi sértés büntette	19
Rablás büntette	17
Emberölés büntette	11
Garázdaság büntette	10
Személyi szabadság megsértésének büntette	9
Testi sértés büntette	9
Könnyű testi sértés vétsége	8

9. ábra: Az elkövetők által korábban elkövetett bűncselekmények

IV.4. Pszichés és pszichológiai jellemzők

A TÉSZ-re ítélt elkövetők pszichés jellemzői az ítéletekben szereplő igazságügyi szakértői vélemények alapján jól körvonalazhatók. A vizsgált 89 esetből 80-ban rendelkezésre álltak pszichológiai vagy pszichiátriai szempontból értékelhető adatok, így ezek alapján lehetőség nyílt a főbb mintázatok bemutatására.

A beszámíthatóság kérdésében a szakértők túlnyomó többsége azt állapította meg, hogy

az elítéltek tudata tiszta volt, elmebetegség nem állt fenn, és tetteik következményeit fel tudták mérni. Csak három esetben merült fel részleges beszámíthatóság, jellemzően valamilyen indulati krízishelyzet miatt.

A személyiségzavarra utaló megállapítások a vizsgált esetek több mint felében (54%) megjelentek. A leggyakrabban antiszociális vagy kevert antiszociális-narcisztikus személyiségprofil említettek a szakértők. Ezekre az elkövetőkre jellemző volt az empátia hiánya, a manipuláció, a normák semmibevétele és az agresszív viselkedés. Előfordultak paranoid, borderline és hisztrionikus típusú zavarok is, amelyek gyakran torzult énképpel, fokozott érzékenységgel vagy kapcsolati zavarokkal jártak együtt.

Szintén gyakori volt az érzelmi labilitás és az indulati kontroll problémája. Több esetben utaltak a szakértők arra, hogy az elkövetők nem voltak képesek higgadtan kezelni a feszültséget vagy konfliktusokat, és jellemzően impulzívan, erőszakosan reagáltak. Ezt a mintázatot gyakran megfigyelhetjük kapcsolati bűncselekményeknél, ahol féltékenység, családi viszály vagy elhagyástól való félelem állt a háttérben.

Az ítéletekben visszatérően megjelenik az empátiahiány és az áldozat szenvedésének semmibevétele. Többen közönyösen vagy érzelemmentesen beszéltek a cselekményről, néhányan kifejezetten szükségesnek vagy elkerülhetetlennek nevezték a gyilkosságot. Ez különösen az előre kitervelt, illetve többszörös emberölések esetén volt hangsúlyos.

A szociális kapcsolatok zavarai szintén jellemzőek voltak: a többség rendezetlen családi háttérrel, bántalmazásos gyermekkori múlttal vagy intézeti neveltetéssel rendelkezett. Ezek gyakran párosultak rosszul működő párkapcsolatokkal, elszigeteltséggel vagy az intimitástól való félelemmel.

A kognitív képességek tekintetében az elítéltek egy részénél (19%) alacsony IQ vagy enyhe értelmi fogyatékoság szerepelt, ami beszűkült gondolkodással és csökkent belátási képességgel társult. Ugyanakkor 14,5%-uk kifejezetten jó értelmi képességeket mutatott: ők gyakran verbálisan ügyesek, manipulatívak voltak, és képesek voltak saját helyzetüket torzított, de meggyőző módon előadni.

Szenvedélybetegségek ritkán jelentek meg a szakvéleményekben: alkohol- vagy drogfüggőség csak elszórtan, és jellemzően nem mint közvetlen motiváció. Az esetek döntő többségében a bűncselekmény nem szerhasználat hatása alatt történt.

Összességében a vizsgált elítéltek többsége pszichésen ép, de torzult személyiség szerkezettel és alacsony érzelmi kontrollal rendelkező személy. A szakértői vélemények egyértelművé tették, hogy a TÉSZ-re ítélték jelentős részénél olyan pszichés mintázatok figyelhetők meg, amelyek bár nem zárják ki a büntetőjogi felelősséget, mégis komoly jelentőséggel bírnak a bűncselekmény motivációjának, dinamikájának és az elkövető társadalmi beilleszkedési esélyeinek megítélése szempontjából.

V. Az elkövetett bűncselekmények típusa és körülményei

V.1. tényállások típusai

A tanulmány elkészítése során mind a 89 tényállás rendelkezésemre állt. Azokban az esetekben, ahol az elsőfokú bíróság nem küldte meg az ítéletet, több alkalommal sikerült azt másodfokú határozatból pótolni az információt, illetve – tekintettel arra, hogy ezek az ügyek szinte kivétel nélkül jelentős közérdeklődést váltottak ki – a sajtóbeszámolókból is releváns információkat tudtam kinyerni.

A feldolgozás során az egyes bűncselekményeket tartalmi jellemzőik alapján kategóriákba soroltam, annak érdekében, hogy az elkövetés mögötti motivációs tényezőket jobban értelmezni és összehasonlítani tudjam. Ez alapján végül a tényállásokat az alábbi hat

kategória szerint csoportosítottam:

V.1.1. Érdekvezérelt elkövetés

Ebbe a kategóriába tartozik a 89 eset több mint a fele (55%), összesen 49 elkövető. Azokat az eseteket soroltam ide, amelyeket a terhelt valamilyen közvetlen személyes előny megszerzése érdekében követett el. Az előny lehet anyagi (pl. örökség, tartozás elkerülése, rablás), de lehet vagyoni természetű is (pl. munkahelyi pozíció, kapcsolati befolyás). A közös jellemző, hogy az események mögött egy tudatos, célirányos motiváció áll, amelyben a másik ember halála eszközként jelenik meg egy kívánt előny eléréséhez.²⁶

V.1.2. Szerelmi indíttatású vagy párkapcsolati konfliktusból eredő emberölések

A második leggyakoribb elkövetési ok, 17 esetben volt ez az elkövető motivációja, ami az összes esetszám 19,10 %-a. Ebbe a kategóriába tartoznak azok az esetek, melyekben a bűncselekmény hátterében féltékenység, birtoklási vágy, párkapcsolati vagy családon belüli feszültség, szakítás, vagy elhanyagolástól való félelem áll. A gyilkosság motivációja jellemzően érzelmi túlfűtöttséghez köthető, és sok esetben indulati, illetve krízishelyzetben történik. A tettes és áldozat között általában korábbi vagy fennálló érzelmi-kapcsolati viszony áll fenn. (házastárs, élettárs, volt partner).²⁷

V.1.3. Indulati alapon elkövetett emberölések

A harmadik leggyakoribb elkövetési ok az indulat volt, amely 12 esetben, az összes ügy 13,48%-ában fordult elő. Ebbe a kategóriába azok az emberölések tartoznak, melyek közvetlen érzelmi feszültség, hirtelen indulat vagy konfliktus hatására következnek be. Az elkövetőt többnyire nem vezeti tudatos tervezés, a bűncselekmény spontán módon, egy adott szituációban kialakult vita, sérelem vagy frusztráció nyomán történik meg. Ezek az esetek gyakran utcai vagy alkalmi összeszólalkozásokhoz kapcsolódnak, és jellemző rájuk az elkövető

²⁶ Ebbe a kategóriába tartozik Ember Zoltán esete, aki csúszóhurkos gyilkos néven híresült el, és hozzá köthető a magyar kriminalisztika egyik legaljasabb módon végrehajtott sorozatgyilkossága. Ember Zoltán 2002. július 7-én, 2003. június 22-én, majd 2004. március 7-én hatolt be egyedül élő, idős emberekhez és egy filmemből ellesett módszerrel gyilkolta meg őket. A nyakukra és lábukra hurkot kötött, a kényszeredett testhelyzetből szabadulni akaró áldozatok pedig saját magukat fojtották meg.

Szintén ebbe a kategóriába sorolható Varga Sándor esete is, akinek neve a sajtóban a „Bonnie és Clyde”-ként elhíresült bűnözőpáros egyik tagjaként vált ismertté. 2008 és 2010 között többfős csoportot szervezett, amelyet halálbrigádnak nevezett el, és velük rablások és emberölések sorozatát követte el. A bűncselekmények elkövetésében barátnője is részt vett. Az ítéleti tényállás szerint Varga módszeresen, előre kiásott sírgödörbe lőtte le áldozatait, akik az életükért könyörögtek, mielőtt kivégezte őket.

²⁷ Bereczki Sándor esete jól illeszkedik az érzelmi indíttatású, párkapcsolati konfliktushoz köthető gyilkosságok kategóriájába. A Pécsi Sörgyár logisztikai igazgatójaként dolgozó, sikeres férfi 2011. augusztus 31-én magához vette engedéllyel tartott Beretta típusú maroklőfegyverét, valamint 150 darab lőszert, majd lelőtte ügyvédként dolgozó volt élettársát és annak új partnerét. Az emberölést követően maga értesítette a rendőrséget.

Ugyanezen kategóriába sorolható Tarsoly Lajos is, aki gyakran és szívesen nyilatkozik a fogvatartása során. Jelenleg Bereczkivel azonos körleten tölti büntetését a Szegedi Fegyház és Börtönben. Tarsoly az ellene folyamatban lévő gyermek-elhelyezési perhez kapcsolódó pszichológiai szakértői vélemény elkészülte után hajtottá végre tettét: lelőtte gyermeke édesanyját, annak szüleit és új élettársát. A támadás következtében két áldozat a helyszínen életét vesztette, míg az anya és annak édesapja a gyors orvosi beavatkozásnak köszönhetően életben maradtak.

érzelmi túlfűtöttsége, alacsony impulzuskontrollja.²⁸

V.1.4 Motiválatlan emberölések

A negyedik leggyakoribb elkövetési kategóriát – meglepő módon – azok az emberölések képezik, amelyek esetében a büntetőeljárás során nem sikerült egyértelműen feltárni a bűncselekmény indítékát. Figyelemre méltó, hogy ezek száma meghaladja például a szexuális motivációval elkövetett emberöléseket. Az ítéletek között öt ilyen bűncselekmény szerepel, mely az összes elkövetés 5,62 százaléka.²⁹

V.1.5. Szexuális kontextusú emberölés

A szexuális indíték az utolsó helyen áll a legsúlyosabb büntetést eredményező bűncselekmények elkövetésében, megosztva az ezt követően bemutatásra kerülő ideológiai vagy meggyőződés alapú emberölésekkel. Ilyen motiváció a tényállásokból négy esetben derül ki, ami az összes elkövető 4,49 %-a. Ebbe a kategóriába azok az emberölések sorolhatók, amelyekben a bűncselekmény közvetlen előzményeként vagy közben szexuális aktus történik, akár beleegyezésen alapuló, akár erőszakkal kikényszerített, és az emberölés az ehhez kapcsolódó motivációk (például lelepleződéstől való félelem, az aktus elutasítása) mentén következik be.³⁰

V.1.6. Ideológiai vagy meggyőződés alapú emberölések

A négy ilyen eset az összes vizsgált ügy 4,49%-át teszi ki, így – a szexuális indítékú emberölésekkel együtt – ez a kategória fordul elő a legritkábban. Ide tartoznak azok az emberölések, amelyeket az elkövető valamilyen vallási, politikai, etnikai vagy világnézeti meggyőződésből követ el. A bűncselekmény célja ilyenkor nem személyes haszonszerzés, hanem az elkövető saját eszméjének vagy identitásának kifejezése, megerősítése, illetve gyakran az általa ellenségnek vélt csoport tagjainak megfélemlítése vagy megbüntetése.³¹

²⁸ Makula György és Raffael Lajos esetében szintén az indulat vezérelte az elkövetést. A két férfi a váci börtönben közös zárkában töltötte korábbi bűncselekménye miatt kiszabott szabadságvesztését, amikor 2010 szeptemberének éjszakáján szóváltásba keveredtek egy idősebb zárkatársukkal. A sértett nem reagált provokációjukra, mire Makula és Raffael brutálisan bántalmazni kezdték. Az áldozat a bántalmazás következtében életét veszítette. Az elkövetők ezt követően öngyilkosságot kíséreltek meg, azonban mindkettőjük életét sikerült megmenteni.

²⁹ Egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható Bódi Zsolt esete, akire az elsők között – negyedikként – szabták ki a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ítéletét. Az elkövető az „oktogoni lövöldöző” néven vált ismertté, miután 2000. június 4-én este, egy barátnőjével történt veszekedést követően, az utcán egy hangoskodó társasággal találkozott, ami feszültséget váltott ki belőle. Nem sokkal később betért az Oktogonnál található McDonald's étterembe, ahol felismerte a korábban látott három fiataalt. Rövid idő múltán odament az asztalukhoz, és közvetlen közelségből két személyt fejbe, egy harmadikat mellkason lőtt. Két áldozat a kórházban belehalt sérüléseibe. Ezt követően Bódi egy számára ismeretlen, 17 éves járókelőre is tüzet nyitott; a sértett életét a gyors orvosi beavatkozás mentette meg.

³⁰ Ilyen például Pongrácz Tamás esete, aki elképesztő brutalitással gyilkolta meg a 14 éves Hugyecz Violetta-t, aki a közeledését visszautasította. A végig védekező sértettet végül a szennyvízgödörbe dobta és ott rendkívüli kegyetlenséggel szurkálta, ahol csak érte, mindaddig, míg életjelt adott.

A 33 éves Eberling Józsefet ismerősei tisztességes, kisgyermekes családapának gondolták. Azt azonban nem tudták róla, hogy nemcsak igénybe vette örömlányok szolgáltatását, hanem egy esetben gyilkolt is. Eberling – az aktus sikertelenségének titokban tartása miatt – ökölrel, majd gépkocsi emelővel verte agyon a 18 éves nőt. Második, szintén prostituált sérelmére elkövetett gyilkossági kísérletét követően kapták el és vonták felelősségre.

³¹ Ide tartozik például az a támadássorozat, melyben Kiss Árpád és testvére, Kiss István, valamint Pető Zsolt 2008-

V.2. Az ítéletek alapjául szolgáló bűncselekmények

A következőkben azt vizsgálom, hogy milyen bűncselekmények miatt szabták ki első fokon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Három esetben nem állt rendelkezésemre ítélet és azt a másodfokú határozatból sem tudtam megismerni, így ezek az adatok a kiértékelésben nem szerepelnek.

Elsőként azokat a legsúlyosabb bűncselekményeket összesítettem, melyek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának alapját képezhették.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv 44. § (1) bekezdése meghatározza azon bűncselekmények körét³², amelyek esetén a bíróság kizárhatja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A köznyelvben „három csapásként” emlegetett, a szankciórendszer szigorítását célzó reform előzményeként már a 2009. évi LXXX. törvény bevezette az erőszakos többszörös visszaeső kategóriáját. Ez a jogszabály kimondta, hogy az ebbe a körbe tartozó elkövetők – valamint a bűnszervezetben elkövetők – esetében a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt. Egyúttal rögzítésre került az is, hogy mely bűncselekmények minősülnek személy elleni erőszakos bűncselekménynek³³. Ez a változás jelentős hatással volt a TÉSZ-re ítélt elkövetői kör meghatározására, hiszen ettől kezdve nem kizárólag a korábban tételesen felsorolt esetekben volt kiszabható a legsúlyosabb szankció, hanem lehetővé vált annak alkalmazása bármely személy elleni erőszakos bűncselekmény esetén is, amennyiben az elítélt ebből a körből harmadik alkalommal követett el bűncselekményt.

A 89 vizsgált ítélet közül 84 esetben (94,38%) a bíróság befejezett emberölés büntette miatt szabott ki tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Négy esetben (4,49 %) az emberölés kísérlete minősült a legsúlyosabb bűncselekménynek, egy esetben (1,12%) pedig emberiesség elleni büntett képezte az ítélet alapját.

Második lépésként azt vizsgáltam, hogy az ítéletek milyen arányban tartalmazznak egyetlen bűncselekményt – függetlenül attól, hogy azt az elkövető hány alkalommal és milyen

ban és 2009-ben összesen kilenc helyszínen hajtott végre fegyveres támadást romák otthonai ellen. A bűncselekmény-sorozat következtében hat ember, köztük egy gyermek halt meg, míg további öt ember szenvedett súlyos sérüléseket. Mindhárom elkövetőt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

Ugyanebben a körben jelenik meg F. Hassan esete, aki miután csatlakozott az Iszlám Állam terrorszervezethez – a 2015. évre a szervezet egy kisebb fegyveres csoportjának parancsnoka lett. Az elítélt a terrorszervezet céljaival azonosult, melynek része volt a Szíriai Arab Köztársaság területén az alkotmányos, társadalmi és gazdasági rend megváltoztatása, és az elfoglalt területeken az Iszlám Állam hatalmának kiépítése, majd fenntartása. Ennek a törekvésnek része volt az is, hogy az Iszlám Állam az uralma alatt álló területek lakosságát kivégzésekkel, kínzásokkal módszeresen megfélemlíti, a szervezethez nem csatlakozó, a bevezetett törvényeik szerint az „iszlám ellenségeinek” tekinthető személyeket, közösségeket elrettentő módszerekkel megbünteti vagy megsemmisíti.

³² Népiirtás, emberiesség elleni bűncselekmény, apartheid, hadikövet elleni erőszak súlyosabban minősülő esete, védett személyek elleni erőszak, nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása, egyéb háborús büntett, emberölés súlyosabban minősülő esete, emberrablás súlyosabban minősülő esete, emberkereskedelem és kényszermunka súlyosabban minősülő esete, alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, rombolás súlyosabban minősülő esete, fogolyzandulás súlyosabban minősülő esete, terrorcselekmény, jármű hatalomba kerítése súlyosabban minősülő esete, közveszély okozása súlyosabban minősülő esete, zendülés súlyosabban minősülő esete, előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabban minősülő esete, ha azt személy elleni vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

³³ Az alkotmányos rend elleni erőszakos szervezkedés, a lázadás, a népiirtás, az apartheid, a polgári lakosság elleni erőszak, a bűnös hadviselés, a hadikövet elleni erőszak, az egyéb háborús büntett, az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a kényszerítés, a lelkiismeret és vallásszabadság megsértése, a közösség tagja elleni erőszak, az egyesülési, a gyűlekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése, a személyi szabadság megsértése, az emberrablás, az emberkereskedelem, az erőszakos közösülés, a szemérem elleni erőszak, a bántalmazás hivatalos eljárásban, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy támogatója elleni erőszak, a nemzetközileg védett személy elleni erőszak, a terrorcselekmény, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése, az önbíráskodás, a rablás, a zsarolás, a zendülés minősített esetei és az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak

minőségben valósította meg. Ebben a körben a kiértékelt ítéletek száma eggyel bővült, így összesen 87 esetet elemeztem. Az egyik ügyben ugyan nem állt rendelkezésre a teljes határozat, de az elkövető legsúlyosabb cselekménye más források alapján egyértelműen azonosítható volt. Az adatok szerint 32 olyan eset volt, amelyben a legsúlyosabb bűncselekmény önállóan szerepelt az ítéletben, vagyis nem társult hozzá más bűncselekmény. ez az összes ítélet 36,78 %-a.

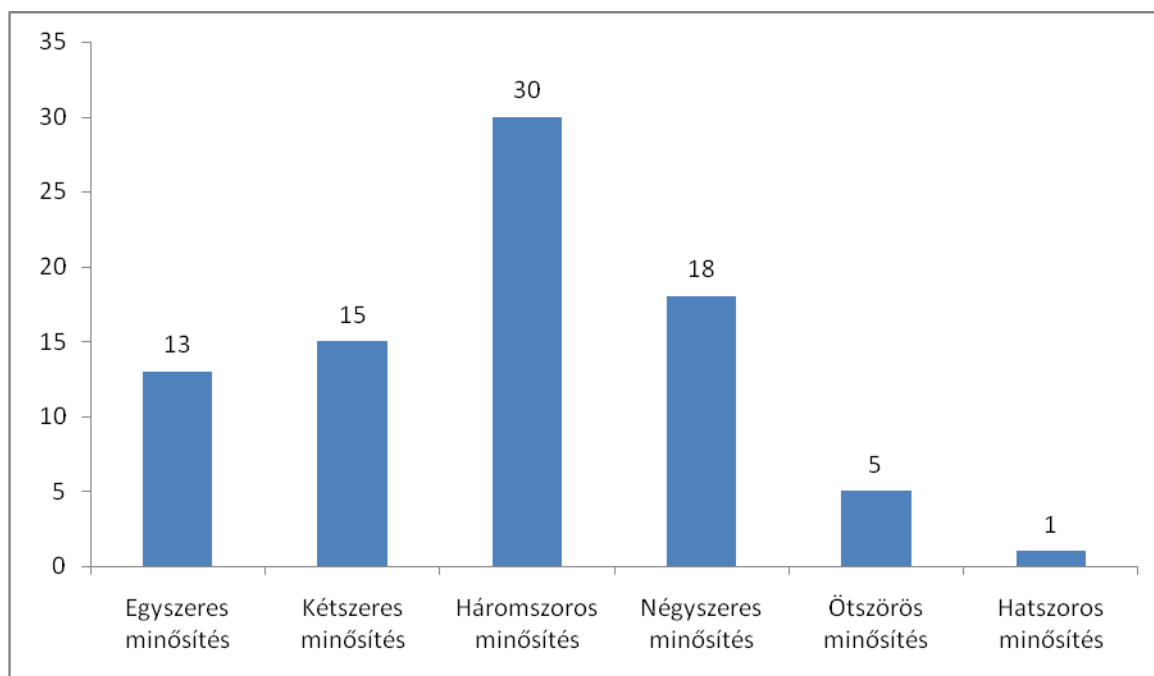
Ezt követően, mivel az elítéltek jelentős többsége – 55 ítélet, 63,22 % - nem csupán egyetlen bűncselekmény miatt került bíróság elé, hanem több, egymással összefüggő vagy egymást követő cselekmény is szerepelt az eljárásban – arra is kitértem, hogy a legsúlyosabb bűncselekmény mellett jellemzően milyen további tényállások fordulnak elő, és ezek milyen gyakorisággal jelennek meg.

A TÉSZ-ítéletet megalapozó legsúlyosabb – jellemzően emberöléses – bűncselekmények mellett összesen 39 különböző bűncselekmény-típus fordult elő.

A több-bűncselekményes ítéletek felében – 28 esetben, ami az összes ilyen ítélet 50,1%-a – szerepelt a rablás az elkövetett bűncselekmények között, ami megerősíti a korábbi megállapítást, miszerint az elkövetők motivációja túlnyomórészt a haszonszerzés volt. A második leggyakoribb bűncselekménytípus a löfegyverrel vagy lőszerezettel visszaélés büntette, ami 19 esetben (34,55%) fordult elő – nem meglepő módon, tekintettel arra, hogy ezek az ítéletek gyakran fegyveres cselekményekhez kötődnek. A harmadik leggyakoribb kísérő tényállás a testi sértés, amely 15 ítéletben (27,27%) jelent meg.

V.3. A minősített emberölések jellemzői a vizsgált esetekben

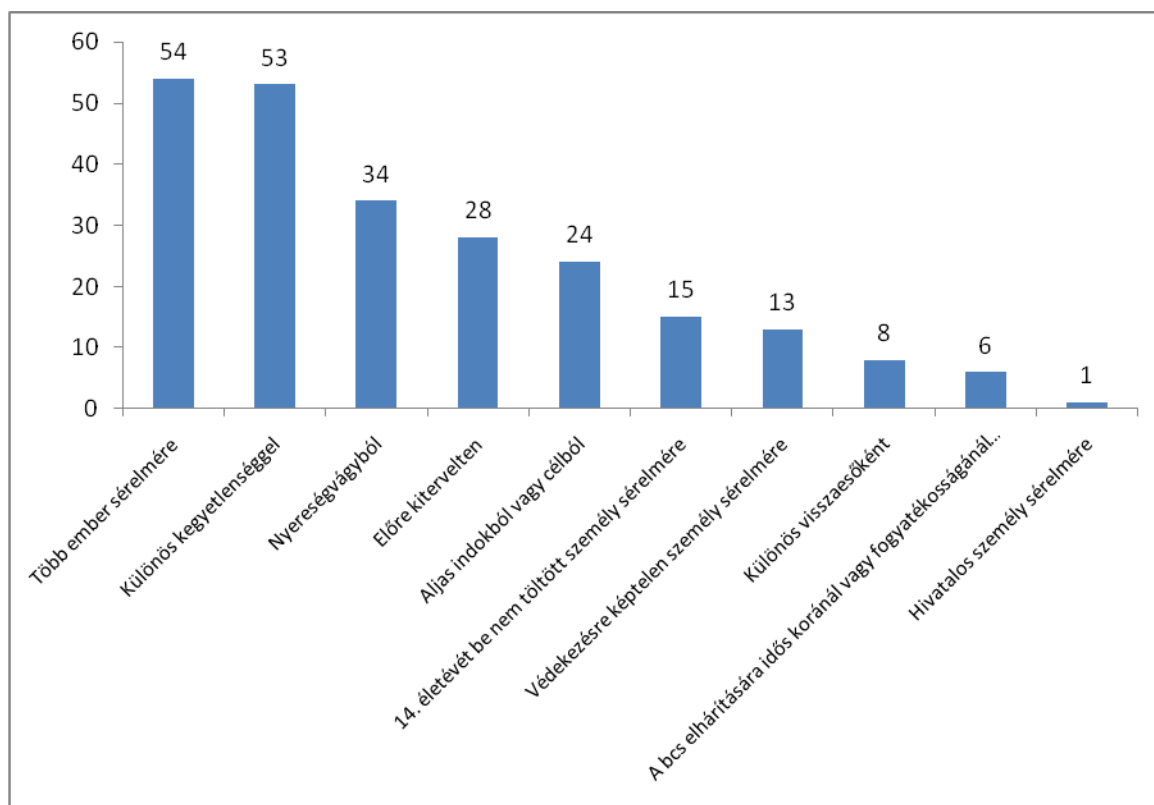
A kiértékelés során vizsgálat tárgyát képezte az is, hogy az emberölések esetében milyen és mennyi minősítő körülmény jelent meg az ítéletekben. Az elemzés alapjául 82 olyan eset szolgált, amelyekben e szempontból rendelkezésre álltak az adatok. Tekintettel arra, hogy a hatályos büntetőjogi szabályozás az emberölés minősített eseteihez kapcsolódóan lehetőséget biztosít a feltételes szabadságra bocsátás kizárására, elviekben már egyetlen minősítő körülmény fennállása is elegendő lehet a TÉSZ-ítélet megalapozásához. A vizsgált ügyek alapján azonban az egyszeres minősítés viszonylag ritka: mindössze 13 esetben (15,85%) fordult elő. Érdekes adat, hogy az egyszeri minősítések esetében az esetek több mint felében (7 ítélet, 53,84%) a minősítés a különös kegyetlenséggel történt elkövetés. A leggyakoribb a háromszoros minősítés volt, amely 30 ügyben, azaz az esetek 36,58 %-ában jelent meg.

9. ábra: Az emberölések minősítés szerinti megoszlása

A legtöbb, hatszoros minősítés egyetlen esetben fordult elő és a szerb származású Bojic Draganhoz köthető, aki szerb állampolgárként vált ismertté Magyarországon, miután a csepeli hajléktalanbanda vezéréként több emberölést is elkövetett. 2007 szilveszterén megszökött egy szerb börtönből, majd Budapestre érkezve a Boráros tér környékén csatlakozott egy hajléktalan közösséghez. A csepeli eperföldek közelében vertek tanyát, ahol kábítószer – elsősorban marihuánát – termesztettek, miközben különféle kisebb bűncselekményekből éltek. A banda több gyilkosságot is elkövetett. Bajicot végül öt ember megölése miatt ítélték el. Egy börtöninterjúban később azt nyilatkozta, hogy nem bánja, amit tett, és ha újra dönthetne, ismét ölné. Azt is hozzátette, hogy számára a gyilkosság nem jelent lelkiismereti terhet, és nem is tudja, hány emberrel végzett pontosan.

A minősítő körülmények közül a leggyakrabban a több ember sérelmére történő elkövetés (54 eset, az összes vizsgált ügy 65,85%-a), valamint a különös kegyetlenség (53 eset, 64,63%) fordult elő.

10. ábra A minősítések vizsgálata az elsőfokú TÉSZ-ítéletek alapján

V.4. TÉSZ ítéletek megoszlása a visszaesők arányában

Az ítéletek kiértékelése során minden büntetőjogi kutatás esetében lényeges szempont a visszaesők arányának vizsgálata. A jelen vizsgálat során értékelt 89 jogerős ítéletből 3 esetben nem állt rendelkezésre adat az elkövető előéletéről. A fennmaradó 86 esetből 47 elkövető (52,80%) nem minősült visszaesőnek. Hat elítélt (6,47%) visszaesőként, további hat fő (6,47%) különös visszaesőként szerepelt az ítéletben. Hét esetben (7,86%) többszörös visszaesést állapított meg a bíróság, míg 20 elkövető (22,47%) esetében az erőszakos többszörös visszaeső minősítést alkalmazták.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elemzésekor két visszaesői csoport is kiemelt jelentőséggel bír. Az első a különös visszaeső esete, amelybe az az elkövető tartozik, akit korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés letöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől számított három éven belül újabb, az előzővel azonos vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el. Ez a kategória azért bír jelentőséggel a TÉSZ-ítéletek vonatkozásában, mert a jogszabály értelmében a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának előfeltétele a minősített emberölés megállapítása, és a különös visszaesői státusz egyike annak a tizenkét minősítő körülménynek, amely önmagában is megalapozhatja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

Az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát a 2009. évi LXXX. törvény vezette be a korábbi Büntető Törvénykönyvbe. A módosítás értelmében erőszakos többszörös visszaesőnek minősül az a többszörös visszaeső, aki legalább három alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el. Ugyanezen törvény rendelkezik arról is, hogy az erőszakos többszörös visszaeső feltételes szabadságra nem bocsátható, vagyis ilyen esetben a bíróság nem élhet mérlegelési jogkörrel: életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az ítélet automatikusan tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést jelent.

A vizsgált ítéletek közül 20 esetben a bíróság éppen ezen okból nem mérlegelhette a feltételes szabadság lehetőségét. Amennyiben azonban figyelembe vesszük, hogy az erőszakos többszörös visszaesői minősítést megállapító törvényi rendelkezés csak 2009. augusztus 2-ától hatályos, és az összes esetből kivonjuk azokat, amelyekben az elkövetés e dátum előtt történt – ez 19 esetet jelent –, úgy az látható, hogy a jogintézmény bevezetését követően a TÉSZ-ítéletek 28,57%-ában ezen minősítés alapján, mérlegelés nélkül hozta meg a bíróság a döntést.

V.5. A TÉSZ ítéletek megoszlása a bünszervezetben elkövetés szempontjából

A bünszervezetben elkövetett bűncselekmények kiemelt jelentőséggel bírnak a büntetéskiszabás során, mivel a szervezett elkövetési forma önállóan is súlyosító körülménynek minősül. A jogalkotó a bünszervezetben történő elkövetést nem csupán a bűnisméltás fokozott veszélyeként kezeli, hanem olyan elkövetési módként, amely rendszerszintű fenyegetést jelent a társadalomra nézve. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel végződő ügyek szempontjából ez a második olyan esetkör, melynek megvalósulása kizárja a bírói mérlegelés lehetőségét, és automatikusan a feltételes szabadságra bocsátás kizárását vonja maga után. A vonatkozó ítéletekben 9 ilyen eset szerepel.³⁴

V.6. Társtettség megállapítása a TÉSZ ítéletekben

A társtettség jogintézményének célja, hogy azok is felelősségre vonhatók legyenek a bűncselekmény egészéért, akik saját magatartásukkal annak csupán egy részét valósították meg. Amennyiben a cselekményt nem egyedül, hanem több személy közreműködésével követik el, a tettesek szándékerősítő hatással lehetnek egymásra, és a közösen végrehajtott bűncselekmény a sértett szempontjából is fokozottabb veszélyt jelent. A társtettesek a jog szerint azonos módon felelnek a teljes bűncselekményért, függetlenül attól, hogy az elkövetési magatartást ki milyen mértékben valósította meg. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ügyek jelentős részében társtettesi alakzat is megállapítást nyert³⁵, amely a szervezetség, az előkészület és a közös szándék szempontjából is súlyosító körülményként értékelhető.³⁶

A vizsgált ítéletek közül 25 esetben a bíróság társtetteskénti elkövetést állapított meg, további 4 ügyben pedig az elkövetés részben társtettesi formában valósult meg.

V.7. Részesi alakzat a TÉSZ ítéletekben

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel végződő ügyekben nem minden

³⁴ További 20 esetben az erőszakos többszörös visszaesés szolgált alapul a mérlegelés nélküli büntetéskiszabáshoz. Mivel egyetlen ítélet sem tartalmazta egyszerre a bünszervezetben elkövetés alapján történt kötelező büntetéskiszabást és az erőszakos többszörös visszaesést, így összesen 29 olyan ügy azonosítható, ahol a bírónak nem állt rendelkezésére mérlegelési lehetőség. Tekintettel arra, hogy a 2009. évi LXXX. törvény jogszabályi rendelkezései 2009. augusztus 2-től hatályosak, és kizárólag az ezt követően elkövetett bűncselekményekre alkalmazhatók, a releváns 70 ítélet alapján megállapítható, hogy az esetek 41,42%-ában a bíróság kötött volt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásában.

³⁵ A társtettesi alakzatot kizárólag a TÉSZ ítéletet megalapozó legsúlyosabb bűncselekmények esetében vizsgáltam

³⁶ az 56. BKv. szerint a társtettség általában súlyosító körülmény arra tekintettel, hogyha a bűncselekményt több személy együttesen követi el, akkor egyrészt egymás szándékát erősítik, másrészt a több elkövetővel szembeni védekezést is megnehezítik.

esetben önálló tettesként valósult meg az elkövetés. A vizsgált ítéletek között több alkalommal is megállapítást nyert részesi magatartás – így különösen felbujtás vagy bűnsegély –, melyek esetén a büntetőjogi felelősség alapját nem a közvetlen elkövetés, hanem a tettesi cselekmény előidézése vagy elősegítése képezte. Az alábbiakban e részesi alakzatok előfordulásának arányait mutatom be.³⁷

V.7.1. Bűnsegédként történő elkövetés

A bűnsegéd esetében – hasonlóan a felbujtóhoz – a büntetőjogi jogkövetkezményeknél a parifikáció elve érvényesül, azaz ugyanaz a büntetési tétel irányadó, mint a tettesek esetében. Mégis, az elmúlt huszonöt év joggyakorlatát áttekintve az állapítható meg, hogy a bíróságok a bűnsegédre inkább a törvény által rendelt büntetési tétel alsó határához, mintsem annak középértékéhez közeli büntetést szabnak ki³⁸. Így azon büntetőeljárásokon belül, melyekben TÉSZ ítéletet hoztak is kiemelkedő súlyúak azok az esetek, ahol ezt az ítéletet az elkövetőre bűnsegédi minőségben szabták ki.

Az első három esetben a bíróság az elkövetői magatartást részben bűnsegélyként, részben társtettesként értékelte; ezek az ítéletek a romák ellen elkövetett, országos visszhangot kiváltó támadássorozathoz kapcsolódnak. A második ügy, amelyre a tanulmány korábban már szintén utalást tett, a 71 áldozattal járó embercsempészzel összefüggő bűncselekményhez köthető: ebben az eljárásban a bíróság egy személyt tettesként, két másik vádlottat pedig bűnsegédként ítélt el az életellenes cselekmény miatt.

V.7.2. A felbujtóként történő elkövetés

A 89 ítélet közül összesen két esetben található olyan, melyben felbujtó kapott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Az első ilyen eset Polc Erika esete, aki felbérelt két hajléktalant a 11 éves Szita Bence meggyilkolásához, a második eset pedig Magyar Róbert esete, aki „Fekete Sereg” néven több száz fős bűnözői bandát szervezett és irányított.

Közismert TÉSZ ítélettel záródó eset a „csepeli kettős gyilkosság” története, melyben Deme Gábor, az iskola korábbi igazgatóhelyettese, akit sikkasztás miatt felfüggesztett az iskolaigazgató, Takács László, felbujtotta Kun Tamást, az iskola egykori gondnokát, hogy ölje meg Takácsot és segítsen a sikkasztással kapcsolatos bizonyítékok eltüntetésében. A gyilkosság napján az igazgató nem egyedül érkezett az iskolába, hanem vele tartott egy fiatal tanár, Papp László is, így mindketten Kun Tamás áldozatává váltak. A gyilkosságok elkövetésénél Deme végig jelen volt, a bizonyítékok eltüntetésében is segédkezett. Ebben az esetben azonban míg Kun Tamás tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést kapott, Deme Gábor esetében 36 év után fennáll a feltételes szabadulás lehetősége. Ekkor 75 éves lesz.

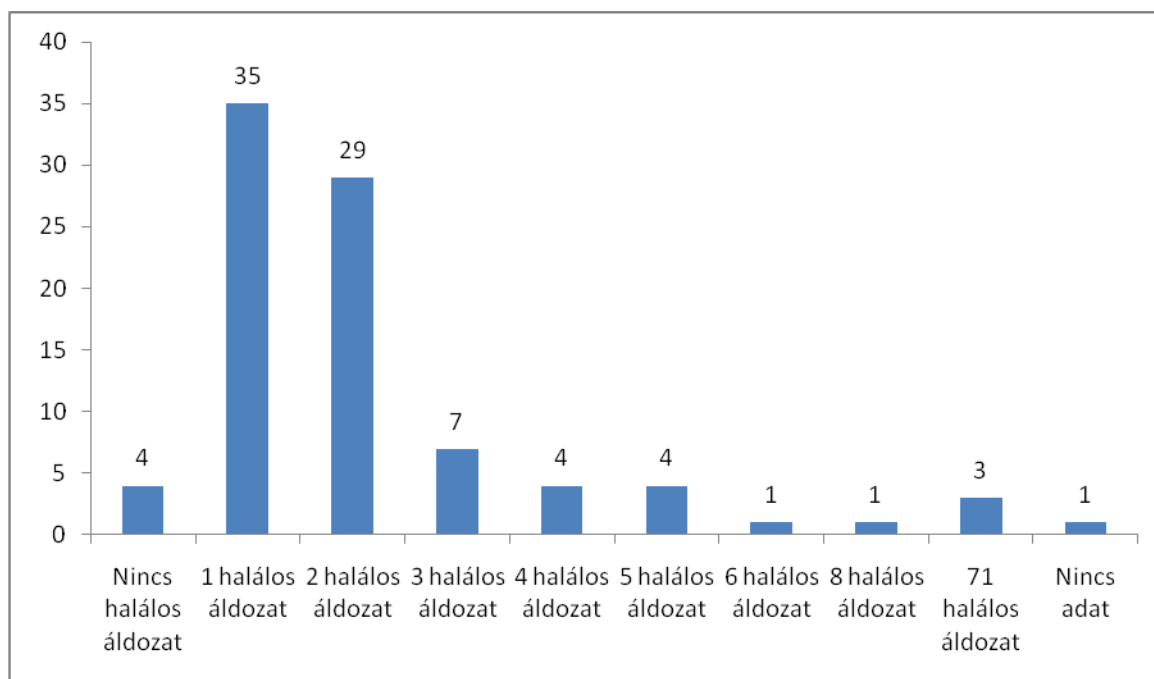
V.8. Az ítéletek megoszlása a halálos áldozatok száma alapján

A vizsgálat során az elemzésem kiterjedt arra is, hogy az egyes esetek hány halálos áldozattal jártak. A sértettek számának elkövetőnkénti vizsgálata fontos szempontot jelentett a cselekmények súlyosságának és a bíróság által alkalmazott büntetések indokoltságának megértésében.

³⁷ A részesi alakzatot kizárólag a TÉSZ ítéletet megalapozó legsúlyosabb bűncselekmények esetében vizsgáltam

³⁸ Mészáros Ádám: A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. In Büntetőjogi Kodifikáció, 2003/4. szám, 29–33.

A vizsgált 89 eset közül egy ügyben nem állt rendelkezésre információ a halálos áldozatok számára vonatkozóan. A fennmaradó 88 ítélet alapján összesen 203 halálos áldozat azonosítható. Az esetek közül 49-ben az elkövetés több mint egy emberélet kioltásával járt, míg 21 esetben három vagy annál is több halálos áldozat szerepelt. Ezek az adatok egyértelműen alátámasztják azt a következtetést, hogy a bíróság a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést jellemzően olyan ügyekben alkalmazza, ahol az elkövetés több ember halálát okozta.

12. ábra: Az emberölések halálos áldozatainak száma az elsőfokú T&SZ-ítéletek alapján

Külön vizsgálat tárgyát képezték azok az esetek, amelyekben nem történt haláleset, vagy legfeljebb egy halálos áldozat szerepelt az ítéletben. Ebbe a körbe összesen 39 ügy tartozott. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja, e csoportban milyen arányban fordulnak elő visszaesők, különös tekintettel arra a feltételezésre, hogy ez a tényező érdemben befolyásolhatta a bíróság döntését a legsúlyosabb büntetés kiszabása során. A 39 esetből 18-ban az elítélt erőszakos többszörös visszaesőnek minősült, így ezekben az ügyekben a bíróság mérlegelési lehetősége kizárt volt: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása kötelezően alkalmazandó jogkövetkezményként következett be. Figyelemre méltó, hogy a teljes adatbázisban szereplő 20 erőszakos többszörös visszaeső közül 18 olyan bűncselekményt követett el, amely vagy nem járt halálos áldozattal, vagy legfeljebb egy sértett életét követelte. Ez az arány egyértelműen a „három csapásként” ismertté vált szigorító szabályozás következményeként értékelhető.³⁹

³⁹ Mind a négy esetben késelés történt, ám az áldozatok életét végül sikerült megmenteni. Az első elkövető többször is megszurta élettársát, miután a nő visszautasította szexuális közeledését – ezt a férfi úgy értelmezte, hogy a nőnek új partnere lehet. A második elítélt feltételes szabadságra bocsátása után hajléktalanként élt, amikor régi ismerőse – a későbbi sértett – befogadta őt saját építésű faházába, ahol élettársával lakott. A férfi később szexuális kapcsolatba került jötevője élettársával, és amikor ezt a sértett számonkérte, megkéselte őt. A harmadik esetben az elkövető egy taxisofőrt támadott meg késsel, értékei átadására kényszerítette, majd elmenekült. A sértett ugyan nem szenvedett életveszélyes sérülést, de az életveszély reálisan fennállt; a súlyosabb következmények elmaradása pusztán a véletlennek köszönhető. A negyedik elkövető korábban élettársával közös gyermeket nevelt, majd emberölés miatt szabadságvesztést töltött. Fogvatartása alatt a nő új kapcsolatba került, három gyermeket szült új partnerétől, ám a férfi szabadulása után kapcsolatukat ismét felmelegítették. A nő azonban végül úgy döntött, hogy új párja mellett marad. Ezt követően a terhelt bozótívágó késsel támadt a

V.9. Az életellenes cselekményeknél használt eszközök

Az elkövetési módok és eszközök vizsgálata alapján megállapítható, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel záruló ügyek többségében a fizikai erőszak közvetlen alkalmazása dominál. A 89 eset közül 44-ben történt közvetlen fizikai bántalmazás, amelyhez az elkövetők jellemzően különböző, hétköznapi tárgyakat használtak eszközként. A leggyakrabban előforduló bántalmazási eszközök az ásó és a vasrúd (4–4 eset), de előfordult feszítővas, kalapács, lapátnyel, sodrófa, villáskules és szódásszifon is. Az adatok tanúsága szerint az elkövetők több alkalommal is olyan tárgyakat alkalmaztak, amelyek eredeti rendeltetése nem bűncselekmény elkövetésére szolgál, hanem háztartási vagy építkezési eszköz.

A fegyverrel elkövetett emberölések közül 19 esetben használtak lőfegyvert, 1 alkalommal gázpisztolyt, 17 esetben pedig kést, ezek mellett más vágó és szúróeszközök – például bozótvágó kés (4 eset), fejsze (3 eset), balta (4 eset) – is szerepeltek az eszközök között. Egy esetben az elkövető egy azonosítatlan éles eszközzel szúrta le az áldozatot.

A fojtásos esetek száma 11 volt, ezek közül egy esetben az elkövető kötélből készített hurkot használt.⁴⁰ További három esetben a halál vízbe fojtás, három másik esetben pedig zárt térbe zárás miatti fulladás következményeként állt be.

Az ölési módszerek között külön figyelmet érdemelnek azok az esetek is, amikor az elkövető a halált tűz útján idézte elő. Két esetben a sértettet közvetlenül felgyújtották, további három esetben pedig Molotov-koktélt vetettek be. Egy esetben az elkövető rágyújtotta a házat a bent tartózkodó sértettekre.

További három esetben élve eltemetés szerepelt a megállapított elkövetési módok között. Három ügyben nem állt rendelkezésre pontos adat az alkalmazott eszközről.

Az eszközhasználat sokszínűsége arra utal, hogy a cselekmények elkövetésekor az eszközválasztás gyakran az adott helyzetből, alkalmi lehetőségekből adódott, nem pedig előre megtervezett, tudatosan kiválasztott módon történt. Az erőszakos cselekmények brutalitása és a használt eszközök hétköznapi jellege különösen hangsúlyossá teszi az ölési szándék és az elkövető pszichés állapotának vizsgálatát is.

VI. Összegzés

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyarországi alkalmazásának elmúlt 25 évét vizsgáló kutatás empirikus alapokon nyugvó, átfogó képet nyújt a legszigorúbb büntetés kiszabásának gyakorlatáról.

Az ítélkezési gyakorlat időbeli és területi eloszlása, valamint a másodfokú és felülvizsgálati eljárások vizsgálata világosan mutatja: a TÉSZ kiszabásának gyakorlata nem egységes, és számos esetben tükrözi a bírói mérlegelés sajátosságait. Bár az ítéletek száma a halálbüntetés eltörlését követő évtizedekben nem haladta meg a korábbi kivégzésekkel záruló ügyek számát, a szankció fokozatosan beépült a bírói gondolkodásba.

A kutatás részletesen feltárta a TÉSZ-re ítélt személyek szociodemográfiai és pszichés hátterét. Az elemzés alapján a legtöbb elkövető fiatal felnőttként vagy a harmincas éveiben követte el a súlyosabb bűncselekményt, gyakran már korábban is erőszakos, illetve vagyon elleni bűntettek miatt ítélték el őket. A vizsgált minta alapján a stabil családi háttér, rendszeres jövedelem és magasabb iskolai végzettség jellemzően nem volt jelen ezeknek az elkövetőknek

rivalisára, akinek életét csak az erőn felüli védekezés mentette meg.

⁴⁰ Ember Zoltán 2002-ben, majd 2004-ben hatolt be egyedül élő, idős emberekhez és egy filmekből ellesett módszerrel gyilkolta meg őket. A nyakukra és lábukra hurkot kötött, a kényszeredett testhelyzetből szabadulni akaró áldozatok pedig saját magukat fojtották meg.

az életében.

A tanulmány rávilágít arra is, hogy a kötelező kegyelmi eljárás intézményének bevezetése pszichológiai értelemben is jelentős hatást gyakorolt: az öngyilkosságok száma a bevezetést követően látványosan csökkent, ami azt mutatja, hogy a remény lehetősége – még ha távoli is – mérhetően befolyásolja a fogvatartottak pszichés állapotát.

Az eredmények nemcsak a TÉSZ jogalkalmazási mintázatait tárják fel, hanem szélesebb társadalmi és büntetőpolitikai összefüggésekre is rámutatnak. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy a legsúlyosabb büntetési forma további alkalmazása során a szakmai, emberi jogi és etikai szempontok egyaránt hangsúlyosan érvényesülhessenek.

Irodalomjegyzék:

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

Bfv.II.1812/2014/7. (2015. június 11)

Case of László Magyar v. Hungary Application no. 73593/10 (2014.05.20)

Fővárosi Bíróság, 4.B.343/2004. (2004.12.23)

Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.564/2005/37. (2005.10.25)

Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.73/2010/17. (2011. január 18.)

J. N. Sz. Megyei Bíróság 8.B.184/2006/385. számú ítélet, 2008.11.19.

Központi Statisztikai Hivatal. (2007). Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/ismertbun.pdf> (Letöltve: 2025.05.31)

Központi Statisztikai Hivatal. (2018). Szociális statisztikai évkönyv, 2017. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2020. <https://doi.org/10.55413/9789632959313>

Csúri Andrea: A fiatal felnőtt életszakasz büntetőjogi szabályozásának lehetőségei. In Lévy Miklós – László Viktor (szerk.): A büntetőjog dogmatikája és gyakorlata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 193–209. o.

Erikson, Erik H.: Az emberi fejlődés nyolc korszaka. In Buda Béla (szerk.): Pszichológiai szemelvények. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

Mészáros Ádám: A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. In Büntetőjogi Kodifikáció, 2003/4. szám, 29–33.

Ujlaki Anikó¹**A szivárványcsaládok szabad mozgáshoz való joga az Európai Unióban, az alapjogok, az uniós jog és a nemzeti identitás metszéspontjában található EUB jogesetek tükrében²***Absztrakt*

Jelen tanulmány vizsgálja, hogy az uniós jog jelenleg hogyan védi az azonos nemű házaspárokat többek között a mozgás- és tartózkodási szabadságuk tekintetében, illetve, hogy mely (további) jogok származtathatók ebből az alapvető szabadságból és milyen típusú jogi és politikai lépésekre van szükség annak érdekében, hogy biztosított legyen a szivárványcsaládok szabad mozgáshoz való joga. Kiemelendő, hogy a jogi problémát nem az azonos nemű személyek közötti házasság törvényesítése képezi, hanem az uniós polgárok szabad mozgásának kérdése. Az Európai Unió Bírósága (EUB) több jelentős ügyet tárgyalt, amelyek az EU-ban élő szivárványcsaládok jogait érintették. Ezek az esetek az alapvető jogok (magán- és családi élet tiszteletben tartása), az uniós polgársági jog és a személyek szabad mozgása, valamint a nemzeti vagy alkotmányos identitás (amelyet az EUSZ 4. cikk 2. bekezdése véd) metszéspontjában helyezkednek el.

Feltételezhető, hogy a szabad mozgásról szóló uniós jog mint megkülönböztetésmentes alapvető jog kötelezettséget ró a tagállamokra az azonos nemű párok egy másik tagállamban kötött házasságának – a nemzeti jog valamennyi vonatkozása tekintetében történő – elismerésére, ezáltal az azonos nemű párok házasságának határokon átnyúló elismerésére és hordozhatóságának garantálására családi állapotként az EU-ban. További feltételezés, hogy a külföldön kötött azonos nemű pár házasságának el nem ismerését az uniós polgárok szabad mozgásának akadályaként lehet értelmezni; másodszor pedig ennek az alapvető szabadságnak a korlátozása nehezen igazolható a közrendre, a közérdekre és/vagy a nemzeti identitásra hivatkozással. Mindazonáltal ez nem foglal magában olyan kötelezettséget a tagállam számára, hogy az nemzeti jogában rendelkezzen az azonos nemű személyek közötti házasság intézményéről.

Kulcsszavak: uniós polgárság, szabad mozgáshoz való jog, azonos nemű párok, szivárványcsaládok, EUB, nemzeti identitás, uniós jog, az uniós jog elsőbbsége

Abstract

This study explores how EU law currently protects same-sex married couples in terms of, among other things, their freedom of movement and residence, as well as which (additional) rights can be derived from this basic freedom and what type of legal and political steps are needed in order to ensure the right of rainbow families to move freely. It should be emphasized that the legal problem is not the legalization of marriage between persons of the same sex, but the issue of the free movement of EU citizens.

The Court of Justice of the European Union (CJEU) has adjudicated several significant cases concerning the rights of rainbow families residing in the EU. These cases lie at the intersection of fundamental rights (respect for private and family life), EU citizenship and the free movement

¹ PhD hallgató, PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola.

² DOI 10.59558/jesz.2025.2.160

of persons, as well as national or constitutional identity, which is protected under Article 4(2) of the Treaty on European Union (TEU).

It is presumed that EU law on the free movement of persons, as a non-discriminatory fundamental right, imposes an obligation on Member States to recognise same-sex marriages contracted in another Member State for all relevant purposes under national law. This ensures the cross-border recognition and portability of such marriages as a legal status throughout the Union. Furthermore, it is presumed that a Member State's refusal to recognise same-sex marriage concluded abroad may constitute an obstacle to the free movement of Union citizens. Additionally, any restriction on this fundamental freedom would be difficult to justify on grounds of public policy, public interest, and/or national identity. However, this does not entail an obligation for Member States to introduce same-sex marriage into their national legal systems.

Keywords: EU citizenship, right to free movement, same-sex couples, rainbow families, CJEU, national identity, EU law, primacy of EU law

I. Bevezető gondolatok

Az uniós polgárok szabad mozgásának biztosítása az európai integráció központi eleme. Eredetileg egyike a négy alapszabadságnak, amelyeket a Római Szerződés is tartalmazott, bár ekkor még csak a társadalom aktív részének szabad mozgását tette célkitűzéssé³, azaz elsődleges cél a munkavállalók szabad mozgásának biztosítása volt a gazdaság fellendítése és a munkaerőpiaci kereslet-kínálati viszonyok kiegyensúlyozása érdekében és nem pedig az utazás megkönnyítése. A szabad mozgás jogát a Schengeni Egyezmény 1985. június 14-i aláírásával kibővítették. Majd a Maastrichti Szerződés 1992-ben bevezette az európai polgárságot, így a szabad mozgás jogát minden uniós polgár alapvető jogává nyilvánították. Ezt követően a 2004/38/EK irányelv⁴ hangolta össze a területet érintő különböző intézkedéseket és teremtett meg egy mindent átfogó megközelítést, amely összehangolta az európai jogrendszer korábbi intézkedéseit, kitérve a családtagokra⁵ is.

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a továbbiakban: Alapjogi Charta) 45. cikke szerint minden uniós polgárnak joga van a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz. A Szerződésekkel összhangban a mozgás és tartózkodás szabadsága a tagállamok területén jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgároknak is biztosítható. Annak ellenére, hogy az Európai Unión belüli szabad mozgás döntő fontosságú, a polgárok bizonyos csoportjai még mindig nem élvezik teljes mértékben ezt a jogot. Az egyik ilyen az LMBTI⁶ társadalmi csoport. Egy 2020-as felmérés⁷ szerint, az LMBTI válaszadók körülbelül 17%-a nyilatkozta azt, hogy másik uniós tagállamban tartózkodáskor vagy költözközkor részben vagy teljes mértékben megtagadták a hozzáférést a heteroszexuális párok számára elérhető szolgáltatásokhoz és juttatásokhoz. Az uniós polgárságról szóló 2020. évi

³ Lásd bővebben Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. HVG Orac Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2011.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK IRÁNYELVE (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2004.4.30.

⁵ Beleértve a nem EU-s ország állampolgárságával rendelkező családtagokat is.

⁶ Az LMBTI kifejezés a leszbikus, meleg, biszexuális, transz és interszex emberek közösségét jelöli.

⁷ European Union Agency for Fundamental Rights: A Long Way to Go for LGBTI Equality. (Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights, 2020), p. 29.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf (2025.02.15.)

jelentés⁸ megemlíti néhány akadályt, amellyel a szivárványcsaládoknak kell szembenéznie, amikor mozgási szabadságukat gyakorolják és ez lehet az uniós polgári jogok teljes körű gyakorlásának egyik kihívása is.⁹

Az Európai Unió Bírósága (EUB) a *Coman ügyben* többek között, a családi élethez való jogot vizsgálva megállapította, hogy a család egyesítés érdekében az uniós polgár családtagjai – tagállamtól függetlenül – mind a fogadó országban, mind visszatéréskor a származási országban gyakorolhatják a családi élet fenntartásának jogát. Az EUB szerint a 2004/38-as irányelv fogalom meghatározásában a „családtag” fogalmát a „házastársra” is érteni kell. A „házastárs” ugyanis egy nemileg semleges fogalom, és csak annyit követel meg, hogy az uniós polgár a tartózkodási helye szerinti ország törvényeivel összhangban házastársi kötelékbe léphessen egy másik személlyel. Kiemelendő, hogy az ügyben felmerült jogvita középpontjában álló jogi problémát nem az azonos nemű személyek közötti házasság törvényesítése képezi, hanem az uniós polgárok szabad mozgásának kérdése.

Az EUB lényegét tekintve a *Coman ügghöz* hasonló kérdésben, a *V.M.A. kontra Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben*¹⁰ 2021. decemberében hozott döntésében megállapította, hogy a tagállamok kötelesek elismerni a leszármazást annak érdekében, hogy az a gyermek, aki rendelkezik valamely tagállam állampolgárságával, mindkét szülőjével akadály nélkül gyakorolhassa a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát.

Tekintettel arra, hogy a családjog tartalmi szabályozása kizárólagos tagállami hatáskörbe tartozik, jelentős különbségek figyelhetők meg az egyes országok között. Ez komoly akadályokat eredményez mind a funkcionális (szabad mozgáshoz kötődő), mind az alapvető emberi jogi szinten az azonos nemű családok egyenlő bánásmódja terén az EU-ban. Ez okot adott arra, hogy egyes uniós állampolgárok megtámadták saját államuk hatóságainak közigazgatási döntéseit, amelyek megtagadták az azonos nemű családtagok polgári jogállásának elismerését, és az ügy az EUB elé került.

Jelen tanulmány célja az EUB releváns ítélkezési gyakorlatának elemzése, figyelembe véve azt a komplexitást, hogy a Bíróságnak egyensúlyt kell teremtenie a tagállamok kollektív értékei (nemzeti identitás), az EU közös értékei (személyek szabad mozgása) és az egyének alapvető jogai (pl. a magán- és családi élet tiszteletben tartása) között. A kutatás e téren felmerült feszültségekre koncentrál, és azt vizsgálja, hogy az EUB döntései értelmében mely esetekben melyik értéknek kell előnyt élveznie.

II. Az azonos nemű párok családjogi helyzete az Európai Unió tagállamaiban

Az Európai Unióban elsőként 2001-ben Hollandiában¹¹ engedélyezték az azonos nemű párok házasságkötését, amely lassú, de szerteágazó növekedést indított el nemcsak Európában, hanem az Európán kívüli országokban is.¹² Jelenleg 16 uniós ország¹³ engedélyezi az azonos

⁸ European Commission - DG Justice and Consumers, 'EU Citizenship Report 2020 - Empowering citizens and protecting their rights', 2020 https://commission.europa.eu/system/files/2020-12/eu_citizenship_report_2020_-_empowering_citizens_and_protecting_their_rights_en.pdf (2025.03.10.)

⁹ Viola, Bianchetti: Same-sex couples and freedom of movement: the case for cross-border recognition. CIFE Executive Master in EU Studies Master thesis EU Law 2022, p. 5.

¹⁰ Az Európai Unió Bírósága a *V.M.A. kontra Stolichna obshtina „Pancharevo” ügyben* hozott ítélete (C-490/20 sz. ECLI:EU:C:2021:1008, 2021. december 14.)

¹¹ A homoszexuális házastársakat ugyanazok a jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, mint a heteroszexuális párokat, beleértve az örökbefogadás kérdését is.

¹² Cserbáné dr. Nagy Andrea: A házassági jog kodifikációi. PhD értekezés, Miskolc, 2012, 23-24. o.

¹³ Az EU 27 tagállama tekintetében: Hollandiában (2001-től), Belgiumban (2003-tól), Spanyolországban (2005-től), Svédországban (2009-től), Portugáliában (2010-től), Dániában (2012-től), Franciaországban (2013-tól),

nemű párok házasságkötését. Több országban a bejegyzett élettársi kapcsolat és a házasság intézménye között választhatnak az azonos nemű párok, azonban néhány tagállamban¹⁴ csak önállóan a házasság intézménye érhető el számukra. Az európai szabályozást tekintve előfordul, hogy ugyan lehetővé tették az azonos nemű párok közötti házasságkötést, azonban az nem eredményez családi köteleket (például Hollandiában).

A házasságkötés lehetősége sem feltételez azonos gyakorlatot, ugyanis nem minden ország biztosít a különnemű párokéhoz hasonló jogállást. Különbségek vannak többek között az örökbefogadás, a vagyonjog, a névviselés és a humán reprodukciós eljárásban való részvétel területén is.¹⁵ Feltételezhető, hogy azonos történelmi háttérrel rendelkező országok egymás döntéseire reagálnak, egymásra hatással vannak. Az egyes régiók közötti eltéréseket magyarázhatják például az eltérő történelmi tapasztalatokkal, azonban pusztán ezzel nehéz megindokolni, hogy a kelet-közép-európai államokhoz hasonlóan önkényuralmi múlttal rendelkező Spanyolország és Portugália miért ismeri el az azonos nemű partnerek házasságát. Mindemellett a földrajzi elhelyezkedés, a szomszédos országok hatása szerepet játszhat a szabályozás alakulásában.

Jelenleg az Európai Unió 17 tagállamában érhető el a bejegyzett élettársi kapcsolat lehetősége, – amelynek megjelölésére egyes tagállamok a „polgári kapcsolat” („union civile”), más tagállamok a „bejegyzett partnerségi” vagy „bejegyzett élettársi kapcsolat” („partenariat enregistré”) fogalmat használják – az azonos nemű partnerek számára.¹⁶ Ezek az országok a következők: Ausztria, Ciprus, Csehország, Észtország, Finnország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Lettország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Olaszország, Portugália és Szlovénia.

Az azonos nemű párok számára a legtöbb európai ország nem biztosítja a közös örökbefogadás jogát, azonban az Európai Unióban már többségben vannak azon országok¹⁷, ahol ez lehetséges. A magyar szabályozás például nem tiltja, hogy egy személy önállóan örökbe fogadjon gyermeket, amennyiben megfelel az életkori feltételeknek és alkalmas az örökbefogadásra. Ellenben a közös örökbefogadást a törvény már csak a házasoknak engedélyezi, ezzel az azonos nemű párokat kizárja e lehetőségből.

A világon elsőként Hollandia tette lehetővé az azonos nemű párok számára a házasságkötést és egyben a közös örökbefogadást 2001-ben. Hollandián kívül Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Észtországban, Finnországban, Franciaországban, Görögországban¹⁸, Írországban, Luxemburgban, Máltán, Németországban, Portugáliában, Svédországban, Spanyolországban és Szlovéniában¹⁹ nyílt meg a lehetőség az azonos nemű párok számára a közös örökbefogadásra és egyúttal a gendersemleges házasságkötésre.²⁰ Írországban csak a

Írországban (2015-től), Luxemburgban (2015-től), Finnországban (2017-től), Máltán (2017-től), Németországban (2017-től), Ausztriában (2019-től), Szlovéniában (2022-től), Észtországban (2024-től) és Görögországban (2024-től) elérhető a gendersemleges házasság intézménye.

¹⁴ Belgiumban, Dániában, Svédországban és Spanyolországban.

¹⁵ Bojnár Katinka – Schanda Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? In Iustum Aequum Salutare XII. 2016., 171-172. o.

¹⁶ Hámori Antal: Vélemény az azonos neműek „házasságáról”, a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásáról – az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. In Családi Jog, 2008/1., 20-31.o.

¹⁷ Ma már 27 tagállamból 16-ban elérhető az örökbefogadás is.

¹⁸ 2024-től.

¹⁹ A szlovén parlament 2022 őszén módosította családtörvényét, amivel beiktatta az azonos nemű párok házasságát és az azonos nemű párok örökbefogadási lehetőségét. A módosított törvénnyel a házasságot két személy szövetségként határozták meg. A döntéssel az azonos nemű párok számára is megnyílt a lehetőség az örökbefogadásra, ráadásul ugyanolyan feltételekkel, mint a nem azonos nemű párok esetében. Előzménynek tekinthető, hogy nem sokkal korábban a szlovén Alkotmánybíróság kimondta, hogy az azonos nemű párok házasságának és az általuk történő örökbefogadásnak a tilalma nem egyeztethető össze az alkotmánnyal. Forrás: <https://www.rtvsllo.si/tv> (2025.02.15.)

²⁰ Az adatok forrása: <https://rainbowmap.ilga-europe.org/> (2025.02.20.)

közös örökbefogadásra van lehetőségük az azonos nemű pároknak.

Vitatott kérdés, hogy miként jöhet létre a törvényesen elismert szülő-gyermek viszony a gyermek és a nem biológiai szülő között, amely néhány országban²¹ az örökbefogadás mellett a biológiai szülő – vagy az örökbefogadott gyermek törvényes szülője – azonos nemű partnerének elismerő nyilatkozata alapján is lehetséges. Az Európai Unióban jelenleg 15 ország biztosítja a második szülő általi örökbefogadás lehetőségét az azonos nemű partnerek számára. Ezek többnyire azon országok²², ahol a közös örökbefogadás és a házasság intézménye is elérhető számukra.

A családjog területén, az azonos nemű párok számára ma az Európai Unió tagállamai közül a legszélesebb jogosítványokat Ausztria, Észtország, Belgium, Görögország, Franciaország, Málta, Svédország, Spanyolország, Portugália, Hollandia, Luxemburg, Dánia, Finnország, Németország és Szlovénia biztosítja. Ma mindössze öt tagállam maradt, amely az azonos nemű párok számára hivatalosan semmilyen kapcsolati formát nem ismer el: Bulgária, Lengyelország, Litvánia, Románia és Szlovákia.

III. A Coman (C-673/16), a VMA (C-490/20) és RPO (C-2/21) ügyek

A szivárványcsaládok uniós polgári jogaik védelme érdekében hivatkozott jogalap tekintetében meg kell jegyezni, hogy sem a Szerződések²³, sem a 2004/38/EK irányelv nem szabályozza kifejezetten az azonos nemű párkapcsolatban élő személyek és családtagjaik jogainak védelmét. Az EUB álláspontja fényében azonban az uniós polgárok szabad mozgásával kapcsolatos jogi aktusokban használt alapfogalmak széles köre miatt (pl. a házastárs fogalma a 2004/38/EK irányelvben) ezek a kérdések az uniós jog hatálya alá és az EUB hatáskörébe tartoznak. Az azonos nemű párok alkotta családok jogaival kapcsolatos peres ügyek rendkívül összetettek, hiszen azok a nemzeti (családjog és alkotmányjog), a nemzetközi (az EJEE által biztosított alapvető jogok) és a nemzetek feletti (az uniós polgárok szabad mozgásáról és az Alapjogi Charta által biztosított alapvető jogokról szóló uniós jog) metszéspontjában állnak.²⁴ A tagállamok azon hatásköre, hogy szabályozzák az azonos nemű párok állampolgáraiknak jogállását, nemzeti (alkotmányos) identitásuk kifejeződésének tekinthető.²⁵ Azonban, ha az EUB az egyén alapvető jogait kívánja megóvni az állampolgárok számára meghatározott jogokat garantáló uniós rendelkezésekre hivatkozva (különösen az EU-n belüli szabad mozgás és tartózkodás tekintetében), akkor bizony feszültség keletkezik e téren.

Az EUB a *Coman ügyben*²⁶ a román alkotmánybíróság által feltett kérdésre válaszolva, többek között, a családi élethez való jogot vizsgálva megállapította, hogy a házastársnak mint uniós polgár családtagjának fogalmát a személyek szabad mozgásával összefüggésben tágan és

²¹ Például Belgiumban, Dániában, Izlandon, Hollandiában, Norvégiában, Svédországban, Angliában, Spanyolországban, Finnországban és Németországban.

²² Írország kivételével.

²³ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) az Európai Unióról szóló szerződéssel (EUSZ) együtt az Európai Unió alapszerződése.

²⁴ Harasimiuk, Dominka Ewa: Rainbow families' rights in the EU – how the Court of Justice of the European Union is juggling fundamental rights, free movement and national identity clause. In *Stosunki Międzynarodowe – International Relations* 2025, Vol. 5, No. 4, p. 5. DOI: 10.12688/stomiedintrelat.17916.1

²⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz.) 4. cikkének (2) bekezdése szerint, az Unió tiszteltben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteltben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.

²⁶ Az Európai Unió Bírósága a *Coman* és társai kontra Inspectoratul General pentru Imigrări és Ministerul Afacerilor Interne, C-673/16. sz. ügy. (2018. június 5.)

az azonos nemű vagy heteroszexuális házasság körülményeitől függetlenül kell értelmezni. Az EUB szerint a 2004/38-as irányelv fogalommeghatározásában a „családtag” fogalmát a „házastársra” is érteni kell. Az EUB szerint a „házastárs” egy nemileg semleges fogalom, és csak annyit követel meg, hogy az uniós polgár a tartózkodási helye szerinti ország törvényeivel összhangban házastársi kötelékbe léphessen egy másik személlyel. Az EUB értelmezésében uniós jogot sért, ha egy tagállam arra hivatkozva tagadja meg egy uniós állampolgár harmadik országbeli azonos nemű házastársa tartózkodási jogának biztosítását, hogy az a tagállam nem ismeri el az azonos nemű párok házasságát. Az EUB kiemelte, tekintettel a házasságkötésre vonatkozó tagállami szabályokra, hogy az azonos nemű párok uniós tagállamban kötött házasságának elismerése kizárólag arra az esetre korlátozódik, amikor ezen személyek uniós jogból eredő jogainak gyakorlása a fő kérdés. Továbbá az EUB hangsúlyozta, hogy ez nem jelent olyan kötelezettséget a tagállam számára, hogy az nemzeti jogában rendelkezzen az azonos nemű személyek közötti házasság intézményéről.²⁷ Az EUB ezen értelmezése nem sérti egy tagállam nemzeti és alkotmányos identitását. A nemzeti eljárás kérdése az azonos neműek házasságát tiltó román alkotmányjogi és polgári jogi szabályozás, valamint a más országokban kötött házasságok joghatásainak Romániában történő elismerése volt.

Hasonló szellemben, bár egy bonyolultabb jogi kérdésben az EUB a *V.M.A. kontra Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo” ügyben*²⁸ a 2021 decemberében meghozott ítéletében megállapította, hogy a tagállamok kötelesek elismerni a leszármazást annak érdekében, hogy az a gyermek, aki rendelkezik valamely tagállam állampolgárságával, mindkét szülőjével akadály nélkül gyakorolhassa a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát. Ezzel az EUB az EUMSZ 21. cikkét és a polgárok EU-n belüli szabad mozgását szabályozó másodlagos jogszabályok hatályát értelmezve megerősítette a *Coman ügyben* kifejtett korábbi álláspontját. Ugyanakkor hozzáadott egy olyan elemet, amely a szülői hovatartozás, valamint a szülők és gyermekek közötti rokonság elismerésére vonatkozik az azonos nemű, azaz szivárványcsaládokban. Ez magában foglalja mindkét szülő olyan okmányhoz való jogát, amely lehetővé teszi számára, hogy a gyermekkel együtt utazzon, így az azonos nemű szülőket és gyermekeiket minden tagállamban családként kell elismerni.

A *Pancharevo* ügy tényállása, V. M. A. bolgár állampolgárságú nő és K. D. K. brit állampolgárságú nő 2018-ban Spanyolországban házasságot kötöttek és ugyanitt gyermekük született 2019-ben. A spanyol hatóságok által kiállított születési anyakönyvi kivonata a gyermek szüleiként a két anyát tünteti fel. V. M. A. 2020. január 29-én kérelmezte a hatáskörrel rendelkező hatóságtól, hogy állítson ki – a bolgár személyazonosító okmány kiállításához szükséges – születési anyakönyvi kivonatot a gyermek számára. A *Pancharevo* kerületben található szófiai önkormányzat felszólította V. M. A.-t, hogy igazolja a gyermek származását és nevezze meg a biológiai anyját. Kérte ezt annak okán, hogy a bolgár jog szerint hatályos születési anyakönyvi kivonat csak egy rovatot tart fenn az „anya” számára, és egy másikat az „apa” számára, ezekben a rovatokban viszont csak egyetlen név szerepelhet.

V. M. A. nem tett eleget a felszólításnak, mert úgy vélte, nem köteles a kért tájékoztatást megadni. Ezután a szófiai önkormányzat megtagadta a kért születési anyakönyvi kivonat kiállítását az érintett gyermek biológiai anyjának személyazonosságára vonatkozó információk hiányára hivatkozva, továbbá azért, mert két nőnemű szülőnek a születési anyakönyvi kivonatban való feltüntetése, az azonos nemű párok házasságkötését nem engedélyező Bulgária közrendjébe ütközne. Ezt követően V. M. A. keresetet nyújtott be az önkormányzat határozatával szemben a szófiai közigazgatási bírósághoz, amely előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett az EUB elé.

²⁷ Sipos Alexandra: Házasságot mindenkinek? Az azonos nemű párkapcsolat elismerése Magyarországon. Doktori értekezés, Budapest, 2021, 85-88. o.

²⁸ Az Európai Unió Bírósága a *V.M.A. kontra Stolichna obshtina „Pancharevo” ügyben* hozott ítélete (C-490/20 sz. ECLI:EU:C:2021:1008, 2021. december 14.)

A szófiai közigazgatási bíróság a következő kérdéseket terjesztette az EUB elé: A bolgár állampolgárságú gyermek más uniós tagállamban kiállított születési anyakönyvi kivonata alapján, amelyben két női nemű személy van bejegyezve anyaként, anélkül, hogy meghatároznák, hogy egyikük-e, és ha igen, melyikük a gyermek biológiai anyja, megtagadható-e a bolgár születési anyakönyvi kivonat kiállítása a gyermek számára? Tekintettel arra, hogy a kérelmező nem hajlandó megadni, melyikük a gyermek biológiai anyja? Tehát, a bejegyzés bolgár hatóságok általi megtagadása sérti-e az uniós jog²⁹ által az említett állampolgárra ruházott jogokat?

A bíróság arra is kereste a választ, hogy amennyiben az EUB azt állapítaná meg, hogy az uniós jog megköveteli a gyermek két anyjának a bolgár születési anyakönyvi kivonatba történő bejegyzését, abban az esetben ezt hogyan lehet végrehajtani a nemzeti identitás tiszteletben tartása mellett, figyelembe véve a születési anyakönyvi kivonatra vonatkozó hatályos szabályokat? Tehát szükséges-e egyensúlyt teremteni a Bolgár Köztársaság nemzeti identitása, másrészt a gyermek magánélethez és a szabad mozgáshoz való joga között? Úgy, hogy közben kifejezetten utalt arra, hogy a bolgár alkotmányos hagyomány védelemben részesíti a család tradicionális felfogását.

A kérdést előterjesztő bíróság azt is kifejtette, hogy a bolgár alkotmány és a bolgár állampolgárságról szóló törvény értelmében a gyermek bolgár állampolgár, abban az esetben is, ha nem rendelkezik bolgár születési anyakönyvi kivonattal. Ellenben, a bolgár születési anyakönyvi kivonat hiánya a bolgár személyazonosító okmányok kiadásának adminisztratív akadályát jelentheti, és ebből következően megnehezítheti a gyermek számára a szabad mozgáshoz való jogának és így az őt uniós polgárként megillető jogok teljes körű gyakorlását.³⁰

Az EUB a 2021. december 14-én meghozott döntésében³¹ megállapította, hogy az olyan uniós állampolgárságú kiskorú gyermek részére, akinek a fogadó tagállam illetékes hatóságai által kiállított születési anyakönyvi kivonata a gyermek szüleiként két azonos nemű személyt tüntet fel, a gyermek állampolgársága szerinti tagállam köteles egyrészről a gyermek számára személyazonosító igazolványt vagy útlevélet kiállítani, annak előzetes megkövetelése nélkül, hogy saját nemzeti hatóságai születési anyakönyvi kivonatot állítsanak ki, továbbá köteles elismerni a fogadó tagállam által kiállított azon dokumentumot, amely lehetővé teszi az említett gyermek számára, hogy e két személy mindegyikével gyakorolja a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát. Az EUB érvelésének középpontjában a tagállam nemzeti és alkotmányos identitásának fenntartása, valamint a kiskorú gyermek magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogának védelme közötti egyensúly volt, amint azt az Alapjogi Charta 7. cikke is előírja, valamint a 24. cikke alapján, a gyermek mindenek felett álló joga. Az EUB az EJEE 8. cikkének (hasonlóan az Alapjogi Charta 7. cikkének) másodlagos értelmezésétől vezérelve megjegyezte, hogy a családi élet fennállása olyan ténybeli körülmény, amelyet a szoros személyes kapcsolatok gyakorlati dimenziójának figyelembevételével értékelnek, beleértve a gyermekek és a szülők együttélési lehetőségét. A család és a magánélet tiszteletben tartásához való jogból következik, hogy annak hatályával összeegyeztethetetlen az, hogy a gyermeket a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának gyakorlása során megfosztják valamelyik szülőjével fennálló kapcsolatától, vagy a gyermek számára e jog gyakorlását de facto lehetetlenné tegyék, illetve rendkívül megnehezítsék azon az alapon, hogy szülei azonos neműek.

Az EUB hivatkozott az EJEB ítélezési gyakorlatára is, amely által megerősítette

²⁹ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 20. és 21. cikke, továbbá az Európai Unió Alapjogi Chartájának a 7., 24. és 45. cikke.

³⁰ De Groot, David: EU Law and the Mutual Recognition of Parenthood between Member States: The Case of V.M.A. v Stolichna Obsthina. European University Institute (San Domenico di Fiesole (FI): 2021.), p. 2. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/69731>.

³¹ Az ítélet feldolgozása az EUB 221/2021. sz. sajtóközleménye alapján történt.

érvelését az alapvető jogok védelmével kapcsolatos szemponttal kapcsolatban. Az ítéletben érintett kérdést ugyanis nemcsak a személyek szabad mozgásának összefüggésében kell vizsgálni, hanem abból a szempontból is, hogy biztosítani kell minden olyan egyén alapvető jogának védelmét, aki önszántából tartós és stabil családi kapcsolatokat kíván kialakítani. A két bíróság által elfogadott normákat összevetve látható, hogy az EUB a *Coman ügyben* hozott ítélete erősebb jogi védelmet vezet be, mint az EJEB, azáltal, hogy a tagállamokat arra kötelezi, hogy a személyek szabad mozgásának biztosítása céljából a tagállamok házasságnak ismerjék el a másik tagállamban kötött azonos nemű párok által kötött házasságot. Az EJEB ugyanis csak arra kötelezi a részes államokat, hogy valamilyen jogi formában ismerjék el az azonos nemű személyek más tagállamban kötött házasságát, de nem feltétlenül kell elismerniük az ilyen házasságot házasságként.³²

Az EUB tehát hangsúlyozta, hogy a személyi állapot kétségtelenül a tagállamok hatáskörébe tartozó terület, továbbá a tagállamok szabadságot élveznek a tekintetben, hogy az azonos nemű személyek házasságát vagy szülői jogállásukat a nemzeti jogukban előírják-e, vagy sem. E hatáskör gyakorlása során azonban minden tagállamnak tiszteletben kell tartania az uniós jogot, különösen a Szerződésnek az uniós polgárok szabad mozgásával és tartózkodásával kapcsolatos rendelkezéseit. E célból minden tagállamnak el kell ismernie a személyeknek a valamely más tagállamban – az e tagállam jogának megfelelően – megállapított személyi állapotát.³³ Végül az a nemzeti intézkedés, amely akadályozhatja a személyek szabad mozgásának gyakorlását csak akkor igazolható, ha ezen intézkedés összhangban van az Európai Unió Alapjogi Chartájában biztosított alapvető jogokkal.³⁴

Az EUB az eljárási szabályzatának³⁵ 99. pontja³⁶ alapján „indokolt végzéssel adott válaszban” döntött a „*RPO*” *Rzecznik Praw Obywatelskich ügyben*,³⁷ amelyet korábban felfüggesztett, ameddig a *Pancharevo* ügyben döntés nem születik, tekintve, hogy a tényállás és a feltett kérdés gyakorlatilag azonos volt. E döntésben az EUB megismételte a *Pancharevo* ügyben hozott döntést, egyértelművé téve a joggyakorlat további irányát.³⁸

Az *RPO ügyet* a krakkói lengyel regionális közigazgatási bíróság előzetes döntéshozatalra utalta az EUB-hoz. A tényállás a *VMA üggyhez* hasonlított, ugyanis K. S. lengyel állampolgár és S. V. D. ír állampolgár 2018-ban kötött házasságot Írországbán. 2018-ban lányuk, S. R. S. – D. Spanyolországban született. Ez utóbbi születését a spanyol anyakönyvi hivatal a gyermek anyja, K. S. és házastársa, S. V. D. közös nyilatkozata alapján vette nyilvántartásba. E születési anyakönyvi kivonat K. S.-t „A anyának” és S. V. D.-t „B anyának” nevezi. Tehát a

³² Harasimiuk: i.m. p. 6.

³³ Lehoczki Balázs: Az Európai Bíróság gyakorlatából Azonos nemű szülőkkel rendelkező uniós polgár gyermek szabad mozgáshoz való jogából a gyermek állampolgársága szerinti, az azonos nemű személyek szülői jogállásának lehetőségét el nem ismerő tagállamra háruló kötelezettségek. In ACTA HUMANA, 2021/4. szám, 100.o. DOI: 10.32566/ah.2021.4.5

³⁴ Például az Európai Unió Alapjogi Chartája 7. cikkében biztosított, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, valamint a gyermekek a 24. cikkében garantált jogai, különösen a gyermekek mindenek fölött álló érdekeinek figyelembevételéhez való jog, valamint a két szülőjével rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolat fenntartásához való jog a releváns.

³⁵ Az EUB 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata (HL L 265., 2012.9.29.).

³⁶ Az EUB 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata, 99. pont: „Ha a Bíróság elé előzetes döntéshozatalra terjesztett kérdés azonos egy olyan kérdéssel, amelyről a Bíróság már határozatot hozott, vagy az ilyen kérdésre a válasz egyértelműen levezethető az ítélkezési gyakorlatból, vagy ha az előzetes döntéshozatalra elé terjesztett kérdésre adandó válasz nem enged teret semmilyen ésszerű kétségnek, a Bíróság az előadó bíró javaslatára és a főtanácsnok meghallgatását követően az eljárás során bármikor indokolt végzéssel határozhat.”

³⁷ Order of the Court of 24.06.2022, C-2/21, *Rzecznik Praw Obywatelskich v. K.S. and Others*, ECLI:EU:C:2022:502. 2022. június 24. Bírósági végzés.

³⁸ Marinkás György: Gondolatok az uniós jog elsőbbsége és a tagállamok nemzeti identitása közötti kapcsolatról az EUB ún. „Pancharevo” ítéletének tükrében. In Jog-Állam-Politika, 2023/2. szám, 30-34. o., DOI: 10.58528/JAP.2023.15-2.29

gyermeket két anya neveli. K. S. és S. V. D. kérte a lengyel állampolgárságú S. R. S. – D. spanyol hatóságok által kiállított születési anyakönyvi kivonatának a lengyel anyakönyvi nyilvántartásba való bejegyzését. A krakkói anyakönyvi hivatal vezetője megtagadta a spanyol születési anyakönyvi kivonat átírását, azzal az indokkal, hogy az ilyen átírás ellentétes lenne a Lengyel Köztársaság jogrendjének alapelveivel.

Mivel K. S. és S. V. D. nem vitatta ezt az elutasító határozatot, az 2019. április 30-án véglegessé vált. Ezt követően K. S. segítségnyújtás iránti kérelmet intézett a nemzeti ombudsmanhoz, kifejtve, hogy S. R. S. – D. nem rendelkezett személyazonosító okmánnyal, mivel az e gyermekekre vonatkozó lengyel útlevél kiállítása iránti kérelmet elutasították amiatt, hogy a gyermek születési anyakönyvi kivonatát nem jegyezték be a lengyel anyakönyvi nyilvántartásba. A személyazonosító okmányokért felelős ír hatóságok tájékoztatták ezen ombudsmant, hogy az említett gyermek nem ír állampolgár, következésképpen nem volt jogosult sem személyazonosító igazolványra, sem pedig útlevélre. A nemzeti ombudsman ezt követően K. S. és S. V. D. nevében keresetet indított a kérdést előterjesztő bíróság előtt az anyakönyvvezető határozatával szemben, amely elutasította a spanyol hatóságok által a lányuk számára kiállított születési anyakönyvi kivonatnak a lengyel anyakönyvi nyilvántartásba való bejegyzést.

A kérdést előterjesztő bíróság előtti eljárás során az elsőfokú közigazgatási hatóság szintén elutasította a személyazonosító igazolvány S. R. S. – D. részére történő kiadása iránti kérelmet azzal az indokkal, hogy a lengyel jogban a gyermek szüleinek csak egy nő és egy férfi minősülhet. Mivel a kérdést előterjesztő bíróság jogszerűnek ítélte meg, hogy megvárja a másodfokú közigazgatási hatóság határozatát, a nemzeti ombudsman jelezte, hogy a személyi igazolvány kiállítása iránti kérelmet elutasító határozatot másodfokon helybenhagyták.³⁹

A krakkói bíróság arra a kérdésre várta a választ az EUB-tól, hogy „az EUMSZ 20. cikk (2) bekezdése a) pontjának és az EUMSZ 21. cikk (1) bekezdésének a [Charta] 7. cikkével, 21. cikkének (1) bekezdésével és 24. cikkének (2) bekezdésével együttesen értelmezett rendelkezéseit úgy kell-e értelmezni, hogy azokkal ellentétes az, hogy a kiskorú gyermek állampolgársága szerinti tagállam hatóságai e gyermektől megtagadják egy másik tagállamban kiállított születési anyakönyvi kivonatának bejegyzését, amely bejegyzés szükséges ahhoz, hogy az állampolgársága szerinti államtól személyazonosító okmányt kapjon, azon indokra hivatkozva, hogy ez utóbbi tagállam nemzeti joga nem ismeri el az azonos nemű párok szülői jogállását, ám ez a születési anyakönyvi kivonat azonos nemű személyeket jelöl meg szülőként?”

A lengyel ügy és a *Pancharevo* ügy ténybeli és jogi hátterének hasonlóságai miatt az EUB végzéssel megismételte korábbi álláspontját. Az EUB arra a következtetésre jutott, hogy ha egy uniós állampolgár kiskorú gyermek egy másik tagállam által kiállított születési anyakönyvi kivonattal rendelkezik, amelyben két azonos nemű személy szerepel szülőként, akkor a gyermek származása szerinti tagállamnak személyi igazolványt vagy útlevelet kell kiállítania anélkül, hogy a születési anyakönyvi kivonatot először be kellene jegyezni a nemzeti anyakönyvi nyilvántartásba. Ezenkívül a származás szerinti tagállamnak, valamint az összes többi tagállamnak el kell ismernie minden olyan másik tagállamból származó dokumentumot, amely lehetővé teszi a gyermek számára, hogy akadályok nélkül, mindkét szülőjével szabadon mozogjon és éljen az EU területén.

³⁹ Lásd bővebben: A Bíróság Végzése (tizedik tanács) 2022. június 24. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:62021CO0002> (2025.03.12.)

IV. Záró gondolatok, következtetések

A *Coman*, a *VMA* és a *RPO* ügyek közös jellemzője, hogy egyes uniós állampolgárok megtámadták saját országuk hatóságainak közigazgatási döntéseit, amelyek nem ismerték el az azonos nemű családtagok polgári jogállását és az uniós jogi védelem rendszeréhez fordultak az EUB kvázi normatív aktivizmusa érdekében. A jogi probléma fő oka, hogy a személyi állapot meghatározása, különösen az azonos nemű párok házasságáról és szülői jogállásáról való rendelkezés, lényegében a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik, ugyanakkor e hatáskör gyakorlása akadályozhatja vagy korlátozhatja az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának az érvényesülését. Az EUB bár mind a három ügyben hangsúlyozta a tagállamokat e téren megillető mozgásteret, az ún. funkcionális megközelítést alkalmazva úgy döntött, hogy az uniós jognak kell elsőbbséget élveznie.⁴⁰

Az EUB álláspontját tekintve, a jelen tanulmányban bemutatott ügyekben megállapítható, hogy a Bíróság a személyek szabad mozgásával, valamint a család- és magánélet tiszteletben tartásához való alapvető joggal kapcsolatos szempontokra összpontosított. Az EUB egyik ügyet sem értékelte a szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés tilalma elve szempontjából. Ez az álláspont indokoltnak tűnik a tagállamok szabad mozgásra vonatkozó rendelkezései által biztosított erősebb és nehezebben megkérdőjelezhető védelem miatt. Ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy egy ilyen megközelítés feltétele a határokon átnyúló elem megléte, amely miatt az adott tényállás az EUB joghatósága alá tartozhat. Ebben az értelemben ezen ítéletek gyakorlati vonatkozásai azokra az uniós polgárookra korlátozódnak, akik gyakorolják a szabad mozgáshoz való jogukat.

Az EUB *Pancharevo*-ügyben hozott ítélete Európa-szerte felhívta a jogásztársadalom figyelmét, mivel azt elemezte, hogy a két azonos nemű személyt szülőként feltüntető bolgár születési anyakönyvi kivonat kiállításának megtagadása az uniós joggal összeegyeztethető-e. Ezt az ítéletet követően Bulgáriában folytatódott a bírósági eljárás, és 2023. március 1-jén megszületett a bolgár legfelsőbb bíróság jogerős ítélete. Ez a jogerős bírósági aktus fontos a szabad mozgás és a szülői lét határokon átnyúló elismerése tekintetében a további fejlemények szempontjából. Az EUB *Pancharevo* ügyben hozott ítéletét követően a kérdést előterjesztő bíróság kötelezte Szófia önkormányzatát, hogy adjon ki születési anyakönyvi kivonatot a gyermek számára, amelyben V.M.A. és K.D.K. szerepelnek szülőkként, ellenben a további fellebbezést követően a bolgár legfelsőbb bíróság hatályon kívül helyezte ezt a határozatot. Helybenhagyta a gyermek születési anyakönyvi kivonata kiadásának megtagadását azzal az indokkal, hogy a gyermek nem bolgár állampolgár.⁴¹ A *Pancharevo* ügy nemcsak a tagállami hatóságok adminisztratív gyakorlatát érinti, akiknek követniük kellett az érvelést⁴², hanem erőteljesen befolyásolta az EU LMBTQ+ jogaival kapcsolatos politikáját, és különösen a szivárványcsaládból származó gyermekeket. A hivatkozott ítéletek megalapozták az Európai Bizottság azon harmonizációs jogalkotási javaslatait, amelyek célja a szülői jogállás kölcsönös elismerésének biztosítása a tagállamok között. Fő cél a nemzetközi joghatóság,⁴³ az alkalmazandó jog⁴⁴ és a bírósági határozatok elismerése, valamint egy másik tagállamban

⁴⁰ Marinkás György: i.m. 31. o.

⁴¹ Az ítélet szövege itt érhető el:

https://ujchmura-my.sharepoint.com/:w:/g/personal/anna_wysocka_uj_edu_pl/ERQ5SHVfr-hlhjHpBnwj2oBEqMaMNR1LvT4Deb9ZMeOA?rttime=-F9u2zx53Ug (2025.04.02.)

⁴² Lásd bővebben: Nadia Rusinova, A bolgár legfelsőbb bíróság ítélete a *Pancharevo*-ról – Helyes válasz egy rossz kérdésre. <https://eapil.org/2023/05/11/bulgarian-supreme-court-judgment-on-pancharevo-correct-answer-to-a-wrong-question/> (2025.04.02).

⁴³ Vagyis azok a szabályok, amelyek meghatározzák, hogy határokon átnyúló helyzetekben mely tagállam bíróságai illetékesek a szülői lét megállapítására.

⁴⁴ Azaz a határokon átnyúló helyzetekben a szülői lét megállapítására alkalmazandó nemzeti jogot kijelölő kollíziós szabályok.

kiállított szülői okirat⁴⁵ egységes elismerése. A javaslat szerint a tagállamok nem utasíthatnák el a másik tagállamban letelepedett család szülői hovatartozás elismerését olyan közrendi okokra hivatkozva, amelyek az Alapjogi Chartával ellentétes megkülönböztetéshez vezetnének, például azzal, hogy pusztán arra hivatkozva utasítanak el az elismerést, hogy a szülők azonos neműek.⁴⁶

A szülői jogállás uniós szinten történő egységes elismerésének biztosítását célzó bizottsági rendeletalkotási Javaslat elfogadása viszont még várat magára. A technikai egyeztetés és vita jelenleg politikai szintén zajlik az Európai Unió Tanácsában. Mivel a jogalap az EUMSZ 81. cikkének (3) bekezdése, a Tanácsnak az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően, különleges jogalkotási eljárásban egyhangúlag kell határoznia. Ellenben a Tanácsban az egyhangú döntés megszerzése rendkívül nagy kihívást jelenthet, hiszen a Javaslat érinti a gyermeket nevelő azonos nemű pár házastársak, házasságkötésük révén létrejött szülői státusz kérdését és hat tagállam alkotmányosan tiltja az azonos nemű párok házasságát. Valójában más tagállam is ellene lehet e jogalkotási folyamatnak, ugyanis az EU-ban nagymértékben a konszenzusépítésen és a szavazatkereskedésen alapul a politikaalkotás természete. Ez az akadály úgy hárulhatna el, ha a Tanács aktiválná az EUSZ 48. cikkének (7) bekezdése szerinti átjáró záradékot, azaz különleges *passerelle klauzulát*⁴⁷ alkalmazna.

Összegezve a tárgyalt ügyekben hozott EUB döntések jelentőségét azon tagállamok közigazgatási hatóságainak gyakorlata szempontjából, amelyek nem legalizálják az azonos nemű személyek házasságát vagy élettársi kapcsolatait, valamint nem szabályozzák az azonos nemű személyek gyermekei esetében a szülői hovatartozást, a következő következményeket kell szem előtt tartaniuk, azt, hogy az anyakönyvi nyilvántartásokkal kapcsolatos ügyek a tagállamok hatáskörébe tartoznak. Az a mód, ahogyan a házasság intézményét a tagállam szabályozza, az adott tagállam nemzeti/alkotmányos identitásának tekinthető. Egy ilyen tagállam hivatkozhat erre a záradékra abban az esetben, ha megtagadják az azonos nemű személyek egy másik tagállamban kötött házassága polgári jogi joghatásainak elismerését. A szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog garantálása érdekében azonban a fogadó tagállam nem hivatkozhat a nemzeti identitásra vonatkozó záradékra az azonos nemű házastársak szabad mozgáshoz fűződő jogainak korlátozása érdekében. Ebben az esetben a legfőbb érték a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való alapvető jog, valamint a szabad mozgás tényleges hatékonysága. Ebből a kijelentésből az következik, hogy az azonos nemű személyek házasságának hatásait – a tisztán polgári jogi következményeken kívül – el kell ismerni az EU szabad mozgása szempontjából. Ez azt jelenti, hogy a házasság fogalmának az egyes tagállamok alkotmányos rendelkezései szintjén történő szabályozása ellenére a nemzeti hatóságokat kötni fogja az EUB azon értelmezése, amely egy harmadik országbeli állampolgárnak, aki egy uniós polgár azonos nemű házastársa, jogot biztosít az EU-ban való tartózkodáshoz. Azonos nemű párok házassága esetén, amelyben mindkét házastárs uniós állampolgársággal rendelkezik, a Coman-ítélet sokkal gyengébb lesz, mivel a 2004/38/EK irányelv 7. cikkének rendelkezései alapján mindkét házastárs autonóm módon származtathatja tartózkodási jogát a fogadó államban.

Ami az úgynevezett „szivárványcsaládokban” élő gyermekek jogait illeti, az ilyen gyermek állampolgársága szerinti ország nem fogja tudni hatékonyan korlátozni a születési anyakönyvi kivonat kiadását, különösen, ha a születés szerinti tagállam olyan születési

⁴⁵ Hatósági vagy közjegyzői okiratok.

⁴⁶ Lásd bővebben: A Javaslat hatásvizsgálatának vezetői összefoglalója. Európai Bizottság, Brussels, 7.12.2022 SWD(2022) 392 final. https://commission.europa.eu/document/download/08a20726-f57f-4590-aecc-a8c5bf2e4459_en?filename=swd_2022_392_1_en_resume_impact_assessment_part1_v3.pdf&prefLang=hu (2025.03.10.)

⁴⁷ Az EU-szerződés *passerelle klauzulát* is tartalmaznak, amelyek hat különleges szakpolitikai területre vonatkoznak, amelyek között szerepel a határokon átnyúló családjogi kérdés, az EUMSZ. 81. cikkének (3) bekezdése értelmében. A jogszabályok elfogadásának feltételei ezeken a területeken kevésbé kidolgozott eljárást igényelnek, ha az intézmények úgy döntenek, hogy *passerelle klauzulát* alkalmaznak. Az első négy esetben a Tanács dönt a *passerelle klauzulákról*, míg az utolsó kettőben az Európai Tanács.

anyakönyvi kivonatot állított ki, amelyben az azonos nemű személyek szülőként szerepelnek. Ez magában foglalja a semleges és megkülönböztetéstől mentes hivatalos nyomtatványok használatát az anyakönyvi nyilvántartásokhoz.⁴⁸ Ugyanis minden esetben a gyermek mindenek felett álló érdekeit kell szem előtt tartani.

A tárgyalt EUB döntések jól példázzák a családjogi ügyek szabályozásának összetettségét az EU-ban. Az EJEE által védett alapjogokból álló többszintű jogi háló, az uniós joggal és a nemzeti intézkedésekkel kombinálva mutatja azt a szabályozási összetettséget, amelyben a jogaik elismeréséért küzdő polgároknak kell szembenézniük. Amikor ezek az állampolgárok kisebbségekhez (jelen esetben szexuális kisebbségekhez) tartoznak, az egyenlő bánásmód és a diszkrimináció elleni védelem alapvető kérdései kerülnek előtérbe. Figyelembe kell azonban venni, hogy az uniós jog által garantált védelem jelenlegi szakaszában elsősorban a szabad mozgásra vonatkozó rendelkezések hatékonyságának biztosítására irányul. Ez kétségtelenül fontos elem, de nem oldja meg az egyenlőtlen bánásmód problémáit azokban a tényállásokban, amikor hiányzik a nyilvánvaló határokon átnyúló elem, és nem lehetséges az uniós joghoz folyamodni. Valójában ezekben a kizárólagos nemzeti hatáskörébe tartozó ügyekben a tagállamok akaratán múlik, hogy csökkentik-e a szivárványcsaládokkal szembeni egyenlőtlen bánásmódot.

Irodalomjegyzék

Viola, Bianchetti: Same-sex couples and freedom of movement: the case for cross-border recognition. CIFE Executive Master in EU Studies Master thesis EU Law, 2022, p. 5.

Bojnár Katinka – Schanda Balázs: Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? In *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016., 171-172. o.

Cserbáné dr. Nagy Andrea: A házassági jog kodifikációi, PhD értekezés, Miskolc, 2012, 23-24.
De Groot, David: EU Law and the Mutual Recognition of Parenthood between Member States: The Case of V.M.A. v Stolichna Obsthina. European University Institute (San Domenico di Fiesole (FI): 2021.), p. 2.

Hámori Antal: Vélemény az azonos neműek „házasságáról”, a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásáról – az Alkotmánybíróság határozatainak tükrében. In *Családi Jog*, 2008/1. szám, 20-31.o.

Harasimiuk, Dominika Ewa: Rainbow families' rights in the EU - how the Court of Justice of the European Union is juggling fundamental rights, free movement and national identity clause. In *Stosunki Międzynarodowe - International Relations* 2025, Vol. 5, No. 4, pp. 5-6., 8-9. DOI: <https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17916.1>

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. HVG Orac Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2011

Lehóczki Balázs: Az Európai Bíróság gyakorlatából Azonos nemű szülőkkel rendelkező uniós polgár gyermek szabad mozgáshoz való jogából a gyermek állampolgársága szerinti, az azonos nemű személyek szülői jogállásának lehetőségét el nem ismerő tagállamra háruló kötelezettségek. In *ACTA HUMANA*, 2021/4. szám, 100.o., DOI:

⁴⁸ Harasimiuk: i.m. pp. 8-9.

<https://doi.org/10.32566/ah.2021.4.5>

Marinkás György: Gondolatok az uniós jog elsőbbsége és a tagállamok nemzeti identitása közötti kapcsolatról az EUB ún. "Pancharevo" ítéletének tükrében. Jog-Állam-Politika, 30-31. o. 2023/2. 34. o., DOI: <https://doi.org/10.58528/JAP.2023.15-2.29>

Sipos Alexandra: Házasságot mindenkinek? Az azonos nemű párkapcsolat elismerése Magyarországon. Doktori értekezés, Budapest, 2021, 85-88. o.

EUB: Coman és társai kontra Inspectoratul General pentru Imigrări és Ministerul Afacerilor Interne C-673/16. sz. ügyben kelt ítélet (2018. június 5.)

EUB: V.M.A. kontra Stolichna obshtina „Pancharevo” C-490/20 sz. ügyben kelt ítélet, ECLI:EU:C:2021:1008, 2021. december 14.

Az EUB 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzata (HL L 265., 2012.9.29.)

EUB: Order of the Court of 24.06.2022, C-2/21, Rzecznik Praw Obywatelskich v. K.S. and Others, ECLI:EU:C:2022:502. 2022. június 24. Bírósági végzés.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK IRÁNYELVE (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről. In Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2004. 4. 30.

European Union Agency for Fundamental Rights: A Long Way to Go for LGBTI Equality. (Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights, 2020), p. 29. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf (2025.02.15.)

European Commission – DG Justice and Consumers, ‘EU Citizenship Report 2020 – Empowering citizens and protecting their rights’, 2020 https://commission.europa.eu/system/files/2020-12/eu_citizenship_report_2020_-_empowering_citizens_and_protecting_their_rights_en.pdf (2025.03.10.)

Rusinova, Nadia: A bolgár legfelsőbb bíróság ítélete a Pancharevoról – Helyes válasz egy rossz kérdésre. <https://eapil.org/2023/05/11/bulgarian-supreme-court-judgment-on-pancharevo-correct-answer-to-a-wrong-question/> (2025.04.02).

Európai Bizottság javaslat, Brussels, 7.12.2022

SWD (2022) 392 final. https://commission.europa.eu/document/download/08a20726-f57f-4590-aecc-a8c5bf2e4459_en?filename=swd_2022_392_1_en_resume_impact_assessment_part1_v3.pdf&prefLang=hu (2025.03.10.)

Nicolás Gómez Dávila¹

De iure²

Manibus³ – Henry Ireton⁴ – Commissary – General of the army in memoriam putneianae controversiae⁵ – 28 October – 1647 – Sacrum.

Thus he builds a tory consequence... on a whig foundation...

David Hume⁶

(*Essays* – ed. Green and Grose – I 460)⁷

¹ Kolumbiai filozófus, 1913-1994.

² A fordítás alapjául szolgáló mű: Gómez Dávila, Nicolás: De iure. In Revista del Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario 81. Jg., Nr. 542 (April–June 1988), 67–85. o. Ford. Vajda Péter, környezetvédelmi szakjogász, az Energiaközösség Titkársága (Bécs) főtanácsosa. Elérhetőség: peter.vajda@proton.me. A fordítás és a bevezető gondolatok független, önálló tudományos munka keretében készültek, utóbbiban foglaltak kizárólag a szerző álláspontját tükrözik. A lábjegyzetek fordítói megjegyzéseket, a kapcsos zárójelek pedig a szöveg jobb megértését elősegítő betoldásokat tartalmaznak. Jelen munka az eredeti szöveg alapján, a rendelkezésre álló német és angol fordítások szövegeinek összevetésével készült. A kurzív kiemelések az eredeti szöveggel azonosan kerültek feltüntetésre. A fordításhoz kapcsolódó kísérőtanulmányt a fordítótól lásd ugyanebben a számban, a Szemle rovatban a 191-197. oldalakon, Vajda Péter: A jogelmélet szabadulósobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila De iure című esszéje elé. Jelen fordítás DOI száma: 10.59558/jesz.2025.2.173

³ A *dis manibus sacrum* (D.M.S) sírfelirat a *Manes*re, a római mitológiában és vallásban a holtak lelkeire utal, akiknek bizonyos hatalmat tulajdonítottak, ezért áldozatokkal és a halottak tiszteletére rendezett ünnepekkel engesztelték őket. A latin-szabin korszakban a római ember mindenben – akár az élő, akár az élettelen természethez tartozott – isteni erőt, isteni szellemet (*numen*) keresett és talált. Minden római embernek volt egy őrző szelleme (*genius*), aki megszemélyesítve mindig férfi, nőnemű alakját Juno pótolja. Halál esetén a *genius* elhagyja a testet és tagjává lesz a *Manes* világának. Korábbi sírfeliratokon ekvivalens szerepben található a *hic situs est* (H. S. E., „itt nyugszik”) rövidítés. (forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/q-15D1C/romai-mitologia-16824/>) A „*Manibus (...) Sacrum*” ennek megfelelően azt jelenti, hogy Gómez Dávila az angol polgárháború parlamenti hadseregének tábornoka, Henry Ireton emlékének ajánlja jelen írását.

⁴ Henry Ireton (1611–1651), angol tábornok a parlamenti hadseregben (*New Model Army*, a „vasbordájúak”); Oliver Cromwell veje. Kezdetben mérsékelt volt, a Putney-vitákon ellenezte a szélsőségeket, nem kedvelte a republikánusok és a levellerek (radikális köztársaságpártiak) nézeteit – amelyeket a társadalom alapjaira nézve veszélyesnek tartott –, és meg kívánta tartani a királyból, a lordokból és a parlament alsóházából álló alkotmányos monarchiát. Igyekezett megakadályozni a hadsereg és a parlament közötti szakítást, ám amikor ez megtörtént, támogatta a királlyal folytatott tárgyalásokat. Ireton végül meggyőződött az I. Károlyal folytatott tárgyalás reménytelenségéről, és miután a király a Wight-szigetre menekült, sürgette a parlamentet, hogy nélküle hozzon létre közigazgatást. Miután a király elutasította a hadsereg utolsó ajánlatát, Ireton buzgón támogatta bíróság elé állítását. Cromwell írországi hadjárata alatt, betegségben hunyt el.

⁵ Az 1647. október 28-a és november 8-a között lezajlott Putney-viták egy, a politikai rendezésről folytatott vitasorozat volt, amely a parlament I. Károly felett aratott győzelmét követte az első angol polgárháborúban. A fő résztvevők közül a *New Model Army* magas rangú tisztjei az uralkodó megtartását támogatták egy alkotmányos monarchia keretein belül, a radikálisok (republikánusok, levellerek) ugyanakkor átfogóbb változtatásokat – többek között az „egy ember, egy szavazat” elvét és lelkiismereti szabadságot – követeltek. A viták jegyzőkönyve megtalálható az alábbi linken: <https://oll.libertyfund.org/pages/1647-the-putney-debates>

⁶ David Hume (1711–1776), skót filozófus, esszéista, történész, a felvilágosodás korának egyik legfontosabb angol nyelvű szerzője, a korai empirizmus jeles képviselője (forrás: <https://plato.stanford.edu/entries/hume/>).

⁷ A teljes idézetben Hume eképpen fogalmaz: „Az egyetlen ókori szöveg, ahol a kormánynak való engedelmisség kötelessége ígéretnek tulajdonítható, Platón *Kritón*jában található: Szókratész nem hajlandó megszökni a börtönből, mert hallgatólagosan beegyezett, hogy engedelmeskedik a törvényeknek. *Ennélfogva* az eredeti szerződés *whig alapjaira építi* a passzív engedelmisség *tory következményét*. Új felfedezések nem várhatók ezekben a kérdésekben. Ha akadt is a közelmúltig olyan, aki szerint a kormányzat alapja a megállapodás, akkor

Amikor *Jogról, Igazságosságról és Államról* beszélünk, nehéz eldönteni, pontosan miről is van szó.

Állításaink elméleti kijelentések, etikai előírások, gyakorlati szabályok és empirikus megfigyelések keverékei.

A jog kettős természete, az igazságosság kétértelmű szerepe, az állam ambivalens jogi természete összezavar bennünket.

Hasonlóképpen, még a leginkább zabolátlan retorika is pragmatikus, vagy szentimentális szenvedélyek ékesszólásával kuszálja össze, emeli magasba és korbácsolja fel ezeket a témákat.

Szellemi zűrzavarunk azonban nem a tudatlanság könnyen orvosolható állapotából, hanem abból a körülményből fakad, hogy – a pozitív joggal szemben – a természetjog létezésének úgy az igazolása, mint a cáfolata radikálisan nehéz feladat.

A jogelméletet létrehozó és motiváló alapkérdés annak eldöntése, hogy *Jog*, az *Igazságosság* és az *Állam* fogalmai csupán joghatást keletkeztető, vagy értékkel is bíró tényeket jelölnek-e.

A jog érvényességének problémája – amely különbözik érvényességének pusztán tényétől – időről időre elhomályosulhat, de valójában sohasem szűnik meg.

A természetjogi tétel – a maga többszöri újjászületésében – az *iratlan törvény* görög említésétől kezdődően a német jogtudomány jelenlegi, a *dolog természetét* középpontba állító vizsgálódásaiig az európai gondolkodást tárja fel, és kitölti a Nyugat történetét.

Úgy látszik, a pozitív jog nem elegendő, és a cselekedeteket szabályozó jogi norma felett is kell állnia egy azt irányító, igazságos normának.

Platón dialógusaiban a nagy kérdésről végtelen párbeszéd kezdődik. Az arisztotelészi filozófia pontosítja jövőbeli kidolgozásának fogalmi eljárásait; a hellenisztikus iskolák közül az epikureizmus a szerződéselmélet kezdetleges körvonalait közvetíti a jövő szerzői felé, a sztoicizmus pedig egy transzcendens kritérium gondolatát plántálja a császárkori Róma jogászainak gránitkeménységű fejébe.

A nyugati egyházatyák Pál apostol leveleinek rövid, sztoikus reminiscenciájától felhatalmazva, cicerói szövegtömbökbe ágyazva ragadnak meg egy doktrínát. E tant Sevillei Szent Izidor etimológiai értelmezései⁸ terjesztik, majd Imerius⁹ helyreállító glosszatori munkája megerősíti azt, hogy végül a diadalmas skolasztikában kapjon végső formát és teljessédjék ki.

Sem a reneszánsz politikusok realizmusa, sem a lutheránus teológusok bűnbeesés utáni időre vonatkozó elmélete nem tudja kiirtani azt a természetjogi alapvetést, amelyet kálvinista firkászok, domonkos szerzetesek és jezsuita atyák egyaránt osztanak. A természetjog – amelyet szakértő németalföldi kezek oldottak el teológiai horgonyától – ezzel szemben két évszázadon át minden jogi spekulációt bekebelez, mígnem a kanti gondolkodásban találja meg legtisztább és legnemesebb kifejeződését, legironikusabb mélypontját pedig a forradalmi halállistákban.

A XIX. század során a természetjog egy őt az előjogai fenntartására kihasználó burzsoázia és egy őt – ideológiai funkciójának feltárulkozását követően – megvető proletariátus

is bizonyos, hogy általánosságban nem lehet ilyen alapja.” (in: <https://rawhistory.com/of-the-original-contract-david-hume-1752/> – saját fordítás, a Gómez Dávila által mottóként használt szövegrészlet kiemelésével).

⁸ Sevillei Szent Izidor (lat. Isidorus Hispalensis, sp. San Isidoro de Sevilla, 556–636), kora középkori hispániai egyházi író, egyháztanító, Sevilla érseke, az internet védőszentje. Közel ezer kéziratos példányban fennmaradt *Etymologiae* (avagy *Origines*) című munkájában szövegtől magyarázatokat adott közre. Etimologizálásai gyakran helytelenek, miután – más ókori szerzőkhöz hasonlóan – a szavak hangzásbeli, fonetikai hasonlóságaira helyezte a hangsúlyt (forrás: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/0404.html> és <https://fontesmediae.hypotheses.org/2491>).

⁹ Imerius (ol. Imerio, XI. század második fele – XII. század első negyede), olasz bíró, a szabad művészetek és a római jog professzora. A *Corpus Iuris Civilis* tudósa és oktatója, azon nemzedék tagja, amely körül spontán módon kialakultak a bolognai római jogi iskolák, azaz az egyetemek elődei (forrás: <https://www.unibo.it/en/university/who-we-are/our-history/famous-people-and-students/Imerius>).

között sínylódik. Ám a liberális doktrinerség nem pusztán érdekeket leplez, és a szocializmus különböző irányzatai sem képesek szociológiai megközelítéseik mögé rejteni a lényüket meghatározó természetjogi érzékenységet.

Ebben a zord légkörben a jogi irodalom a szigorú pozitivizmus és az aprólékos historizmus között ingadozik. A jogtudós vagy a történész empirizmusa dominál.

Így Savigny¹⁰ ragyogó meglátásai ellenére a német jogászok csupán azt tudták, hogyan állítsák szembe az állampozitivizmust a francia klasszikus polgári jogászok formalizmusával. Még a liberális szerződéselméletet hirdető nemzetben [ti. a britben] is – szokásjogának maradványai között, Hobbes¹¹ árnyékában – virágzik a császárkori Róma jogászainak pozitivizmusa az austini¹² jogelméletben.

A XIX. század jogi gondolkodásának jelentősége egy másik aspektusában nyugszik: mind a pandektisták – Windscheid¹³ munkásságában kikristályosodó – szisztematikus tevékenységében, mind pedig egy Mommsen,¹⁴ egy Gierke¹⁵ vagy egy Maitland¹⁶ csodálatra méltó, történelmi jelentőségű munkájában.

A megviselt természetjog azonban még mindig túléli Maine¹⁷ aknamunkáját és Bergbohm¹⁸ rohamát, hogy a század végén lendületesen, a neotomizmus magányos és lenyűgöző makacsságának formájában születhessen újjá a jogászok között.

Változó tartalmú természetjog, jogi maxima,¹⁹ jogfilozófia, jogtudomány: Halléban, Bordeaux-ban, Rómában, Nancyban²⁰ a formalizmus, a neokantiánus moralizmus, a szociológiai doktrinalizmus, vagy a fin-de-siècle intuicionizmus televényéből csírázik ki a

¹⁰ Friedrich Carl von Savigny (1779–1861), német jogtudós, államelméleti gondolkodó, a történeti jogi iskola legkiemelkedőbb képviselője.

¹¹ Thomas Hobbes (1588–1679), angol filozófus. Legismertebb műve a *Leviatán*, amelyben megalapozza a társadalmi szerződés elméletét.

¹² John Austin (1790–1859), angol jogfilozófus, a jogelméleti pozitivizmus megteremtője.

¹³ Bernhard Windscheid (1817–1892), porosz jogász, a pandektista iskola jeles képviselője, a *Bürgerliches Gesetzbuch* atyjainak egyike.

¹⁴ Christian Matthias Theodor Mommsen (1817–1903), porosz történész, a XIX. század legjelesebb ókortudósainak egyike. Munkásságáért 1902-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki.

¹⁵ Otto von Gierke (1841–1921), német jogtudós, jeles magánjogász, a szellemi alkotások monista elvi alapra építő felfogásának megalapozója.

¹⁶ Frederic William Maitland (1850–1906), angol történész és jogász, a modern angol jogtörténet megalapozója.

¹⁷ Henry James Sumner Maine (1822–1888), angol jogtudós, jogtörténész, az államelmélet kutatója. Az összehasonlító jogi módszer és a jogi néprajz, mint önálló tudományterület megalapozója.

¹⁸ Karl Magnus Bergbohm (1849–1927), svéd származású német jogfilozófus, a jogi formalizmus megteremtője.

¹⁹ Az eredetiben: „*regla de derecho*”, ami a spanyolban többes jelentéstartalommal bír: egyfelől „jogszabály”, ugyanakkor a *regulae iuris* (a rómaiak zsenialitásának köszönhető, a dogmatikai jogtudomány felépítésében nélkülözhetetlen elméleti fogalom) fordítására is használatos kifejezés (forrás: <https://leyderecho.org/reglas-de-derecho/#Mas-Detalles>). Mivel Gómez Dávila alapos és átfogó római jogi és jogtörténeti ismeretekkel rendelkezett – könyvtárában sorakoztak a vonatkozó történeti és jogász tudományos munkák, valamint jelen és egyéb munkáiban is több helyütt megidézi Ulpianust (vö. a 28. és 33. sz. lábjegyzetekkel, illetve ld. még *Nuevos escolios II*, p. 200) és a *Digesztákat* –, ezért biztosra vehető, hogy erre a hagyományozódás útján fejlődő, generációkon átívelő kondenzációs, jogalkotáson kívüli jogfejlesztő eljárásra utal, amely a római jogon kívül a kánonjogban is fellelhető (ld. pl.: szerzetesi regulák). A fordításban – a római jogi történeti és a Gómez Dávila jogfelfogása szempontjából releváns fogalom megkülönböztetésének szándékával – Karácsony András javaslata alapján a „jogi maxima” kifejezés használata mellett döntöttem. Kivételt képeznek ez alól azon szöveghelyek, amelyek esetében Gómez Dávila egyértelműen „jogszabály” értelemben használta a kifejezést.

²⁰ A városok felsorolása utalás a mondat végén említett szerzőkre: Stammler Halléban, Duguit Bordeaux-ban, Del Vecchio Rómában, Gény Nancy-ban oktatott.

természetjog. Stammler,²¹ Duguit,²² Del Vecchio,²³ Géný²⁴.

A természetjog újra visszanyeri jogi tekintélyét. Rendszerei szaporodnak, és hemzsegnak a disszertációk. Ezt követően a fenomenológiai természetjog felállítására tett próbálkozások egy egzisztencialista természetjog megalkotásának első kísérletébe torkollanak.

A pozitivisták kétségkívül elítélik [a természetjog] időtlen normáinak korjellegzetes ízeit; a történész kétségkívül megfigyeli ezek intuitív, szociológiai, axiológiai vagy formális alapjait, amelyek az idő sodrásában ugyanolyan cseppfolyóssá válnak, mint a XIII. századi skolasztikusok, a XVIII. századi *filozófusok* vagy a XIX. századi liberálisok *racionalis bizonyítékai*; ám bírálóinak makacssága és híveinek növekvő mértéktartósága ellenére a természetjog tovább él.

Elegendő, ha egyetlen jogász megkérdőjelezi önnön hivatását, vagy egy apró rutinszakadás megrendíti egy nép lelkiismeretét, hogy a törvény nyers hatályával szemben intakt módon felbukkanjon a jog érvényességének problémája.

A jogfogalom instabilitása nyilvánvalóan más, vele rokon fogalmakat is beleránt a maga futóhomokjába.

Az *Igazságosság*, amelyhez pincebörtönének balsorsából a nyomorult fohászkodik, nem hasonlít az *Igazságszolgáltatáshoz*, amelyet egy jóltáplált bíró kódexei között trónolva alkalmaz. Senki sem tudja, mi a valódi *Igazságosság*: az, ami a forradalmi eszkatológia politikai tevékenységét irányítja; az, amelynek *uralkodása* egy felvilágosult jogász számára a jog legfőbb célját jelenti; vagy csupán az, amely súlyát XIX. századi szoborként helyezi egy praetorium²⁵ oromdíszére²⁶. Az igazságosság vajon érzés vagy fogalom? Az ész szabályozó ideája, vagy elérhető program? Az elképzelés, hogy egyesek feleznék, mások pedig harmadolnak? A *Digesták* képlete? Egy meghatározhatatlan intuíció? Vagy talán maga a kanti etika kategorikus imperatívusza?

Végül felmerül az *Állam* problémája. Nyers, totális, masszív tény, amely úgy embrionális formában, mint teljes organikus tagoltságában átfogja az embert. Intézményekben megalvadt felhatalmazás-struktúrák, amelyekkel az egyén nem csupán az őt irányító testi valóság, de az őt uraló mentális reflexek formájában is találkozik.

[Az állam] [t]ermészetesen minden cselekedetünk otthona, de olyan otthon, amelyet cselekedeteink rombolnak vagy építenek. Objektív elrendezettség, de a személyes lehetőségek hálózatán alapul. Kőből készült szilárd hajlék, mégis olyan vállalkozás, amelyet mindenkor képesnek kell lennünk feloldozni, vagy elítélni. Nem csupán történelmi szükségszerűség, hanem jogi építmény is.

De hogyan határozzuk meg az állam természetét, ha nem tudjuk, hogy ő szüli a törvényt, vagy a törvény szüli őt? Mi a jog valójában, ha a bíróságok nem alkalmazzák? És mi a bíróság,

²¹ Rudolf Stammler (1856–1938), német jogtudós, jogfilozófus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja (1933). A történeti jogi iskolával és a materialisztikus történeti felfogással szemben, kritikai alapon megalapította a szociális idealizmus rendszerét.

²² Léon Duguit (1859–1928), francia köz- és alkotmányjogász, az állami szuverenitás gondolatának kritikusa és a szolgáltató állam gondolatának megalapozója.

²³ Giorgio Del Vecchio (1878–1970), olasz jogfilozófus, a neokantianizmus jeles képviselője, a pozitívizmus kritikusa. A *De iure* eredeti változatában neve tévesen, kis „d”-vel szerepel.

²⁴ François Géný (1861–1959), francia jogtudós, a pozitív jog szabad tudományos (szociológiai, közgazdaságtani, nyelvészeti, filozófiai és teológiai) kutatás alapján való értelmezését vindikálta.

²⁵ Egy provincia helytartójának – aki praetor, prokonzul, propriaetor, prokurator vagy prefektus volt – a rezidenciája. Az evangélisták *praetoriumnak* mondják a helyet, ahol az ítélet elhangzott Jézus felett. (forrás: Magyar Katolikus Lexikon, <https://lexikon.katolikus.hu/P/praetorium.html>)

²⁶ Az eredeti szövegben: „*las acroteras de un pretorio*”. Az általános alany használatával Gómez Dávila nem egy bizonyos épületre, tehát nem Pilátus helytartói palotájára (vö. a megelőző lábjegyzettel) utal. Az akrotériával kapcsolatban bővebben ld. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikon-a-2/a-a-13/akroteria-9A5/>

ha nem a törvény alapozza meg?²⁷

Van-e értelme önvizsgálatot végeznünk a közhatalom legitimitását illetően? Vagy ha a törvény csupán egy szuverén – akár uralkodótól, akár nemzetgyűléstől, akár a néptől származó – felhatalmazás, akkor a hatalom pusztá birtoklása nem jelenti-e egyben annak autonóm legitimitációját?

Nem elég tehát az állam természetének, funkciójának és céljának vizsgálatát sem a szociológia triviális általánosításaira korlátozni, sem engedelmesen a történelemre bízni. Előbbi talán egyszer majd képes lesz megrajzolni számunkra [az állam] érthető modelljét, utóbbi pedig biztosan le tudja írni formáinak sokféleségét és kapcsolatainak összetettségét, de ha figyelmen kívül hagyjuk [az állam] jogi természetének meghatározását, hogyan választhatunk behódolás és lázadás között? És honnan tudhatjuk, mikor melyiket kell megtennünk?

Egyetlen probléma sem hitelesebb, zavaróbb és sürgetőbb tehát, mint a *Jog*, az *Igazságságosság* és az *Állam* problémája. Legyen bár kimondott vagy hallgatólagos, az egyén által választott megoldás önnön viselkedésének nagy részét irányítja; egy egész társadalom által elfogadott megoldás pedig meghatározza annak [ti. a társadalomnak] jellegét, történelmét és sorsát.

A téma komolysága tehát magában foglalja a bárki által neki szentelt gondolkodás javíthatatlan trivialitását. Mivel a probléma kevés lehetséges megoldásai mind ismertek, az eredetiséget mímelni próbáló csupán saját tudatlanságát teszi közzemlére.

A következő oldalak meg sem kísérelnek egy közönséges és nyers megoldást javasolni a jogász *quid est ius?* kérdésére, szemben a szakértő *quid est iuris?*-ával; pusztán bizonyos, az e témákkal való foglalatalkodáshoz hasznos szemantikai szabályok elfogadásának kényelmét kínálják fel. Ezen felül nem autonóm posztulátumként közlik a bemutatott szabályokat, hanem azt sugallják, hogy a szavak azon örökletes tömegéből hívják elő őket, amelyet a hagyomány már magrétegeibe zárt.

Mindazok számára, akik e témák hatalmas irodalmát az évszázadok során ránk hagyományozódott tételeken túl is ismerik, nyilvánvaló, hogy bizonyos vonalak mentén kirajzolódik egy lehetséges koherens diskurzus szerkezete. Elég, ha analitikusan elkülönítjük az ott [ti. az irodalomban] összekevert különféle állítástípusokat, és egyértelművé tesszük egy bizonyos, tegnap még nevezetes, mára már elavult tétel következményeit, hogy e témák szókincse szisztematikus konstellációkban kristályosodjék ki.

A tétel autonóm módon választja ki a kapott jelentések közül azokat, amelyek kölcsönösen összefüggő szemantikai kapcsolatrendszerként épülnek fel. A tétel azonban nem határozza meg a szókincs egyértelműségét, hanem látens módon fedezi fel azt a szavakban. Az egyértelmű tételek és szavak tehát ugyanazt az érthető elrendezettséget fejezik ki. A tételről kiderül, hogy szavak pusztá profilja, a szemantikai intencionalitás egyszerű, absztrakt sémája, amely konkrétan összekovácsolja őket [ti. a szavakat].

Emiatt sem a vonatkozó tétel, sem a szisztematikus szókincs nem egy nap műve. Ezek a nyelv évezredes termékei, az általuk kiváltott diskurzus pedig nem egy zord, remeteszerű egyén megnyilatkozása, hanem az egész emberi faj cselekedete.

Másrészt a koherens összefüggések körvonala, amelyet a tétel erisztikus²⁸ használata a

²⁷ A kérdések sorjázása tiszta aporetika, az igazságot kereső filozófiai eljárás, melynek során minden lehetséges megoldást és indokait sorra veszünk. Ilyen értelemben élt vele Platón, Arisztotelész, a skolasztika, de lehet a szkepszis eszköze is, mint Philónnál és követőinél (forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/A/aporetika.html>) Heidegger is gyakran alkalmazza. A platóni kérdezés-felelet dialógusa egy traktátus belső kérdésfeltevéseivé változik.

²⁸ „Továbbá »vítás« [erisztikus] egy érv akkor, ha olyan premisszákból indul ki, melyek látszólag valószínűek, ám valójában nem azok, vagy ha csupán úgy tűnik, mintha valószínű vagy annak látszó premisszákból kiindulva

jelentések lexikográfiai gubancából bogoz ki, egy tovább már nem redukálható struktúra kifejeződéseként tűnik fel. Az ezen eljárás által életre hívott koherens diskurzus szükségképpeninek látszik.

De ha – ebben az esetben – egy ismeretelméleti funkció támogatja az egyszerű szemantikai helyességet, akkor egy hasonló szókincshez tartozik egy *a priori* helyes használat is; aki pedig azt megszegi, saját diskurzusát butítja el.

A következő, rövidre fogott fejtegetések talán meggyőzőbbek lennének, ha genetikusan lemásolnák az őket motiváló módszertani folyamatot. Ugyanakkor talán átfogóbb képet kaphatunk, ha az őt létrehozó jelentés-káosz vizsgálata helyett a folyamatot fordítva, annak következményei irányából tárjuk fel.

I

A jogelmélet, az igazságosság elmélete és az államelmélet nem három különböző elmélet, hanem egy és ugyanazon elmélet részei. Ezek mind a jogbölcselet fejezetei.

Jog, Igazságosság és Állam valójában inkább jogi fogalmak, mint szociológiai, etikai vagy politikai jelenségek. A jogi jelleg dominál, mert a jogi fogalom nem szociológiai, etikai és politikai tények egyszerű konglomerátuma, hanem egy autonóm tényállás.

A jogi mivolt²⁹ nem a szellem azon képessége, hogy az empirikus sokféleséget érthető módon rendezze el. A jogi mivolt nem koncepció.

A jogi mivolt – attól függően, melyik radikális álláspontot fogadjuk el – kategória, vagy struktúra. Minden különbség nélkül.

Mivel tehát adott egy jogi struktúra (egy kategória), jog, igazságosság és állam szociológiai jelleget ölthetnek, etikai problémákat vethetnek fel és betörhetnek a történelembe.

A jogi mivolt – akárcsak a logikai mivolt³⁰ – a szellem másra vissza nem vezethető kategóriája, az univerzum másra vissza nem vezethető szerkezete.

Ha a logikai mivolt valójában a csak tárgyakat ismerő alany cselekedetében adódik, akkor a jogi mivolt a másik alanyt elismerő alany cselekedetében adódik.

Ebben a két cselekedetben a lehetséges cselekedetek választéka kimerült. Az alany tulajdonképpen csak pusztá tárgyakat talál maga előtt, vagy talál egy másik alanyt is. Dilemmája egyedi: vagy minden tárgy az alany számára, vagy létezik vele szemben egy másik alany is. Az ismeretelméleti alany és az ismeretelméleti tárgy között nincsenek további elképzelhető formai kapcsolatok.

Amott egy olyan alany magányos cselekedete, aki csakis tárgyakat ismer; emitt egy olyan alany cselekedete, amely elismer egy másik alanyt, de csak akkor ismeri el ekként, amikor nem csupán gondolkodik vagy cselekszik rajta, hanem amikor kölcsönösen együtt cselekszenek.

Egy másik alany elismerése valójában nem pusztá ismeretelméleti hozzáállás, sokkal inkább gyakorlati találkozás, mivel az elméleti találkozás során csupán sajátlagos tárgyakat találunk. Egy alany egy másik alanyt csakis azon gyakorlati találkozás során ismer meg, amellyel elismeri őt.

Egy alany alany-természetének elismerése nem mást jelent, mint elismerni benne logikai funkcióját, mert az alany – minden lehetséges meghatározottság előtt, kivétel nélkül – a logikai kategorizálás tiszta feltétele. A tárgy természete attól függ, hogy az alany milyen

érvelne.”, in: Arisztotelész: *Topika* I, 1, 12. (ford. Kutrovácz Gábor) <http://hps.elte.hu/~kutrovacz/Topika.html>

²⁹ Az eredetiben: „*lo jurídico*”, a jog végső azonosságát jelző fogalom; a jogi, mint olyan; jogiság (vö.: <https://jesz.ajk.elte.hu/varga11.html>).

³⁰ Az eredetiben: „*lo lógico*”, a logika végső azonosságát jelző fogalom; a logikai, mint olyan; logikaiság (vö. a megelőző lábjegyzettel).

kategóriába helyezi őt, míg az alany természete, hogy szabadon elhelyezheti magát bármely kategóriában.

Valamely alany természetének elismerése tehát nem sajátlagos tárgyként való kezelésének elméleti cselekedetében, hanem inkább abban a gyakorlati cselekedetben van, hogy logikai funkcióját megosztjuk vele, közösen építve fel egy rendszert.

Az elismerés gyakorlati és együttes cselekedet, analóg a megismerés elméleti és magányos cselekedetével. Mindkettő olyan struktúra vagy kategória, amely nem vezethető vissza sem egymásra, sem pedig egyszerűbb struktúrákra vagy kategóriákra.

Csakis valamely alany magányos cselekedete logikai cselekedet; két különböző alany együttes cselekedete jogi cselekedet.

A jogi mivolt, akárcsak a logikai mivolt, formális rendszer. A jogi mivolt és a logikai mivolt formalizált, axiomatikus rendszerek két típusának általános formája.

A logikai mivolt azon formalizált axiomatikus rendszerek általános formája, amelyek axiómáit egyetlen alany tételezi; a jogi mivolt azon formalizált axiomatikus rendszerek általános formája, amelyek axiómáit két különböző alany tételezi.

A logikai axióma egyetlen alany magányos cselekedete; a jogi axióma két különböző alany együttes cselekedete.

A logikai mivolt egy posztulált axióma; a jogi mivolt egy megállapodáson alapuló axióma.

A jogi mivolt: megállapodás.

Ahogy a logikai forma az alany koherenciája önmagával, úgy a jogi forma két alany koherenciája egymással.

A logikai mivolt annak szükségessége, hogy elutasítjuk azt, ami ellentmond a posztulált axiómának, mert ennek beismerése a posztulálás megsemmisítését jelentené, és egyenértékű azzal, mintha nem is éltünk volna posztulátummal. Egyenértékű azzal, mintha semmit sem tettünk volna.

Nem számít, hogy a posztulátum anyaga szükségszerű igazság, isteni gondolat, kísérleti megfigyelés, indokolatlan feltételezés vagy bármi más – a bizonyíték egy kényszerítő jelleg nélküli, privát pszichológiai esemény –; de ha a posztulátum megválasztása szabad, és ha az akarat döntése szuverén, akkor az érvelés nem más, mint szigorú koherencia a posztulátummal, az alany sérthetetlen lojalitása a feltételezett posztuláláshoz.

A logikai mivolt az elkerülhetetlen feltétel formája, hogy az alany ne tegye semmissé magányos cselekedetét.

Hasonlóképpen, a jogi mivolt az elkerülhetetlen feltétel formája, hogy két különböző alany ne tegye semmissé együttes cselekedetüket.

A jogi mivolt annak szükségessége, hogy elutasítjuk azt, ami ellentmond a megállapodáson alapuló axiómának, mert annak beismerése a megállapodás megsemmisítését jelentené, és egyenértékű lenne annak hiányával. Egyenértékű azzal, mintha semmit sem tettünk volna.

Nem számít, hogy a megállapodás tartalma abszolút norma, isteni felhatalmazás, technikai előírás, szeszélyes ötlet, vagy bármi más – a meggyőződés a kényszerítő jellegétől megfosztott szociológiai esemény –; de ha a megállapodás megválasztása szabad, és ha az akaratok egyezése szuverén, akkor a törvényesség a megállapodás tartalmával való szigorú koherencia, mindkét alany megkérdőjelezhetetlen lojalitása a közösen elfogadott megállapodáshoz.

A megállapodás a benne foglaltak tiszteletben tartásának kötelezettsége.

Egy formalizált axiomatikus rendszerben mind az axiómák megválasztása, mind a rendszer átalakítási szabályainak megjelölése egyetlen kötelező szabálynak engedelmeskedik: az axiómáknak és a szabályoknak abszolút egyértelműnek kell lenniük.

A formalizált axiomatikus rendszer alapvetően nem más, mint szabályainak és axiómáinak egyértelműsége. A rendszer megsemmisíti önmagát, ha a jelentések megváltoznak.

Ennélfogva megengedhetetlen, hogy egy logikai rendszer olyan szabályokat tartalmazzon, amelyek lehetővé teszik az alany számára, hogy önkényesen módosítsa a szabályok vagy a posztulátumok jelentését. Az is megengedhetetlen, hogy egy jogrendszer olyan szabályokat tartalmazzon, amelyek lehetővé teszik, hogy akár mindkét alany, akár csak az egyik alany önkényesen módosítsa a szabályok vagy megállapodások jelentését. A posztulált fogalmak szabad megváltoztathatóságának posztulálása a posztulálás megsemmisítését; az elfogadott fogalmak szabad megváltoztathatóságának elfogadása pedig a megállapodás megsemmisítését jelenti.

Egy rendszer fogalmainak megváltoztatásához az egyértelműség alapelve miatt nyilvánvalóan szükséges hatályon kívül helyezni az érvényben lévő rendszert, és újat kell posztulálni, vagy újban kell megállapodni.

Egyszerű a képlet, ha csak egyetlen alany akaratlagos döntéséről van szó, két különböző alany esetén azonban el kell érni a két alany akarategyezését; nyilvánvaló, hogy az egyik alany akarata önmagában nem elég.

Logikailag abszurd és jogilag illegitim lenne tehát annak elismerése, hogy két alany megállapodhat abban, hogy egyiküknek szabadsága van önkényesen módosítani a megállapodást, vagy önkényesen hatályon kívül helyezni azt, vagy önkényesen megállapodni önmagával egy új megállapodás fogalmairól. Mivel a megállapodás értelemszerűen két különböző alany együttes cselekedete, ellentmondásos lenne megállapodni abban, hogy egyetlen alany magányos cselekedetéről van szó.

Minden megállapodás egyetlen kötelező szabálya az, amely megtiltja a megállapodás maga ellenében történő megállapodást.

A megállapodás a megállapodás tiszteletben tartásának kötelezettsége.

A tiszta jogi kategória tehát kizárólag egy nyilvánvaló meghatározásból, valamint két tautologikus állításból áll:

I. A jogi mivolt: megállapodás.

II. A megállapodás a benne foglaltak tiszteletben tartásának kötelezettsége.

III. A megállapodás a megállapodás tiszteletben tartásának kötelezettsége.

A nyilvánvaló definíció és a tautologikus kijelentések minden jogi konstrukció konstitutív szabályai.

Jogszerű az, amit az első szabály alkot meg és szabályoz; magánjog, amit a második alkot meg és szabályoz; közjog, amit a harmadik alkot meg és szabályoz.

Bármely, ettől eltérő meghatározás jogszerűtlen.

II

A jogi mivolt kategóriájának meghatározása után *Jog*, *Igazságosság* és *Állam* helyes jelentései önmaguktól tűnnek elő.

A *Jog* a megállapodásból eredő magatartási szabály. Az *Igazságosság* a jogi maxima betartása. Az *Állam* az a jogi maxima, amely biztosítja a jog betartását. *Jog*, *igazságosság* és *állam* jogilag semmi egyebet nem jelent.

Ha a jog a megállapodásból eredő magatartási szabály, akkor az objektív jog a jogi

szabályok empirikus összessége, az alanyi jog pedig a szabályból eredő elvárás az abban foglalt előny teljesítésére. Az objektív jog maga a szabály, az alanyi jog pedig a szabály következménye.

A jog fogalmának ily módon nyert szigorú jelentése miatt azonnal le kell vonni azt a következtetést, hogy minden jog pozitív jog, és egyidejűleg azt is, hogy a jogban minden pozitív, magát a jogot kivéve.

Először is nyilvánvaló, hogy minden jog pozitív jog, mert a jogi maximát megelőző természetjog feltételezése magával a jog definíciójával ellentétes feltételezés. Minden jog pozitív, mert a szabály egy megállapodásból, azaz egy pozitívan megvalósult gyakorlati cselekedetből származik.

A szabály érvényessége nem a természetjog anyagi normáival való összhangjából, hanem jogi jellegéből fakad. Vagyis azon axiomatikus jellegéből, amelyet két különböző alany találkozása során elfogadott megállapodás hoz létre.

A szabály érvényességéhez sem a megállapodás indítékai, sem a megállapodásszerű magatartások nem számítanak; és érvénytelenségének megállapításához sem számít, hogy etikai normákat vagy *halhatatlan alapelveket* sért. Érvényessége kizárólag jogszerűségétől, nem pedig bizonyos előítéletekkel való hasonlóságától függ. A jogszerűség formális jellegű, és hiányoznak a materiális kritériumok ahhoz, hogy *de iure ferendo*³¹ dogmatizáljuk, vagy az alapelvek ahhoz, hogy *de iure lato*³² értékeljük. Ha egy szabály formálisan érvényes, csakis ugyanazon rendszer egy általánosabb szintű szabálya gyakorolhat joghatóságot materiális érvényességét – tartalmának érvényességét – illetően.

Az úgynevezett *természetjog* nem jog. Benne egy olyan etika nyilvánul meg, amely tévesen követeli magának a jogi érvényességet, vagy egy egyén, egy szekta vagy egy osztály ideológiájának díszítésére és fényezésére használják.

Hasonlóképpen helytelen az alanyi jogok előzetesen létező felsorolásának tétele is. Az úgynevezett *emberi jogok*, bárhogy számítgatják is ki, és bármilyen képlet alapján is írják elő őket, pusztán törekvések és vágyak deklarációi, azaz pusztán pszichológiai események, és nem jogi fundamentummal rendelkező, alanyi jogok.

Az alanyi jogok valójában pusztán a pozitív jog jogi igényei. Mivel a jogszabály nem pusztán rögzít egy jogot, hanem létrehozza azt, az alanyi jogok nem az *emberi észben*, vagy az *emberi lelkiismeretben*, hanem egy társadalom jogrendszerében és egy nép annaleseiben kerülnek rögzítésre. Minden alanyi jog szerzett, konkrét, történelmi jog.

Az embernek nincsenek egyéb jogai, csakis azok, amelyek a jogszabály következményeként keletkeznek. Egy *inherens jog* kikiáltása az *ember* számára olyan állítás, amelynek nincs érthető tartalma.

Következésképpen minden jog pozitív jog; ugyanakkor másodsorban ha a jogban minden pozitív is, maga a jog nem az.

A megállapodásból született szabály a materiális szabály, nem pedig a formális jogi norma. Minden megállapodás a szabály tartalmát hozza létre, nem pedig a szabály formáját, amely maga a megállapodás formája. A jogszerűség valójában nem a megállapodás tárgya. A jogi mivolt kategória, vagy struktúra.

Ha tehát a jogban minden pozitív, kivéve magát a jogot, akkor nem minden *pozitív jog* szükségképpen jog.

Az a norma, amely nem felel meg a jog formális feltételének, nem jogi norma. Mivel a *pozitív jog* a hatályos, kötelező magatartási szabályokból áll egy társadalomban, kényszerítő jellege elégséges ahhoz, hogy egy szabályt a *pozitív jog* hatályos rendelkezésének bélyegezzon,

³¹ A jövő jogalkotói munkájának tekintetében, arra vonatkozóan megfogalmazott javaslat, vagy értékelés.

³² A már elfogadott, hatályos jogi keretrendszert illetően megfogalmazott javaslat, vagy értékelés.

jogi maximának minősítéséhez azonban nem. Egy szabály jogszerűsége annak axiomatikus karakteréből ered, amelyet a két különböző alany találkozása során létrejött megállapodás hoz létre; ezért a kényszerítő szabály csakis akkor minősül jogi maximának, ha kettős megállapodásból ered: megállapodás a tartalmáról; megállapodás jóváhagyott kényszerítő erejéről. A *pozitív jogba* így beletartozhatnak jogi maximának nem minősülő rendeletek, törvények, kódexek is.

A *pozitív jog* jogi érvényességgel nem rendelkező rendelkezései azok, amelyeket valamely szuverén akarat diktál. Feltételezni, hogy egy jogi maxima hasonló forrásból ered annak inkongruens módon való elismerését jelenti, hogy a jogi maxima egy akarat kizárólagos cselekedete, azaz nem megállapodás, tehát nem jogi maxima. A szuverenitás jogi értelemben csakis az akaratok megállapodásában nyugszik.

Ami a fejedelemnek tetszik, az kétségkívül a törvény erejével bír.³³ De ez a *szuverén felhatalmazás* nem minősül jogi maximának, és nincs jogi kötőereje. E törvény megsértése nem egy szabály megszegése, nem egy jog felfedezése, hanem egy bitorolt hatalom ravaszsággal, vagy erővel történő legyőzése.

Ahhoz, hogy egy szuverén akaratnak jogi érvényt adjunk, nem elégséges azt egy isteni jogú uralkodóra, a nép felhatalmazással rendelkező képviselőinek gyűlésére, vagy – egyetlen magányos hangot kivéve – egy egész nemzetre ruházni, mint ahogy az sem elégséges, ha az egész emberiség ellentmond önmagának, az ellentmondás alapelvét érvénytelenítendő. A jog nem a császári konzisztóriumokban, nem a szenátusban, nem a plebs consiliáin, de még csak nem is a comitiák népgyűlésein keletkezik, hanem ott, ahol az egyik ember elismeri a másikat.

A jogi pozitivizmus és a természetjog egyaránt elégtelen, mert egyik sem határozza meg konkrétan a jogi mivoltot – utóbbi az etikában párolog el, előbbi pedig a szociológiában oldódik fel. Feleslegesek, mert a jogi maxima egyedül oldja meg a jogi kötelezettség problémáját.

Mivel a jogi maxima a megállapodás tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettség, nem igényel természetjogász tanítót, hogy támogassa őt, és nem szenved el az őt áthágó jogpozitivistá beavatkozást sem. A jogi kötelezettség magyarázatához nem szükséges etikai köteleességre vagy társadalmi kényszerre hivatkozni; elég, ha a szabály definíciójára figyelünk. A jogi maxima nem azért sérthetetlen jogilag, mert egy erkölcsi hatalom védi, vagy mert egy államhatalom védelmezi, hanem azért, mert a szabály – tautologikus módon – önmaga sérthetetlensége. Sérthetetlen szabály és jogi maxima tautologikus kifejezések.

A jogi maxima nyilvánvalóan közvetíti tautologikus sérthetetlenségét az általa létrehozott alanyi jog irányába. Az alanyi jogok sérthetetlenek és érinthetetlenek. A szabály következményeként megszerzett alanyi jog egy jogrendszerben általánosabb szabály alá rendeltetik, de egyetlen alanyi jog sem növelhető, korlátozható vagy szüntethető meg egy – akár egyéni, akár kollektív – szuverén akarat által; még akkor sem, ha ez az akarat az egész emberiség akaratának vagy – még fortélyosabban – misztikus általános akaratnak hirdeti magát. A konkrétan és történelmileg szerzett alanyi jog jogi értelemben véve abszolút.

Egy jogrendszer per definitionem nem más formálisan, mint sérthetetlen szabályok struktúrája.

A szabály sérthetetlensége, hasonlóképpen, a pozitív jog jogbiztonságát is megszilárdítja. A jogbiztonság kétségkívül nem tautologikus szükségszerűség, hanem empirikus lehetőség, növekvő valószínűsége azonban úgy a szabály sérthetetlenségének, mint a szabályok burjánzásának, valamint a szabályok által egybekapcsolt egyének térben és időben való előrehaladásának függvénye.

Egy jogrendszer, amely két alany közötti egyetlen jogi helyzetre korlátozódna, halandó és rövid lenne. Jogbiztonsága a szabályok számával, az általa kötelezett alanyok számának

³³ Utalás Ulpianusra: Dig. 1.4.1 pr. – Ulpianus 1 inst. – „Quod principi placuit, legis habet vigorem” (forrás: <https://thelatinlibrary.com/justinian/digest1.shtml>).

szaporodásával és az egymást követő nemzedékek tagjai közötti jogi interferenciával nő, amelyet a szabály sérthetlensége minden egyes időpillanatban kölcsönösen erősít. Az általa szőtt jogi hálózat, valamint az embertömeg – beleértve a nemzedékek kimeríthetetlen váltakozását – folytán a sérthetetlen szabály nem csupán pillanatnyi helyzeteket teremt; olyan helyzeteket, amelyek csakis addig érvényesek, amíg egy halálra ítéltetett egyén magatartását szabályozzák. Szükségtelen tehát *halhatatlan alapelvekre, természeti törvényekre, esszenciális intuíciókra* hivatkozni a jogbiztonság megőrzése érdekében, mert a jogi maximák önállóan szövik saját szövődéküket.

A jog nem a szabályok időtlen statútuma, nem is személytelen felhatalmazások szeszélyes gyűjteménye, hanem az idő múlásával létrejött, egymást kölcsönösen elismerő alanyok által kötött megállapodások történelmi egymásra halmozódása.

Mivel az *Igazságosság* a jogi maxima betartása, igazságos az a cselekedet, amely összhangban van a szabállyal, és igazságtalan, amely nem felel meg annak. Az igazságtalanság a szabályok megvetése és semmibe vétele.

Egy bizonyos nevezetes meghatározás szerint³⁴ az igazságosság az, hogy mindenkinek meg kell adni, ami jár neki, azaz tisztetben kell tartani azt az érvényes jogot, amellyel mindenki rendelkezik. Az igazságosságnak csak akkor sikerül megadni azt, amit felcserél és eloszt, ha azt a jogi maximával méri össze. Az igazságosság nem mérlegel, nem osztogat, hanem nyilvántart és megerősít. Az igazságosság nem a jogok transzcendens felsorolása, hanem a megkötött megállapodáshoz és az általa létrehozott jogokhoz való hűség legfőbb kötelezettsége.

Az igazságos mivolt³⁵ nem egy lényeg megérzéséből fakad, nem egy bizonyos érzelemből ered, és nem is bizonyos szabályoknak való engedelmisség. Igazságos annak a cselekedete, aki helyesen tesz, azé, aki mindenkinek megadja, ami neki jár, azé, aki úgy jár el, hogy cselekedete törvényként szolgál.³⁶ Igazságos az a cselekedet, amely megfelel a szabálynak.³⁷

Az igazságtalanság súlya és az igazságos mivolt nyugodt derűje azonban kétségessé teszi, hogy az igazságtalanság és az igazságosság pusztán egy emberi norma megszegéséből vagy betartásából fakad. Úgy látszik, hogy itt nem forgószelek örvénylenek, hanem lágy parti szelek fújnak.

Az igazságosság etikai jellege minden bizonnyal túlmutat jogi státuszán. Valamely érték fénylő jelenléte az igazságos cselekedetben, és az igazságtalanság rémséges pozitivitása magasztos világossággal sugárzik ki az egyszerű jogi magatartásokból. E csalhatatlan fényben a történelem empirikus vetélkedése szent lovagi tornává alakul át. Mindennapi tisztátalanságában isteni fantazmák erjednek. De az igazságos cselekedet axiológiai jellege és rangja nem változtatja meg ontológiai természetét. Az igazságosság az az erény, amely a szabály betartásából áll.

Akik egy magasabb és nemesebb *Igazságosságról* beszélnek, hagyják magukat a jámbor szofisztika, etikai skrupulusok vagy az általuk hajszolt testi javak által megtéveszteni.

Az ember az isteni igazságosságot idézi meg, hogy büszkeségét megvédje a kegyelem elviselhetetlen jogszerűtlenségével szemben. Hiúságunk lázad az orvosolhatatlan alávetettség

³⁴ Utalás Platón *Államára*.

³⁵ Az eredetiben: „*lo justo*”, az igazságosság végső azonossága, az igazságos, mint olyan (vö. a 28–29. sz. lábjegyzetekkel).

³⁶ E mondaton átviláglik a kanti kategorikus imperatívusz.

³⁷ Az eredetiben: „*Justo es el acto conforme a la regla*.” Nem teljesen világos, hogy Gómez Dávila itt valóban pusztán szabályra, vagy esetleg a jogi maximára (*regla de derecho*) gondol, ugyanakkor mivel az egyéb szöveghelyeket illetően nagyon ritkán merült fel konzisztenciazavar a *regla de derecho* alkalmazását illetően, e helyütt a „szabály” használata mellett döntöttem.

ellen. A farizeus civakodása csupán egy pozitivista kultusz sajátja, ahol az előírások gyarapszanak, teljesítésük pedig megmérettetik, de ahol az igazságosság szintúgy egy szabály betartása. Azok, akik imádságaik erősítése végett jogi eszközöket színlelnek, inkább a maguknak tulajdonított érdemekben, mintsem a megfeszített könyörületben bíznak. De Isten szerencsére nem a legfőbb igazságosság, hanem a legfőbb irgalom.

Az igazságosság nem is etikai normák betartásából áll. Az erkölcsi alapelvek nem adják és nem is veszik el a meglévő szabályok jogi érvényét. Csupán jogilag semleges indítékok arra, hogy a szabályok átalakítását követeljék, vagy új szabályokat javasoljanak, de amíg nincs szó akarategyezésről, az igazságosság nem az ezen alapelveknek való alávetettségéből, hanem az érvényes szabály és a törvényes jogok betartásából áll.

Az *ügyük igazságosságát* hirdető érdekek vagy valós, sérelmet szenvedett jogok, vagy pedig tóga-köntösbe burkolt gazdasági machinációk. Nincs szókészlet, amely ennél jobban szolgálna ideológiai célokat. A megegyezést megelőzően hirdetni *egy ügy igazságosságát* a jogcím nélküli ügyek szószólóinak retorikai trükkje. Igazságosnak nevezni egy semmilyen megállapodáson nem alapuló igényt egyszerű trükk az ellenfelek elbizonytalanítására és ellenállásuk megtörésére. Nem elég egy párt programját *társadalmi igazságosságnak* keresztelni, hogy legitimálja azokat a *jogokat*, amelyeket egy tömeg csakis azért követel, mert szegény, durva és rút. Egy ügy nem azért igazságos, mert mi úgy ítéljük meg, vagy mert hasznunkra válik és hasznot hoz, hanem azért, mert egy jogi maxima igazolja és alátámasztja azt.

Az igazságosságnak a szabály³⁸ betartásaként való meghatározása végül kiküszöböli a szabadság és az egyenlőség fogalmait korrumpáló és meghamisító kétértelműségeket.

Az egyenlőség, amelynek betartása igazságos, és amelyet a jogi kategória megkövetel, formális egyenlőség, azaz az egymással jogilag szemben álló egyének egyenlősége jogalanyi minőségükben.

Azok, akik nem ismerik el egymást egyenrangú alanyként, valójában magányos és autonóm cselekedetek pusztá logikai tárgyaiként kezelik egymást. Az alanyok formális egyenlősége azonban nem az egyének materiális egyenlősége; az alanyok ugyanúgy alanyok, de jogaik nem szükségszerűen egyenlők. A jogi mivolt különböző alanyokat, azaz anyagilag különböző és anyagilag egyenlőtlen egyéneket feltételez. A leírhatatlan individualitás az alany anyaga. Ami nem hamisítható, nem is helyettesíthető és nem is ismétlődik. Anyagilag egyenlő alanyokat elképzelni egyenlő azzal, mintha inkongruens módon feltételeznénk egy különböző térbeli pontokon egyidejűleg ismétlődő, azonos individuumot. De egyetlen magányos individuum nem tud önmagával megállapodni. Mivel legalább két fogalomra van szüksége, a jogi mivolt tehát az alanyok egyenlőségét és az egyének egyenlőtlenségét követeli.

Következésképpen, a jogilag szükséges szabadság egyenlőtlen szabadság. A jogi szabadság kétségkívül a megállapodás megkötésének vagy elutasításának hatalma, de a megállapodás érvényessége nem függhet az egymással szembenálló szabadságok anyagi egyenlőségétől. Épp ellenkezőleg: a szabadságok efféle egyenlőségének követelése semmissé teszi a megállapodás lehetőségét.

Mivel két egyenlő szabadság valójában csak azonos egyének attribútuma lehet, egyenlő szabadságok követelése a megállapodás érvényesítéséhez a priori eltörli azt. A megállapodás indítékaul szolgáló okok szükségszerűen egyenlőtlenek, de ahogyan a posztulátum indítékai nem érvénytelenítik vagy érvényesítik annak logikai következtetéseit, úgy a megállapodás indítékai sem érvényesítik vagy érvénytelenítik annak jogi következményeit. Lehet, hogy amott a tudatlanság miatt posztuláltam, emitt pedig az éhezés miatt állapodtam meg; de amott hallgathattam, emitt pedig meghalhattam.

Nemcsak az önmagukat elkötelező egyének egyenlőtlenül szabadok, hanem a

³⁸ Vö. a megelőző lábjegyzettel.

megállapodáson alapuló szabadságjogok is egyenlőtlenek. A szabadság jogi tartalma a megállapodás anyagát képezi, és a történelem sűrűjébe merült cselekedetektől sarjad. Minden megállapodáson alapuló szabadság szent és érinthetetlen, de mivel tartalma nem vezethető le pusztán a jogi kategóriából, az akaratok egyezése szuverén módon határozza meg azt. A legitim szabadságok az évszázadok során változatos összefüggéseket és különböző árnyalatokat mutatnak; ezért gyerekes dolog tökéletlennek nevezni a múltbeli szabadságokat, amelyek nem felelnek meg átmeneti definícióinknak, vagy szükségszerűnek keresztelni a hiúságunknak vagy lázadásunknak hízelgő, lehetetlen szabadságokat.

Az ember jogszerűen finomhangolhatja az általa elfogadott szabadságjogok kiterjedését és intenzitását, ezért aztán beleegyezhet a szolgaság különböző formáiba, feltéve, hogy nem egyezik bele önmaga egy másik személy feltétlen ítéletének való alávetésébe. A késő császárkori római colonus, vagy a középkori jobbággy jogilag érvényes jogviszonyokban találta magát, a rabszolgaság mégis abszolút jogellenes akkor is, ha megállapodtak benne, és akkor is, ha évezredek át fennállt, mert megsérti a megállapodással szembeni megállapodást tiltó szabályt.

Az egyenlőség tehát nem feltétele, és nem is szinonimája az igazságosságnak, hanem valamely megállapodás mindig változó, elkerülhetetlenül illuzórikus tartalma. A radikális összehasonlíthatatlanság még a kevésbé téves és kevésbé illuzórikus egyenlőségeket is meghamisítja. Az alanyok egyenlősége és a lelkek egyenlősége nem üresíti ki különbözőségeink kegyetlen lényegét. Minden egyenlőtleniséget igazságtalannak tartani a legjobb ürügy irigységünk bűnbánat nélküli feloldozására.

Az igazságosság tehát a szabály puszta betartása, nem pedig a jog misztikus célja. A jog célja maga a jog. Igazságos az a cselekedet, amely megfelel a szabálynak.³⁹

Az Állam az a jogi maxima, amely biztosítja a szabály betartását.

Jogi értelemben az állam az a szabály, amely igazságszolgáltatási mechanizmusokat hoz létre, hogy erőszakkal biztosítsa a szabályok betartását. Az állam szociológiai alakra és politikai valóságra tesz szert, mint olyan eszköz, amelyet a jog önnön végrehajtása végett kovácsol. Az állam alapvetően bíróság és bíró.

Az állam eredendően jogi lény, függetlenül az őt eredeztető biológiai rutinoktól, vagy történelmi erőszaktól. Az állatias csordaszellem csökkenésével az erőszak irányítja az emberi viselkedést, de még a hordában vagy a törzsben is csak átmenetileg győzedelmeskedik a harcos vagy a hadúr nyers ereje, ha az ő nyers arroganciáját elszenvedők nem járulnak hozzá a hatalmat gyakorló számára a hatalom gyakorlását biztosító joghoz. Még a zsványok között is szüksége van a főkolomposnak bűntársai beleegyezésére. Minden önkényuralom támogatóinak ragaszkodásán alapul. A jogi mivolt az erő gerince. Az uralom legdurvább megnyilvánulásában a jogi mivolt úgy erjed, ahogy a genetikai kód az embrionális fejlődés során.

A parancs természetesen az állam elsődleges szükségessége, de a hatalom csak akkor teljeseedik ki és szilárdul meg, ha a törvény az idegen ellenséggel szembeni védelmezőnek, vagy a belső jogsértővel szembeni őrnök nyilvánítja magát. Az állam mind embrionális megnyilvánulásaiban, mind felnőttkori artikulációiban csak akkor valósítja meg veleszületett erejét, amikor egy társadalom jogi akaratának végrehajtójaként lép fel. A lehetőség, hogy egy egyén, egy szekta vagy egy osztály uralmi eszközként kihasználja az államot, annak jogi természetéből eredő tekintélyén alapul. A hamis él a hitelesből. A jogi tekintély a törvényes tekintély csalárd hasonmása.

Az állam nem nettó és póre hatalom, hanem a jogi mivolt autoritását materializáló erő.

A klasszikus alkotmányosság által az államnak tulajdonított három hatalom közül az első alárendelt, a második nem létező, és csupán a harmadik konstitutív.

³⁹ Vö. a 36. sz. lábjegyzettel.

Az államban a végrehajtó hatalom, mint a jog eszköze, az igazságszolgáltatásnak van alárendelve, amelynek döntéseit végrehajtja, és az úgynevezett törvényhozó hatalomnak nincs jogi hatásköre. Minden törvényhozó bitorolja a hivatalát.

A jogrendszer szempontjából az állam a jogot annak legitim forrásaiban ragadja meg, és csak technikailag dolgozza ki a szabályok érvényes anyagát. Az állam jogalkotói képessége pusztán jogalkalmazói képesség. A törvények olyan rendelkezések, amelyeket az állam szankcionál és kihirdet azért, hogy módszertanilag rendszerezze azokat a szabályokat, amelyekből jogi autoritását eredezteti. Az állam deklarálja és érvényre juttatja a törvényt; de a törvény tekintélye nem az állam tekintélyén nyugszik. A törvény tekintélye az általa rögzített jogi maxima tekintélyéből ered; az állam tekintélye pedig azon jogi maxima tekintélyéből ered, amely meghatározza őt.

Az állam nem katonai apparátus, nem közigazgatási gépezet, hanem legfelsőbb bíróság. A hatalom védi cselekedeteit, a közigazgatás pedig végrehajtja döntéseit, de az állam bíróság, az állam nem törvényhozó, az állam nem szuverén. Nem szuverén az sem, aki kormányozza, nem szuverén a parlament sem, amely inti, figyelmezteti és korrigálja, nem szuverén a fizikai hatalmat és a jogi uralmat bitorló többségi párt sem, nem szuverén a nép misztikus akarata, nem szuverén az *emberi ész*, vagy az *emberi lelkiismeret* sem. Csakis a jogi maxima, tehát a különböző egyének jogilag szabad akaratai között létrejött megállapodás szuverén.

A legmagasabb hatalom szimbóluma a legendás tölgy,⁴⁰ és címere nem a jogar, hanem az igazságosság kardja.

Az állam legitimitása nem függ etikai, társadalmi vagy politikai követelményektől. A jogelméleten kívül egyetlen más elmélet sem határozza meg előre a formáját. Minden olyan állam, amely az általa kormányozottak közötti egyezség eredménye, és amely az általuk elismert jogot alkalmazza, jogilag érvényes. A jogállamiságnak számos aspektusa van, dallamvariációinak sokszínű antifónája pedig maga a történelem.

Egy magdaléni⁴¹ horda parancsnoki botja nem kevésbé legitim, mint a perzsa tiara, a konzuli fasces, a mongol kánok lófarka vagy a Karolingok aranygömbje.

A közjogi konstrukciót szabályozó, a megállapodás ellenében történő megállapodást tiltó szabály értelmében az államnak csak egyetlen fajtája abszolút jogellenes: az, amely a szuverén akarat feltétel nélküli önkényének való korlátlan alávetettségéből áll, akár egyéni, akár kollektív akaratról van szó.

Az abszolutista állam, ahol a felhatalmazás szélhámossága imitálja a jogi maximát, jogilag tilalmas, bármilyen köntösbe is bújjon, és bármilyen álarcot is viseljen.

Az abszolutista állam – a körülményektől függően – három különböző jogcímet vindikál magának.

Néha az abszolutizmus történelmi szükségszerűségként jelentkezik, és azt tanítja, hogy csak az az állam legitim, amelyet a gazdasági szükségszerűségek dialektikusan kényszerítenek ki. Jogi ideológiája metsző és rövid. Egy dialektikus determinizmus egymás után hozza létre a jogokat, aláassa őket, és magasabb szinten helyreállítja őket. A jog az az erő, amely időnként győzedelmeskedik a történelem felett. Az alanyi jogok a hatalom átmeneti konfigurációi, a jogi érvényesség pedig a dialektikus szükségszerűség pillanatnyi terméke. A jogi mivolt az uralkodó akarat cselekedete.

⁴⁰ Az erőt, bátorságot, kitartást megtestesítő tölgy a görög-római mitológiában Zeusz, illetve Jupiter szent fája volt. Dodonában tölglevélből (mint az istenség, bölcsesség jelképeiből) jósoltak. A középkorban szintén a hatalom, bölcsesség jelképe, a stabilitás, az örökéletűség kifejeződése.

⁴¹ A magdaléni kultúra őskori szerszámkészítő ipar- és művészeti hagyomány Európában, a felső paleolitikum kulturális fejlődésének csúcspontja. A magdaléniak mintegy tizenegy-tizenhétézer évvel ezelőtt, mai tudásunk szerint félig letelepedett életmódban, bőséges élelemmel körülvéve éltek (forrás: <https://www.britannica.com/topic/Magdalenian-culture>).

A rendszer szövegmagyarázóí,⁴² mint a történelem egyedüli bizalmasai, olyan biztonsággal fejtik meg annak [ti. a történelemnek] menetét, hogy csak azt a szükségszerűséget ítélik törvényesnek, amelyet megjósolnak, jóváhagynak és elkövetnek. Csak az általuk gyakorolt erőszak a történelem bábája; ha egy idegen erőszak győzedelmeskedik, senki sem idézi fel náluk jobban a megcsonkított *jogokat* és a megcsúfolt *lelkiismeretet*. Elegendő, ha a történelem fellázad a szövegmagyarázók jóslatai ellen, hogy a dialektikus abszolutizmus az engedetlen történelemmel szemben a de facto érvényesség és a jogi érvényesség közötti jogi különbségtételre hivatkozzék. Az erő az az igazolás, amelyet az elmélet világosan elismer, de amit hallgatólagosan magáévá tesz, nem más, mint egy történelemben érlelődő istenség teológiai kódexe. A dialektikus abszolutizmus a régi teodicea legújabb sorscsapása. Alattomos titánkezek ragadják el az alvó Jupiter villámló jogaát. A doktrína jogilag összefüggéstelen és semmis.

Az abszolutizmus máskor inkább olyan tanokban keres menedéket, amelyek hangsúlyozottan azt hirdetik, hogy az állam célja az *általános prosperitás*, az *emberi boldogság*, a *társadalmi igazságosság*, a *haladás* vagy a *közjó*.

Ha az államnak a jog érvényesítésén kívül más célt tulajdonítunk, az azt jelenti, hogy az államot kiszolgáltatjuk a mindenkori vezető szeszélyeinek. Ha az állam nem pusztán a jog eszköze, akkor nincs olyan alantas cél, amelyet ne támogatna, és nincs olyan rémséges vállalkozás, amelyhez egy napon ne járulna hozzá. Bármilyen más célt is tulajdonítsanak neki, azt az értelmező kénye-kedve szerint értelmezi.

Még őszintén eljárva sem kerülheti el senki, hogy a célok általa adott meghatározása a sajátja ne legyen. Senki sem kerülheti el tehát, hogy tiszta tárgyakként kezelje azokat az alanyokat, akiknek viselkedését szabályozza, és akiknek céljait meghatározza; azokat az alanyokat, akiket jogviszonyban álló autonóm egyénekként kíván kezelni.

Az ilyen tanok tehát inkább megmosolyogtatók, mint szellemesek, mert nevetséges módon azt tartalmazzák, hogy mindenki a maga kénye-kedve szerint azt nevezheti *általános prosperitásnak*, ami őt kielégíti, *emberi boldogságnak*, ami őt gyönyörködteti, *társadalmi igazságosságnak*, ami őt megindítja, *haladásnak*, ami előítéleteinek hízeleg, *közjónak*, amit ő, személyesen kíván. Még a legelővigyázatosabb módon megfogalmazott *objektív* meghatározások is csak meggyőződésünk őszinte kifejezései.

Az efféle tanok azonban gyakran nem ilyen ártatlanok. A történelem nem ismer olyan despotát, aki igáját ne ilyen, kerítőnök szintjén álló meghatározásokhoz folyamodva próbálta volna igazolni. Emitt a bűnök az *általános prosperitást segítik elő*, amott a bűncselekmények *ösztönzik az emberi boldogságot*, másutt pedig a visszaélések *teljesítik be a társadalmi igazságosságot*, mindig az igazságtalanság *a haladás hajtóereje*. A becsvágy, az irigység vagy a fősვნység – a *közjó* nevében – nagylelkű és filantróp grimasz kíséretében táplálja és tömi degeszre magát.

A *közjó* fogalma – a szerzetesi kámzsákba magát szűzies erénnyel befészkelő virulencia – csak akkor lenne érvényes, ha pusztán a jogot jelölné. Közjó ugyanis csakis az, amit kölcsönösen választunk, azaz: a jog.

Az abszolutizmus végül nem korlátozódik ilyesféle jelentéktelen kiskapuk kidolgozására. Az abszolutista állam a népakarat kisugárzásának nyilvánítja magát, és a nép akaratára hivatkozva legitimálja vezetését és eredetét. Legkörmönfontabb találmánya a demokratikus tétel.

Akár kezdetleges szerződést feltételez, akár csupán metaforikust, a demokrácia helyesen állítja, hogy legitim állam csakis az akaratok egyezségéből jöhet létre. Legnevesebb tudósai azt vallják, hogy a társadalmi szerződés per definitionem egyhangú.

⁴² Az eredetiben: „*Los exégetas del sistema*”. Az exegéta vagy egzegéta magyarázót, az egyházi nyelvben a szentírásmagyarázat tudósát jelenti (forrás: <https://lexikon.katolikus.hu/E/egzeg%C3%A9ta.html>).

De a demokratikus tétel nem ezekben a helyes kijelentésekben, hanem egy közvetlenül ezt követő paktum alattomos tételében van. A demokratikus elmélet abból áll, hogy állítja: az első jogi paktumban az abban részt vevők egyhangúlag megállapodnak a jogi szuverenitásnak az eljövendő szavazói többségekre való átruházásáról. Így megegyeznek abban, hogy az eredendő egyezséget követően az egyszerű többség akarata egyenértékű a nép egyhangú akaratával.

A demokráciaelmélet lényege és jogi érvelésének idegszáalai itt találhatóak: a többi pusztá töltelék.

Miután a jogi mivolt elnevezését a néptől az egyszerű, uralkodó többségre ruházza át, a többségi döntés nyilvánvalóan meghamisítja az akaratok egyezségét, és nyilvánvalóan magának tulajdonítja annak jogi következményeit. A demokratikus tétel uralkodása esetén ami a *népnek* tetszik, szükségképpen *habet vigorem legis*.⁴³

A demokratikus tétel annak megerősítéséből áll, hogy mi az, ami logikailag érvényes és jogilag megengedett, valamint annak elismerésében, hogy két jogalany között létrejöhét olyan megállapodás, miszerint egyikük önkényesen megváltoztathatja a megállapodást, vagy önkényesen felmondhatja azt, vagy önkényesen megállapodhat önmagával egy új megállapodás fogalmairól. A demokratikus tétel tehát sérti az egyértelműség alapelvét.

A demokratikus tétel jogilag semmis, mert nem más, mint minden megállapodás egyetlen kötelező erejű szabályának módszeres megsértése: azé, amely megtiltja, hogy a megállapodás ellenében egyezzünk meg.

A demokratikus tétel sikamlós és tekervényes, felemeli a legvégső kevélységek meghajtott fejét. A tétel páratlan hajlékonysággal csavarodik, nyálkájának ragadós lenyomatát pedig végigsúsztatja a történelmen.

Elég, ha csendben kovácsolunk egy *lex regia imperio ferendót*,⁴⁴ hogy a Palatinuson trónra ültessünk egy császári fenevadat. Elég egy *lex Hortensia*⁴⁵ prototípusa ahhoz, hogy gyalázatosan legitimálja valamely csöcselék uralmát, vagy valamely szekta magzati mohóságát, vagy egy kérlelhetetlen nyaktoló zuhanását, vagy egy krematórium kemencék által megvilágított vállalkozást, vagy egy, a sztyeppék csendjét felverő, tarkóhoz tapadó revolver dörrenését. Íme, itt a plebejus túlsúly teljes politikai faunája.

A demokráciának nem sikerül lényegét nevetséges jogi ideológiája mögé rejteni. A demokrácia átmenetileg a plebs nyers súlya; tartósan pedig egy nép kizsákmányolása az

⁴³ Vö. a 32. sz. lábjegyzettel. Gómez Dávila e helyütt parafrázálja Ulpianust azáltal, hogy a népet helyezi az eredeti idézetben szereplő fejedelem helyébe.

⁴⁴ A *lex regia* az a jogi aktus, amelyen keresztül a szabad római polgárok szuverenitásukat az uralkodóra ruházták (forrás: <https://academic.oup.com/book/11711/chapter-abstract/160678692>). Gómez Dávila itt a korábbi Ulpianus-idézet második felére utal – vö. a 32. és 42. sz. lábjegyzetekkel. A teljes idézet eképpen szól: „Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.” (Ami a fejedelemnek tetszik, az a törvény erejével bír, mivel az uralmát megalapozó *lex regia* értelmében a nép minden uralmát és hatalmát reá ruházza.)

⁴⁵ A *lex Hortensia*nak, a plebejus-patricius küzdelmek záróakkordjának sem az ideje, sem elfogadtatásának körülményei nem világosak. A hagyomány szerint valamikor Kr. e. 289 és 286 között az adósságai miatt elkeseredett városi *plebs* újra (és egyben utoljára) a *secessio* eszközéhez folyamodott. Quintus Hortensius plebejus politikus – akit azért neveztek ki diktátornak, hogy a *secessiót* visszafordítsa – ennek a törvénynek az elfogadtatásával vezette vissza a népet a városba. A leginkább elfogadott értelmezés szerint a *lex Hortensia* Kr.e. 287-re datálható, és általa vált a *lex*szel egyenrangú jogforrássá a plebejusi népgyűléseken (*consilium plebis*) a törvények módjára hozott határozat, a *plebiscitum*. A római jog elveinek megfelelően a *plebiscitum*ok eredetileg csupán a *plebs*re vonatkoztak, miután azonban a *lex Hortensia* kimondta, hogy „az egész római népre kötelezőek (Gai. 1, 3), formailag is a *lex* rangjára emelkedtek. Erre az időre tehetjük a *consilium plebis* és a *comitia tributa* összeolvasztását, megszűnt ugyanis a *tribus*ok szerint szavazó két gyűlés politikai súlyában lévő különbség. (forrás: Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 25-26. és 80. o., valamint

[https://romaikor.hu/roma_tortenelmet_irt_\(a_romaikak_tortenete\)/a_koztarsasag_korszaka/a_koztarsasag_kori_tarsadalom/a_koztarsasag_tarsadalma/cikk/a_lex_hortensia](https://romaikor.hu/roma_tortenelmet_irt_(a_romaikak_tortenete)/a_koztarsasag_korszaka/a_koztarsasag_kori_tarsadalom/a_koztarsasag_tarsadalma/cikk/a_lex_hortensia))

elnyomott plebs nevében.

III

A jogi kategória azonosítása nem elegendő. A kategória és a történelmi valóság közé egy nélkülözhetetlen instancia férkőzik be. Azáltal, hogy a jogi mivolt időbeli megvalósulásának sémájaként szolgál, a szokásjog megkerülhetetlen közvetítőként működik a tiszta jog és a pozitív jog között.

Az a jogi maxima, amely egy – az általuk elérni kívánt cél, az általuk végrehajtott cselekedet jogi értéke és az abból származó következmények tekintetében világosan magabiztos személyek között kötött – kifejezett megállapodásból ered, pusztán elméleti konstrukció. A megállapodás a jog definíciója, de időbeli végrehajtásának sémája történelmi egyezség. Az ember nem a jogi maximába, hanem a szabályba egyezik bele. A konszenzus az a forma, amely a történelem konkrét tisztátalanságában a megállapodás szeplőtelen követelményét ölti magára.

A legitim pozitív jog nem egy kifejezett és ünnepélyes megállapodás lehetetlen származéka, hanem szabályok történelmi felhalmozódása, amely egy mindennapi és hallgatólagos konszenzust legitimál. Az emberek nem egy elvont, mitikus fórumon gyűlnek össze, hogy jogaikról megállapodjanak. A történelem hosszú folyamában az ember ugyanúgy az őt irányító jogban találja meg önmagát, ahogy az általa beszélt nyelvben is.

A jognak nincs történelmi eredete, ahogy a nyelvnek sincs. Senki sem találta fel saját jogát, ahogyan anyanyelvét sem. Az egyén már az ősközösségi hordában is a mondattan szabályai és a jog szabályai közé születik. Már az újszülött első sírása is jogi struktúrák között visszhangzik.

Senki sem él a nyelvi szüzesség, vagy a jogi ártatlanság állapotában. A jog, akárcsak a nyelv, kétségkívül emberi konstrukció, de nem az ember szándékos készítménye. A nyelv emberi felfedezés, de egy ember sem találja fel azt. Senki sem tervezi meg előre annak tartós előfordulásait. Az éleslátás irreflexív módon alakul át szóvá. A szavak leesnek, de láthatatlan kezek felszedik őket.

A jog az időben létrejött egyezségek eredménye, de az egyezséget kötő egyének nem jutottak konszenzusra a megegyezést illetően. A jog soha nem az volt, amit a jelenben teszünk, hanem az, amit a múltban tettünk. A szabály érvényessége és hatályossága attól függött, hogy eredetéről nem vettünk tudomást. Az első alkalommal alkalmazott szabály azért uralkodik, mert úgy látszik, hogy már korábban is létezett. Az ember csakis halhatatlan istenekben hisz.

A jog és a nyelv nem hangok vagy iránymutatások pusztán egymásra halmozása. Sajátos szellemi valóságok, mindkettő a maga érthető terében és az időben bontakozik ki, ezekben formálódik meg, mint minden, aminek a székhelye a szellemben van, de az eredete nem.

A legtisztább költészet, vagy a legragyogóbb próza szavai kicsinyes, fáradságos vagy véres kalandok nyomai: a legelőkelőbb jogok a mindennapi földművelési és harci munkák maradványai. Ahogy egy etimológiai szójegyzék feltárja a leglégiésebb és legfinomabb hangok alantas származását, úgy tárja fel minden jogi kutatás a tiszteletre méltó intézmények szétmálló mohák és rothadó zuzmók között található forrását.

Ritka az a nép, amelynek nyelvében nem halmozódnak fel az egymást követő hódítások rétegei. A nyelv, akárcsak a jog, a történelemnek az emberi testen található lenyomata. Az emberben minden csupa tisztátalanság. Lelke az omladékok szégyentelen erjedése. A népek baljós homokviharokban ütköznek össze. A történelem egy véres nászda.⁴⁶

⁴⁶ Az eredetiben: „*La historia es un sangriento epitalamio.*” Az *epithalamium* vagy *epitalamion* lakodalmi dal a görögöknél és rómaiaknál, melyet ifjak és hajadonok karban felváltva szoktak énekelni az új házaspár hálósobájában (*thalamos*) előtt (forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikon-2/e-e-7C62/epitalamion-8833>).

A jog az a megbocsátás, amely eltakarja a múltbeli bűnöket, midőn a beleegyezés engesztelő italáldozatokat önt a meggyalázott oltárokra. De a bűn lárvája csakis az arra kedvező évszakban alakul át szivárványszínekben játszó pillangóvá.

A jog nem egy elhantolt, feledésbe merült bűn, hanem karmazsinvörös virág, amelyben az idő feloldozza a magvak rothadását. A régi szokások is jogi érvényűek, mert az évek ugyanolyan nemes illattal kenik fel az emberi intézményeket, mint évszázadok szüretei a hordók dongáit.

Az ember elleni legsúlyosabb támadás a tölgy⁴⁷ – amelyben ezer fanyar tavasz nedve alvadt meg – megcsonkítása. Egy nép jogfolytonosságának megszakítása azt jelenti, hogy a történelmet egy új, véres kezdethez pergetjük vissza; ismét nekilátva ugyanannak a keserű vállalkozásnak.

A jog a szokásokban és a használati módokban, a mindennapi változások során érlelődik. A legitim állam az őszi ragyogás méltóságteljes lombozata. Az igazságosság az időben hozza meg gyümölcsét.

A történelem komor kőbányákból bányássza ki a szobrokat, amelyeket aztán a fenséges fellegvárakban állít fel.

ford. Vajda Péter

⁴⁷ Vö. a 39. sz. lábjegyzettel.

Vajda Péter¹

A jogelmélet szabadulósobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila *De iure* című esszéje elé²

Absztrakt

Jelen írás Nicolás Gómez Dávila kolumbiai filozófus *De iure* című esszéje fordítójának rövid, bevezető gondolatait tartalmazza. E műve nem tartozik az elsősorban aforisztikus stílusú széljegyzeteiről, az ún. *escolió*król ismert szerző ismertebb munkái közé, ezért egészen a közelmúltig nem került a tudományos érdeklődés homlokterébe. A fordítás közzétételével – Gómez Dávila jogi gondolatvilágának megismertetésén túl – célom, hogy hozzájáruljak a további, vonatkozó jogelméleti kutatásokhoz is.

Kulcsszavak: jogfilozófia, állam, legitimitáció, természetjog, pozitivizmus, hagyomány, szokásjog, a római jog továbbélése

Abstract

This paper presents brief introductory thoughts of the Hungarian translator of Nicolás Gómez Dávila's essay *De iure*. Being one of the less-known works of the Colombian philosopher – renowned mainly for his aphoristic *escolios* –, this piece was out of focus of scientific research up until very recently. With the publication of the Hungarian translation – apart from presenting the legal thought of Gómez Dávila to a broader audience –, the intention is to contribute to further research in the field of legal theory.

Keywords: legal philosophy, state, legitimacy, natural law, positivism, tradition, customary law, continuity of Roman law

¹ Környezetvédelmi szakjogász, az Energiaközösség Titkársága (Bécs) főtanácsosa. Elérhetőség: peter.vajda@proton.me. A fordítás és a bevezető gondolatok független, önálló tudományos munka keretében készültek, utóbbiban foglaltak kizárólag a szerző álláspontját tükrözik. Nicolás Gómez Dávila: *De iure* című munkájának fordítása ugyanebben a számban a 173-190. oldalakon található meg. Jelen kísérő tanulmány DOI száma: 10.59558/jesz.2025.2.191

² Köszönetemet szeretném kifejezni Csejtei Dezső (Szegedi Tudományegyetem), Karácsony András (ELTE) és Francisco Cuenca Boy (Universidad de Cantabria) professzoroknak munkámhoz nyújtott önzetlen segítségükért, jobbtó javaslaikért. Köszönet illeti Luis Restrepo urat, Nicolás Gómez Dávila unokáját, valamint Peter Weiß urat és a Karolinger Verlagot – az európai kiadói jogok birtokosát – a magyar fordítás megjelentetésének lehetőségéért. Krivánik Dániel javaslatai, precíz és kritikus kérdései nagyban hozzájárultak a magyar szöveg végső formába öntéséhez.

„Amikor *Jogról, Igazságosságról és Államról* beszélünk, nehéz eldönteni, pontosan miről is van szó”³ – e mondattal kezdi Nicolás Gómez Dávila kolumbiai filozófus *De iure* címet viselő esszéjét, amelyben e három fogalom mibenlétének kérdésére keresi a választ. Amikor pedig Gómez Dávilaról beszélünk, nehéz eldönteni, pontosan kiről is van szó, és talán könnyebb annak meghatározása, ki *nem* volt ez a Magyarországon is ismert,⁴ bámulatba ejtő műveltséget felsorakoztató, elsősorban aforisztikus maximákat tartalmazó széljegyzeteiről (*escolios*)⁵ nevezetes szerző.

Nem volt akadémikus, katedrafilozófus, sőt, egyetemi végzettséggel sem rendelkezett – mégis elsősorban filozófusként tartjuk számon, hiszen olyan nyilvánvaló, széles és lenyűgöző bölcséleti műveltséget és mélységet vonultat fel műveiben, ami bármely egyetemi oktató vagy akadémikus büszkeségére válna. Nem volt jogász sem – a *De iure* sorait, különösen azok mélyebb összefüggéseit vizsgálva mégis az az érzés alakul ki az egyszerű olvasóban, mintha a nevek és címszavak megidézése által enumerált jogtörténeti seregszemlét követően egy olyan jogfilozófiai traktátust látnánk kibontakozni, amelyben úgy a polemizáló, mint a rendszeralkotó gondolatok a jogelmélet nagyjaival emelik egy szintre a szerzőt.

Ahogy Franco Volpi, a tragikus hirtelenséggel elhunyt olasz filozófus⁶ – Gómez Dávila munkásságának egyik legjobb európai ismerője – a *Notas* második kiadása előszavának felütéseként írja: „Vannak szerzők, akik mintha a semmiből bukkantak volna elő.”⁷ Valóban: a kolumbiai gondolkodó munkássága sokáig még saját nyelvi közegében is szinte teljesen ismeretlen maradt. Ha nem mutatja meg 1973-ban az *Escolios* első kéziratát barátjának és alkotótársának, Ernesto Volkeningnek,⁸ elképzelhető, hogy azóta se bukkant volna elő.

Gómez Dávila jogfogalmának, joggal kapcsolatos gondolkodásának megértéséhez (is) elengedhetetlen az életrajz ismerete, amelynek e helyütt csupán felvillantására nyílik lehetőség.

Ahogy Csejtei Dezső rámutat: nem ritka eset a történelemben, hogy egy filozófus élete ne legyen kifejezetten eseménydús, ám Gómez Dávila esetében ez hatványozottan igaz.⁹ E kijelentés úgy is helytálló, hogy a gyermek Nicolás személyes története egészen másképp indult. A fiú tehetséges család sarjaként látta meg a napvilágot a Bogotá melletti Cajicában 1913. május 18-án. Apja bankárként és egy szőnyeggyár tulajdonos-igazgatójaként dolgozott, ennek

³ Gómez Dávila: *De iure*. In Revista del Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario 81. Jg., Nr. 542 (Ápril–Június 1988), p. 70. p. (Az idegen nyelvű forrásszövegek oldalszám-hivatkozásait „p.” jelöléssel látom el.)

⁴ Magyar nyelven négy *escolio*-kötet látott napvilágot, amelyek között megtalálható teljes fordítás (*További széljegyzetek egy rejtett szöveghez*), *escolio*-válogatások fordítása (*A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához és Az ízlés diadala*), valamint az *escolio*-fordítások mellett azokra adott reflexiókat is tartalmazó mű (*Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek*) is. Ezen felül az elmúlt években számos folyóiratcikk foglalkozott a Gómez Dávila-i gondolatvilággal, elsősorban filozófiai-bölcséleti és irodalmi fókusszal.

⁵ A Gómez Dávila-életmű túlnyomó többségét az öt kötetben publikált *escoliók* képezik: kétszer két kötet 1977-ben és 1986-ban (*Escolios a un texto implícito I-II*, illetve *Nuevos escolios a un texto implícito I-II*), valamint egy kötet 1992-ben (*Sucesivos escolios a un texto implícito*). Az életmű tartalmaz még továbbá két korai, esszéisztikus stílusban íródott kötetet (az 1954-es, magánkiadásban megjelent *Notas*-t és az 1959-es *Textos*-t), a jelen fordítás alapjául szolgáló *De iure*-t, valamint az Universidad de Antioquia folyóiratában 1995-ben posztumusz megjelent, *A hiteles reakciók (El reaccionario auténtico)* című rövid ars poeticát. Magyar nyelven a *Sucesivos escolios* egésze, a többi *escolio* egy része, valamint *A hiteles reakciók* érhető el, e sorhoz csatlakozik most a *De iure*.

⁶ Franco Volpi (1952–2009) olasz filozófus, a Padovai Egyetem oktatója, számos európai és tengerentúli egyetem vendégoktatója. 2009 áprilisában, kerékpározás közben egy autó elütötte, kómába került, majd rövidesen elhunyt.

⁷ Gómez Dávila, Nicolás: *Notas*. Villegas Editores, Bogotá, 2003, p. 11. (A külön nem jelölt helyek esetében a szöveget saját fordításban közlöm.)

⁸ Belgiumi német származású pszichoanalitikus, esszéista, kritikus és fordító (1908–1983). 1934-ben a nemzetiszocializmus fenyegetése elől emigrált Kolumbiába, élete hátralévő részét ott élte le. Gómez Dávila német recepciójának előmozdításában fontos szerepet játszott Volkening kétnyelvűsége, bár a fordítási munkában közvetlenül nem vett részt.

⁹ Csejtei Dezső: *Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek*. Századvég Kiadó, Budapest, 2022, 7-8. o. E műre mint a magyar nyelven elérhető legszínvonalasabb és legrészletesebb Gómez Dávila-életrajzra és -elemzésre jelen bevezető elkészítése során messzemenően támaszkodtam.

köszönhetően állhatott elő az a századeleji kuriózum, hogy egy latin-amerikai diák ne csupán Európában, hanem egyenesen Párizsban tanulhasson. A család 1919-ben költözött Franciaországba és egészen 1936-ig élt ott, így Gómez Dávila iskoláit – amelyek legmagasabbika egy bencés gimnázium volt – az öreg kontinensen végezte. Egy súlyos kamaszkori tüdőgyulladás miatt hosszú ideig nem hagyhatta el a családi otthont, magánoktatásban tanult. E tapasztalat komoly hatást gyakorolt rá, életrajzírói innen eredeztetik mély, bensőséges viszonyát úgy a klasszikus európai kultúrával és eszmetörténettel, mint általánosságban a könyvekkel – ezen keresztül pedig hírneves, későbbi életének legfontosabb színterévé váló magánkönyvtárával.

A második világháború után, 1949-ben még egyszer – ezúttal már feleségével, Maria Emilia Nietóval együtt – visszatért Európába, ám ekkor csupán fél évet töltött ott, majd meglehetősen kiábrándultan tért vissza Kolumbiába, ahol átvette a családi üzlet vezetését. Szülőhazáját hátralévő életében egyszer sem hagyta el. Innen datálható, ahogy életét egyre inkább meghatározza az a – harmincezernél is több kötetet számláló – magánkönyvtár, amelyben minden szabadidejét töltötte, és amely végül halálának helyszínévé is vált 1994. május 17-én, nyolcvanegyedik születésnapjának előestéjén.¹⁰

E pazar magánkönyvtárban azonban nem remeteszerű visszavonultságban élt, hanem az egyféle társasági központtá is vált: a *tertulia*¹¹ hagyományainak megfelelően Don Colacho¹² itt látta vendégül közeli barátait, ismerőseit (köztük a fent említett Ernesto Volkeninget). Így különült el a „nappali” és az „éjszakai” Gómez Dávila – míg előbbinél a társaság, az eszmecsere, a tiszteletteljes polémia, az együtt gondolkodás dominált, addig utóbbi az önálló (de semmi esetre sem magányos), az olvasás kitartó erőfeszítésére, valamint az olvasottak fáradságos elmélkedéssel történő feldolgozására fókuszáló személyiséget tárja elénk. A hazai olvasóközönség számára sem feltétlenül ismeretlen e konstelláció, hiszen komoly hasonlóságokat találhatunk Madách Imre kettős életével, amelyben a vármegyei jogászártelmiség tagja, a reformkor nagyjai mögött a másodvonalban munkálkodó fiatal, közösségi szellemiségű jogász-politikus, a „nappali Madách” és a gyertyafénynél halhatatlan műveit író „éjszakai Madách” egyszerre van jelen.¹³

A magánkönyvtár nyelvi gazdagságát tekintve is rendkívüli, Gómez Dávila ugyanis – szerteágazó nyelvismeretének köszönhetően – szinte mindent eredetiben olvasott. Iskoláit francia és angol nyelven végezte, így tulajdonképpen három anyanyelvvel rendelkezett. Ezen felül kiválóan bírta a németet, az olaszt, a portugált, a latint és az ógörögöt is.¹⁴ A katalógusban mindezen nyelveken írodott kötetekkel találkozik a kutató – elsősorban filozófiai, történelmi, és irodalmi munkákkal, az ókori nagy klasszikusoktól kezdődően egészen a XX. századi kortárs szerzőkig. Bámulatos gazdaságot mutat ugyanakkor a katalógusban fellelhető jogi szakkönyvek számossága és címlistája is, Gaius *Institúcióitól* kezdve a *Corpus Iuris Civilisen* át Georg Jellinek *Általános államtanáig* és Hans Kelsen *Tiszta jogtanáig*.¹⁵

¹⁰ Gómez Dávila magánkönyvtárának kiváló, képekkel is illusztrált bemutatásáért ld. Goenaga Olivares, Francia Elena: La biblioteca de Nicolás Gómez Dávila, el cronotopo de una novela infinita. Boletín Cultural Y Bibliográfico, 2017/51, (92), 96–115.

¹¹ Az ibériai hagyományban mélyen gyökerező informális, zárt körű, jellemzően a korai délutáni órákban, kevés résztvevővel zajló rendszeres, tematikus beszélgetés, eszmecsere.

¹² A spanyol köznyelv előszeretettel használja a Doña/Don nemesi titulust, mint tiszteletadást kifejező megszólítási formát. Férfiak esetében ez gyakran a név becézésével együtt történik (a Colacho a Nicolás becézett alakja), egyszerre kölcsönözve bensőséges és tiszteletteljes formát a megszólításnak.

¹³ Rigó Balázs: Jogász-politikus és szépíró – A „nappali” és az „éjszakai” Madách (Beszámoló egy konferenciáról), <https://ujkor.hu/content/jogasz-politikus-es-szepiro-a-nappali-es-az-ejszakai-madach-beszamolo-egy-konferenciarol> (hozzáférés dátuma: 2025. február 10.)

¹⁴ Egy anekdota szerint élete vége felé elkezdett dánul tanulni, hogy Kierkegaard-t eredetiben olvashassa.

¹⁵ A katalógusban végzett rögtönzött kutatás alapján az alábbi nyelveken találhatók egyértelműen jogi tárgyú művek Gómez Dávila könyvtárában: angol (16 cím), francia (21 cím), német (40 cím), olasz (2 cím), latin (3 cím). Számos esetben egy cím többkötetes munkát takar. Érdekes módon spanyol nyelven mindösszesen egyetlen

A *De iure* az életműben unikumnak számít, mivel a *Notas*, a *Textos*, valamint az *El reaccionario auténtico* mellett még ezen írása az, ahol a szerző nem fragmentumok formájában szól olvasójához.¹⁶ A mű születése, pontosabban annak kezdete 1970 körülre datálható,¹⁷ ám – a Gómez Dávila esetében „bevettnek” mondható eljárásnak megfelelően – csupán 1988-ban publikálta azt a *Revista del Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario*, Kolumbia legnevesebb egyetemének¹⁸ folyóirata.

Gómez Dávila reakciós gondolkodóként határozta meg önmagát.¹⁹ Czopf Áron értelmezése szerint azonban ennél valamivel többről van szó, véleménye szerint „egy napjainkban alig fellelhető hermeneutikai konzervativizmus képviselője volt, s megkockáztatjuk, hogy életművét a későmodern burzsoázia üres fecsegése közepette éppen ez a szellemi magatartás teszi egyedülállónak.”²⁰ Jógagam pedig megkockáztatom, hogy a *De iure* sorai visszaigazolják e tézis helyességét.

Gómez Dávila gondolatiságában kiemelten fontos szerepet tölt be a hagyomány – a *De iure* logikai íve is azon dichotómiára²¹ épül fel, amit a szerző a mottóként választott Hume-idézet²² prizmáján keresztül, rejtjelezve rögtön a kezdetnél elénk tár, és amit eleinte nem könnyű dekódolni. Első olvasatra azt gondolhatjuk, egy szerződéselméleti munkával lesz dolgunk, hogy aztán lépésről lépésre bontakozzék ki egy, az organikus fejlődés és a szokásjog kiemelt szerepe mellett lándzsát törő,²³ úgy a felsőbb autoritásból levezetett természetjogi érvelést, mint a szikár, szigorú pozitivizmust elvető, izgalmas gondolatmenet. Egyik különösen szép – *escolió*ba hajló – összegző bekezdésében Gómez Dávila eképpen fogalmaz: „A jognak nincs történelmi eredete, ahogy a nyelvnek sincs. Senki sem találta fel saját jogát, ahogyan anyanyelvét sem. (...) Már az újszülött első sírása is jogi struktúrák között visszhangzik.”²⁴ Úgy vélem, e gondolat – kiegészítve a szövegben kétszer is előforduló, a görög-római mitológiából

egyértelműen jogi tárgyú cím található: Luis Recasens Siches, a spanyol jogfilozófia jeles alakjának műve. A későbbiekben tervezem a katalógus ilyen fókusz mentén történő részletes feldolgozását is.

¹⁶ A sűrítő, fragmentált kifejezőmódról, a szerző saját szavaival „pointillizmus”-ként jellemzett munkamódszerről Gómez Dávila így ír: „Az olvasó ezen oldalakon nem aforizmákat fog találni. Rövid mondataim egy pointillista kompozíció kromatikus érintései” (In Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito* I. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977, p. 11). A módszer előképeit Gómez Dávila egyfelől az ókori bölcselőkben, másfelől pedig a középkori, elsősorban francia moralisták között találja meg, amelyről egyik legrövidebb *escolió*jában így szól: „Védőszentjeim: Montaigne és Burckhardt.” (In Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito* I. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977, p. 428).

¹⁷ Az eredeti szöveg alján lévő szerkesztői megjegyzés szerint a mű keletkezési ideje „C. 1970” (ld. Gómez Dávila, Nicolás: *De iure*. In *Revista del Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario* 81. Jg., Nr. 542 (April–June 1988), p. 85). A mű genezisével kapcsolatban ld. még Mugnier Zuluaga, Daniel: *Los límites del racionalismo jurídico: sucesivas hipótesis de lectura sobre De iure de Nicolás Gómez Dávila*. Pontificia Universidad Javeriana, Bogotá, 2023, p. 10.

¹⁸ Az 1653-ban domonkos szerzetesek által alapított bogotái egyetem Kolumbia első, az ország történelmében betöltött kiemelkedő szerepe miatt „A Köztársaság Bölcsője” névvel tisztelt felsőoktatási intézménye.

¹⁹ Az ars poeticát tartalmazó *A hiteles reakciós* magyarul is elérhető, ld.: Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In *Kommentár*, 2016/6, 3–9.

²⁰ Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In *Kommentár*, 2022/3, 178. o.

²¹ Ugyanezen dichotómiát az *escoliók* kontextusában elemzi Csejtei Dezső friss írásában: „Azonban az emberi valóságban gyakran tetten érhető – nem elvontan racionalista módon kiagyalt, hanem ténylegesen létező – *reáldialektika* folytán hagyomány és forradalom nemcsak ellentétben áll egymással, hanem egymásra is utalnak, feltételezik egymást, egyszóval *antagonistái* egymásnak. (...) Sőt, még tovább lehet menni: *hagyomány és forradalom nemcsak feltételezi egymást, hanem adott esetben át is csap egymásba.*” (Csejtei Dezső: *Hagyomány és forradalom* Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In *Kommentár*, 2025/1, 34. o. – kiemelések az eredetiben).

²² „Ennélfogva az eredeti szerződés *whig alapjaira építi* a passzív engedelmesség *tory következményét*” (kiemelések az eredetiben).

²³ A szerző saját szavaival élve a *De iure* sorai „nem autonóm posztulátumként közlik a bemutatott szabályokat, hanem azt sugallják, hogy a szavak azon örökletes tömegéből hívják elő őket, *amelyet a hagyomány már magrétegeibe zárt*” (kiemelések tőlem).

²⁴ Gómez Dávila, Nicolás: *De iure*, p. 84.

kölcsönzött tölgy-allegóriával²⁵ – adja vissza leginkább a Gómez Dávila-i jogfogalom esszenciáját.

A *De iure* nagy műgonddal formált, míves sorain keresztül²⁶ egy rendkívül izgalmas, leginkább szabadulósobához hasonlatos szellemi, jogfilozófiai utazás részesei lehetünk, ahol a gazdag ismeretanyagra alapozó, egymásba fonódó feladványok, utalások és rejtvények labirintusában egymást követik a heuréka-élmények. A spanyol szöveg összetettsége, komplexitása és sűrűsége kimondottan nehéz fordítói kihívás elé állított, amelynek legjobb tudásom szerint igyekeztem megfelelni, még ha ez valószínűleg nem is sikerült minden esetben maradéktalanul.

Örömmel hívok minden kedves érdeklődőt a szöveg által nyújtott érkfeszítő, izgalmas szellemi utazásra és a további együttgondolkodásra.

Irodalomjegyzék

Albert Márquez, José Jesús: Notas a un texto explícito. Sobre lo jurídico en Nicolás Gómez Dávila. In Revista San Gregorio 2020/1(39), 203–216. <https://doi.org/10.36097/rsan.v1i39.1350>

Albert Márquez, José Jesús: Trascendencia e inmanencia en las teorías jurídicas de G. Robles y N. Gómez Dávila, In: Medina Morales, Diego – Ortiz Bolaños, Liliana (szerk.): Diálogo entre la teoría comunicacional del derecho y otras perspectivas teóricas. Editorial Dykinson, Madrid, 2022. <https://doi.org/10.2307/j.ctv2gz3smk.10>

Cuena Boy, Francisco: ¿Ars boni et aequi? Del derecho indiano al Nicolás Gómez Dávila. Ediciones Olejnik, Madrid, 2018.

Cuena Boy, Francisco – Garófalo, Luigi: Derecho e historia en la antropología de Nicolás Gómez Dávila. Editorial Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2016.

Csejtei Dezső: Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek. Századvég Kiadó, Budapest, 2022.

Csejtei Dezső: Hagyomány és forradalom Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In Kommentár, 2025/1, 34–46.

²⁵ „A legmagasabb hatalom szimbóluma a legendás tölgy” (Gómez Dávila, Nicolás: *De iure*, p. 80), illetve „Az ember elleni legsúlyosabb támadás a tölgy – amelyben ezer fanyar tavasz nedve alvadt meg – megcsonkítása. Egy nép jogfolytonosságának megszakítása azt jelenti, hogy a történelmet egy új, véres kezdethez pergetjük vissza; ismét nekilátva ugyanannak a keserű vállalkozásnak.” (Gómez Dávila, Nicolás: *De iure*, p. 84). Az erőt, bátorságot, kitartást megtestesítő tölgy a görög-római mitológiában Zeusz, illetve Jupiter szent fája volt. Dodonában tölgylevélből (mint az istenség, bölcsesség jelképeiből) jósoltak. A középkorban szintén a hatalom, bölcsesség jelképe, a stabilitás, az örökéletűség kifejeződése.

²⁶ Czopf szerint Gómez Dávila *escolioi* „egy megőrző, fenntartó, megerősítő, megvilágító nyelvhasználatot képviselnek, méghozzá anélkül, hogy egy modern szubjektum fontoskodását és tolaakodó közelségét kellene elviselnünk, és azt a mérhetetlen gögőt, ami a modern mentalitás sajátja.” (i.m. 178. o.) A *De iure* e kijelentés igazságát maradéktalanul visszaigazolja. Kutatómunkám során több olyan véleménnyel is találkoztam, amelyek szerint Gómez Dávila olyan mesteri szinten művelte a spanyol nyelvet, ami munkásságát olyan szerzőkkel helyezi egy szintre, mint José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, vagy Rafael Sánchez Ferlosio. Egy vonatkozó, a szerző munkamódszerét tökéletesen leíró *escolio* szerint „Az író, aki nem kínoztta meg mondatait, olvasóját kínozza.” (Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito* II. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977, p. 109).

Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In *Kommentár*, 2022/3, 177–178.

Goenaga Olivares, Francia Elena: La biblioteca de Nicolás Gómez Dávila, el cronotopo de una novela infinita. *Boletín Cultural Y Bibliográfico*, 2017/51(92), 96–115.

Gómez Dávila, Nicolás: De iure. In *Revista del Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario* 81. Jg., Nr. 542 (April–June 1988), 67–85. o. (a fordítás alapjául szolgáló mű)

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito I. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito II. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito I. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito II. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Sucesivos escolios a un texto implícito. Ediciones Áltera, Barcelona, 2002.

Gómez Dávila, Nicolás: Notas. Villegas Editores, Bogotá, 2003.

Gómez Dávila, Nicolás: De iure (Bilingual Edition, ford.: Molina, Tomás). In *Revista Nova et Vetera Universidad del Rosario*, Bogotá, 2017.

Gómez Dávila, Nicolás (ford.: Hudy Árpád): A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához. Concord Média, Arad, 2013.

Gómez Dávila, Nicolás (ford.: Merkli Ferenc, Czetter Ibolya): Az ízlés diadala. Magánkiadás, Vasszécseny, 2013.

Gómez Dávila, Nicolás (ford.: Pávai Patak Márta): További széljegyzetek egy rejtett szöveghez. Quadmon, Budapest, 2014.

Gómez Dávila, Nicolás: Texte und andere Schriften. Karolinger Verlag, Bécs–Lipce, 2018.

Kinzel, Till: Nicolás Gómez Dávila. Parteigänger verlorener Sachen. Lepanto Verlag, Nürnberg, é. n.

Mugnier Zuluaga, Daniel: Los límites del racionalismo jurídico: sucesivas hipótesis de lectura sobre De iure de Nicolás Gómez Dávila. Pontifica Universidad Javeriana, Bogotá, 2023.

Mugnier Zuluaga, Daniel: El derecho como tradición y lenguaje: paralelismos entre De iure de Nicolás Gómez Dávila y la filosofía de Miguel Antonio Caro. In: *Revista Disertaciones* 2024/13(1), 63–85. <https://doi.org/10.33975/disuc.vol13n1.1350>

Rigó Balázs: Jogász-politikus és szépíró – A „nappali” és az „éjszakai” Madách (Beszámoló egy konferenciáról). <https://ujkor.hu/content/jogasz-politikus-es-szepiro-a-nappali-es-az-ejszakai-madach-beszamolo-egy-konferenciarol> (hozzáférés dátuma: 2025. február 10.)

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In Kommentár, 2016/6, 3–9.

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila politikai teológiája. In Kommentár, 2018/1, 10–25.

Czukur Ákos Gellért¹**Az életvégi döntések legfontosabb etikai és filozófiai kérdései²**

Az életvégi döntések kérdéskörének jelentősége egyre inkább növekszik, aktualitása az elmúlt évtizedekben megkérdőjelezhetetlenné vált. Egyre több tanulmány, cikk és könyv foglalkozik ezzel a problémával. A jelenség kutatói számos aspektusból – gyakorlati és elméleti síkon is – közelítik az életvégi döntések elengedhetetlen kérdéseit, feltárva ok-okozati összefüggéseket, megoldásokat és alternatívákat keresve. Kétségtelen tény, hogy a halál, illetve az elmúlás gondolata megkerülhetetlen alkotóeleme emberi létünknek.

Barcsi Tamás – Kőműves Sándor – Nemes László: *Életvégi döntések* című könyve³ öt nagy szerkezeti részre oszlik. Valamennyi fejezet fókuszában az életvégi döntés fogalma, jellemzői állnak, ugyanakkor a szerzők más-más oldaláról közelítik meg ezt az aktuális problémakört. Álláspontom szerint a mű fejezetei – azon túl, hogy eltérő perspektívákat mutatnak be – mégis valahol összekapcsolódnak, és rendszerszintű szemléletet mutatnak be az olvasók számára. Hiszen tudjuk jól, hogy bármilyen társadalmi – morális – jogi kérdés megfelelő szintű feltárásához, és hatékony kezeléséhez az intézmény valamennyi szemszögét görcső alá kell vennünk.

Már a könyv bevezetője is szemlélteti, hogy a halál jelenségéhez való viszonyulás minden időben komoly kihívást jelentett a társadalmak számára, és nagyban befolyásolják ezt a kulturális, tradicionális tényezők. Az előszó gondolatainak középpontjában álláspontom szerint egy paradoxon áll, ami az egész könyv fókuszában álló jelenség egyik nagy jellegzetessége. Ugyanis a társadalmak a halál tényéhez negatívan viszonyulnak, hiszen a földi életet az ember általában nem szívesen hagyja el. Ugyanakkor ez a szemlélet párosul az emberi elme kíváncsiságával. Minden emberi cselekedetben és értékrendben valamilyen módon megjelenik az élet végeessége, és ez jelentősen befolyásolja kapcsolatrendszerünket is. Az előszó így fogalmazza meg: „Leginkább pedig nem szívesen halunk meg. Ugyanakkor ez az élet ténye, a tudat pedig, hogy az életünk, létünk véges, különös módon határozza meg az emberi gondolkodást.” És hogy mitől is lett ez a kérdéskör ennyire aktuális és vizsgálendő területté? Az elmúlt évek eseményei nagyban hozzásegítették a tudósokat, kutatókat. Hiszen a COVID-19 világjárvány és Karsai Dániel esete is felrázta az egyént, a közösségeket, és mélyen érintette családjaink, baráti társaságaink egészségét, jólétét. Véleményem szerint a könyv rövid, ugyanakkor tartalmas bevezető gondolatai nemcsak a témával behatóbban foglalkozó szakemberek, hanem a laikusok figyelmét és érdeklődését is felkelti, és érzékennyé teszi arra, hogy az életvégi döntések körével igenis foglalkozni kell. Barcsi Tamás három fejezeten keresztül vizsgálja az életvégi döntések világát, természetét és jellegzetes vonásait.

Az első fejezet a *Halál és kultúra* címet viseli. A fejezet első részében a szerző arról értekezik, hogy a halál jelenségéhez az emberekben legtöbbször a félelem érzése társul, hiszen a halál gyakran érinti közvetlen környezetünket, és ez jelentősen rányomja bélyegét az élet végeességehez kapcsolódó felfogásunkra. Különböző gondolkodók, és szerzők munkásságát említi röviden, akik a félelemérzet feloldását állították vizsgálódásuk középpontjába. Vallási, rituális felfogásokat sorol fel, amelyek a régmúltban vigaszt jelenthettek a gyászolóknak, segítve ezzel a tragédia feldolgozását az emberekben. Barcsi Tamás arról ír, hogy a modern Nyugaton egyszerűen negligálják az élet múlandóságának gondolatát, a halál eltűnése áll a

¹ Czukur Ákos Gellért, Pécsi Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Doktori Iskola PhD hallgató

² DOI 10.59558/jesz.2025.2.198

³ Barcsi Tamás – Kőműves Sándor – Nemes László: *Életvégi döntések*. L'Harmattan Könyvkiadó Kft., Budapest, 2024. ISBN: 9789636461799 <https://doi.org/10.56037/978-963-646-179-9>

középpontban. „A modern ember általában értelmetlenségnek tartja a szenvedést, ezért retteg a haldoklástól, a halál-esemény pedig a kiszámíthatatlanság, az uralhatatlanság miatt tölti el félelemmel.” A szerző szerint ugyanakkor előbb-utóbb mindannyiunknak szembe kell néznünk – közvetlenül vagy közvetve – életünk végességével, valamint a szenvedéssel, ezért nem söpörhetjük le egyszerűen az asztalról ezeket a kérdéseket. Barcsi Tamás a fejezet végén azt a ténymegállapítást teszi meg, hogy a halál tabusítása manapság ugyan nem szűnt meg, viszont – többek között a globális szinten megjelenő pandémia – oldotta ezt a radikálisan elutasító hozzáállást az emberekben. Ugyancsak szerepe volt például hazai viszonylatban a Karsai-ügynek, továbbá a tömegtájékoztatás szerepét is kiemeli a szerző a szemléletváltás kapcsán.

A második fejezetben Barcsi Tamás egy logikus történeti áttekintést ad az olvasó számára. Elsőként a görög filozófia kiemelkedő képviselőit említi meg, többek között *Szókratész* és *Platón* halálhoz és múlandóságához kötődő felfogását, szemléletét. A szerző ismerteti a legjelentősebb római és reneszánsz halál-felfogásokat is. A továbbiakban két felfogást hasonlít össze: a sztoikus valamint az epikureusi rendszer lényegi differenciáit mutatja be. Részletesen ismerteti *Montaigne* halálértelmezését, akire az előbbi nézetek hatással voltak. A 19-20. századra is kitérve hiteles képet kapunk a különböző halál- felfogásokról. A fejezet tehát a különböző korok eltérő nézeteit képviselő filozófusainak álláspontját mutatja be kellő részletességgel a halál elfogadásával összefüggésben. Barcsi Tamás kiemeli az *egzisztenciálfilozófiai* megközelítéseket, köztük *Kierkegaard*, valamint *Heidegger* munkásságát. A fejezet végén a szerző összegzi a kifejtett nézeteket, azok leglényegesebb jellegzetességeit: „A fentiekben röviden áttekintettük annak a nyugati filozófiai tradíciónak néhány fontos vonatkozását, amely szerint halandóságunk tényleges elfogadása, a halálról való gondolkodás, a halálfélelmünk csökkentése a jó élet feltétele, ugyanakkor szót ejtettünk e tradíciót kritizáló álláspontokról is. Modern egzisztenciálfilozófiák nyomán a halálhoz való saját, egzisztenciális viszony kialakításának fontosságára hívtuk fel a figyelmet, heideggeri alapú, azt némileg módosító szemléletet képviselve (természetesen az olvasón múlik, hogy elfogadja-e ezt a felfogást).” Az említett logikus felépítést mi sem bizonyítja jobban, hogy a felfogások felsorolása időrendi sorrendben történik, és a szerző egyértelműen rámutat a rendszerek közötti hasonlóságokra, illetve lényegi eltérésekre. Ily módon a könyv befogadója is egy rendszerezett történeti áttekintést kap, ahol nem veszik el az apró részletekben, hanem a könyv további fejezeteinek megfelelő értelmezéséhez kap mankót.

A harmadik fejezet címe: *Az emberi méltóság tisztelete és az életvégi döntések*. Barcsi Tamás az életvégi döntések problémakörét az emberi méltóság tiszteletével hozza összefüggésbe. A fogalom eredetének tisztázása után röviden, ugyanakkor kellő precizitással kifejti az eutanázia fogalmát és típusait. Ugyanakkor a tipizálás nem egy száraznak tekinthető, lexikális és nehezen megérthető módszer a szerzőnél, hiszen gyakorlati példákon keresztül a joghoz, valamint a filozófiához nem értő olvasó is könnyen megértheti az elhatárolási kérdéseket. Barcsi Tamás tisztázza a halálba segítség valamint a halni hagyás definícióit, és megmagyarázza ezeknek az asszisztált öngyilkosságtól való eltérését. Az önkéntes, illetve a kényszeren alapuló eutanáziát is világosan megkülönbözteti egymástól, utóbbit egy szemléletes jogeset kapcsán mutatja be. A szerző a terminológiai viták és ellentmondások száraz és hosszanti leírása helyett a frappáns, ugyanakkor mindenre kiterjedő helyzetfelvázolási módszert alkalmazza. Röviden, de lényegre törően tisztázza az aktuális fogalom- illetve típusmeghatározási viták lényegét, majd ezek felhasználásával konkretizálja a fogalmi elemeket adott kategóriához kötődően. Véleményem szerint a fejezet egyik leglényegesebb része az életszentség valamint az életminőség elvének összevetése. Barcsi Tamás szisztematikusan magyarázatot ad a két uralkodó felfogásra, és ezek egymásra utaltságát is megemlíti: „Az említett két elvvel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy aki az életminőség elve alapján gondolkodik, ugyanúgy szentnek tarthatja az életet, csak éppen mást ért annak szentsége alatt.” Ezzel a megállapítással abszolút egyetértek, hiszen a szentség fogalma egy

igen szubjektív kategóriát képez: ugyan eltérő formákban, de a társadalom valamennyi tagja életében fókuszban áll a szentség, az értékek fontossága. Majd *Ronald Dworkin* munkásságának rövid elemzése segítségével a szerző bemutatja az önérték jelenségét, valamint ennek összefüggését az emberi élet sérthetetlenségével, amely a halál-felfogásunkra is nagy befolyással bírhat. A szerző a fejezet további részében az emberi méltóságot, mint értéket mutatja be, és ennek tiszteletét hangsúlyozza. Kiemeli *Immanuel Kant* álláspontját, aki szerint: „tehát az ember és minden eszes természet méltóságának alapja az autonómia.” Barcsi Tamás ebben a fejezetben az emberi méltóságot az emberi szabadsággal, az élet szentségével, valamint az egyediséggel összefüggésben írja, amely másokkal egyenértékű tiszteletet feltételez. A szerző kiemeli Brian Clark: *Mégis kinek az élete?* című színművét, valamint egy filmes példát is felhoz: Alejandro Amenábar: *Belső tenger* című 2004-es filmjét. Mindezen példákkal pedig az életvégi döntésekkel kapcsolatos morális, etikai és jogi kérdéseket is kutatja. Barcsi Tamás a fejezet második felében az életvégi döntésekkel kapcsolatos szabályozási vitákról, az állami közbelépés lehetséges eseteiről értekezik. Kiemeli az erkölcsi terhek jelenlétét, valamint leszögezi, hogy az államnak nem szabad ezen döntésekbe túlzottan befolyást gyakorolni. Álláspontom szerint az emberi méltóság és szabadság indokolatlan korlátozása valósulna meg ilyen esetekben, és az életszentség elve is sérülne ilyen szituációkban. A fejezet végén a szerző rövid képet tár elénk az életvégi terápiák világáról. Barcsi Tamás álláspontja szerint a hospice-palliatív gondozás, a logoterápia valamint az „utolsó vacsora” rítusa is kiemelt jelentőséggel bírhat a halálhoz való viszonyulás kapcsán. És mi lehet ezen alternatív megoldások célja és szerepe? Egyrészt a halálhoz kapcsolódó aggodalom és félelem leküzdése, valamint az, hogy az ember a legtragikusabb időkben is értelmet keressen és találjon saját életének.

A könyv negyedik fejezetét Nemes László írta: *Hogyan hozunk döntéseket az életünk végéről?* A szerző a fejezet első részében egy fogalmi tisztázással él. Meghatározza a halál definíciójának hármas felfogását, valamint az életvégi döntések jelentését. Akárcsak Barcsi Tamás, Nemes László is tartózkodik a túlságosan részletes, szakkifejezésekkel teli magyarázatoktól. Ehelyett gyakorlati példákon keresztül szemlélteti a meghatározások közti különbségeket, feloldva így a definiálási „zsákutcákat”. Álláspontom szerint a tabu fogalmának kifejtése, és szerepe elengedhetetlen ahhoz, hogy a halálhoz és az életvégi döntésekhez megfelelően közelítsünk, hiszen – ahogy Barcsi Tamás is említette – napjainkban is jelen van e kérdéskör elbagatellizálása iránti hajlam a társadalomban. Nemes László a továbbiakban a halálhoz kötődő döntési folyamatokat tárgyalja. Leszögezi, hogy manapság sok esetben – leginkább kórházi viszonyok között – a halál tulajdonképpen döntésekhez kapcsolódik. A döntések folyamatában pedig részt vehetnek orvosok, jogászok, filozófusok, politikusok, illetve a hozzátartozók is. Nemes szerint elengedhetetlen az a kérdés, hogy adott szituációban ki van feljogosítva a döntés meghozatalára. A szerző a döntéshozatali folyamatok hátterében álló élettani hatások, kulturális különbségek szerepét is lényegesnek tartja, amelyek nagyban befolyásolhatják a racionális döntési mechanizmusok megvalósulását. Nemes László a továbbiakban az eutanázia etikai és filozófiai dilemmáit veszi górcső alá. Álláspontja szerint nem csupán bioetikai, hanem számos morális szempontot és kérdést is felvet az eutanázia jelensége. Egyértelműen leszögezhetjük, hogy az életvégi döntések és az emberi méltóság felfogására is nagy hatást gyakorol az aktuálisan fennálló politikai berendezkedés, a különböző politikai irányok más-más aspektusból közelítik meg ezeket a kérdéseket. Ugyanakkor gyakorta előfordul, hogy a politikai rendszerek egymás nézőpontjait vegyítik, és így alakítják ki felfogásukat, ezzel paradox helyzeteket teremtve. Nemes László ezután egy részletes történeti áttekintést ad, meghatározza azt a fejlődési ívet, amin keresztül aktuálissá vált az életvégi döntések világa. Az eutanázia, az emberi szabadság és az autonómia egymáshoz fűződő viszonyát gyakorlati eseteken keresztül szemlélteti a kötet olvasói számára. A fejezet végén Nemes László az erkölcsi jelentőségű szempontokról beszél. Kifejti, hogy a megfelelő életvégi döntés szubjektív jellegzetességeket mutat, hiszen például egy vallásos ember számára

egészen mások a követendő értékek, mint egy nem vallásos ember számára. Ilyen értelemben, álláspontom szerint, az emberi élet értékes mivoltát, a földi élet múlandóságát is egészen máshogyan értelmezik, és egy életvégi döntés meghozatalánál is egészen más szempontokat helyeznek előtérbe. Nemes László különbséget tesz a magára hagyott páciens, valamint az erényes páciens között.

A könyv utolsó fejezete Kőműves Sándor munkája, ez az *Életvégi döntések az egészségügyi ellátás keretében* címet viseli. Bevezetésként a medikalizáció fogalmát, valamint folyamatának lépéseit tisztázza, amit azzal folytat, hogy az élet utolsó szakaszában is alapvető igénye az embernek, hogy döntéseit tekintve megillessen őt az egyéni autonómia kiváltsága. Ez szorosan összekapcsolódik az egyéni szabadság-és érdekérvényesítés meglétével is, hiszen – Kőműves szerint – az egyénnek fontos az, hogy adott helyzet lehetőségeihez mérten saját maga alakíthassa ki élete befejezésének körülményeit. A szerző a következőkben filozófiai aspektusokból vizsgálja az életvégi döntések lehetőségeinek tárházát. A szenvedés fogalmának meghatározásán túl leszögezi, hogy az életvégi döntések terén az egyik legfontosabb kritérium a beteg szenvedésének csökkentése, minimalizálása. A szerző a hospice mozgalmak jelentőségét és feladatait részletesen mutatja be az olvasóknak. *Saunders* megállapítását helyezi fókuszba, aki szerint: „A modern hospice-t úgy határozom meg, mint ami egy olyan képzett (skilled) közösség, amely a halálos és a hosszú időn át tartó betegséggel küzdő betegek és családtagjaik életminőségének javításán dolgozik. Egyesek az elgyengült időseket is ide sorolják. A hospice az élet egy sajátos formája, és egy adott értelemben még mindig az utazással kapcsolódik össze: a betegek, a családok, az idősebb lakók és a munkatársak az önkéntesekkel, akik találkoznak velük, mindannyian egy szellemi utazás részeseivé válnak”. Másik alternatív megoldásként kiemeli a palliatív gondozás intézményét, amelyek célja a betegek, valamint hozzátartozóik életminőségének javítása, a pszichológiai, valamint a társas problémák kezelése. A fejezet középső részében a szerző az eutanáziával összefüggő fogalmak magyarázatára, fogalmi ellentmondások tisztázására vállalkozik. Kiemel két ellentétpárt: a tett-mellőzés, valamint a szándék-előrelátás ellentétpárjait. Álláspontja szerint ezen fogalmak tisztázása elengedhetetlen az eutanázia jelenségének pontos megismeréséhez és megértéséhez. Gyakorlati érzékeltetésként Kőműves Sándor felvázolja röviden a holland-modellt, részletezve a hazai szabályozáshoz képest jelentkező különbségeket. A fejezet szerves részét képezi az életmentő, illetve az életfenntartó kezelés közötti elhatárolási problémák feloldása, valamint a hazai jogi háttére ezen kezelési formák visszautasításának. A szerző hosszasan foglalkozik a terminális szedálás jelenségével. Kifejti annak klinikai formáit, valamint leszögezi vele kapcsolatban az arányosság követelményének fontosságát. A szedálással kapcsolatban Kőműves foglalkozik az értelmezési felfogásokkal, az ellentmondások hátterével és annak szándékával. A fejezet utolsó előtti részében a szerző az – orvos által asszisztált öngyilkosság – kérdését vizsgálja. Először definiálja az öngyilkosságban közreműködés jelenségét, majd a hazai büntetőjog általi értelmezést tárja fel előttünk. Az értelmezés kapcsán a hazai elemzésen túl nemzetközi kitekintést is ad a szerző: először Svájc, majd USA jogi hátterét említi meg, és fejti ki részletesebben. Az utolsó fejezet lezárásaként Kőműves Sándor egy érdekes életvégi döntésről értekezik: a táplálék- és folyadékbevitel önkéntes beszüntetéséről. Ennek típusairól, előfordulási eseteiről valamint klinikai szakaszairól is beszámol a szerző. Végezetül ezen életvégi döntést értékeli az aktuális viszonyok és tapasztalatok alapján.

Összességében megállapítható, hogy a könyv – és azon belül minden egyes fejezete – rendszerszerű megközelítést alkalmaz és logikus felépítéssel rendelkezik. Mindhárom szerző munkáját a tudományos igényesség, a szakirodalmi gazdagság, valamint az aktuális problémákra való összpontosítás jellemzi. A fejezetek szókincsére a szakkifejezések gazdagsága jellemző, ugyanakkor a száraz dogmatikus megfogalmazások helyett a gyakorlati aspektust követő, valós eseteket preferáló elemzés került a fókuszba. A könyv fő üzenete véleményem szerint az, hogy az élet végességének kérdéseivel foglalkoznunk kell. Továbbá

fontos megjegyeznünk, hogy az ember egyéni szabadsága és emberi méltósága áll az életvégi döntések középpontjában. Eppen ezért olyan megközelítéseket, módszereket kell alkalmazni, és olyan szabályozásokat kell kialakítani, amelyek a társadalmat érzékennyé teszik ezen probléma- és kérdéskör aktualitása iránt. Kétségtelen, hogy minden embernek van valamilyen elképzelése, felfogása az élete végéről és a túlvilágról is. Minden ember egyedi, élete értékekkel gazdagított és sérthetetlen. Álláspontom szerint a médiának is óriási szerepe van abban, hogy az emberek halálhoz és saját létük végességéhez fűződő viszonya milyen irányba tolódik. Gondolok itt olyan tematikus műsorokra, beszélgetésekre, amelyben szakemberek, illetve ilyen tapasztalatokkal rendelkező személyek beszélnek ezekről a témákról. Minden tudománnyal foglalkozó és laikus olvasónak jó szívvel ajánlom a kötet tanulmányozását.

Gedeon Magdolna⁴**Az állam és a jog vizuális reprezentációjának albuma⁵**

Az emberek számára mindig fontos volt az állam segítségül hívásának lehetősége sérelmeik orvoslása érdekében. Az igazságszolgáltatás és az azzal kapcsolatos problémák ezért a szépirodalomnak is kedvelt témái. Sok regény vagy novella elolvasása nagyban segíthet bennünket abban, hogy a történelem folyamán kialakított eljárásokat és az igazságszolgáltató szervek működését jobban megismerjük.⁶ A zenei alkotások szintén tartalmazhatnak érdekes jogi vonatkozásokat.⁷

Valószínűleg kevesen gondolnak arra, hogy az állam, a jog, az igazságosság vagy a jogtudomány megjelenítését a képzőművészeti alkotások körében keresse. Takács Péter *Az állam és a jog vizuális reprezentációja* című impozáns kötetében annak bemutatására vállalkozott, hogyan jelenítik meg az alkotók ezeket a valójában láthatatlan dolgokat. Ezt a szerző így fogalmazza meg az előszóban: „Régi törekvés az emberi kultúra történetében, hogy érzékeljük és érzékelhetővé tegyük azt, ami vitathatatlanul létezik, ám nincs érzékszerveinkkel megtapasztalható léte.”⁸

Ha ezt vesszük alapul, újabb problémába ütközünk, hiszen, annak, amit érzékszerveinkkel nem tudunk megtapasztalni, a fogalmát is nehéz megalkotni. Az államnak ugyan van általánosan elfogadott fogalma, de az egyik összetevőjének, a hatalomnak a mibenléte vitatott, a jog fogalmának egyértelmű meghatározása pedig máig sem sikerült. A képzőművészeti alkotások a fogalommeghatározás nehézségeinek magyarázatai közül leginkább azt támasztják alá, hogy az egyes szerzők más perspektívából tekintenek az állami hatalomra, illetve a jogra. „Úgy járnak ők, mint a három vak koldus az indiai mesében, akiknek azt kellett megválaszolni, hogy milyen az elefánt; mást érzékelt, akinek a farka jutott, mást, aki a lábát tapogatta, s megint mást, aki az ormányából próbált következtetni. Mindegyik válasz igaz, de egyik sem teljes, mert egyikük sem tudta átölelni az egész elefántot.”⁹ Az egyes művészek alkotásai is azért sokfélék, mert mást tartanak fontosnak láttatni az állam hatalmából, illetve a jog jellemzőiből.

A kötet két nagyobb részre tagolódik. A műalkotásokat elemző, bevezető tanulmányok után a képek következnek. Az elemzés olvasásakor így egyidejűleg az alkotásról készített képet is tanulmányozni tudjuk. Ennek elősegítésére előnyös lett volna a szövegben utalni arra, hogy a kép melyik oldalon található, de így sem nehéz megtalálni az aktuális művet. Az alkotásokat bemutató képekből jóval több található a kötetben, mint amennyiről elemzést is olvashatunk, így magunk is elgondolkodhatunk azon, hogy egy-egy szobor, festmény, fénykép vagy épület miért éppen abban a formában mutatja be az állam, a jog és a jogtudomány mibenlétét. A

¹ Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, ÁJK, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, magdolna.saryne.gedeon@uni-miskolc.hu

² Jelen recenzió DOI száma: 10.59558/jesz.2025.2.203 míg a recenzió alapjául szolgáló mű: Takács Péter: *Az állam és a jog vizuális reprezentációja*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2025. A könyv az interneten is megtalálható: https://real.mtak.hu/216372/1/%27%20Takacs_P_Az_allam_es_a_jog_vizualis_reprezentacioja.pdf

³ A „Jog és irodalom” konferenciák, és az előadásokat megjelentető kötetek mindennek számos bizonyítékát szolgáltatják.

⁴ Ld. Gustav Radbruch: *Das Strafrecht der Zauberflöte*. In: *Geistige Welt: Vierteljahresschrift für Kultur- und Geisteswissenschaften*, Filser, München-Pasing, Vol. 1. 1946, 23–30. o. Nótári Tamás Zlinszky János halálának 10. évfordulója alkalmából 2025. március 7-én rendezett miskolci konferencián „A varázsfuvola büntetőjoga”, Gustav Radbruch tanulmánya újragondolva címmel tartott előadást az opera jogi vonatkozásairól.

⁵ Takács: i. m. 7. o.

⁶ Szabó Miklós: *Rendszeres jogelmélet*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015, 39. o.

képeket bemutató oldalak alján található címek segítséget nyújtanak az alkotások megértéséhez, és beszédesek a művek feltüntetett címei és a rövid megjegyzések is.

I. Az állam, a közjó és a közhatalom megjelenítése

Az állami hatalom más-más perspektívából való megközelítése miatt számos műalkotás született, amelyek különféle szimbólumokat alkalmaznak az állam megjelenítésére. Ezeket aszerint is lehet csoportosítani, hogy a szerző az állam melyik tulajdonságát emeli ki. Több alkotás a politikai közösséget viharba került vagy veszélyek között navigáló hajóként ábrázolja (56. o.). Ez a gondolattársítás már az ókorban is megjelent. Az elképzelés alapja az, hogy a jó kormányzás a veszélyek közepette is sikeresen tudja a hajót irányítani. Thomas Hobbes *Leviatán* című műve első kiadásának előzéklapján (59. o.) az állam ábrázolása a korlátlan hatalmat jeleníti meg, és az alkotó ebben az időben még az állami és az egyházi szimbólumok ábrázolását is fontosnak tartotta. A kötetben szerepel Anish Kapoor *Szajna-parti Leviatán* című alkotása is 2011-ből, amely a tengeri szörnyet felfújható plasztiktömlőként jelenítette meg (59. o.).

Takács Péter részletesen elemzi Thomas Schütte *Vater Staat* (Államapa, 58. o.) című szobrát, amely tele van ellentmondásokkal, hiszen egyszerre jellemzi az esendőség és a hatalom birtoklása; egyszerre ironikus és groteszk. A szoborról készült kép tanulmányozása során kérdéseink csak sokasodnak az állam megítélésének vonatkozásában. Richard Hamilton angol festő Nagy-Britannia és Írország kapcsolatáról egy-egy történetet elmesélő három diptichonjának (57. o.) üzenetét a kötetben található ismertetés nélkül pedig már meg sem értenénk. Ezek a képek az állam kényszerítő, félelmet keltő hatalmát tükrözik.

Az államformák megjelenítésére is sok alkotó törekedett. A francia forradalom után keletkezett művekről készült képek körében feltűnő, hogy a köztársaságot általában győzelmet sugalló, harcias nőalakként ábrázolják. Egyes uralkodókról készült festmények mellett a monarchia jelképei, a korona és a trón számos változatát is szemügyre vehetjük. A jó kormányzást megjelenítő alkotások mindig a harmóniát, a jólétet tükrözik, a rossz kormányzásról szóló alkotásoknak viszont van valamilyen alvilági hangulatot árasztó üzenete.

Igen érdekes, hogy nemcsak az állam legitimációjáról, hanem delegitimációjáról is születtek alkotások. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az állam legitimációjáról szóló legtöbb elmélet az „*állam valamely rendjét legitimálja*”, ami az állam vizuális megjelenítésében is megmutatkozik. A delegitimációt megjelenítő alkotások, így például a becsomagolt Reichstag (68. o.), vagy a 2006-os magyar események ábrázolása (69. o.) véleményem szerint túl elvontak és túlságosan kötődnek az alkotók szubjektív elgondolásaihoz, ezért magyarázat nélkül érthetetlenek.

Ezeket túl számos oldalon keresztül nézegethetjük az állam léteire utaló jelenségekről készült képeket, amelyeken zászlók, államhatárok, állami kitüntetések, háborús események, az állami kényszert megjelenítő kivégzések és kivégzőeszközök, forradalmi emlékek, korunk menekültjeiről szóló alkotások szerepelnek. Az állam és az egyház elválasztását az állami épületek és a templomok tornyainak távolságát bemutató fényképek érzékeltetik. Külön helyet kaptak a kötetben az állam fogalmához tartozó államhatár megállapítását szolgáló trianoni békediktátummal kapcsolatos fényképek.

II. A törvény, a jog és az igazságosság megjelenítése

Míg az állam létevel kapcsolatban találhatunk kézzel fogható dolgokat, addig a jog, az igazságosság megjelenítése még nagyobb teret enged a képzeletnek, hiszen a jogszabályok

szövegén kívül semmilyen létező dolgot nem találunk rájuk vonatkozóan. Így legkönnyebb talán az írott törvények megjelenítése törvénytáblák vagy törvénykönyvek útján. Közismertek a Mózes törvénytábláiról, Iustinianus és Napóleon törvénykönyvéről szóló alkotások.

A képek között szerepel Paul Baudry *A törvény apoteózisa* című festménye 1881-ből, amely a párizsi Semmítőszék nagykamarájának mennyeztét díszíti (113. o.). A kötetben a képről nem található leírás, pedig a falfestményen sok minden szerepel, ami a törvényekkel kapcsolatba hozható. A festmény közepén magas trónon, amelyen a LEX IMPERAT (a törvény uralkodik) felirat szerepel, és szigorú tekintetű fehér ruhás női alak, a törvény helyezkedik el. Karját kissé mereven, mintegy óvón nyújtja a díszes, harcias ruhába öltözött nőként megjelenített jogtudomány felé, amely a szigorúságát kívánja enyhíteni. A kékruhás nőként megjelenített jog és méltányosság a törvény feje körül repkednek, mialatt a francia trikolt és fascest tartó, az *autoritast* megtestesítő nőalak, és a sapkáját üdvözlően lengető bírósági elnök a piederstál két oldalán állnak. A kép jobb alsó sarkában oroszlánon pihenő, tölgyfaágat tartó nőalak testesíti meg az erőt, ölében szunnyad az ártatlanság kisgyermek képében.¹⁰ Az uralkodó tehát a törvény, a „többiek” csak mellékszereplők a képen.

A kép azért is érdekes, mert a törvénnyel kapcsolatos jogintézmények, maga a törvény és a jog is mind egy-egy nő alakját öltik, csak a törvény alkalmazója, a bíróság elnöke férfi. A kötetben található képek tanúsága szerint ez általános volt a képzőművészeti alkotásokon, bár arra is találhatunk példát, hogy az erőt (146. o.), a törvény *autoritását* (160. o.), a jogot és a törvényt (161. o.) is férfiként ábrázolták. A jogtudomány, a *iurisprudentia* azonban mindenhol nő képében jelenik meg. Ez azért is különös, mivel a kötetben bemutatott műalkotásokon a jogászok mind férfiak. Így például Edvard Munch *Jogtudomány* (vagy más fordítás szerint *Jogászkodás*) című festményén kizárólag férfiak „jogászkodnak” (217. o.). Esetleg arra lehet gondolni, hogy ezeknek a terminusoknak a latin megfelelője – *lex*, *autoritas*, *iurisprudentia*, *aequitas*, *vis* – mind nőnemű főnevek (csak a *ius* semleges nemű), ezért megjelenítésük rendszerint női alakban történik.

A kötetben külön összeállítást találunk jogászokról, bírókról, ügyvédekről, közjegyzőkről készült alkotásokból, amelyeken szintén csak férfiak szerepelnek. Talán ezért döntött úgy a szerző, hogy néhány, a brüsszeli igazságügyi palotában dolgozó jogásznő (188–189. o.) és egy sydneyi ügyvédnő fényképét (192. o.), valamint egy 20. századi bírónőt ábrázoló festményt (191. o.) is elhelyez a kötetben.

A könyv sorra veszi a jog jeleit, szimbólumait. A legelterjedtebb a § jel, amelynek több ábrázoláson negatív mellékjelentése is lehet. A *fascēs*, ami a jog mögött álló *autoritast* és általában a hatalmat jelezte, Iustitia kezében is látható a szokásos mérleg helyett. Számos olyan alkotást láthatunk, amelyeken állatszimbólumok, mérleg, kard, pajzs, bírói pálca, tárgyalásvezető kalapács, pálmaág, fáklya fejezi ki a jogi tartalmat. Igen érdekes metaforikus ábrázolás a „törvény szeme”, amely az „Isten szeme” ábrázolások mintájára jeleníti meg a törvényt.

Azok az alkotások, amelyek egy-egy híres pert elevenítenek meg, a mögöttük meghúzódó történettel is gazdagítják a jogról alkotott ismereteinket. Takács Péter kiemeli azokat az alkotásokat, amelyek az „emberi tényezőknek” teret engedő jogalkalmazás nehézségeit mutatják be. Ebben a körben említhetők a római Lucius Iunius Brutus vagy a görög Zaleukosz saját fiaikkal szemben kimondott ítéletét megjelenítő művek.

Se szeri, se száma azoknak az alkotásoknak, amelyek az igazságosság eszméjét vagy annak valamely aspektusát megszemélyesítő görög vagy római istennőket ábrázolják. Thémisz, Diké, Astraea, Nemezisz, Iustitia valamennyien istennők és nem férfi istenek. Közülük a legismertebb Iustitia, akinek legáltalánosabb megjelenítése egy bekötött szemű nő mérleggel a kezében. A bevezető tanulmányokban részletes elemzést olvashatunk Iustitia ábrázolásának

⁷ A kép leírását ld. Richard Graul: Paul Baudry. In Zeitschrift für Bildende Kunst, 1887(22) 1–10, 64–74, 70. o.

lényeges kérdéseiről: ül vagy áll, hogyan tartja a kezét, milyen nőként jelenik meg, milyen a ruházata, mi van a kezében, milyen állatok vannak körülötte, be van-e kötve a szeme? Előfordulnak olyan alkotások is, amelyeken Iustitia vak vagy „szemét forgató”, azaz (be)látási képességgel az adott pillanatban nem rendelkező nőként jelenik meg. A szerző felhívja a figyelmet, hogy a kompromisszumos megoldások, például ahol Iustitia kikukucskál a kendő mögül (153. o.), vitatható módon értelmezhetők, ezért nincs komoly hatásuk. Azokon az alkotásokon, amelyeken az igazságosság és az igazságtalanság egymás mellett láthatók, az igazságosság nő, az igazságtalanság férfi (148–149. o.), de egyes alkotások az igazságtalanságot is nőnek ábrázolják (149–151. o.). Az albumban külön ábrázolásait találhatjuk az igazságnak, a *veritas*nak.

A kötetben ezen kívül láthatunk elgondolkodtató képeket az emberi jogok, a természetjog, a kegyelem, az alkotmány, különféle kódexek, a törvényhozás, az ítélkezés megjelenítéseiről. Igen érdekes a bírósági épületekről készített összeállítás, ahol az építkezés módja a bíróságokról való különféle elgondolásokat is kifejezi. Néhány börtönökkel kapcsolatos kép mellett olyan alkotásokat is láthatunk, amelyek a jog mindennapos használatára vonatkoznak, így például esküvőt, válást vagy végrendekezést mutatnak be.

III. A jogtudomány ábrázolása műalkotásokon

Ritkán, de a jogtudományt is próbálták megjeleníteni egyes alkotók. Ebbe a körbe sorolhatók a jogtudósokról, továbbá Iustinianus császárról készült alkotások, és az a négy jelentősebb mű, amelyek a jogtudományt közvetlenül jelenítik meg. Ezeket Takács Péter a bevezető tanulmányokban részletesen elemzi. Közülük is kiemelkedik az 1945-ben megsemmisült, csak fényképen fennmaradt *Jurisprudenz* című, mennyezetképnek szánt alkotás Gustav Klimttől. A jogtudománnyal kapcsolatos alakok ezen a képen is nők, akik bűnbánást mutató férfi vádlottat vesznek körül. Habár Klimt sosem nősült meg, hat gyereke volt, és gyaníthatóan több modelljével intim kapcsolatot ápolt.¹¹ A művész arról híres, hogy a meztelenséget korábban elképzelhetetlen nyíltsággal ábrázolta. Egy másik erősen erotikus kisugárzású műve a *Nuda Veritas* (Meztelen Igazság) 1899-ből, amely az Igazságot majdnem életnagyságú, teljesen meztelen, fiatal nőként, szemből ábrázolja. A nő ágyékának megfestésével Klimt átlépte az addig tabunak számító határt.¹² A szerző a bevezető részben alaposan elemzi, hogy Iustitiát milyen nő alakjában a legcélszerűbb ábrázolni. Úgy véli, hogy „a szépség ez esetben nem igényli, sőt nem is nagyon teszi lehetővé a ruhátlan ábrázolást”.¹³ A szerzőtől azt is megtudhatjuk, hogy a Bécsi Egyetem megrendelésére a *Jurisprudenz* mellett elkészült másik két fakultáskép – a *Filozófia*, illetve az *Orvostudomány* – is a meztelen alakok ábrázolása miatt került a kritikák kereszttüzebe. A *Jurisprudenz* máig sok fejtörést okoz elemzőinek.

Takács Péter korábban is írt tanulmányokat hasonló témakörben. Ebben a kötetben eddigi eredményeit összegzi, egyúttal az olvasót, a képek tanulmányozóit nemcsak a műalkotásokról, hanem az állam, a jog és a jogtudomány mibenlétéről is gondolkodásra ösztönzi. A könyv a jogászokon kívül a művészetek, a metaforák, a szimbólumok kedvelői számára is különleges élményt nyújt.

⁸ Ld. Gustav Klimt und seine Frauen – der berühmteste Kuss der Welt. <https://www.timetravel-vienna.at/gustav-klimt-und-seine-frauen/> Gustav Klimt legismertebb műve, Der Kuss, melyen egyes spekulációk szerint Klimt és Emilie Flöge alkotja a szerelmespárt.

⁹ Franz Smola: Klimt und die Erotik. <https://artsandculture.google.com/story/klimt-und-die-erotik/9gWRGk--M7mlsw?hl=de>

¹⁰ Takács: i. m. 31. o.

Irodalomjegyzék

Richard Graul: Paul Baudry. In Zeitschrift für Bildende Kunst, 1887, 1–10, 64–74. o.

Gustav Klimt und seine Frauen – der berühmteste Kuss der Welt. <https://www.timetravel-vienna.at/gustav-klimt-und-seine-frauen/>

Gustav Radbruch: Das Strafrecht der Zauberflöte. In Geistige Welt: Vierteljahresschrift für Kultur- und Geisteswissenschaften, Filser, München-Pasing, Vol. 1. 1946, 23–30. o.

Franz Smola: Klimt und die Erotik. <https://artsandculture.google.com/story/klimt-und-die-erotik/9gWRGk--M7mlsw?hl=de>

Szabó Miklós: Rendszeres jogelmélet. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015.

Takács Péter: Az állam és a jog vizuális reprezentációja. Gondolat Kiadó, Budapest, 2025.

Schvéd Brigitta¹**Deszubsztancializált fogalmak – A történeti és jogi gondolkodás temporalitása és kihívásai Elías J. Palti olvasatában²**

Elías José Palti neve az utóbbi két évtizedben egyre markánsabban rajzolódik ki az eszme- és fogalomtörténeti kutatások nemzetközi mezőnyében. Az argentin történész – aki többek között a Buenos Aires-i Egyetemen oktat, valamint az argentin Nemzeti Kutatási Bizottság (CONICET) kutatója³ – már korábbi munkáiban is következetesen szembement a politikai gondolkodás hagyományos genealógiáival.⁴ Legújabb monográfiájában, a Cambridge University Press kiadásában tavaly megjelent *Intellectual History and the Problem of Conceptual Change* című kötetben⁵ – amely a rangos *Seeley Lectures* sorozatának legújabb darabjaként látott napvilágot – Palti a fogalomtörténet elméleti alapjait veszi górcső alá, különös figyelmet szentelve annak, miként mennek végbe a politikai és társadalmi (kulcs)fogalmak történeti átalakulásai, illetve mit is jelent egy fogalmat a saját történeti kontextusában, időhöz kötött jelentéshorizontjaiban megragadni. A munka tehát nem szintézis, hanem reflexív kritika és metateoretikus újraértékelés. A szerző célja, hogy egyszerre rekonstruálja, ugyanakkor relativizálja azokat az elméleti iskolákat – így a cambridge-i eszmetörténeti iskolát, a német *Begriffsgeschichte*-t és a francia diskurzuselméleteket –, amelyek a 20. század második felében formálták az „új eszmetörténet” (*New Intellectual History*) arculatát.

Palti munkájának alapkérdése a következő: pontosan hogyan alakul át egy adott politikai vagy társadalmi fogalom értelme, és mi teszi lehetővé vagy szükségessé ezt az átalakulást, változást? A kötet nem csupán empirikus fogalomtörténetet kíván elénk tárni, hanem sokkal inkább a fogalomtörténeti gondolkodás elméleti, episztemológiai feltételeit vizsgálja. A szerző érdeklődésének középpontjában az áll, hogy mit jelent egy fogalom időbelisége, és milyen módon ragadható meg az a történeti horizontrendszer, amelyben egy adott fogalom értelmet nyer. A könyv egyszerre kínál historiográfiai önreflexiót – a nagy iskolák (Cambridge – J. G. A. Pocock, Quentin Skinner, John Dunn; Németország – Reinhart Koselleck és a *Begriffsgeschichte*; Franciaország – Hans Blumenberg, Pierre Rosanvallon, Michel Foucault) újraolvasásával –, ugyanakkor episztemikus „(újra)térképezést” bemutatva, miként oldódnak fel, kerülnek válságba vagy éppen rendeződnek újra azok a jelentéskeretek, amelyek korábban „magától értetődőnek” számítottak. Palti egyik kulcsfogalma ennek során a „deszubsztancializáció” (*desubstantialization*): az a folyamat, amely során a fogalmak elveszítik állandóságukat, és egy folyamatosan mozgásban lévő diszkurzív térbe ágyazódnak. A kötet jelentősége mindebből következően éppen abban rejlik, hogy nem csupán fogalmak történetét meséli el, hanem elgondolkodtat arról is, mit jelent *ma* megközelíteni a történeti gondolkodás alapkérdéseit, és hogyan érdemes kutatóként az általunk alkalmazott fogalmak temporalitását megragadni.

Quentin Skinner és J. G. A. Pocock nevével fémjelezve az 1960-as évektől kezdve új

¹ Schvéd Brigitta, történész. Doktorjelölt, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola – tudományos segédmunkatárs, NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet. ORCID: 0000-0002-1249-199X. E-mail: Schved.Brigitta.Kinga@uni-nke.hu.

² Jelen recenzió DOI száma: 10.59558/jesz.2025.2.208

³ Elías José Palti, Repositorio Institucional – CONICET Digital: <https://ri.conicet.gov.ar/author/5553>.

⁴ Lásd például: Palti, Elías José: *An Archaeology of the Political: Regimes of Power from the Seventeenth Century to the Present*. New York, Columbia University Press, 2017.

⁵ Palti, Elías José: *Intellectual History and the Problem of Conceptual Change*. Skinner, Pocock, Koselleck, Blumenberg, Foucault, and Rosanvallon. Cambridge, Cambridge University Press, 2024.

irányzat bontakozott ki az angolszász történetírásban, amely szakított az Arthur Lovejoy által képviselt „hagyományos eszmetörténet” (*history of ideas*) univerzalisztikus, transztemporális megközelítésével.⁶ Ebből kiindulva a kötet első fejezeteiben Palti különös figyelmet szentel a cambridge-i eszmetörténészek munkásságának. Skinner 1969-ben publikált, híres tanulmányában⁷ amellett érvelt, hogy a történész feladata nem az, hogy „örökérvényű gondolatokat” hámozzon ki a múlt szövegeiből, hanem hogy megértse: az adott szerző mit tett, milyen hatást gyakorolt a szavaival, és milyen célt kívánt elérni adott nyelvi és politikai kontextusban. Palti ezt a nyelvi fordulatot nemcsak elismeri, hanem tovább is gondolja. Véleménye szerint Skinner legnagyobb újítása abban rejlik, hogy a jelentés kérdését nemcsak szemantikailag, hanem pragmatikusan, performatív módon közelítette meg. Ugyanakkor kritikus is vele szemben: úgy látja, hogy a beszédaktus-elmélet sem tud teljesen elszakadni bizonyos rögzített fogalmi struktúráktól, amelyek végső soron újraalkotják a jelentés előzetesen adott kereteit. Másként fogalmazva: a pragmatikai megközelítés sokszor elakad ott, ahol a mélyebb fogalmi átalakulás – vagyis a valódi „konceptuális változás” – kérdése felmerül.

Palti a cambridge-i iskola kapcsán különös figyelmet szentel Skinner néhány alapvető példájának, amelyek jól illusztrálják a nyelvi-pragmatikai fordulat lényegét. Az egyik legismertebb skinner-i esetet hozva részletezi John Locke *Két értekezés a polgári kormányzatról* (*Two Treatises of Government*, 1689) című munkájának skinneri újraértelmezését,⁸ amelyet a hagyományos eszmetörténet gyakran állított szembe Thomas Hobbes *Leviatánjával* (*Leviathan*, 1651), mint annak liberális ellentétével. Skinner azonban kimutatta, hogy Locke nem Hobbesra reagált – legalábbis nem közvetlenül –, hanem egy jóval kevésbé ismert, de korában annál befolyásosabb szerzőre: Robert Filmerre, a *Patriarcha* (1680) szerzőjére.⁹ E felismerés révén válik láthatóvá, hogy Locke szövegének valódi kontextusa egy teológiai-politikai diskurzus, amely az uralkodói legitimitás bibliai alapjairól szóló vitában helyezkedett el.

Palti munkájának egyik legérdekesebb és egyben legmélyebb rétege a Reinhart Koselleck által alapított német *Begriffsgeschichte* elméletének és módszertanának értelmezése, egyszersmind újragondolása. Koselleck legnagyobb érdeme Palti értékelése szerint, hogy felismerte: politikai és társadalmi fogalmaink – mint például „állam”, „forradalom”, „demokrácia” – nem időtlen kategóriák, hanem történeti konstrukciók, amelyek jelentése és

⁶ Horkay Hörcher Ferenc: A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe (utószó). In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. John Dunn, J. G. A. Pocock, Quentin Skinner és Richard Tuck tanulmányai. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997, pp. 287-305.

⁷ Skinner, Quentin: Meaning and Understanding in the History of Ideas. In *History and Theory*, Vol. 8, No. 1, 1969, pp. 3-53. A tanulmány magyar fordítását lásd: Skinner, Quentin: Jelentés és megértés az eszmetörténetben, ford. Jónás Csaba. In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. John Dunn, J. G. A. Pocock, Quentin Skinner és Richard Tuck tanulmányai. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997, pp. 7-53.

⁸ Magyar fordításban lásd: Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, ford. Endreffy Zoltán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. Locke munkájának kontextualizálásához lásd: Kontler László: Locke értekezése a polgári kormányzatról. Egy megfontolt felforgató. In *Korunk*, Vol. 8, 2019, pp. 27-33.

⁹ Skinner, Quentin: Hobbes politikai gondolkodásának ideológiai kontextusa, ford. Jónás Csaba. In Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. John Dunn, J. G. A. Pocock, Quentin Skinner és Richard Tuck tanulmányai. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997, pp. 161-191., itt: p. 176. Filmer *Patriarchájának* magyar fordítását lásd: Filmer, Robert: *Patriarcha és egyéb írások*, ford. Nagy Levente. Kolozsvár, 2003. Filmer patriarchális államelméletéről lásd bővebben: Cuttica, Cesare: Sir Robert Filmer (1588–1653) and the Patriotic Monarch: Patriarchalism in Seventeenth-Century Political Thought. Manchester University Press, Manchester, 2012.; Rigó Balázs: Robert Filmer és a patriarchális államelmélet. In *Jogi Tanulmányok*, Vol. 18, No. 1, 2016, pp. 275-284; Rigó Balázs: Sir Robert Filmer patriarchális államelméletének gyökerei a kora újkori eszméáramlatok tükrében. In *Jogtudományi Közöny*, Vol. 72, No. 2, 2017, pp. 66-75. Lásd továbbá Sashalmi Endre recenzióját Cuttica előbbieken említett monográfiájáról: Sashalmi Endre: Sir Robert Filmer (1588–1653) és a patrióta uralkodó. Patriarchalizmus a XVII. századi politikai gondolkodásban. In *KLIÓ: Történettudományi Szemlélő Folyóirat*, Vol. 22, No. 2, 2013, pp. 78-82.

funkciója korszakonként változik. A *Geschichtliche Grundbegriffe* (Történeti alapfogalmak) monumentális lexikonprojektje¹⁰ e változásokat kívánta mélységeiben feltérképezni és feltárni.¹¹ Koselleck munkásságában Palti elsősorban a fogalmak többretegű temporalitását, valamint a különböző alapfogalmak ellentétpárjait emeli ki. Jó példa erre a „válság” avagy „krízis” (*crisis*) fogalmának kosellecki elemzése, amely a kora újkortól kezdve különböző tudományterületeken belül – mint például teológia, orvostudomány, politika – eltérő jelentéssel bírt. Míg az orvosi diskurzusban a válság a betegség lefolyásának döntő fordulópontját jelentette, addig a politikai gondolkodásban a krízis fokozatosan a társadalmi rend egészének megkérdőjelezését kezdte kifejezni. Koselleck szerint ez a fogalom a 18–19. században átalakult, és egyre inkább egy progresszív, forradalmi időtudat kulcsszavává vált.¹²

Palti, elismerve Koselleck munkásságának jelentőségét, nem tagadja el annak elméleti feszültségeit sem. Véleménye szerint Koselleck ugyan rámutatott a fogalmak temporalitásának és történeti nyitottságának fontosságára és jelenségére, de nem tudott kielégítő választ adni arra, pontosan *hogyan* és *miért* következnek be az egyes fogalmi változások. A történelmi tapasztalat nyitottságát és a fogalmak előre nem látható jövőfelé mutatását Koselleck ugyan érzékeltette munkásságában, de elméletileg Palti szerint itt véget is ér a kosellecki analízis. A temporális struktúrák – múlt, jelen és jövő egymáshoz való viszonyának – elemzése fontos belátásokat eredményezett a Koselleck által fémjelzett német fogalomtörténeti kutatásokban,¹³ de Palti felfedi, hogy a konceptuális mutációk belső logikáját azonban nem sikerült feltárniuk. Ezt a problémát Palti a könyv további fejezeteiben Hans Blumenberg, Pierre Rosanvallon és Michel Foucault elméleteinek fényében próbálja árnyalni.

Itt érdemes kitérni arra, hogy a kötetet alapvetően strukturálisan két nagy részre oszthatjuk. Az első öt fejezet rekonstruálni kívánja a fogalomtörténeti iskolák elméleteit és ellentmondásait, míg a második rész inkább episztemológiai távlatot kínál. Palti ebben a szakaszban már nemcsak a fogalmak változásáról értekezik, hanem arról is, hogyan változtak azok a gondolkodási rendszerek, amelyekben e fogalmak értelmezhetővé váltak. A fogalomtörténet-írás tehát nemcsak a múlt szövegeinek elemzése, hanem a tudásrendek

¹⁰ Brunner, Otto – Conze, Werner – Koselleck, Reinhart (Hrsg.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1972–1997.

¹¹ A Koselleck névvel fémjelzett német fogalomtörténeti irányzat (*Begriffsgeschichte*) magyar nyelvű recepciója az elmúlt közel két évtizedben jelentősen kibővült, elsősorban történeti, politikatudományi és filozófiai diskurzusok keretében, mindazonáltal mindmáig alapvetésnek számít az *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája* című, 2003-ban az Atlantisz Könyvkiadó gondozásában megjelent kötet, amely a Szabó Márton-féle 1997-es fordítást követően először közölte teljességében Koselleck azon kulcsfontosságú tanulmányait magyar nyelven, amelyek a *Geschichtliche Grundbegriffe* lexikonprojekt munkálatai során keletkeztek, és 1979-ben láttak napvilágot; lásd: Koselleck, Reinhart: *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1979. Az említett magyar kiadásokat lásd: Koselleck, Reinhart: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. ford. Szabó Márton. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997; Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*, ford. Hidas Zoltán, Szabó Márton. Atlantisz, Budapest, 2003. A német mellett a további európai, valamint az angol és amerikai fogalomtörténeti irányzatokról és azok magyar recepciójáról lásd bővebben: Nagy Ágoston – Pap Milán: *A Begriffsgeschichtétől a fogalomtörténetekig. Historiográfiai vázlat*. In Molnár Attila Károly – Nagy Ágoston – Pap Milán (szerk.): *Fogalomtörténet Koselleck után. A politikai nyelv kutatásának kortárs módszertana és gyakorlata*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont, Budapest, 2016. pp. 7-19.

¹² Daniel, Ute: *Kultúrtörténeti kompendium. Elmélet, gyakorlat, kulcsszavak*. Ráció Kiadó, Budapest, 2020, pp. 315-318. Koselleck nagyhatású fogalomtörténeti elemzése a krízis fogalmáról *Kritik und Krise* címmel először 1959-ben jelent meg, lásd: Koselleck, Reinhart: *Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Verlag Karl Alber, Freiburg im Breisgau, 1959. A munka magyar nyelven 2016-ban jelent meg teljes egészében az Atlantisz Könyvkiadó gondozásában, lásd: Koselleck, Reinhart: *Kritika és válság. Tanulmány a polgári világ patogeneziséről*, ford. Boros Gábor. Atlantisz, Budapest, 2016. (kiemelten: pp. 147-194.).

¹³ Vö. Bödeker, Hans Erich: *A Begriffsgeschichte mint elmélettörténet, az elmélettörténet mint Begriffsgeschichte*. In Molnár Attila Károly – Nagy Ágoston – Pap Milán (szerk.): *Fogalomtörténet Koselleck után. A politikai nyelv kutatásának kortárs módszertana és gyakorlata*. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont, Budapest, 2016. pp. 23-39.

történeti archeológiája is – ebben az értelemben Michel Foucault francia posztstrukturalista eszmetörténész öröksége itt válik igazán hangsúlyossá. A francia kontextus Palti számára különösen termékeny, bár kevésbé rendszerezett hagyományt jelent. A könyv második felében kulcsszerepet kap Foucault, akit Palti úgy mutat be, mint aki a nyelv szintaktikai dimenziójára koncentrált: arra, hogyan strukturálódnak a diskurzusok, nem pusztán milyen fogalmakat alkalmaznak.

Foucault *Les Mots et les Choses* („A szavak és a dolgok”, 1966)¹⁴ és *L’archéologie du savoir* („A tudás archeológiája”, 1969)¹⁵ című munkái Palti szerint radikális áttörést jelentettek, mert nem csupán az egyes fogalmak jelentésváltozásait követték, hanem sokkal inkább azt vizsgálták, milyen gondolkodás- és tudásformák (episztémék és diszkurzív rendek) tették lehetővé bizonyos dolgok kimondhatóságát adott korban. Foucault szerint ugyanis minden korban léteznek olyan láthatatlan, tudattalan szabályrendszerek, amelyek meghatározzák, hogy mit lehet gondolni, mondani és megérteni adott tudásterületeken (például orvostudomány, pszichiátria, nyelvészet stb.). Ezeket a szabályokat az egyének nem tudatosan követik, mégis e szabályok keretezik a gondolkodásukat – ezeket hívja Foucault gondolkodás- és tudásformáknak (episztémék), valamint diszkurzív rendeknek, „diskurzusformációknak”.¹⁶

A tudás archeológiája tehát olyan módszer, amellyel Foucault feltárja, hogyan működnek ezek a szabályrendszerek: milyen módon strukturálódik adott korban az, amit tudásnak nevezünk, és hogyan alakulnak ki a különböző tudományágak és gondolati rendszerek fogalmi keretei.¹⁷ A Foucault által e munkákban bemutatott episztemikus gyakorlatok kritikája valóban kibővítette és elmélyítette a kultúrtörténet kutatómódszertanát. A különböző történeti korok gondolkodásmódjaival kapcsolatos kulturális tudatossági változások bemutatásával és magyarázatával arra ösztönözte a történészeket, hogy alaposabb vizsgálat alá vessék a történeti tudáselőállítás kortárs alapjait, kibővítve a tudománytörténeti kutatások horizontját.¹⁸

Palti Foucault mellett külön részt szentel Pierre Rosanvallon munkásságának is, aki értékelése szerint a strukturális elemzésből kiindulva jutott el egyfajta speciális történeti-fogalmi érzékenységre. Rosanvallon „a politikai” fogalomtörténete, illetve történeti fogalomtára iránti érdeklődése nem rendszerezett szótárakban öltött testet, hanem inkább tematikus írásokban, például a demokrácia paradoxonjairól vagy a népszuverenitás elapadásáról szóló munkáiban. Palti értelmezésében a posztstrukturalista Rosanvallon már újabb intellektuális korszak szülötte: olyan fogalmakat vizsgál, amelyek nemcsak elvesztik

¹⁴ Foucault, Michel: *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard, 1966. Angol fordításban lásd az első (amerikai és angol) kiadást: Foucault, Michel: *The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences*. Pantheon Books, 1970 / Tavistock Publications, 1970. Magyar fordításban lásd: Foucault, Michel: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*, ford. Romhányi Török Gábor. Osiris, Budapest, 2000.

¹⁵ Foucault, Michel: *L’archéologie du savoir*. Paris, Gallimard, 1969. Angol fordításban lásd: Foucault, Michel: *The Archaeology of Knowledge*, transl. by A. M. Sheridan Smith. Routledge, London–New York, 2002. Magyar fordításban lásd: Foucault, Michel: *A tudás archeológiája*, ford. Perczel István. Atlantisz, Budapest, 2001.

¹⁶ Daniel, Ute: *Kultúrtörténeti kompendium. Elmélet, gyakorlat, kulcsszavak*. Ráció Kiadó, Budapest, 2020, pp. 160-161.

¹⁷ A tudás archeológiáját mint elemzési módszert Foucault olyan műveiben alkalmazta a hatvanas években *Les Mots et les Choses: Une archéologie des sciences humaines* (1966) című munkáján túl (lásd: Foucault: *A szavak és a dolgok*, i. m.), mint például az „Örület és civilizáció: Az ész korának elmebetegségtörténete” (*Folie et Dérailson: Histoire de la folie à l’âge classique*, 1961), vagy „A klinika születése: Az orvosi észlelés archeológiája” (*Naissance de la clinique: une archéologie du regard médical*, 1963); utóbbi magyar fordítását lásd: Foucault, Michel: *Elmebetegség és pszichológia / A klinikai orvoslás születése*, ford. Romhányi Török Gábor. Corvina, Budapest, 2000.

¹⁸ Gutting, Gary: Michel Foucault’s *Archaeology of Scientific Reason*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989, p. 139; Daniel, Ute: *Kultúrtörténeti kompendium. Elmélet, gyakorlat, kulcsszavak*. Ráció Kiadó, Budapest, 2020, pp. 323-325.

stabilitásukat, de önmagukat is elkezdik leépíteni, miközben – olykor akár ironizálva is – reflektálnak saját múltjukra. Palti végkövetkeztetése itt radikális, de nem dogmatikus: a történeti gondolkodás egyik legnagyobb kihívása véleménye szerint a korábban már említett *deszubsztantializáció*, vagyis a fogalmak kiüresedésének folyamata; annak felismerése, hogy fogalmaink elvesztették egykori állandóságukat, és egyre inkább fluid jelentéshorizontokban mozognak. Ez az állapot nemcsak bizonytalanságot, hanem új lehetőségeket is teremt a tudományos értelmezés, így főként a fogalom- és tudománytörténészek, de akár a jogtörténettel vagy jogelmélettel foglalkozó kutatók számára.

Ezen a ponton tartom érdemesnek felhívni a figyelmet arra, hogy Palti munkája különösen termékeny lehet a jogtörténeti kutatások és különösen a jogelmélet számára, hiszen a jog, amely eredendően szintén fogalmakból álló rendszer, alapvetően történeti és nyelvi kontextusba ágyazottan működik. Ennek kapcsán egyrészt érdemes kiemelni a jogi fogalmak történeti kontextusát: mit jelentett a „szuverenitás” a 17. században, és mit jelent ma? Milyen jelentésmódosuláson ment keresztül a „szabadság” fogalma a természetjogi és utilitarista kereteken át? Ahogy Skinner, Pocock vagy Koselleck, úgy Palti értelmezésében sem statikus entitások ezek a fogalmak, hanem változó jelentésmezők, amelyek elemzése nélkülözhetetlen a történeti jogértelmezés számára.

Másrészt a beszédaktus-elmélet (Skinner nyomán) új megvilágításba helyezheti a jogi szövegek funkcióját. Egy törvény megalkotásának, majd kihirdetésének folyamata nemcsak információközlés, hanem cselekvés: jogalkotási aktus, amely társadalmi és politikai hatásokat indít el. Palti hangsúlyozza, hogy a szövegek történeti elemzése nem választható el attól a performatív közegtől, amelyben megszülettek – ez a megközelítés például az alkotmánytörténet, a jogi retorika vagy akár a bírói érvelés elemzésében is új lehetőségeket kínál. Végül külön figyelmet érdemel a fogalmi anakronizmus veszélye. Palti is hangsúlyozza, főként Koselleck nyomán, hogy a múlt megértése csak akkor lehetséges, ha rekonstruáljuk azt a fogalmi univerzumot, amelyben az adott szöveg megszületett. Egy 18. századi természetjogi traktátust mai emberi jogi kategóriák alapján olvasni nemcsak félreértés, hanem történeti önkény és anakronizmus is. Ez a belátás különösen fontos a kodifikációk, a történeti alkotmányosság vagy éppen a jogállamiság fogalomtörténeti kereteinek és kontextusainak vizsgálata során.

Elías José Palti könyve egyedülálló abban a tekintetben, hogy egyszerre kínál elmélyült elméleti reflexiót, módszertani útmutatást és kritikai perspektívát az eszme- és fogalomtörténet művelői számára. Munkája nemcsak összefoglal, hanem kérdez, kockáztat, újra olvas és ír – olyan hozzáállással, amely ritka a kortárs történetírásban. A jogtörténet és jogelmélet iránt érdeklődők számára pedig különösen értékes lehet az a felismerés, hogy a jogi gondolkodás sem vonhatja ki magát a történeti fogalomkritika alól. A jog is diskurzus, amely saját korának nyelvi és fogalmi horizontján belül értelmezhető igazán – Palti munkája ehhez az (újra) értelmezéshez kínál, ha nem is végleges, de gondolatébresztő és megbízható iránytűt.

Irodalomjegyzék

Brunner, Otto – Conze, Werner – Koselleck, Reinhart (Hrsg.): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1972–1997.

Cuttica, Cesare: *Sir Robert Filmer (1588–1653) and the Patriotic Monarch: Patriarchalism in Seventeenth-Century Political Thought*. Manchester University Press, Manchester, 2012. DOI: <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719083747.001.0001>.

Daniel, Ute: Kultúrtörténeti kompendium. Elmélet, gyakorlat, kulcsszavak. Ráció Kiadó, Budapest, 2020.

Filmer, Robert: Patriarcha és egyéb írások, ford. Nagy Levente. Kolozsvár, 2003.

Foucault, Michel: A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája, ford. Romhányi Török Gábor. Osiris, Budapest, 2000.

Foucault, Michel: A tudás archeológiája, ford. Perczel István. Atlantisz, Budapest, 2001.

Foucault, Michel: Elmebetegség és pszichológia / A klinikai orvoslás születése, ford. Romhányi Török Gábor. Corvina, Budapest, 2000.

Foucault, Michel: L'archéologie du savoir. Paris, Gallimard, 1969.

Foucault, Michel: Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines. Paris: Gallimard, 1966.

Foucault, Michel: The Archaeology of Knowledge, transl. by A. M. Sheridan Smith. Routledge, London–New York, 2002.

Foucault, Michel: The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences. Pantheon Books, 1970.

Foucault, Michel: The Order of Things. An Archaeology of the Human Sciences. Tavistock Publications, 1970.

Gutting, Gary: Michel Foucault's Archaeology of Scientific Reason. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139172141>

Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe. John Dunn, J. G. A. Pocock, Quentin Skinner és Richard Tuck tanulmányai. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997.

Kontler László: Locke értekezése a polgári kormányzatról. Egy megfontolt felforgató. In Korunk, Vol. 8, 2019, pp. 27-33.

Koselleck, Reinhart: Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája, ford. Szabó Márton. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997.

Koselleck, Reinhart: Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája, ford. Hidas Zoltán, Szabó Márton. Atlantisz, Budapest, 2003.

Koselleck, Reinhart: Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt. Verlag Karl Alber, Freiburg im Breisgau, 1959.

Koselleck, Reinhart: Kritika és válság. Tanulmány a polgári világ patogeneziséről, ford. Boros Gábor. Atlantisz, Budapest, 2016.

Locke, John: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról, ford. Endreffy Zoltán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

Molnár Attila Károly – Nagy Ágoston – Pap Milán (szerk.): Fogalomtörténet Koselleck után. A politikai nyelv kutatásának kortárs módszertana és gyakorlata. Nemzeti Közszerológati Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont, Budapest, 2016.

Palti, Elías José: An Archaeology of the Political: Regimes of Power from the Seventeenth Century to the Present. New York, Columbia University Press, 2017. DOI: <https://doi.org/10.7312/palt17992>.

Palti, Elías José: Intellectual History and the Problem of Conceptual Change. Skinner, Pocock, Koselleck, Blumenberg, Foucault, and Rosanvallon. Cambridge, Cambridge University Press, 2024. DOI: <http://doi.org/10.1017/9781009461245>.

Rigó Balázs: Robert Filmer és a patriarchális államelmélet. In Jogi Tanulmányok, Vol. 18, No. 1, 2016, pp. 275-284.

Rigó Balázs: Sir Robert Filmer patriarchális államelméletének gyökerei a kora újkeri eszmeáramlatok tükrében. In Jogtudományi Közöny, Vol. 72, No. 2, 2017, pp. 66-75.

Sashalmi Endre: Sir Robert Filmer (1588–1653) és a patrióta uralkodó. Patriarchalizmus a XVII. századi politikai gondolkodásban. In KLIÓ: Történettudományi Szemléző Folyóirat, Vol. 22, No. 2, 2013, pp. 78-82.

Skinner, Quentin: Meaning and Understanding in the History of Ideas. In History and Theory, Vol. 8, No. 1, 1969, pp. 3-53. DOI: <https://doi.org/10.2307/2504188>.